

CRĂCIUN IONESCU

Furtună deasupra ORIENTULUI

EDITURA POLITICĂ

**Furtună deasupra
ORIENTULUI**

CRĂCIUN IONESCU

Furtună deasupra ORIENTULUI

1985

EDITURA POLITICĂ

București

Redactor : VASILE FORNEA
Tehnoredactor : FLORIAN SAPUNĂRESCU

Format 16/34×84. Coli editură 18,21. Coli tipar 19.
Bun de tipar 14 iunie 1985. Apărut — iunie 1985

Comanda nr. 393/50 204
Combinatul poligrafic „Casa Scintei”, Piața Scintei nr. 1,
București, Republica Socialistă România

Prefață

Stirnit din inima pustiului, la cumpăna dintre iarnă și primăvară, hamsinul — vîntul celor cincizeci de zile, după cum îl indică și numele său în arabă — acoperă pe neașteptate azurul obișnuit al orizontului întunecîndu-l cu nori denși de colb și nisip. Sub rafalele sale nemiloase se schimbă însăși configurația reliefului : dunele, mutate dintr-un loc în altul, capătă noi forme ; vechile poteci ale caravelor de cămile dispar ; izvoarele de apă sînt îngropate lipsindu-i pe eventualii călători de necesare surse de viață.

Hamsinul, intrat în obișnuința firii, a fost și este pentru oamenii Orientului Mijlociu mai puțin dramatic, mai puțin înfricoșător, decît neîncetatele stihii ale istoriei perpetuate din timpuri imemorabile, prezente și azi, în această regiune, cu furia lor devastatoare. În secolul nostru deasupra Orientului Mijlociu s-au abătut continuu năpraznice furtuni dislocînd populații, răpindu-le libertatea, nimicind așezări umane, ucigîndu-le sau schilodindu-le locuitorii. Aceste furtuni sîngeroase n-au apărut însă ca rodul unor răbufniri bezmetice ale naturii pornite din străfundurile deșertului. Ele au fost planificate minuțios în spatele ușilor capitonate sau blindate ale unor guverne și servicii secrete străine din metropole depărtate geografic dar foarte apropiate prin pofte de jaf și dominație, natural potrivnice intereselor popoarelor ce trăiesc în zona Orientului Mijlociu.

Cartea „Furtună deasupra Orientului“, pe care Editura politică o publică sub semnătura lui Crăciun Ionescu, derulează lungă poveste a stihiilor istoriei ce s-au abătut

în secolul al XX-lea peste această regiune, în neîndurătoarea competiție pentru reîmpărțirea planetei și acapararea de noi zone de influență, o adevărată și permanentă bătălie între puteri din afară, în care nota de plată a fost suportată întotdeauna de popoarele acestui colț de lume. Poziția sa geografico-strategică ca pod de legătură politico-economică între Europa, Asia și Africa, s-a amplificat în proporții monstruoase pentru puterile interesate atunci când, de sub nisipurile deșertului și de sub albia marelui Golf ce mărginește latura răsăriteană a Peninsulei Arabice, au început să țîșnească, fără încetare, jeturile uriașe de „aur negru“. Încleștarea a devenit crîncenă atrăgînd totodată la ospăț, ca un adevărat magnet, pe mulți, pe foarte mulți nepoștiți.

Intențiile vinătorilor de sfere de influență și de profituri ușoare de pe urma exploatării mării bogății petroliere a regiunii, poștele lor acaparatoare, au perpetuat și proliferat incilcite ghemuri de intrigi și dezbinări înfășurate cu perfidie de diplomația și activitățile secrete ale puterilor străine. Aceste ghemuri de intrigi și dezbinări, prezente din păcate pînă în zilele noastre, subzistau de fapt dinainte de începerea extracției comerciale a petrolului în zonă, încă din perioada stăpînirii sultanilor cînd puterile europene se infiltrau temeinic în Orientul Mijlociu în așteptarea decedului „omului bolnav“, cum era supranumit, în cancelariile occidentale, Imperiul otoman, pentru a-și putea împărți prada — ceea ce dealtfel au și făcut la sfîrșitul primului război mondial.

Redeșteptarea sentimentelor naționale ale arabilor, în pofida tuturor represiunilor și intrigilor, a condus la lupta politică și armată a populațiilor subjugate din Orientul Mijlociu pentru dobîndirea independenței naționale, pentru dezvoltare liberă ca națiuni de sine stătătoare, luptă declanșată la începutul acestui secol și continuată pînă aproape de vremurile noastre. Acesta este al doilea aspect major al cărții „Furtună deasupra Orientului“ asupra căruia autorul insistă larg cu argumentări convingătoare.

Cartea „Furtună deasupra Orientului“ nu este o lucrare clasică de istorie. Multitudinea de date, fapte și considerațiuni de ordin istoric afișează o exactitate științifică remarcabilă dar modul de prezentare aparține literaturii politico-istorice, gen foarte prețuit la noi și în lume, de cercurile largi ale cititorilor, prin care se urmărește să se facă cît mai accesibilă înțelegerea unor fenomene și eveni-

mente de larg interes cu rezonanță în conștiința umanității. Scrisă într-un stil alert, cu imagini viu colorate punctînd cadrul și atmosfera desfășurării faptelor în continuitatea timpurilor, autorul ne prezintă în cartea sa un amplu reportaj istoric, o adevărată frescă de istorie înfățișînd oameni, fapte și întîmplări, construită în mișcare neînteruptă pe imensa și animata scenă a Orientului Mijlociu.

Reușita cărții „Furtună deasupra Orientului“ rezidă atît dintr-o documentare temeinică, care folosește surse bibliografice extrem de variate, cît și din capacitatea de interpretare istorică datorată în mare măsură cunoașterii directe de către autor a țărilor, a modului de viață, a tradițiilor și obiceiurilor din această regiune a lumii. Crăciun Ionescu, care a publicat în ultimii zece ani numeroase articole și reportaje despre evenimentele din Orientul Mijlociu, nu este la prima sa carte privind zona respectivă. În Editura politică a apărut sub semnătura sa, nu cu prea mult timp în urmă, cartea de succes „Correspondent în Orientul Mijlociu“, rod al experienței și studiului din anii în care autorul a trăit și a lucrat acolo, în calitate de trimis al presei române. Cartea amintită, un vast reportaj de prezentare pe multiple planuri a unor țări arabe din Orientul Mijlociu, cu evenimentele lor urmărite pe viu, la fața locului, ne dezvăluie de la început pasiunea autorului pentru istorie, disponibilitatea sa pentru folosirea metodologiei cercetării riguros istorice în redarea evenimentelor.

În noua sa carte „Furtună deasupra Orientului“, Crăciun Ionescu abordează pe planuri multiple fenomenele istorice petrecute pe parcursul secolului nostru punînd continuu în antiteză lupta arabilor pentru libertate și independență națională față de intrigile și acțiunile puterilor străine ce aveau ca scop, mai mult sau mai puțin declarat, aservirea și jefuirea regiunii. Autorul investighează, cu mijloacele specifice ale istoricului dar și ale publicistului de talent, o epocă în care s-a realizat renașterea arabă cu toate componentele sale : culturală, politică, economică, națională.

De-a lungul timpurilor năzuințele spre libertate ale arabilor s-au manifestat sub variate forme, însă la începutul acestui secol ele au căpătat contururi mai clar definite. În regiunile locuite de arabi începea să se dezvolte o burghezie națională — fenomen ce nu trebuie înțeles ne-

apărat în sensul european al cuvîntului —, cuprinzînd oameni de afaceri, intelectuali, liber profesioniști, studenți, ofițeri etc. Aceste categorii sociale au fost influențate și de ideile novatoare de pe continentul european, de lupta tuturor popoarelor subjugate din Europa și din Imperiul otoman. Să nu uităm că în anii 1859—1878 românii, sîrbii, muntenegrenii și-au făurit state independente. Bulgaria devenise, la rîndu-i, principat autonom. La lupta antiotomană s-au ridicat reprezentanți ai celor mai diferite pături din lumea arabă inclusiv notabilități și reprezentanți ai clerului musulman.

Conștiința de comunitate arabă a apărut mai întîi în Siria și s-a dezvoltat cu timpul și în celelalte provincii arabe. Aici au luat ființă mai multe organizații de acțiune arabă care nu aveau însă nici unitate de vederi, nici de scopuri. La Istanbul, s-a înființat, în septembrie 1908, „Frăția arabă osmană“, cu secțiuni în Siria și Irak. Această organizație își manifesta credința în sultan, se pronunța pentru aplicarea constituției, pentru egalitatea arabilor cu celelalte naționalități ale imperiului. Erau însă și organizații arabe radicale ca „Al Kahtaniya“ (după numele unui erou legendar arab Kahtan) și „Societatea junilor arabi“ care revendicau un stat arab independent. Cu aceasta din urmă a stabilit legături și Feisal, fiul șerifului Hussein de la Mecca și alți fruntași ai luptei de eliberare arabă. În 1912 s-a constituit, la Cairo, „Partidul otoman al descentralizării“ cu peste 10 000 membri în Siria, Liban și Irak. Programul partidului era moderat : transformarea imperiului într-o monarhie constituțională, cu largă autonomie provincială. În sensul revendicărilor formulate de acest partid s-a pronunțat și primul congres arab care a avut loc la Paris în iunie 1913. Pentru un stat arab independent acționa organizația militară secretă „Revoluția arabă“ fondată la Cairo în 1914.

În cartea de față, autorul se oprește pe larg asupra rivalității între marile puteri imperialiste pentru exploatarea bogățiilor Imperiului otoman, vizate fiind și provinciile arabe. Încă în 1912 Anglia a recunoscut „interesele speciale“ ale Franței în Siria și Liban, după cum Franța recunoștea „interesele“ Marii Britanii în Irak și Palestina. Germania obținuse la începutul secolului nostru concesiunea construirii magistralei feroviare Istanbul—Bagdad—Bassra. În iunie 1914 s-a fondat compania anglo-germană „Turkish Petroleum“ care a obținut de la guvernul oto-

man concesiunea exploatării petrolului din Irak. Băncile europene preluaseră prin intermediul „Administrației datoriei otomane“ controlul asupra finanțelor imperiului.

Intrarea Imperiului sultanilor în război a accelerat procesul său de destrămare, agravând toate contradicțiile care-l măcinau și înlesnind, desigur, posibilitățile de înțelegere a puterilor imperialiste din gruparea Antantei pentru împărțirea „moștenirii“ otomane. În timpul primului război mondial Imperiul otoman a mobilizat în total patru milioane oameni (la o populație de 21 milioane locuitori) și a luptat pe frontul caucazian, în Orientul Mijlociu și pe frontul grec cu 1 500 000 soldați, cea mai mare armată pe care a avut-o vreodată acest imperiu. Imensa majoritate a armatei era formată din țărani turci și arabi, luați de la treburile lor. În timpul războiului starea economică a imperiului s-a înrăutățit, sporind sărăcia și mizeria maselor populare. Agricultură imperiului, cu puternice rămășițe feudale, nu putea satisface cerințele mereu sporite ale războiului iar singura soluție pentru autorități a devenit spolierea totală a țărănimii.

Participarea Imperiului otoman la război împotriva puterilor Antantei a pus pe agenda discuțiilor interaliate problema împărțirii directe a „moștenirii otomane“, atât în Europa, cât și în Asia. În luna martie 1915 a fost încheiat acordul anglo-franco-rus prin care cele două puteri occidentale recunoșteau Imperiului țarist „dreptul“ de a lua în stăpânire strimtorile Mării Negre, sub rezervă recunoașterii „drepturilor“ aliaților occidentali în Turcia asiatică. Conform acestui acord, Constantinopolul urma să devină port liber iar navigației comerciale sub orice pavilion trebuia să i se asigure libertatea deplină. Acordul amintit a fost ținut secret față de România, Bulgaria, Serbia și Grecia, state interesate în cel mai înalt grad în navigație pe Marea Neagră, autorii lui temându-se de reacții contrare în aceste state aliate sau potențial aliate.

Acordul anglo-franco-rus cu privire la strimtori a fost făcut public de președintele Consiliului de Miniștri al Rusiei, Trepov, la 19 noiembrie / 2 decembrie 1916, cu care prilej a dat guvernului român toate asigurările că Rusia „va recunoaște libertatea de navigație pavilionului românesc“.

Tratatul pentru împărțirea Turciei asiatice și a țărilor arabe au început la Londra în noiembrie 1915 între subsecretarul de stat la Externe, Arthur Nicolsohn, înlocuit

curînd de expertul Foreign Office-ului pentru problemele Orientului Apropiat, Mark Sykes, și fostul consul general al Franței în Siria, François-Georges Picot. Tratatul au fost așteptate, dar la începutul lunii martie 1916 cei doi negociatori au sosit la Petrograd pentru a-i prezenta lui Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, proiectul anglo-francez de împărțire a Turciei asiatice și a țărilor arabe. La 17 martie 1916 Sazonov a înmînat cîte o notă ambasadurilor Angliei și Franței în legătură cu proiectul anglo-francez : guvernul țarist era de acord cu proiectul anglo-francez cu condiția înfăptuirii înțelegerii anterioare asupra Constantinopolului și strîmtorilor, transferării către Rusia a Armeniei turcești, a regiunii Hakyari și a unei părți a țărmului sudic al Mării Negre și asigurării drepturilor și privilegiilor bisericii ortodoxe în „locurile sfinte”. Acordul final s-a încheiat la Londra la 16 mai 1916 și s-a perfectat prin schimbul de note între sir Edward Grey, ministrul de externe al Marii Britanii, și ambasadorul Franței, Paul Cambon.

În cursul primului război mondial arabii au luptat cu abnegație pentru eliberarea de sub dominația otomană, așteptînd ca la încheierea ostilităților să fie îndeplinite promisiunile făcute anterior de Marea Britanie. Dar aliații britanici procedaseră deja la stabilirea împărțirii prăzii cu partenerii lor principali din coaliția militară. Autorul insistă asupra ceea ce a promis Mac Mahon și ce s-a convenit între Anglia, Franța și Rusia cu privire la soarta provinciilor arabe. Acordurile Sykes-Picot, aprobate de ministrul de externe al Rusiei țariste în 1916, spulberau orice nădejde de constituire a unui mare stat arab independent. Irakul și Palestina urmau să revină Marii Britanii, Siria și Libanul Franței. Aceste acorduri nu au rămas închise pentru multă vreme în seifuri. Guvernul sovietic le-a publicat în decembrie 1917, dar guvernele Angliei și Franței continuau să ofere promisiuni liniștitoare.

La Conferința de pace de la Paris a fost inventat un nou sistem de dominație colonială, sistemul mandatelor, în care au fost cuprinse și provinciile arabe ale Imperiului otoman.

Se știe că una din cauzele fundamentale ale războiului între marile puteri imperialiste a fost lupta pentru reîmpărțirea lumii și acapararea de noi colonii, surse de

materii prime și piețe de desfacere. Înfrîngerea militară a blocului Quadruplei Alianțe a adus la ordinea zilei chestiunea concretă a împărțirii „moștenirii“ coloniale a Germaniei și a împărțirii Imperiului otoman. Însă condițiunile politice apărute la sfîrșitul războiului, lupta antiimperialistă de eliberare națională a popoarelor asuprite au determinat marile puteri imperialiste să caute forme noi pentru a masca dominația colonialistă asupra altor popoare. Așa a apărut ideea mandatului pe care puterile coloniale trebuiau să-l exercite asupra fostelor posesiuni otomane și germane, creînd iluzia unei stări mai mult sau mai puțin temporare de lucruri.

Președintele S.U.A., W. Wilson, obișnuit în luările sale de atitudine publică cu promisiuni solemne și dese referiri la pacea „fără anexiuni și contribuții“, a sprijinit activ ideea mandatelor sub supraveghere internațională și a introdus-o în proiectul Pactului Societății Națiunilor, pînă la forma finală aducîndu-i-se unele modificări. Articolul 22 al Pactului Societății Națiunilor, inclus în tratatele de pace din anii 1919—1920, se referă la regimul mandatelor. Scopul proclamat al mandatelor era „bunăstarea și dezvoltarea popoarelor care au încetat de a mai fi sub suveranitatea statelor care le guvernau pînă atunci și care nu sînt încă capabile să se conducă ele însele în condițiile deosebit de dificile ale lumii moderne“. Deci unor popoare cu o străveche civilizație, cum erau popoarele arabe din fostul Imperiu otoman, nu li se recunoștea dreptul la autodeterminare, dar li se promitea în viitor că : „comunităților care au aparținut odinioară Imperiului otoman și care au atins un anumit grad de dezvoltare li se poate recunoaște existența ca națiuni independente cu condiția ca provizoriu administrația lor să fie condusă cu sfaturile și ajutorul unui mandatar pînă în momentul cînd vor fi în stare a se conduce singure“. Statutul fostelor teritorii otomane (categoria de mandate A) a fost discutat în Consiliul celor Patru, la conferințele interaliat de la Londra și San Remo, înscris în Tratatul de pace de la Sevres. Deși acest tratat n-a intrat în vigoare, prevederile privind mandatele arabe au rămas aceleași.

Arabii nu s-au împăcat cu schimbarea stăpînirii otomane cu o altă stăpînire străină chiar dacă aceasta era împodobită cu declarații de intenții generoase sub semnul mandatului care însă nu puteau ascunde adevărata față colonialistă a noii dominații. Ei s-au ridicat cu curaj

la luptă în repetate rînduri, între cele două războaie mondiale, flăcările revoltei aprinzîndu-se din deşertul irakian pînă în Munţii Siriei şi Libanului, în Palestina şi Egipt, pretutindeni unde popoarele doreau să trăiască libere fără asuprairea stăpînirilor străine.

La sfîrşitul celui de-al doilea război mondial şi în primele decenii ce au urmat arabii au reuşit să-şi dobîndească independenţa naţională silind puterile europene să se retragă în noile condiţii istorice ale prăbuşirii întregului sistem colonial. Rînd pe rînd, de la Oceanul Atlantic la Marea Mediterană şi mai departe pînă la ţărmurile marelui Golf al petrolului, au luat fiinţă state arabe suverane care au cunoscut foarte repede o puternică dezvoltare şi modernizare a structurilor social-economice, afirmîndu-se cu tot mai multă prestanţă pe arena internaţională.

Aşa cum sublinia autorul în cartea sa anterioară dedicată tematicii Orientului Mijlociu, poporul român a urmarit cu o deosebită simpatie şi solidaritate internaţionalistă procesul de cristalizare şi de dezvoltare a conştiinţei naţionale a popoarelor arabe încă de la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului actual, lupta pentru eliberarea de sub jugul stăpînirii otomane, eforturile depuse în continuare pentru dobîndirea deplină a independenţei naţionale, pentru consolidarea acesteia, pentru înfrîngerea grelei moşteniri a secolelor de dominaţie străină, pentru dezvoltarea economică şi socială de sine stătătoare. Gazete româneşti ale epocii — „Lumea nouă“, „România muncitoare“, „Adevărul“, „Dimineaţa“ şi altele — au comentat pe larg în coloanele lor, la vremea respectivă, sensul şi semnificaţiile mişcărilor antiotomane ce se desfăşurau în Siria, Liban, Irak. „Funcţionarii turci n-au făcut decît să sporească politica lor de apăsare faţă de arabi... neurmărind decît să se îmbogăţească“ scria ziarul „Adevărul“ din 21 august 1919, căutînd să explice cauzele care au determinat marea revoltă antiotomană din cursul primului război mondial.

După prăbuşirea Imperiului otoman, cînd în urma Conferinţei de la San Remo din 1920 a fost instituită dominaţia puterilor europene — Franţa şi Anglia — în Orientul Mijlociu, presa democratică din România a luat poziţie fermă în sprijinul popoarelor arabe. În cursul revoltelor din 1925—1926 împotriva stăpînirii străine în Siria şi Liban, presa democratică din România, informînd

cititorii despre evenimentele în curs, își manifesta, în același timp, întreaga simpatie pentru cauza libertății arabe. Revista „Facla” într-un articol intitulat „Chestiunea Siriei” (12 septembrie 1925) dezaprobind metodele represive ale autorităților franceze sublinia în încheiere : „Dar vîntul readeșteptării popoarelor coloniale suflă cu putere pretutindeni... Exemplul luptelor aprige duse în Maroc, Egipt, India și China, agită și populațiile siriene contra exploatatorilor și asupritorilor imperialiști, scoțîndu-le din disensiunile sectare, politice și religioase și pornindu-le unite către lupta emancipatoare”. Iar cîteva luni mai tîrziu aceeași revistă, evidențiind rezistența dîrză a populației din Siria împotriva dominației coloniale, scria : „Se vede că Liga Națiunilor, dînd mandatul asupra Siriei, imperialiștilor francezi, nu s-a informat tocmai bine dacă poporul sirian acceptă această tutelă. Dealtfel, în coloniile aflate sub «protectoratele» imperialiste, pretutindeni e aceeași situație : popoarele refuză violent să se supună jugului străin”.

Dobîndirea independenței naționale de țările Orientului Mijlociu a fost salutăată cu căldură de poporul român și recunoscută imediat de statul român. Între România și statele din regiune s-au statornicit relații diplomatice, politice, economice, pe diverse alte planuri, ce au înregistrat o dezvoltare rapidă, cuprinzătoare și temeinică.

De o valoare deosebită pentru întărirea și amplificarea acestor relații s-au dovedit vizitele președintelui Nicolae Ceaușescu într-o serie de țări din Orientul Mijlociu, primele efectuate de un șef de stat român în această zonă. Datorită convorbirilor la nivel înalt și hotărîrilor luate în comun, în interesul ambelor părți, datorită politicii românești principiale și constructive, relațiile dintre țara noastră și lumea Orientului Mijlociu au atins, în puțini ani, o amploare evidentă întrecînd ca proporții echivalentul a multor secole din trecut.

România și-a exprimat, în repetate rînduri, prin reprezentantul său cel mai autorizat, președintele țării, prin numeroase documente de partid și de stat, prin luările de cuvînt la Organizația Națiunilor Unite și în alte foruri internaționale, poziția sa clară, principială și consecventă privind soluționarea problemelor Orientului Mijlociu, confruntat de mai multe decenii cu un conflict ce a adus multe suferințe, grele pierderi umane și materiale, cu di-

verse presiuni și imixtiuni din afara regiunii, care întrețin o permanentă stare de tensiune.

Partidul și statul nostru, poporul român consideră că trebuie depuse eforturi perseverente de toate părțile pentru a se ajunge la rezolvarea conflictului pe cale pașnică, pentru a se instaura o pace justă și durabilă în această zonă a lumii. ■

Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în interviul acordat ziarului „The Jerusalem Post” la 25 februarie 1985 : „România se pronunță și s-a pronunțat întotdeauna pentru soluționarea pe calea tratativelor a problemelor complexe din Orientul Mijlociu. În acest cadru, am avut întotdeauna în vedere retragerea Israelului din teritoriile arabe ocupate în urma războiului din 1967, soluționarea problemei palestinienilor pe baza dreptului poporului palestinian la autodeterminare — inclusiv la realizarea unui stat palestinian independent — stabilirea unor astfel de relații între țările din Orientul Mijlociu care să asigure independența, suveranitatea și integritatea tuturor statelor din zonă.

Evenimentele au demonstrat că orice acțiuni militare nu au făcut decît să complice și mai mult situația din această regiune. Dimpotrivă, calea negocierilor a dus la o serie de rezultate pozitive. Am în vedere, în această privință, negocierile dintre Egipt și Israel care au dus la tratatul de pace și la stabilirea de relații între cele două țări.

Aș dori să menționez că în situația internațională actuală — și în mod deosebit din Orientul Mijlociu — nu este posibilă decît o soluție pașnică, prin tratative. Este și în interesul Israelului să se ajungă la o pace justă și pașnică, să stabilească relații de bună vecinătate și de colaborare cu toți vecinii săi. Aceasta va reprezenta o ade-vărată și reală garanție pentru independența și integritatea Israelului, ca și a celorlalte state din zonă.

Ținînd seama de schimbările care au avut loc în Orientul Mijlociu, realizarea păcii în cadrul unor negocieri presupune participarea tuturor țărilor interesate, inclusiv a Organizației pentru Eliberarea Palestinei. În această direcție, România s-a pronunțat de mult pentru organizarea unei conferințe internaționale, sub egida Organizației Națiunilor Unite“.

Volumul de față al „Furtunii deasupra Orientului” se încheie cu evenimentele imediat următoare celui de-al doi-

lea război mondial a cărui desfășurare și implicații pentru această regiune a lumii sînt viu reliefate de către autor. Dar, așa după cum cunoaștem cu toții, după dobîndirea independenței de stat de către țările Orientului Mijlociu au urmat noi momente de restriște, puternice zguduiri și conflicte armate, popoarele regiunii trăind noi drame. Pe scena politică a Orientului Mijlociu a apărut complicata problemă palestiniană ca urmare a lipirii unui întreg popor de o patrie a sa liberă și independentă. Între statul Israel proclamat în 1948 și țările arabe vecine s-a iscat un lung conflict conducînd la mai multe războaie sîngeroase și la o continuă stare de tensiune. Desele imixtiuni din afara regiunii — presiuni diverse, debarcări de trupe străine pe teritoriul unor state independente, participări directe la conflictele armate arabo-israeliene, afluența de arme în cantități imense și dintre cele mai sofisticate tipuri, acțiunile insistente ale unor servicii de spionaj și ale diplomației secrete — toate acestea, conturînd intenții vădite de dominație și acaparare a zonelor de influență, au contribuit la permanentizarea încordării, la încurajarea violenței, la amorsarea unor adevărate tragedii cum este aceea reprezentată de cei zece ani ai conflictului libanez, care continuă să provoace noi pierderi umane și materiale populației Libanului și să aibă implicații grave pentru pacea și securitatea tuturor celor ce trăiesc în zona Orientului Mijlociu.

DR. GHEORGHE N. CĂZAN

AMURGUL UNUI IMPERIU

O întâlnire, la început de secol, în Suk El-Hamidiye din Damasc

Soarele coborînd spre asfințit, poleia cu ultimele sale raze creasta albă de calcar a Jebelului Qassiun, contrafort al Munților AntiLiban, la poalele căruia se răsfiga labirintul străduțelor întortocheate desenînd contururile bătrînului oraș. Casele sale de formă cubică, tipice arhitecturii arabe tradiționale, din piatră lucitoare sau cărămidă nearsă, purtînd patina cenușie a secolelor scurse, imprimată vizibil pe vechile sale ziduri, punctau insula de verdeață a Ghoutei, oază roditoare din jur ce contrasta puternic cu imaginea aridă și neprimitoare a pustiului vecin. Piețele orașului și îndeosebi marele bazar acoperit, Suk El-Hamidiye, construit cu aproape trei veacuri în urmă și numărînd circa trei mii de prăvălioare unde se vindeau tot felul de mărfuri ale artizanatului local sau aduse din alte provincii ale imperiului, fremătau, la acele ore ale înserării, de furnicarul mulțimii în continuu neastîmpăr, gălăgioasă și viu colorată, umplînd, ca de obicei, cu un pitoresc de neegalat, cadrul tabloului cotidian al vieții din Orient. Deși la sfîrșit de octombrie, aerul era încă cald, creînd o ambianță plăcută și ducînd pînă departe, la fiecare adiere de vînt, aromele specifice ale simigeriilor cu cuptoare la vedere sau ale ospătărilor populare cu gră-

tare la stradă pe care sfîrșiau frigăruile și chioftelele din carne de berbec. Cafenelele, oferind ceșcuțe cu cafea aburindă fiartă la nisip, în ibrice de aramă, sau mici pahare cu ceai concentrat, precum și nelipsitele narghilele, aprovizionate de cite un slujnic, din timp în timp, cu tutun tare la gust și cărbuni aprinși, îmbiau, la tot pasul, pe trecătorii dornici de popas și mai ales de nelipsitele taclale, desfășurate cu aprigă pasiune orientală în jurul măsuțelor așezate, de cele mai multe ori, direct pe trotuarul „uliței mari“ ce tăia în două Suk El-Hamidiye, de la poarta principală de intrare și pînă la străvechea moscheie a Ome-yazilor, situată la capătul imensei aglomerații comerciale.

Prin mulțimea pestriță, cu largă paletă reprezentînd diverse nații : arabi, armeni, kurzi, circazieni, evrei, persani, greci, turci, își făceau loc, deloc grăbiți, oprindu-se, din timp în timp, în fața prăvăliioarelor și atelierelor producătoare de tăvi cizelate și orferverie în filigran, de faimoase săbii damasciene, brocarturi, mătăsuri fine și parfumuri orientale, trei ofițeri ai imperiului, în vestoane albe, cu epoletă auriu, pantaloni negri, bufanți, cizme înalte de călărie și fesuri roșii pe cap. Scurtele lor popasuri se datorau nu atît dorinței de a admira produsele încîntătoare ale priceperii și migalei meșterilor localnici ci mai mult pentru a schimba impresii de ordin politic fără nici o legătură cu forfota comercială din jur.

La începutul secolului, mai precis în toamna anului 1906, cînd firul povestirii noastre pornește să se deruleze, Damascul, în care trăia peste un sfert de milion de suflete, era unul din principalele centre politico-militare ale Imperiului otoman, capitala geografică a provinciei arabe Siria, întinsă de la poalele Munților Taurus, din Asia Mică, la țărmurile Golfului Akaba, în capătul nordic al Mării Roșii, de la aridul deșert răsăritean pînă la litoralul, veșnic însoțit, al Mediteranei. Zidurile străvechilor sale clădiri purtau pecetea unui trecut, măsurat în secole și milenii, conferindu-i mîndria de a se număra printre cele mai vechi orașe, cu continuitate neîntreruptă, din întreaga lume. Prezența sa în istorie fusese semnalată, pentru prima oară, de papyrusurile egiptene din vremea celei de a XVIII-a dinastii faraonice și de tăblițele asiriene contemporane, fiind menționat sub același nume de Dimashk, purtat și astăzi în arabă, pentru a apare, mai tîrziu, în textele biblice, ca orașul reședință al „Țării lui Șham“ (Bilad Al-Șham). Capitală a unui regat araméean, cucerit cu o mie

de ani înaintea erei noastre de regele David al israeliților, din nou independent în urma unei răscoale a sclavilor pe timpul regelui Solomon, căzut apoi sub stăpînirea asirienilor, supus de chaldeenii și perși, ce vor fi goniți de pe meleagurile respective de legiunile macedonene ale lui Alexandru cel Mare, Damascul va deveni un important centru al culturii elenistice sub domnia de aproape trei secole a dinastiei seleucizilor. Renăscut în măreție și frumusețe după ce Pompei impusese dominația romană, de la care mai păstra unele vestigii, reședință administrativă a unei provincii bizantine, în primele secole ale erei noastre, Damascul avea să strălucească ca un astru pe scena lumii, împrăștiindu-și faima peste mări și țări, în perioada sa de maximă înflorire, dintre anii 661—750, cînd a fost ales drept capitală a celui mai întins imperiu al timpului, cîtorit de califii omeyazi, dinastie de cuceritori, organizatori și constructori, cei ce aveau să pună bazele civilizației arabe islamice. După înfrîngerea omeyazilor, în bătălia de la Zab, de către abbasizi, și ascendența noii dinastii care a mutat capitala Imperiului arab de pe Barada — „rîul de aur“ cum era denumit în vechime firul de apă ce străbate orașul — mai spre răsărit, pe malurile fluviului Tigru, în Bagdadul tocmai fondat, Damascul continuă să rămînă un însemnat centru urban, cu ponderea cuvenită în sistemul administrativ al califatului, dar dezbrăcat de atributele gloriei trăite din plin timp de aproape un secol. Pustiit de mongoli și tătari, ocupat apoi de oștile sultanilor mameluci de la Cairo, Damascul va cădea în 1516, pentru o perioadă de patru secole încheiate, sub stăpînirea permanentă a Imperiului otoman, care a făcut din orașul de pe Barada principalul punct de sprijin al dominației sultanilor de la Stanbul asupra întregului Orient Arab.

Rarii călători străini, ajunși în regiunile arabe aflate sub domnia otomană, se arătau neplăcut impresionați de starea de înapoiere și delăsare în care se găsea populația sărăcită de biruri și de nemiloasă exploatare. Sistemul de administrare al provinciilor arabe, ca dealtfel al întregului Imperiu otoman, era haotic, lipsit de omogenitate, supus continuu unor tendințe centrifuge. Guvernatorii trimiși de la Stanbul conduceau după propria lor voință, legăturile cu Înalta Poartă fiind greoaie, dezordonate, în unele cazuri reducîndu-se la simple relații de vasalitate. Principalele obligații ale pașalelor constau în stringerea impozitelor, extrem de împovărătoare pentru populație, și furnizarea

de soldați pentru armata imperială. Corupția, arbitrariul, jecmănirea sălbatecă a supușilor, țineau locul unei organizări statale cu continuitate și eficiență. De fapt, puterea efectivă a guvernatorilor nu depășea decît arareori limitele orașelor și împrejurimilor acestora. Pentru strîngerea impozitelor din zonele rurale mai îndepărtate, se organizau adevărate expediții militare, în urma lor rămînînd doar ruine fumegînde, sînge și jale. Guvernatorii imperiali aveau drept de viață și de moarte asupra celor cîrmuiți ; bunul lor plac constituia lege pentru provincia administrată.

Pașalele trimise de sultan se perindau la intervale foarte scurte. Într-o perioadă de o sută optzeci de ani, numărul guvernatorilor de la Damasc s-a ridicat la o sută treizeci și trei. Dintre aceștia doar treizeci și trei și-au păstrat funcția timp de doi ani ; ceilalți — cîteva luni, iar unii numai cîteva zile. Succesiunea rapidă se datora rareori pedepsirii de către Înalta Poartă de la Stanbul a abuzurilor săvîrșite ; schimbările erau dictate, de obicei, de mărimea peșcheșurilor primite de către marii viziri și de alți dregători, din partea unor contracandidați la postul de guvernator sau din bunăvoința de a fi răsplătite serviciile acoliților personali. Cu timpul, unii dintre acești guvernatori au intrat în rebeliune, mai mult sau mai puțin deschisă, față de administrația imperială centrală, neglijîndu-i ordinele și conducînd provinciile după cum îi tăia capul, în chip de suverani autonomi.

Anarhia ce domnea în provinciile periferice ale imperiului era evidențiată și prin desele conflicte armate dintre diverșii guvernatori otomani : Al Jazzar Pașa din Beirut s-a războit, la sfîrșitul secolului al 18-lea, o lungă perioadă de timp, cu Dașer Pașa din Acra (actualul oraș israelian Acco de pe țărmul Mediteranei) ; cîteva ani mai tîrziu, Abdđalah Pașa din Acra se bătea cu Dawiș Pașa din Damasc, iar în prima parte a secolului 19, Mahommed Ali, pașa din Cairo, cu toate celelalte pașale din Orientul Apropiat și pînă la urmă chiar cu oastea sultanului trimisă de la Istanbul pentru a-l readuce la supunere ; fiecare dintre aceștia antrenau în luptele intestinale pentru putere pe emirii locali din Munții Libanului sau din regiunile druze, pe cei de la Mecca sau din alte zone ale Peninsulei Arabice.

În a doua jumătate a secolului trecut, reorganizarea administrativă încercată de vizirii reformatori mai ameliorează puțin starea imperiului, evidențiînd o ușoară tendință spre ordine dar corupția și mentalitatea retrogradă a func-

ționarilor provinciali împiedicau desfășurarea eficientă a acestui proces. Zonele periferice continuau să rămână în afara stăpînirii efective a administrației otomane.

În partea estică a Peninsulei Arabice, la începutul secolului nostru șeicii locali se bucurau de o autonomie efectivă și dinastia wahabită din Nedjd începea acțiunea de construire a unui stat centralizat reunind, sub steagul fanatismului religios, triburile rătăcite, așa cum mai reușise să realizeze și în primele decenii ale secolului al 19-lea cînd pusesese în pericol întreaga dominație a Istanbulului asupra Orientului Arab, acțiune eșuată, atunci, numai datorită intervenției armatei egiptene a lui Mohammed Ali, pașa de la Cairo.

În Mesopotamia exista o administrație otomană și garnizoane de sprijin (la Bagdad se afla comandamentul armatei a șasea) dar comunicațiile erau extrem de greoaie, unei scrisori trebuindu-i, în medie, 35 de zile pentru a ajunge la Istanbul și viceversa.

Partea vestică a Peninsulei Arabice era controlată de cîteva mici garnizoane otomane stabilite la Mecca, Medina și în portulețele de la Marea Roșie — Djeddah, Yanbo, Rabegh — dar și aici șeicii locali își păstrau autonomia și trupele turcești nu se aventurau în afara fortificațiilor, triburile beduine constituind un inamic curajos, incomod, atunci cînd li se încălcau ținuturile și li se știrbea libertatea. Construirea căii ferate a Hedjazului, pornită, exact la începutul secolului, de la Damasc și încheiată, în 1908, la Medina, străbătînd o distanță de 1 263 kilometri, prin regiuni puțin populate sau de deșert ale Siriei de sud, actualei Iordanii și mai departe în zona de vest a Peninsulei Arabice, avea drept scop tocmai întărirea stăpînirii otomane în această parte a Orientului Arab, des tulburată de răzmerițe ale populației împotriva cărora erau trimise expediții de pedepsire nu întotdeauna victorioase.

La o astfel de expediție împotriva druzilor răsculați din regiunea sudică a Siriei, participase, în toamna lui 1906, regimentul al 30-lea de cavalerie aparținînd armatei a 5-a cu garnizoana la Damasc, una din cele șapte armate otomane răspîndite în diverse colțuri ale imperiului. Din acest regiment de cavalerie, făceau parte și cei trei ofițeri pe care i-am lăsat plimbîndu-se prin Sukul El-Hamidiye al capitalei siriene, proaspăt întorși din campania de pedepsire a populației răsculate în zonele Djebelului Druz și ale

podişului Golan. Discuția lor se purta asupra impresiilor culese în timpul expediției și opiniile exprimate nu erau deloc favorabile sistemului de reprimare și asuprire pus în practică de autoritățile de la Istanbul care foloseau trupe anatoliene împotriva populației din Orientul Arab și unități militare formate din arabi în regiunile din Asia Mică și Europa, masele de supuși ai sultanului având de îndurat, în mod egal, peste tot, silniciile puterii centrale sau locale. Populația turcă suferea, la fel, ca și celelalte naționalități ale imperiului. Recrutările forțate goliseră satele din Anatolia de bărbați, stagiul militar durând șase-sapte ani, în condiții extrem de dure. Supraviețuitorii, de regulă, după toate cele îndurate și făcute, vlăguți de diferite boli, nu se mai întorceau la căminele lor, ajungând oameni fără căpătii, la periferiile orașelor, în căutare de lucru sau în cel mai bun caz se angajau în serviciul jandarmeriei, pământul de acasă rămânând să fie lucrat de femei și bătrâni.

Discutind despre starea deplorabilă a armatei și a imperiului, cei trei ofițeri se opriră, la un moment dat, în fața unei prăvălioare modeste, de pe o uliță lăturalnică a Sukului El-Hamidiye, pentru a intra în vorbă cu negustorul care după trăsături și vorbă era turc de origine ca și ei și, în ciuda îmbrăcămînții sale sărăcăcioase, avea o anumită distincție în importare ce-l deosebea de înfățișarea masei analfabete a micilor comercianți din bazar. Vizita lor la această prăvălioară nu fusese întâmplătoare. Negustorul, pe nume Mustafa, se afla la Damasc, în surghiun, din cauza activității sale politice, adevărata sa profesie fiind aceea de medic. Cam din aceleași motive ajunsese în Siria și tinărul căpitan Mustafa Kemal care, însoțit de cei doi camarazi de regiment, încerca în acea seară de octombrie să stabilească legătura cu medicul din Istanbul nevoit să vîndă fasole și orez în sucul din Damasc.

Mustafa Kemal, fiul unui modest slujbaș turc din Salonic, terminase în ianuarie 1905 cursurile Academiei de război din Istanbul, cu gradul de căpitan, avînd la acea dată 24 de ani neîmpliniți. Tinărul ofițer, cursant sirguincios, căruia profesorii săi îi prevesteau o carieră strălucită, participase, în timpul școlii, la activitatea unei asociații secrete ce își propunea să promoveze idealuri de libertate a poporului și de modernizare a statului, mărginindu-se, îndeosebi, la acțiuni propagandistice.

În așteptarea repartizării, împreună cu alți colegi, care-i împărtășeau opiniile politice, închiriaseră la Istanbul, pe numele unuia dintre ei, un apartament unde se întâlneau pentru a discuta și a pune la cale planuri ale activității lor secrete. Denunțați de un fost ofițer, ce reușise să le câștige încrederea, tinerii conspiratori fuseseră arestați și întemnițați. Dar, datorită sprijinului primit din partea unor ofițeri superiori cu vederi liberale, după ce făcură câteva luni de închisoare, au fost eliberați și împrăștiați la unități ale armatei imperiului cantonate în regiuni mai periferice. Căpitanul Mustafa Kemal nimerise la Damasc, unde fusese încadrat ca ofițer de stat major, la regimentul al 30-lea de cavalerie și trimis în expediția de pedepsire din sudul Siriei.

Cei doi Mustafa, ofițerul și doctorul, s-au reîntâlnit, câteva nopți mai târziu, în casa acestuia din urmă, într-o periferie a Damascului, punând la începutul lui noiembrie 1906 bazele organizației secrete, denumită „Patrie și Libertate“, care avea să întrunească adeziunea unui număr important de ofițeri și intelectuali decisi să participe la o acțiune fermă pentru redresarea țării aflată sub dictatura tiranică a sultanului Abdul Hamid al II-lea. Folosindu-se de protecția unor ofițeri prieteni din statul major al armatei de la Damasc, tinărul căpitan se deplasă la Beirut, Jaffa și Ierusalim, pentru a crea filiale ale organizației în rândurile ofițerilor din garnizoanele respective. Dar convingerea sa era că pentru reușita acțiunii propuse, locul cel mai propice îl constituia Salonicul, pe atunci important centru militar al Imperiului otoman în Europa, sediul garnizoanei armatei a 3-a în cadrul căreia activau un număr important de ofițeri patrioți. În acest scop, procurându-și un bilet de permisie, îmbrăcat civil și sub înfățișare de turist, Mustafa Kemal se îndreaptă spre Egipt, luând de aici vaporul de Salonic. El rămase în acest oraș, cu ajutorul unor prieteni din armată, vreme de patru luni, creînd și acolo o filială a organizației întemeiate la Damasc. În scurt timp, organizația sa va fuziona cu societatea secretă denumită „Uniune și Progres“, foarte activă la Salonic, care avea să joace un rol determinant în revoluția „Junilor Turci“ și în detronarea despotului sultan Abdul Hamid al II-lea. Mustafa Kemal, urmărit, în continuare, de poliția politică a sultanului, a fost nevoit să se întoarcă, din nou, în Siria, reluîndu-și locul în cadrul armatei a 5-a unde va rămîne pînă la jumătatea anului 1907, răstimp

folosit din plin pentru creare de nuclee revoluționare în rândurile ofițerilor diverselor unități militare din regiune.

În septembrie 1907, avînd gradul de vice-maior, Mustafa Kemal este transferat la statul major al armatei a 3-a de la Salonic unde își continuă activitatea sa politică secretă. Aici va fi centrul revoluției „Junilor Turci” din iunie 1908 și al organizării luptei pentru înfrîngerea contrarevoluției din aprilie 1909, acțiuni în cadrul cărora tinărul ofițer va juca un rol important. Evidențiindu-se ca unul dintre organizatorii armatei, Mustafa Kemal va ajunge, în cursul primului război mondial, general și comandant de armată, iar apoi conducătorul revoluției naționale de eliberare și făuritor al Turciei noi, moderne. După victoria decisivă a tinerei armate turcești, al cărei comandant șef era, în bătălia de pe riul Sakarya, nu departe de Ankara spre care se îndrepta în vara lui 1921 o puternică armată greacă, Marea Adunare Națională a poporului turc îi va conferi lui Mustafa Kemal, numit și Atatürk, gradul de mareșal și titlul de Gazi (Victoriosul) pentru a fi ales apoi, în octombrie 1923, primul președinte al Republicii Turcia.

Trecuseră mai puțin de douăzeci de ani de la întâlnirea din Suk El-Hamidiye din Damasc dintre tinărul căpitan Mustafa și doctorul Mustafa în urma căreia fusese puse bazele societății secrete „Patrie și Libertate”. În acest răstimp, se petrecuseră o serie de evenimente hotărîtoare privind soarta imperiului sultanilor de la Istanbul, a cărui prăbușire devenise de mult inevitabilă, ca și a celorlalte imperii vecine — habsburgic și țarist. Dar pentru a se ajunge acolo, popoarele aflate sub stăpînirea acestor imperii vor cunoaște noi încercări, trecînd prin vîlvătaile pustiitoare ale primului război mondial, cu cohorta sa de suferințe și grele jertfe de sînge, servind drept carne de tun intereselor claselor stăpînitoare în lupta lor barbară pentru cuceriri, dominație și exploatare.

Imperiul otoman, zdruncinat de mult timp de racile morale, politice și administrative de nelecuit, își va încheia existența cedînd locul pe harta politică a lumii unui stat creat pe baze noi, moderne: Republica Turcia, al cărui ctitor fusese însuși Mustafa Kemal.

Iar în spațiul Orientului Mijlociu rămas liber după destrămarea Imperiului otoman se vor grăbi să se înghesuie noi oaspeți nepoftiți, de peste țări și mări, împărțindu-și pe moment prada, dar continuînd mai departe jocul im-

serialist de a căuta să-și smulgă, unul altuia, o bucată
cit mai grasă, nesocotind interesele popoarelor din această
parte a lumii, dreptul lor la libertate și independență na-
țională. Vremea imperiilor coloniale începuse însă să se
scurgă precipitat și anacronismul lor devenise evident. Pe
ruinele Imperiului otoman din Orientul Mijlociu vor lua
ființă în deceniile următoare statele arabe naționale, con-
fruntate, de la început, cu politica mai veche a luptei
pentru sfere de influență, practică de unele puteri străine
încă din secolele trecute și perpetuată, din păcate, pînă
în zilele noastre.

Fesul sau turbanul

În noieimbrie 1906, cînd tinărul căpitan de stat major
Mustafa Kemal punea la Damasc bazele organizației se-
crete „Patrie și Libertate“, la Istanbul domnea, de trei
decenii împlinite, Abdul Hamid al II-lea, poreclit „sultanul
roșu“ pentru modul despotic în care cîrnuia imperiul. Se
urcase pe tron, într-un moment de restriște, urmînd fra-
telui său mai mare, sultanul Murad al V-lea, ce realizase
recordul celei mai scurte domnii din istoria Imperiului
otoman : părăsise puterea după numai trei luni, retrăgîn-
du-se ca urmare a unei afecțiuni mintale, în palatul Çi-
rigan de pe malul european al Bosforului, unde avea să-și
sfîrșească viața, în liniște, 28 de ani mai tîrziu.

Murad al V-lea ajunsese sultan, oarecum pe neaștep-
tate, fără vrerea sa, luînd locul unchiului Abdul Aziz I,
detronat la miezul nopții de 29 mai 1876, printr-o lovitură
de stat și asasinat, trei zile mai tîrziu, crima fiind camu-
flată în sinucidere. Conjurația militară fusese inspirată
de „Noii Otomani“ (Yeni Osmanliar) sau „Tinerii Oto-
mani“, organizație fondată în 1865, care îmbina propa-
ganda luminării poporului cu activitatea social-politică,
ridicîndu-se împotriva absolutismului și cerînd transfor-
marea societății și a statului.

„Tinerii Otomani“ susțineau necesitatea unor reforme
structurale menite să schimbe înfățișarea imperiului-dezlî-
nat, plin de contradicții de ordin etnic și religios, cu ad-
ministrație haotică, deficitară și coruptă — într-un stat
unitar, bazat pe egalitate și drepturi civice ale tuturor
supușilor, indiferent de naționalitate și credință, pe or-
dine și justiție, pe conducerea centralizată a provinciilor.

Ei vor evolua, în continuare, spre menținerea predominanței elementului turc în condițiile când, în centrele urbane mai importante de pe întinsul imperiului cât și în capitala sa, populația de origine turcă era minoritară iar la conducerea treburilor publice se perindau, de multe ori, diverși aventurieri din regiunile periferice sau chiar din afara hotarelor. Este semnificativ faptul că din cei 298 de mari viziri care au ținut frâiele imperiului timp de șase secole, mai mult de jumătate au fost după origine albanezi, greci, bosniaci, arabi, circazieni, gruzini, armeni, evrei și chiar italieni — se înțelege, trecuți la islamism. Aparatul administrativ, imediat inferior, avea o înfățișare și mai pestriță din punct de vedere național, excluzând în mare măsură elementul turc. Marii dragomani ai Porții, din ultimele două veacuri de existență a imperiului, aparțineau marilor familii grecești din Fanar: Mavrocordat, Ghica, Caradja, Șuțu, Callimachi, Moruzi, Ipsilanti, familii din rîndurile cărora au fost recrutați și unii din domnii străini trimiși de la Istanbul să ocîrmuiască Principatele române mai bine de un secol, perioadă cunoscută sub denumirea de „domnia fanariotă”.

Turcii din Anatolia și Tracia, regiuni unde aceștia formau o populație compactă, ocupîndu-se în general cu lucratul pămîntului și păstoritul, se țineau, prin tradiție, mai departe de orașe. La Istanbul, populațiile de origine greacă și evreiască din Fanar, Pera și Hasskeni, se dovedeau mai numeroase decît populația de origine turcă propriu-zisă. Salonicul era considerat un oraș al evreilor (de cult mozaic sau trecuți la islamism, așa-numiții *donume* care vor furniza un număr de lideri mișcării ulterioare a „Junilor Turci”). Ei proveneau în mare parte din familiile evreilor spanioli și portughezi, emigrate din cauza Inchiziției, și care fuseseră bine primite de Baiazid al II-lea, fiul lui Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, dornic să repopuleze orașul. În Asia Mică, porturile de pe țărmurile Mării Negre și ale Egeei erau, la rîndul lor, locuite într-un procent ridicat de greci iar în estul Anatoliei armenii, kurzii și circazienii formau o importantă parte a populației.

Imperiul otoman, întins în perioada expansiunii sale, după cucerirea Constantinopolului, de la Munții Cauzului la Oceanul Atlantic, sub stăpînirea sa aflîndu-se o zonă largă din Europa și întreaga regiune nordică a continentului african, ajunsese la apogeu spre sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea, supra-

fața sa, inclusiv a teritoriilor vasale, atingînd douăzeci de milioane de kilometri pătrați. După păgubosul asediu al Vienei (1683) și, mai ales, după pacea de la Karlowitz (1699), perioadă denumită în istoria otomană „anii de nenorocire”, urmasse un recul, devenit, treptat-treptat, permanent, imperiul sultanilor încetînd să mai fie considerat un pericol real pentru Europa creștină.

La începutul secolului al XIX-lea, cînd falimentul total se profila amenințător și apropiat, Imperiul otoman începuse să fie numit, în cancelariile diplomatice ale puterilor timpului, „omul bolnav”, care reușea să-și prelungească agonia numai datorită contradicțiilor acerbe dintre celelalte imperii de pe continentul european, conștiente de implicațiile ce le putea aduce împărțirea moștenirii sultanilor.

Caterina a II-a, țarina Rusiei, a cărei armată ajunsese în sud, la Marea Neagră, în timp ce flota sa de război, trecînd prin Gibraltar, își făcea apariția în Mediterana răsăriteană, îi trimetea, în septembrie 1782, împăratului austriac Iosif al II-lea, o scrisoare propunîndu-i un proiect de împărțire a Imperiului otoman. Rusia urma să stăpînească Crimeea, Kubanul și întregul litoral al Mării Negre ; Austriei i-ar fi revenit Serbia, Bosnia, Herțegovina, întreaga Dalmație ; Principatele române erau hărăzite să formeze un stat nou plasat sub conducerea unui prinț ortodox oferind toate garanțiile pentru Austria și Rusia ; la Constantinopol se preconiza instalarea unui împărat al Bizanțului renăscut, în persoana prințului Constantin, al doilea nepot al suveranei de la Petersburg. Dar scrisoarea țarinei n-a trezit prea mult entuziasm la Viena, extinderea Imperiului rus în plină desfășurare constituind un motiv de neliniște pentru curtea habsburgică.

În perioada imediat următoare, Rusia țaristă va pune stăpînire pe Crimeea (1784) anexînd hanatul tătăresc vasal Imperiului otoman ; chiar în acel an va fi fondat portul militar Sevastopol. În continuare, armata țaristă ocupă întreaga coastă ucrainiană a Mării Negre întemeind, la 1794, principalul port din sud — Odessa, pentru ca apoi, în 1803, să înceie cucerirea litoralului caucazian.

La împărțirea Imperiului otoman se gîndea și Napoleon Bonaparte, încă înainte de a-și fi pus coroana pe cap. El îi scria în 1800 lui Talleyrand, că „Imperiul otoman nu mai poate exista prea mult și dacă Paul I (țarul din acel

timp al Rusiei) își va întoarce privirile în această direcție, interesele noastre devin comune". Mai târziu, după nereușita campaniei din Egipt și Palestina, politica sa față de Imperiul otoman va înregistra o schimbare, Napoleon considerînd că interesele Franței impuneau sprijinirea sultanilor de la Istanbul, mai cu seamă după ce țarul Rusiei îi devenise adversar.

Planurile de împărțire a Imperiului otoman deranjau profund interesele politice din acel moment atât ale Prusiei cît și ale Angliei. Regele Frederic al II-lea avertizase încă mai înainte că „nu este în interesul Prusiei de a vedea puterea otomană sfărîmată în întregime, deoarece, în caz de nevoie ea poate fi folosită pentru diversiuni fie împotriva Austriei, fie împotriva Rusiei, după cum vom fi în război cu una sau cu alta din puteri". Vremurile cruciadelor și coalițiilor creștinătății europene împotriva pericolului otoman, trecuseră de mult. William Pitt, cunoscutul om de stat englez, afirma cu fermitate : „Menținerea Imperiului otoman este pentru Anglia o chestiune de viață și de moarte", avînd desigur în vedere interesele acesteia de a-și ține deschise drumurile spre Indii ferite de eventuala dominație a Rusiei țariste sau a Franței. Iar șeful diplomației austriece, Metternich, considera Imperiul otoman ca „una din contraponderele cele mai esențiale ale echilibrului european".

Preocupările unora dintre cancelariile puterilor europene de a prelungi existența Imperiului otoman în conformitate cu propriile lor interese conduseseră, încă de la începutul secolului al XIX-lea, la sprijinirea unor încercări timide de modernizare a acestuia pe baza unor reforme interne. Procesul schimbărilor a început cu armata care, în vechea sa organizare și în vechiul sistem de luptă, nu mai putea face față confruntării cu forțe adverse bine instruite, disciplinate și dispunînd de o tehnică militară mai avansată. Corpul ienicerilor, altădată forța de bază a oștirii sultanilor, devenise o adunătură parazitară și turbulentă : din 400 000 de oameni cît numărau sub domnia lui Selim al III-lea doar vreo 60 000 își efectuau încă obligațiile militare și dintre ei, pe fronturile de război, numai 25 000 mai răspundeau la apel, dar și aceștia se dovedeau indisciplinați și slab luptători. Decăzuse de asemenea și corpul spahiilor, celebra cavalerie a sultanilor ce decisese, în decursul veacurilor, victoria în multe bătălii. În împuternicirea dată marelui vizir pentru în-

cheierea păcii cu Rusia, Selim al III-lea scria la începutul secolului al XIX-lea : „Cu astfel de oaste nu se poate duce război ; acest lucru se ştia încă de la început, dar, ce folos, războiul fusese pornit. De aceea încheindu-se pacea, această oaste va trebui pusă în orînduială“.

Încercările tînărului sultan de a schimba înfăţişarea armatei se lovi de împotrivirea ienicerilor încurajaţi de clerul tradiţionalist, cu vederi retrograde. La 7 mai 1807, marele muftiu acordă ienicerilor dezlegarea să-l detroneze pe Selim al III-lea. Pentru a-şi salva viaţa, acesta cedă tronul vărului său, Mustafa al IV-lea. Dar, un an mai tîrziu, Mustafa Bairakdar, paşa din Rusciuk, unul din partizanii fostului sultan, se va îndrepta spre Istanbul, în fruntea unei armate de 40 000 de bosniaci şi albanezi, pentru a-l reîntrona pe Selim. Mustafa al IV-lea ordonă atunci să fie asasinat atît fostul sultan cît şi propriul său frate Mahmud, ce i-ar fi putut deveni concurent la tronul imperiului. Acesta din urmă, reuşind să scape cu viaţă, va fi instalat pe tron sub numele de Mahmud al II-lea imediat după sosirea la Istanbul a armatei paşei din Rusciuk iar Mustafa al IV-lea, conform obiceiului, va fi executat.

Creîndu-şi, în paralel cu vechile corpuri de ieniceri şi spahii, o armată modernă, cu ajutorul unor instructori străini, Mahmud al II-lea aşteaptă cu răbdare clipa propice pentru a se descotorosi de turbulenţii ieniceri care, o lungă perioadă din istoria Imperiului otoman, îşi impuseseră voinţa schimbînd prin forţă mari viziri şi chiar sultani. La începutul lui iunie 1826, Mahmud al II-lea îi somă pe înalţii funcţionari parazitari şi pe comandantii ienicerilor să semneze regulamentul conform căruia un sfert dintre ei trebuiau să fie încorporaţi în noua armată, supusă unei discipline militare moderne. Decizia respectivă provocă, în mod deliberat, o rebeliune a ienicerilor. La 14 iunie, răsturnînd cazanele de mîncare ale unităţilor lor şi transformîndu-le în darabane în care băteau cu lingurile mari de lemn, semnul tradiţional de răzvrătire, ienicerii se concentrează în Et-Meidan, din cartierul vestic, îndreptîndu-se spre palatul sultanului. Noua armată a lui Mahmud, care cuprindea 14 000 de artilerişti, îi întâmpină cu un foc nimicitor. Urmare trei zile de sîngeros masacru, simplul nume de ienicer echivalînd cu condamnarea la moarte. Fură trimişi curieri în fiecare oraş din provincie unde existau garnizoane de ieniceri, răfuiala

desfășurându-se pretutindeni, fără milă, îndeplinindu-se astfel în mod singeros ordinele primite de la Istanbul. După secole și secole de glorie, în cursul cărora fusese mândria oștirii otomane, corpul ienicerilor încetă, cu desăvîrșire, să mai existe, supraviețuitorii fiind vînați și uciși fără milă pe tot cuprinsul imperiului.

Bazat pe o nouă armată, Mahmud al II-lea, care va fi comparat de istorici cu Petru cel Mare al Rusiei pentru reformele întreprinse, a început prin a schimba veșmintele orientale cu o costumație modernă inspirată de moda europeană. În armată, în locul turbanului a fost introdus fesul, în locul șalvarilor, pantaloni lungi de redingotă, în locul caftanului peste genunchi, vestonul de uniformă închis la gît. Mahmud al II-lea însuși se îmbracă în haine cu croială franțuzească, înlocuind turbanul împodobit cu pietre prețioase al vechilor sultani cu un simplu fes roșu, obligîndu-i pe toți funcționarii imperiului să-i urmeze exemplul. Fesul deveni, astfel, semnul distinctiv al armatei și aparatului administrativ, turbanul rămînînd simbolul clerului musulman și al celorlalte categorii sociale.

Începu să fie pusă în acțiune o nouă organizare a statului și a curții imperiale, sub influență occidentală. Pentru prima oară a fost creat un jurnal oficial. Luară ființă instituții de învățămînt noi, ca școala superioară de război și școala de medicină, la aceasta din urmă predarea făcîndu-se în limba franceză. Dealtfel, studiarea limbii franceze devenise obligatorie pentru numeroși funcționari de stat și se stabilise și practica de a trimite tinerii cei mai capabili să studieze la Paris pentru a-și perfecționa cunoștințele. Sultanul introduse la Curte muzică europeană angajîndu-l, pentru aceasta, pe fratele mai mare al cunoscutului compozitor italian Donizetti căruia îi acordă titlul de pașă. Mișcarea de reînnoire își continuă cursul său, în tot timpul domniei lui Mahmud al II-lea, fără însă să atingă înălțimea speranțelor, tulburările din provinciile periferice și conflictele cu unele puteri europene nelăsîndu-i răgazul necesar pentru a-și îndeplini opera propusă.

Cu puțin înainte de moartea sa, survenită la vîrsta de 54 de ani (după o domnie de 31 de ani) Mahmud al II-lea chemă în funcție, la Înalta Poartă, pe ambasadorul său de la Londra, Mustafa Rașid Pașa, un diplomat încă tînăr, cu idei liberale vizînd reformarea și modernizarea imperiului. În 1839, cînd Abdul Medjid, fiul lui Mahmud, în vîrstă de 16 ani, se urcă pe tron, Rașid Pașa se bucura

deja de o largă putere, iar în timpul domniei noului sultan va fi chemat de șase ori în înalta funcție de mare vizir. Promotor al reorganizării imperiului, el deschise perioada Tanzimatului (Reformei), prin care s-a încercat ca Imperiul otoman să fie transformat într-un stat modern, clădit pe aceleași principii și mod de viață ca țările europene, misiune dificilă în condițiile existenței forțelor centrifuge, bazate pe tradiție și fanatism religios, adversare oricăror schimbări și deloc bucuroase de recentralizarea puterii.

La 3 noiembrie 1839, Tanzimatul a fost inaugurat oficial, în bubuitul a 101 lovituri de tun, prin Hatișeriful (firmanul) sultanului, de la Gülhane (Casa trandafirilor — micul chioșc semicircular situat în sudul zidului interior al Curții imperiale), act comparat cu Magna Charta. Principalele prevederi ale documentului de la Gülhane, se refereau la aplicarea unor legi noi în organizarea statului, pe plan politic și militar, stipulându-se pentru prima oară egalitatea supușilor, indiferent de religie : „Musulmanii și celelalte neamuri se vor bucura, fără excepție, de această învoire a noastră“ se spunea în proclamația sultanului. Această precizare, constituia o schimbare radicală în cadrul societății otomane de pînă atunci în care supușii erau separați în două mari categorii : musulmani și creștini, cu toate consecințele juridice sau sociale ce decurgeau din această împărțire. Charta de la Gülhane trasa, în linii mari, modelul organizării administrației, regulile de percepere a impozitelor, modul de recrutare a soldaților, principiile de funcționare a justiției, suprimarea supliciilor etc. Rașid Pașa pregăti în acest sens cîteva reforme practice : repartitia contribuțiilor pe comunități, codul penal, codul civil, organizarea spitalelor și a asistenței medicale etc. Dar popularitatea marelui vizir fiind în continuă creștere, tînărul sultan, influențat de camarila de la curte, încercă să se debaraseze de el, mazilindu-l în mai multe rînduri, fiind nevoit însă să-l recheme în funcție, la scurt timp, de fiecare dată.

Intrigile puterilor străine

Acțiunea de europenizare, prin reformele preconizate, se desfășura în condițiile infiltrării tot mai accentuate a influenței celorlaltor puteri în treburile Imperiului otoman. Infiltrarea va fi caracterizată printr-o acerbă luptă pentru

căştigarea de poziţii dominante. O primă rundă fusese marcată prin Convenţia de la Londra, din 15 iulie 1840, care pusesse în picioare o cvadruplă alianţă (Anglia, Austria, Prusia, Rusia) pentru salvarea colectivă a integrităţii teritoriului otoman de sub ameninţarea armatei egiptene a lui Ibrahim Paşa, fiul vice-regelui de la Cairo, plasînd „strîmtorile Dardanele şi Bosfor sub supravegherea înaltelor părţi contractante, împotriva oricărei agresiuni din partea lui Mahommed Ali“.

Mahommed Ali, negustor albanez de tutun din Kavalla, ajuns în 1805 paşă la Cairo, va constitui, la un moment dat, o primejdie gravă pentru însăşi existenţa Imperiului otoman, salvat în extremis de intervenţia puterilor europene. Cu ajutorul generalului francez, Boyer, şi a colonelului Seves, trecut la islamism sub numele de Soliman Paşa, Mahommed Ali, guvernatorul Egiptului, şi-a organizat, în scurt timp, o puternică armată după model european, pe regimente de infanterie, cavalerie şi artilerie, precum şi o impunătoare flotă de război. După ce în primii ani îl sprijină pe sultanul Mahmud al II-lea la înăbuşirea răscoalelor triburilor wahabite din Peninsula Arabică şi ale grecilor din Moreea, Mahommed Ali, ajuns în culmea puterii, nu va mai vrea să dea ascultare suzeranului de la Istanbul, intrînd în rebeliune directă împotriva Sublimei Porţi. El alungă, rînd pe rînd, paşalele din Palestina, Liban, Siria, ajungînd cu puternica sa armată la graniţele Anatoliei. Sub comanda fiului său, Ibrahim Paşa, regimentele egiptene trec Munţii Taurus năvălind în Asia Mică. Armata imperială trimisă în întîmpinare este zdrobită la Konya (22 decembrie 1832) şi soldaţii lui Ibrahim Paşa, după ce ocupă Smirna (Izmirul de azi) se apropie de strîmtori. Drumul spre Istanbul este liber dar, la solicitarea disperată a sultanului, o flotă de război rusească ancorează în Bosfor şi 5 000 de soldaţi ai ţarului debarcă pe malul asiatic.

Franţa şi Anglia, neliniştite de intervenţia rusească, îl obligă pe Mahommed Ali să oprească înaintarea sa spre Istanbul şi să accepte aranjamentul de la Kutahya (mai 1833) care îi asigură posesiunea ereditară a Egiptului şi viageră a Siriei, Ciliciei şi Cretei. În urma acestui aranjament, Rusia consimte să-şi retragă flota din Bosfor, după ce mai întîi încheie cu sultanul faimosul tratat de la Unkiar-Iskelessi (iulie 1833) prin care supune Imperiul

otoman unui fel de protectorat rusesc, spre marea nemulțumire a celorlalte curți europene.

Ulterior, sultanul care își organizase și el armata după model european, sub îndrumarea colonelului von Moltke, viitorul șef al Marelui Stat-Major prusac, hotărăște să-i alunge pe egiptenii lui Ibrahim Pașa din Siria în condițiile când dominația acestora era zguduită de revolte ale autohtonilor, nemulțumiți de povara birurilor și a vexațiunilor de tot felul ale noilor stăpînituri. La 24 iunie 1839, cele două armate se întîlnesc la Nizib, pe Eufurat. Bătălia durează două ore încheindu-se cu un rezultat dezastruos pentru oștirea sultanului : 4 000 de morți, 12 000 de soldați căzuți prizonieri, 162 de tunuri și 25 000 de puști părăsite pe cîmpul de luptă.

Catastrofa imperială ia proporții și mai întinse, o lună mai tîrziu, cînd amiralul Ahmed Pașa, inamic personal al marelui vizir, profită de deruta generală pentru a preda lui Mahommed Ali întreaga flotă otomană aflată sub comanda sa. Dar Egiptul n-are alături de el decît pe francezi. Celelalte puteri europene sprijină Istanbulul : Rusia cu gîndul de a rămîne protectoarea sultanului și a Strîmtorilor (Bosforul și Dardanelele), celelalte puteri europene — Prusia, Austria și, îndeosebi Anglia, pentru ca planurile țariste să nu se realizeze. Profitînd de răscoala libaneză antiegipteană, din mai 1840, principalele puteri ale Europei (Anglia, Rusia, Austria și Prusia), adversare ale politicii proegiptene a guvernului francez, se grăbesc să intervină în problemele Orientului. Ele semnează la Londra, la 15 iulie 1840, un tratat cu sultanul, punîndu-se de acord să adreseze un ultimatum lui Mahommed Ali prin care îi cereau evacuarea Siriei în decurs de zece zile. Respectînd aceste condiții i s-ar fi recunoscut guvernarea ereditară a Egiptului și posesiunea viageră a pašalîkului Acra. Puterile semnatare ale tratatului se angajau să asigure executarea hotărîrii lor, la nevoie, prin forța armelor.

Ultimatumul fiind respins de Mahommed Ali, puterile semnatare deciseră să intervină militar pentru a-l scoate din Siria. O escadră engleză blocă imediat coasta libaneză și bombardă Beirutul, în timp ce un corp expediționar anglo-turco-austriac format din 8 500 infanteriști debarca în apropiere, la Jounieh. O altă escadră engleză își făcea apariția, simultan, în fața portului egiptean Alexandria, convingîndu-l pe Mahommed Ali să părăsească pînă la

urmă întreaga Sirie. El va rămâne însă stăpîn deplin în Egipt perpetuîndu-și dinastia.

Franța, sprijinitoarea constantă a regimului egiptean, ieșise învinsă din această confruntare dar cărțile nu erau complet făcute. Rivala principală a Angliei în ceea ce privește tutela asupra sultanului era acum Rusia și un al doilea tratat, încheiat la Londra, la 13 iulie 1841, cunoscut sub numele de „Convenția strîmtorilor“, la care aderă și Franța, avea tocmai scopul să îngreuească expansiunea țaristă. În preambulul respectivei convenții, puterile semnatare garantau integritatea teritoriului otoman printr-o frază destul de vagă : ele ofereau sultanului „o probă manifestă a respectului pe care-l purtau inviolabilității drepturilor sale suverane, cît și dorința sinceră de a vedea consolidîndu-se odihna imperiului său“. Ele solicitau ca „Înălțimea sa, să nu admită nici o navă străină (de război) în numitele strîmtori, puterile (semnatare) angajîndu-se să respecte această închidere“ (art.1). De la această regulă erau exceptate doar „navele ușoare sub pavilion de război al legațiilor străine“, respectivă specificare negînd sultanului dreptul de a lăsa să treacă prin strîmtori orice altă forță navală. De data aceasta, învinsul în confruntarea diplomatică eră regimul țarist, tutela sa exclusivă, stabilită prin tratatul de la Unkiar-Iskelessi, din 1833, fiind înlocuită prin paza colectivă a Europei care, închizînd strîmtorile în fața flotei rusești, o lăsa prizonieră în Marea Neagră. Eforturile de un secol ale regimului țarist de a înainta liber în Mediterana fuseseră șterse printr-o simplă trăsătură de condei. La rîndul său, Imperiul otoman ieșise din criza egipteană marcat de o nouă slăbire a puterii sale.

Este tocmai momentul cînd Rașid Pașa va încerca prin noi reforme să revigoreze imperiul : în 1843, fu introdus sistemul de recrutare în armată cu un stagiul de cinci ani serviciu activ și șapte ani de rezervă ; pentru prima oară fură admiși în cadrul forțelor armate și supuși creștini (curînd însă se va renunța la contingentul creștin) ; se stabili un program detaliat pentru fiecare departament — justiție, instrucțiune publică etc ; se fondă o „Bancă Otomană“ pentru a da împrumuturi statului, în realitate o bancă a capitalurilor europene ; se schimbă modul de administrare a provinciilor, puterea fiind distribuită între un guvernator civil (vali), un comandant militar (muavin) și un administrator al finanțelor (deferdar). Puțin

mai târziu, guvernatorul civil deveni funcționarul cel mai înalt în grad, autoritatea sa extinzându-se și asupra poliției și justiției.

Provinciile arabe din Orientul Mijlociu fură și ele supuse reformelor administrative, teritoriile actuale ale Siriei, Libanului, Irakului, Iordaniei și Israelului fiind divizate în mai multe guvernorate cu o conformație geografică ce nu avea nici o legătură cu hotarele țărilor de azi. De exemplu, vilayatul (guvernoratul) Beirut cuprindea aproape tot litoralul mediteranean al Siriei, Libanului și Israelului din zilele noastre. Cîmpia Bekaa aparținea de guvernoratul Damasc. Mesopotamia era împărțită în trei guvernorate : Bagdad, Mossul, Bassra. Dacă reorganizarea administrativă a imperiului atingea, cel puțin formal, aproape întregul Orient Arab, provinciile de pe țărmul de nord al Africii scăpau de sub autoritatea directă a Istanbulului, păstrînd vagi relații de vasalitate.

Politica de modernizare a imperiului în perioada Tanzimatului se lovea nu numai de opoziția funcționărimii și clerului musulman retrograd, adversar al oricărei schimbări. Pe plan extern, imperiul era supus la noi presiuni din partea marilor puteri și, îndeosebi, a regimului țarist, care nu renunțase la visul mai vechi de a controla Strîmtorile și a-și trimite liber flota de război în Mediterana. Obstacolul principal în această direcție cîntinua să fie Anglia, a cărui influență creștea tot mai mult pe lîngă sultan.

În timpul unui bal, desfășurat la Petersburg, pe la începutul anului 1853, țarul Nicolae I întreținîndu-se cu ambasadorul englez, Hamilton Seymour, îi spuse : „Luați în considerație, noi avem sub braț un om bolnav ; ar fi o mare nenorocire, vă spun sincer, dacă într-o zi el ne-ar scăpa, mai ales înainte ca toate măsurile necesare să fi fost luate...” Diplomatul englez, în conformitate cu politica guvernului său de a apăra integritatea teritoriului otoman îi replică imediat : „Este datoria omului generos și puternic să menajeze pe omul bolnav și slab”. Întîlnindu-se, din nou, cu o altă ocazie, cîteva săptămîni mai târziu, țarul ținu să pună punctul pe i, exprimîndu-se de data aceasta în termeni foarte preciși : „Nu vreau o ocupație permanentă a Constantinopolului de către ruși ; dar nu vreau nici să văd Constantinopolul ocupat vreodată de englezi sau francezi, niciodată de una din marile puteri.

Nu voi permite niciodată reconstruirea unui imperiu bizantin, nici ca Grecia să obțină o extindere a teritoriului său care să facă din ea un stat puternic... Cu atât mai puțin aş accepta ca Turcia să fie împărțită în mici republici, aziluri gata făcute pentru alde Kossuth, Mazzini și alți revoluționari ai Europei. Mai degrabă decât să sufăr de astfel de aranjamente, voi face război și îl voi continua atâta timp cât îmi va rămîne un singur om și o singură pușcă". Mai departe, țarul expuse modul cum vedea „împărțirea, după căderea Imperiului otoman": Principatele dunărene, Serbia, Bulgaria sub protectoratul Rusiei; Egiptul și Creta — Angliei, precizînd că nu cere încheierea unei convenții în acest sens ci doar „un schimb liber de vederi și la nevoie cuvîntul unui gentleman", adăugînd „între noi acesta este suficient". Informînd guvernul de la Londra despre conținutul întrevederilor sale cu țarul, ambasadorul englez era de părere că un suveran care insistă cu o astfel de îndirjire asupra căderii iminente a unui stat vecin, înseamnă că a și decis în mintea sa că ora a venit: nu de a aștepta desființarea acestuia ci de a o provoca. Împotriva acestor planuri, Anglia va acționa cu perseverență pe cale diplomatică și militară, raliindu-și Franța și intrînd împreună în război alături de Imperiul otoman împotriva Rusiei, pentru a participa activ la expediția din Crimeea din septembrie 1854 — septembrie 1855, care avea să coste viața a zeci de mii de oameni din cele două tabere adverse.

Războiul Crimeii și Tratatul de la Paris din 1856, încheiat la sfîrșitul ostilităților, dădură cîștig de cauză politicii engleze, susținută temporar și de celelalte puteri europene: sultanul primi garanții asupra integrității teritoriului imperiului; Principatele române fură scoase de sub protectoratul rusesc; se proclamă libera navigație pe Dunăre, sub controlul internațional al unei „Comisii europene", iar în ceea ce privește Strîmtorile nu numai că ele au fost închise navelor de război (respectiv rusești), dar, așa cum se stipula: „Marea Neagră va fi neutralizată. Deschise marinei comerciale a tuturor națiunilor, apele sale vor rămîne interzise marinelor militare. În consecință nu vor fi create nici păstrate arsenale maritime pe litoralul Mării Negre" (art. 11—13).

Eliminînd din calea sa dominația pe care regimul țarist încercase s-o exercite asupra Imperiului otoman, și mai cu seamă pericolul prezenței flotei acesteia în Medi-

terana, considerată drept o amenințare directă a drumurilor spre India, politica engleză în Levant va intra din nou în concurență cu orientările politicii Franței, care după eșecul planurilor sale privind rolul Egiptului lui Mahommed Ali, se îndrepta acum spre Liban căutînd să-și construiască un cap de pod prin intermediul sprijinului, tot mai asiduu, acordat populației creștine din această țară. Centrul intrigilor politicii puterilor europene în Orientul Mijlociu se mută din cartierul ambasadelor străine de la Istanbul în cel al consulatelor de la Beirut.

Profitînd de tulburările dintre creștini și druzi, pe care le încurajaseră în ascuns, autoritățile otomane puseseră capăt autonomiei de secole a Libanului montan, la începutul anului 1842, destituindu-l pe emirul Beșir III, ce domnea asupra țării de la palatul său din Beit Ed-din. Guvernator al Libanului montan a fost numit, atunci, Omar Pașa, un ofițer otoman de origină austriacă. Acesta a încercat mai întîi să se folosească de feudali creștini împotriva feudalilor druzi, iar apoi de aceștia din urmă împotriva primilor. Consulatele europene nu erau nici ele inactive. Consulatul englez îi susținea pe druzi, cel rusesc pe greco-ortodocși, Austria sprijinea comunitățile catolice (maronită și greco-catolică) aflate sub influență franceză. În timp ce diplomații străini își continuau jocul lor de recrutare a simpatiilor feudalilor, conducători ai diverselor comunități, în regiunea Kesruan, din zona muntoasă de la nord de Beirut, izbucni în 1858 o revoltă a țăranilor creștini, condusă de un anume Tanyos Șahin, potcovar din satul Rayfun, împotriva asupririlor de tot felul la care era supusă populația rurală : impozite mereu crescînde, corvezi grele și îndelungate, abuzuri sălbatice. În fața acestei mișcări antifeudale căreia începuseră să i se ralieze și țăranii druzi, administrația otomană acționează punînd la cale o diversiune de ordin religios, în cîrdășie cu consulii străini de la Beirut, îngrijorați de faptul că feudali locali, clienți de-ai lor, ar fi putut să-și piardă privilegiile. Ei reușiră o țesătură densă de intrigi, transformînd lupta politico-socială începută în Kesruan, într-un război civil religios, care îi opunea pe creștini druzilor și invers. Cu armele furnizate din belșug feudalilor druzi de guvernul prea creștinei regine a Angliei fură masacrați mii de creștini localnici din rîndurile populației pașnice neînarmate. Astfel de izbucniri sîngeroase ale fanatismului religios au fost încurajate de autoritățile otomane nu numai

în Liban dar și în Siria, unde numeroși creștini au căzut victime la Damasc.

Sub pretextul apărării populației creștine, în 1860, un corp expediționar francez, sub comanda generalului Beaufort de Hautpoul, debarcă în Liban cu toată împotrivirea diplomatică a guvernului de la Londra. În fața pericolului ce se contura pentru integritatea imperiului în această zonă, la sugestia Londrei, Istanbulul hotără măsuri rapide și drastice pentru a le lua înaintea francezilor. Înarmat cu împuterniciri speciale din partea sultanului, ministrul de externe Fuad Pașa se deplasă la Beirut și Damasc, pedepșind fără cruțare pe toți cei considerați vinovați de încurajarea și făptuirea masacrelor — ofițeri otomani sau feudali druzi. La Damasc, trimisul sultanului începu tragerea la răspundere a celor implicați în această afacere urită, cu însuși vechiul său prieten, Ahmed Pașa, guvernatorul Siriei, pe care îl degradă și-l trimise în fața plutonului de execuție, împreună cu un grup de 111 ofițeri, în timp ce 57 de civili, participanți la masacre, erau spânzurați. La fel de drastic procedă și în Liban dar feudalii druzi vinovați de crimele comise reușiră să se pună la adăpost cu sprijinul Consulatului englez de la Beirut.

În octombrie 1860, reprezentanții puterilor europene — Franța, Anglia, Rusia, Austria, Prusia — formară împreună cu împuternicitul extraordinar al sultanului, o comisie internațională însărcinată să ancheteze evenimentele sîngeroase, președinte al acesteia fiind numit însuși Fuad Pașa. De la început, se vădi o netă opoziție din partea reprezentantului Angliei, lordul Dufferin, ce caracteriză evenimentele petrecute drept „un război civil“ în care ambele părți aveau o vină egală, calificînd masacrele făptuite de feudalii druzi, cu complicitatea autorităților otomane locale, drept „măsuri în legitimă apărare“.

Intrigile englezilor și ale lui Fuad Pașa făcură să eșueze planurile expediției franceze de a pune mina pe Siria și de a-l întrona rege pe emirul Abdel-Kader, protejatul împăratului Napoleon al III-lea. Ca urmare a măsurilor adoptate de comisia internațională de anchetă, prezența trupelor franceze în Liban a fost declarată inutilă și acestea au trebuit să fie retrase în iunie 1861. În aceeași lună, se încheia un protocol între cele cinci mari puteri europene și Imperiul otoman, prin care se recunoștea autonomia Libanului montan și se instituia un „regulament organic“ al acestuia. În fruntea sa era numit direct de la

Istanbul un mutasarif (guvernator), investit cu atribuțiile puterii executive. Conform înțelegerilor, acesta trebuia să fie un funcționar otoman de religie creștină, urmînd a fi asistat de un consiliu administrativ (Majlis Al-ida-rah), format din reprezentanții tuturor comunităților libaneze (patru maroniți, trei druzi, doi greco-ortodocși și cîte un greco-catolic, un sunit și un šiit). În perioada de 54 de ani cît a durat această nouă autonomie a Libanului montan, ca mutasarifi au fost numiți mai mulți armeni, albanezi, chiar și un italian, Rustom Pașa, pe numele său adevărat contele Mariani, un polonez Muzaffar Pașa (la origine Ceaikowski) dar nici un libanez.

Instituirea autonomiei „Micului Liban“ (fără podișul Bekaa și litoralul mediteranean rămase sub administrație directă otomană) n-a făcut să înceteze intrigile puterilor europene și mai cu seamă tendințele de a-și stabili influența, competiția desfășurîndu-se, în special, între Anglia și Franța, aceasta din urmă fiind considerată ca reprezentînd un real pericol pentru politica Londrei în Orient. După ce, în 1859, primele lovituri de tîrnăcop erau date pe marele șantier al construcției Canalului Suez, sub conducerea întreprinzătorului francez Ferdinand de Lesseps, lucrare care a condus la crearea unei noi scene de confruntări internaționale, poziția Franței a devenit și mai primejdioasă în ochii Londrei. Franța va continua să-și întărească influența în Egipt pe timpul guvernării lui Said Pașa și apoi, după 1863, a lui Ismail Pașa, pentru care Napoleon al III-lea a obținut, de la Sublima Poartă, recunoașterea eredității, în linie directă, la coroana egipteană și titlul de kediv, echivalînd cu cel de sultan.

Competiția continuă

Sfera de influență franceză începea să cuprindă, încetul cu încetul, însăși inima imperiului, ajungînd din nou la Istanbul, după o perioadă de preponderență engleză. Pe tron se afla, din 1861, Abdel Aziz, un sultan lipsit de personalitate, datorită obișnuitei izolări de lumea exterioară a moștenitorilor tronului în perioada pînă le venea sorocul la domnie. Puterea efectivă va fi exercitată, pe rînd, de cei doi mari viziri — Fuad Pașa, fost chirurg militar și diplomat, cunoscut pentru incoruptibilitatea sa, rara avis în contextul vechilor moravuri de la Înalta Poartă, și Ali

Paşa, de asemenea fost diplomat, ceva mai puțin energic decât colegul său, dar la fel de corect și liberal. Ambii, despărțindu-se de influența exercitată pînă atunci de ambasadorul englez se orientară spre efectuarea unor reforme, inspirîndu-se după modele franceze, atît în viața economică, cît și în organizarea administrației și a învățămîntului. Disparația lor naturală de pe scena politică, la mijlocul domniei lui Abdul Aziz, lăsă un gol în mișcarea reformatoare, fără însă ca aceasta să-și înceteze însă complet activitatea.

Crearea mișcării „Tinerilor Otomani” anunța o nouă și iminentă confruntare între forțele moderniste și cele tradiționaliste ale imperiului, prima rundă încheindu-se prin detronarea sultanului Abdul Aziz I.

După efemera domnie a lui Murad al V-lea, urmă la tron tinărul său frate, Abdul Hamid al II-lea, considerat a fi un om cu educație modernă, deschis ideilor de renovare a societății otomane. El îl luă ca prim sfetnic pe Midhat Paşa, partizan al unui regim constituțional, fost mare vizir și în timpul domniei lui Abdul Aziz. Mihdat primî, din nou, înalta funcție în stat, într-un moment dificil pentru imperiu, cînd presiunile de peste hotare deveneau tot mai insistente; acțiunile singeroase ale autorităților militare otomane împotriva supușilor creștini din Balcani facilitaseră motivația unei iminente intervenții a Rusiei, inacceptabilă pentru celelalte puteri europene și, îndeosebi, pentru Anglia.

Lordul Derby, ministru al afacerilor externe, avertiză Petrograful la 30 octombrie 1876 că resentimentul englezilor față de atrocitățile otomane va ceda locul cu totul altei opinii dacă Istanbulul ar fi amenințat, iar Canalul Suez s-ar găsi în pericol. Zece zile mai tîrziu, premierul britanic, Disraeli, declară într-un discurs că se va angaja într-o acțiune independentă, dacă va fi nevoie, spre a proteja supușii creștini ai Porții. Un nou război anglo-rus, avînd ca obiect Istanbulul, părea inevitabil. Convocarea, din inițiativa Angliei, a unei conferințe internaționale însărcinată să adopte măsuri administrative pentru protecția supușilor creștini avu darul să mai risipească norii. Sultanul hotărî atunci să facă un pas important înainte și, la sosirea ambasadorilor pentru conferința internațională (23 decembrie 1876), salve de tun salutară proclamarea primei Constituții a imperiului, care prevedea reforme de

tip european, libertatea și egalitatea tuturor supușilor, un parlament reprezentativ, responsabilitatea ministerială, independența tribunalelor, descentralizare administrativă etc.

Abdul Hamid dorea astfel să pună puterile europene în fața faptului împlinit : „În prezența acestui eveniment lucrările (conferinței) sînt de prisos“. Divergențele dintre participanți vor face, dealtfel, ca la scurt timp, conferința să se amîne sine die, fără nici un rezultat concret. Sultanul apărea acum în fața supușilor săi nu numai ca un reformator, dar și ca un erou al apărării imperiului împotriva ingerinței străinilor.

Tergiversînd răspunsul la propunerile puterilor europene în legătură cu garantarea securității și drepturilor supușilor săi creștini, Abdul Hamid se trezi izolat în fața Rusiei care se va grăbi, după ce își asigurase neutralitatea Austriei, prin aprobarea ocupării de către aceasta a Bosniei și Herțegovinei, să ia apărarea fermă a popoarelor creștine asuprite și pe acest motiv să declare război, la 24 aprilie 1877, Imperiului otoman. Datorită curentului de opinie creat în întreaga Europă, ca urmare a atrocităților săvîrșite de otomani împotriva populației creștine din Bulgaria, Anglia fusese nevoită, cel puțin pentru moment, să rămînă în expectativă, este adevărat cu arma la picior, lăsînd inițiativa în mîna Rusiei.

Trupele rusești trecură Dunărea, urmate la scurt timp de tînăra dar viguroasa armată română, care a adus o contribuție importantă în desfășurarea războiului luptînd cu eroism și dînd grele jertfe de sînge în bătăliile victorioase de la Plevna, Vidin, Rahova. Pe frontul deschis în Asia, generalul rus Melikof puse în derută o armată otomană de 100 000 de oameni, cucerind Ardahanul, blocînd Karsul și amenințînd Erzerumul. În Bulgaria la mai puțin de o lună de la căderea Plevnei, care imobilizase în cursul asediului 140 000 de oameni și 500 de tunuri, armatele rusești ocupară Sofia în ianuarie 1878, ajungînd la sfîrșitul lui februarie la porțile capitalei Imperiului otoman, care fu obligat să înceteze lupta, încheind, la 3 martie, Tratatul de la San Stefano (o suburbie a Istanbulului, unde se află astăzi aeroportul internațional de la Yeşilkoy), ce asigură Rusiei avantaje apreciabile, inclusiv importante cîștiguri politice și teritoriale.

Puterile europene își exprimară însă, imediat, îngrijorarea față de puternica ascendență a Rusiei în Balcani.

Nici nu se terminase bine războiul și o puternică escadră engleză trecu prin Dardanele în Marea Marmara ancorînd în fața Arhipelagului Prinkipo, la două ore de navigație pînă la Istanbul. Premierul Disraeli ceru revizuirea totală a Tratatului de la San Stefano (9 martie), concentrează trupe în Malta și solicită Camerei Comunelor să voteze un buget de șase milioane lire sterline pentru necesități de război, incitînd totodată opinia publică engleză împotriva Rusiei. În music-hall-urile din Londra se cînta : „Noi nu vrem să ne batem, dar dacă va trebui, noi avem vapoare, avem soldați, avem și bani...” urmînd refrenul, intonat cu întregul public : „Rușii nu vor avea niciodată Constantinopolul”. La rîndul său Imperiul austro-ungar mobiliza și el trupe la frontiere. În această situație extrem de încordată, cancelarul german, prințul Bismarck, își oferî Londra, Viena și Petersburgului, bunele oficii.

Congresul de la Berlin din iunie-iulie 1878, convocat la cererea marilor puteri europene va reduce substanțial pretențiile Petersburgului, limitîndu-i influența pe care ar fi dorit s-o exercite în Balcani și micșorînd foarte mult pierderile inițiale ale Imperiului otoman, cum îi fuseseră impuse prin Tratatul de la San Stefano. Bismarck, care juca rolul de arbitru principal în cadrul Congresului, a ținut să explice clar, de la început, reprezentanților otomani, poziția participanților : „Dacă credeți că Congresul s-a reunit pentru Turcia (așa se obișnuia să i se spună, pe atunci, Imperiului otoman în limbajul diplomatic european) vă înșelați. Tratatul de la San Stefano ar fi rămas așa cum stipulează el între Rusia și Turcia dacă n-ar fi atins unele interese de ordin european”.

Anglia cîștigase din nou o mișcare în marea partidă politică pe care o juca în Orient, mai cu seamă că în preajma Congresului de la Berlin primise în dar Insula Cipru (la 1 iunie 1878), în schimbul serviciilor aduse sultanului. Provinciile Bosnia și Herțegovina vor intra oficial sub administrația Austro-Ungariei. În ce privește eforturile diplomației ruse de a impune autonomia popoarelor creștine din cadrul Imperiului otoman, ele nu vor obține decît rezultate limitate la posesiunile din Europa ale sultanului, Anglia opunîndu-se ferm la orice aranjament în zona asiatică, care ar fi atins cît de cît interesele pe termen scurt sau mai lung ale politicii sale privind Orientul Mijlociu.

În acest răstimp, Imperiul otoman va continua să fie calamitat de noi acte de insubordonare ale guvernatorilor provinciilor periferice și răzmerițe ale populațiilor locale asuprite, în paralel cu infiltrarea sistematică, tot mai asiduă, a puterilor europene în vastul teritoriu din Orientul Mijlociu și nordul Africii, locuit de populații arabe și aflat sub stăpânirea mai mult sau mai puțin directă a Sublimei Porți. Profitând de dificultățile ce le avea sultanul în aceste regiuni periferice, puterile europene și, în primul rând Anglia și Franța, se vor grăbi să pună piciorul în diverse puncte și să se instaleze sub diferite forme, anticipând acapararea totală a moștenirii rămase de pe urma imperiului al cărui deces va surveni odată cu sfârșitul primului război mondial.

Guvernul de la Londra reușise încă din prima parte a secolului al 19-lea să-și stabilească două capete de pod în Peninsula Arabică. Căutând să-și asigure calea liberă pe mare spre Indii, Anglia va lua, în 1820, sub „protectoratul” său micile șeicate arabe din zona sudică a Golfului, după ce o escadră a sa distrusese flotilele corsarilor autohtoni și le bombardase devastator portulețele de refugiu din încrețiturile coastei. Cam în același timp, englezii debarcau în cealaltă extremitate a sudului Peninsulei Arabice punând stăpânire pe Aden care, începând din 1827, va deveni o colonie a Coroanei împreună cu minusculele sultanate din împrejurimi. Anglia își crease astfel un important punct de aprovizionare și sprijin strategic la jumătatea drumului maritim dintre portul Capetown din sudul Africii, capitala Coloniei Capului, și Indii. Ambele teritorii din Peninsula Arabică, acaparate de englezi, se aflau sub suzeranitate otomană, dar în acel moment Sublima Poartă era prea preocupată de invazia armatelor egiptene ale lui Mahommed Ali ca să mai poată reacționa împotriva acestei știrbiri a suveranității sale în regiunile periferice ale imperiului.

Franța nu se va lăsa nici ea mai prejos și în 1830 se îndreaptă spre coasta nordică a Africii punând piciorul în Algeria și luând-o într-o lungă stăpânire. Și în acest caz, Sublima Poartă, suzerana acestei țări de peste trei sute de ani, se află în imposibilitate de a lua o atitudine fermă.

În ultimele decenii ale secolului trecut competiția anglo-franceză de acaparare a noi teritorii în Africa va smulge din componența, de altfel formală, a Imperiului

otoman, aproape toate posesiunile sale de pe acest continent.

Prima rundă s-a jucat în Egipt. Prin construirea Canalului Suez de către Ferdinand de Lesseps, Franța și-a asigurat aici poziții solide, cel puțin la prima vedere. Dar Anglia, care își stabilise prin teritoriul egiptean un „Overland Route“ (drum pe uscat) spre Indiă, încă din 1829, primind din partea lui Mahommed Ali autorizația de a transporta poșta de la portul mediteranean Alexandria la Marea Roșie, nu va rămâne cu brațele încrucișate. Încă de la deschiderea Canalului Suez, principalul client fusese flota comercială engleză, 78 la sută din tonajul navelor tranzitate prin această nouă cale acvatică aparținându-i. Pentru a se implanta temeinic pe Canal, Anglia considera că cel mai bun lucru ar fi fost să-i devină proprietar. Datorită imprudenței financiare a kedicului — suveranul autonom al Egiptului care deținea o bună parte a acțiunilor acestei lucrări — apa Canalului va începe să curgă, foarte curînd, la moara guvernului de la Londra. Jenă financiară îl obligă pe kedic, în anul 1875, să vîndă 177 000 de acțiuni ale societății Canalului și acestea sînt cumpărate toate, pe sub mînă, de către Anglia. În același an, kedicul este nevoit să accepte un control franco-englez asupra finanțelor Egiptului care din cauza proastei gospodăririi și a corupției se aflau într-o situație dezastruoasă, datoria externă fiind în continuă creștere. Acum, alături de Franța, pe scena egipteană începe să joace un rol tot mai activ Anglia.

La începutul deceniului al nouălea al secolului trecut, Franța va face, la rîndul ei, un nou pas în Africa, punînd stăpînire pe regiunea Tunisului pe care o considera un fel de prelungire a Algeriei. Tunisul, deși depindea nominal de sultan, era guvernat de beyul local la fel ca un regat independent. Ruinat financiar, el va accepta, în 1880 crearea unei comisii europene a datoriei tunisiene, compusă din reprezentanții a trei puteri cu interese diferite. Franța era de părere că Tunisul trebuie să-i aparțină de drept din moment ce ea stăpînea Algeria. Italia ar fi dorit să pună și ea stăpînire pe Tunis atît din considerente strategice dar și pentru a susține interesele cetățenilor săi stabiliți pe coasta africană și care avansau tot mai mult în acapararea economiei acestei regiuni. Anglia, care stăpînea Malta nu dorea preponderența nici unei alte puteri în Strîmtoarea Siciliei. Dar, cum tocmai ocupase Ciprul și

își îndrepta privirile, în acel moment, cu tot mai multă insistență spre Egipt, guvernul de la Londra era de părere că totuși era cazul să-i acorde o compensație și Franței, mai cu seamă că prefera ca pe laturile Strimtorii Siciliei să existe doi parteneri și nu Italia singură. Cancelarul german Bismarck favoriza, la rîndul său, politica colonială a Franței, sperînd că în acest fel o deturna de la ideea revanșei după înfrîngerea pe care o suferise în războiul cu Prusia din 1870, Berlinul grăbindu-se, concomitent cu Londra, să asigure prin declarații verbale făcute ambasadorilor că va recunoaște legitimitatea intereselor franceze.

Beyul tunisian, conștient de rivalitatea italiano-franceză, va lua o atitudine ostilă Franței, mizînd pe sprijinul Italiei. În acest sens, el îl va trimite la Palermo pe nepotul său pentru a-l saluta pe regele Umberto I al Italiei care, în ianuarie 1881, se afla în capitala siciliană. Dar cărțile erau făcute și în luna mai a aceluiași an, după ce trupele franceze trecură din Algeria în Tunisia, beyul va accepta semnarea unui tratat de protectorat ce dădea rezidentului guvernului francez controlul politicii externe, comandamentul trupelor de ocupație și posibilitatea intervenției în administrația țării. Italia va fi nevoită să se incline în fața faptului împlinit dar nu va uita afrontul, conflictul său politic cu Franța conducînd-o spre alianța cu Reichul german și Împeriul austro-ungar în cadrul Triplei Înțelegeri.

Dînd satisfacție Franței, guvernul englez considera că avea acum mîinile dezlegate pentru a se instala temeinic în Egipt, folosind primul moment propice. Kedivul Ismail, ducînd o viață fastuoasă, înconjurat de tot felul de escroci năvăliți din Europa și promovînd o politică de falsă grandoare națională și militară, se înglodase pînă peste cap în datorii reprezentînd sumele înghițite de risipă fără noimă, misiuni diplomatice, expediții în Sudan, la care se adăugau dobînzile cămătărești pe care era obligat să le plătească pentru împrumuturi bancherilor din Londra și Paris. Diverse societăți financiare — „Anglo-Egyptian Bank“, „Oppenheim“, „Rothschild“, „Pillet Will“, „Credit lyonnais“, „Comptoir național de l'escompte“ —, dețineau polițe mari asupra tezaurului kedivului, încercînd să-și recupereze banii printr-un control strict al economiei egiptene. Organismul internațional, în fapt un condominiu franco-englez, controla întreaga administrație a finanțelor, căile ferate, porturile, intervenind tot mai des în însăși viața politică și de stat a Egiptului. S-a ajuns astfel la impune-

rea unor măsuri umilitoare cum ar fi fost acceptarea a doi miniștri trimiși de la Londra și Paris în guvernul de la Cairo sau desființarea unei părți a armatei egiptene, prin punerea în disponibilitate, cu jumătate de soldă, a 2 500 de ofițeri autohtoni, în timp ce erau păstrate cadrele de comandă de origine turcă sau circaziană. Toate acestea au făcut să se nască o efervescență naționalistă, liderul mișcării fiind colonelul Arabi, un ofițer patriot care aparținea unei familii modeste din delta Nilului.

În 1879, kedivul Ismail, considerat prea slab, fusese înlocuit cu fiul său Tewkif. Acesta, încă de la începutul domniei, luă măsuri drastice împotriva ofițerilor și intelectualiilor naționaliști. În 1881, colonelul Arabi, împreună cu alți doi ofițeri de același grad, sînt arestați, dar liderul naționalist va fi eliberat imediat de însuși regimentul său pus în mișcare. În septembrie 1881, 4 000 de soldați egipteni avîndu-l în frunte pe colonelul Arabi înconjoară palatul kedivului impunînd schimbarea guvernului. Colonelul Arabi va primi titlul de pașă, fiind numit ministru de război. Kedivul a fost nevoit să accepte programul partidului reformator : apărarea privilegiilor Egiptului în relațiile cu Înalta Poartă de la Istanbul ; egalitate și libertate politică și religioasă ; organizarea învățămîntului ; sporirea efectivului armatei naționale la 18 000 de oameni. Anglia și Franța vor reacționa trimițînd o mică flotă mixtă, compusă din șase nave de război, să ancoreze în fața Alexandriei — port locuit în mare parte de europeni — în timp ce alte două nave de război se îndreptau spre Suez. Trebuia însă găsit și un pretext, cît de mic, pentru a începe o acțiune armată. Acesta a fost furnizat, la 11 iunie 1882, de o banală încăierare în portul Alexandria între niște muncitori maltezi și arabi, degenerată printr-un pogrom al acestora din urmă în cartierul creștin din apropiere care s-a soldat cu 50 de morți și 80 de răniți. Lordul Gladstone, ce conducea guvernul de la Londra, va ordona navelor engleze să bombardeze Alexandria. Guvernul francez, datorită unor dificultăți politice interne, se va abține dînd dispoziții navelor sale de război, aflate în apele teritoriale egiptene, să se retragă. Șeful guvernului francez, Gambetta, încearcă să determine Adunarea Națională să aprobe trimiterea unui corp expediționar în Egipt : „Nu pentru națiunea egipteană, nici de dragul partidului național egiptean trebuie să ne ducem noi în Egipt, ci pentru națiunea franceză“. Dar majoritatea parlamen-

tului refuză să aprobe creditele solicitate pentru această intervenție militară. Anglia va rămîne să acționeze singură.

Regina Victoria, proclamată împărăteasă a Indiilor în 1876, scria : „Dacă se va întîmpla ca Egiptul să fie smuls Turciei el nu va trebui să cadă în alte mîini, decît ale noastre“. Și în 1882, Anglia va forța „întîmplarea“ debarcînd trupe la Suez. Generalul Wolseley s-a instalat la Port Said luînd Canalul drept bază de pornire a operațiunilor militare. Corpul expediționar englez va întîlni la 13 septembrie 1882 armata egipteană, slab înarmată și organizată, în zona Tell el Kebir, din delta Nilului, reușind s-o împrăstie de la primul contact. Arabi Pașa și ofițerii naționaliști pierduseră partida. Anglia este acum stăpînă pe situație. La 23 octombrie, kedivul, determinat de înaltul comisar englez, anunță că de la acea dată controlul financiar va fi exercitat numai de Anglia, Franța fiind exclusă astfel, politic, din Egipt. Cancelarul german, prințul Bismarck, îi transmite imediat Londrei că nu s-ar opune dacă Anglia ar anexa oficial Egiptul la coroana britanică. Lordul Gladstone nu a căzut însă în cursa abil întinsă de Bismarck care ar fi însemnat o ruptură atît cu Franța cît și cu Imperiul otoman. El se mulțumește să notifice cancelariilor europene că Anglia își va menține trupele de ocupație în Egipt pe termen scurt pentru a asigura ordinea publică și că le va retrage imediat ce împrejurările i-o vor permite. Numai că sosirea acestor împrejurări va dura încă trei sferturi de veac, pînă cînd ultimul soldat englez va fi retras de pe Canalul Suez.

Între timp, Anglia se va lansa în cucerirea unei alte țări arabe de pe continentul african și anume Sudanul. Cînd în urma unei răscoale a localnicilor prezența egipteană din Sudanul anexat pe timpul lui Mahommed Ali avea să fie lichidată, trupele de întărire trimise de englezi vor suferi o gravă înfrîngere, generalul Gordon și soldații săi fiind masacrați la Khartum, în 1885, de forțele autohtone. Vor trebui să treacă mai bine de zece ani pînă cînd o armată egipteană încadrată de ofițeri englezi și comandată de generalul Kitchener, viitorul ministru de război al Marii Britanii la începutul primului război mondial, va reuși să recucerească Sudanul stabilind un condominiu anglo-egiptean de guvernare a acestei țări.

Înalta Poartă fără a fi măcar consultată în toate aceste evenimente de care rămase departe, izolată, pierduse de

sub suzeranitatea sa aproape întregul nord al Africii cu excepția Libiei ce va fi ocupată de Italia în 1911.

Domnia lui Abdul Hamid începuse în cele mai întunecate culori pentru Imperiul otoman, pierderile teritoriale suferite în urma războiului din 1877—78 fiind continuate cu ieșirea de sub suzeranitatea sa a posesiunilor din Africa, ce mai dăinuia, este adevărat, doar cu numele. Pentru a prelungi agonia „omului bolnav“, sultanul Abdul Hamid va căuta noi alianțe, agitînd în același timp steagul fanatismului religios, dar domnia sa tiranică nu va fi altceva decît fermentul involuntar dar sigur al grăbirii sfîrșitului imperiului.

OMUL BOLNAV MAI PUTEA FI SALVAT ?

Regimul de la Yldiz Kioşk

Situat pe o colină, dominînd întîlnirea Bosforului cu Marea Marmara, complexul rezidențial al sultanilor, denumit Topkapî Sarayi, a constituit, o perioadă de aproape patru secole, simbolul puterii otomane, de aici fiind dirijate destinele întregului imperiu, prin ordine drastice de reprimare a nesupușilor și încîlcite intrigi de palat. Construcția sa a început la un an de la cucerirea Constantinopolului de către Mahomed al II-lea, care și-a clădit în acest loc încîntător o reședință de vară. În timpul domniei sale conducerea administrativă a imperiului va rămîne însă în vechiul palat, Eski Sarayi, din centrul orașului, moștenire de la bizantini. Primul dintre sultanii osmanlii ce s-a hotărît să-și stabilească permanent reședința la Topkapî Sarayi a fost Soliman Magnificul, de pe urma căruia au rămas să împodobească Istanbulul o serie de construcții monumentale, printre acestea și splendida moscheie Sullimaniya, mîndrie a arhitecturii islamice din secolul al XVI-lea. Sultanii ulteriori au completat, la rîndul lor, complexul de la Topkapî, cu alte clădiri de utilitate multiplă. ziduri înalte înconjurătoare, grădini luxuriante, porți de intrare în incintă purtînd nume semnificative : Poarta de Fier, Poarta Izvorului Rece, Poarta Palatului Roz, Sublima

Poartă. Prin această ultimă poartă se ajungea în curtea ienicerilor, străjuită de un uriaș platan de crengile căruia erau spînzurați uneori ienicerii alte ori victimele lor. De la ferestrele lui Alai Kiosk, locuința imperială integrată chiar în zidul înconjurător, sultanii asistau la spectacolul execuțiilor. Tot de acolo, unul dintre sultani, Murad al II-lea, obișnuia să se distreze trăgînd cu arbaleta în trecătorii întîmplători ; numărul victimelor sale ajunsese la un moment dat atît de mare încît căpeteniile cultului musulman i-au cerut să-și limiteze singeroasa îndeletnicire doar la zece ținte vii, de la răsăritul la apusul soarelui.

La Topkapî Sarayı, una din clădiri, fără ferestre la vedere, adăpostea Kafess-ul, închisoarea de stat unde erau ținuți prizonieri moștenitorii tronului, pînă cînd le venea rîndul la domnie. Ei erau serviți aici de sclavi surdo-muți și de odalisce sterpe, pentru a se evita procrearea eventualelor candidați nedoriți. Osman al III-lea, înainte de a ajungê sultan, a petrecut în Kafess, nu mai puțin de cincizeci de ani, pierzînd deprinderea vorbirii ; Soliman al III-lea a rămas acolo treizeci și nouă de ani copiind Coranul și înfrumusețîndu-i paginile transcrise cu miniaturi frumos colorate ; Selim al III-lea și el pensionar al acestei sinistre instituții, vreme de cincisprezece ani, de cum a ieșit la lumină și s-a urcat pe tron, înțelegînd că sistemul otoman trebuie neapărat eliberat de practicile anacronice, a inițiat un program de reforme dar situația nu era încă coaptă pentru transformări radicale așa că pînă la urmă a fost detronat și ucis.

O mare parte din complexul rezidențial Topkapî Sarayı era format din sutele de încăperi ale haremului și din locuințele slujitorilor Curții, numărul acestora ridicîndu-se la peste zece mii de persoane.

Spre mijlocul secolului trecut, Topkapî Sarayı și-a pierdut importanța și semnificațiile sale seculare, sultanii perioadei reformelor părăsindu-l pentru a se muta în palate noi, cu aspect mai modern, construite pe malul european al Bosforului. Astăzi vechiul serai de la Topkapî constituie unul din cele mai mari și mai bogate muzee din lume, vizitatorii avînd posibilitatea să admire obiecte de inestimabilă valoare ce au aparținut unei întregi pleiade de stăpînitori otomani : tronuri din aur masiv, săbii și pumnale cu minere bătute în pietre prețioase, bijuterii fabuloase, vestminte imperiale lucrate cu fir de aur, tapi-serii de mare preț, colecții de porțelanuri fine, toate aces-

tea reînviind în imaginație, opulența, rafinamentul și fastul de la Curtea sultanilor ce au domnit, o jumătate de mileniu, peste întinse teritorii pe trei continente și peste nenumărate popoare ale lumii.

Sultanul Abdul Medjid a pus să se clădească pe malul Bosforului, în 1853, tocmai când începea războiul Crimei, palatul Dolmabahçe, din marmură albă, un amestec de stiluri europene și orientale, cu săli splendid împodobite scînteind în lumina candelabrelor uriașe, cu scări monumentale și băi din alabastru. Puțin mai departe, tot pe partea europeană a Bosforului, cam în dreptul marelui pod din zilele noastre (inaugurat în 1973) ce leagă malul european cu cel asiatic, s-a ridicat, în aceeași perioadă, Çiragan Sarayı, opera arhitectului armen Balian. Despre acest palat se spune că ar fi fost cel mai reușit dintre noile reședințe imperiale. El a dispărut complet, în preajma primului război mondial, ca urmare a unui incendiu devastator.

Lui Abdul Hamid al II-lea nu i-a plăcut să locuiască în nici unul din aceste palate. El și-a stabilit reședința pe un teren puțin mai înalt, cam în dreptul Çiragan-ului, acest nou complex imperial fiind cunoscut sub denumirea de Yldiz Kiosk (Pavilionul Stelei) după numele unei slave favorite a sultanului anterior, Abdul Aziz. Complexul rezidențial de la Yldiz era compus dintr-o serie de pavilioane și vile fanteziste ascunse într-o mare de verdeță, astăzi devenită un imens parc public. Un adevărat labirint de poteci pietruite, pierdute printre tufișuri și ronduri de flori, trecea pe lângă lacuri artificiale și colțuri zoologice — cu gazele, iepuri și struți plimbîndu-se în libertate — pentru completarea peisajului. Un cordon exterior de cazemate și cazărmi, vopsite în galben, ale gărzilor albaneze, arabe și anatoliene, apărau toate punctele strategice. În interiorul acestui cordon fuseseră construite, de asemenea, locuințe pentru slujbașii de încredere ai sultanului, o întreagă pătură parazitară numărînd șapte-opt mii de persoane, care leneveau prin toate colțurile pavilioanelor imperiale.

Punctul slab al sistemului de apărare al Yldiz-ului îl constituia ieșirea sa spre Bosfor unde se afla palatul Çiragan, cu prizonierul său dement, fostul sultan Murad al V-lea. Abdul Hamid nu avea încredere în marină și nicio dată n-a încredințat paza sa unei nave de război. În timpul său, marina decăzuse vizibil. Se spune că, la un moment

dat, statul cumpărase la un preț exorbitant, prin intermediul guvernului englez, un crucișător modern care imediat după sosire a fost depozitat de piesele sale principale, sultanul ordonând să fie depozitate la Ildiz, astfel că nava a rămas ancorată la țarm ca o biată epavă.

Domnia de 33 de ani a lui Abdul Hamid al II-lea a avut drept trăsătură caracteristică suspiciunea și delațiunea, ridicate la rangul de politică de stat, sultanul bizuindu-și întregul său sistem de guvernare pe un serviciu secret, umflat monstruos, cu ramificații în toate provinciile imperiului. Principala ocupație și, în același timp, distracție a sultanului era să-și petreacă o bună parte a zilei citind rapoartele agenților secreți, subagenților și agenților însărcinați cu supravegherea celor dinții. Serviciul secret primea regulat salariile, în timp ce funcționarii civili erau muritori de foame, lefurile fiindu-le plătite la câteva luni odată și atunci mult subțiate. Dealtfel regimul hamidian transformase birourile guvernamentale propriu-zise în niște locuri fără prea mare utilitate publică. Jumătate din salariați nu făceau nici măcar act de prezență iar ceilalți se dovedeau la fel de inutili. Nouă zecimi dintre ei n-aveau altă ocupație decât să se instaleze comod pe câte un divan, într-o totală stare de apatie. Uneori, se întâmpla ca vreunul dintre ei să fie chemat de un pașă care-i dicta vreun act ; plictisitul funcționar, deranjat din somnolența sa obișnuită, mizgălea câteva hieroglife pe o hîrtie ținută în palma stîngă, pașa respectiv își punea, apoi, în josul scrierii, amprenta degetului său gros, în chip de semnătură, și documentul respectiv, ajungea, mai întotdeauna, într-un sac din colțul încăperii, singura arhivă existentă.

Curtea de la Yldiz parodia pompa vechiului serai, cu modificări de rigoare în vestimentație și obiceiuri. Marele vizir nu mai purta bogata mantie albă dublată cu hermină și uriașul turban ovoidal împodobit cu pietre prețioase, ca pe timpuri ; acum era îmbrăcat cu un fel de uniformă germană civilă și pe cap avea un fes roșu. Eunucii păreau mai de grabă, în îmbrăcămintea lor, a fi niște pastori protestanți. Corpul pajilor își pierduse și el caracterul oriental devenind un simplu corp de valeți. Funcționarul palatului însărcinat cu înecurile — post de călău obișnuit la vechea curte a sultanului — era un pașă prezentabil, îmbrăcat europenește, care, probabil, a găsit puțin cam dur faptul de a fi spînzurat de un pod de peste Cornul de Aur, în 1909, de către trupele revoluționare, datorită dezagreabilei func-

ții pe care o îndeplinise înainte de detronarea stăpînului său.

Abdul Hamid, ce dăduse Imperiului otoman prima Constituție, imediat după urcarea sa pe tron, fusese considerat, la început, drept un om cu idei avansate ; dar, imediat după ce a trecut furtuna dezlănțuită de „Tinerii Otomani“, care îl răsturnase pe vechiul sultan, Abdul Hamid a căutat, în primul rînd, să se debaraseze de marele vizir Midhat Pașa, inițiatorul reformelor și de toți cei ce îi împărtășeau ideile. Mazilit în februarie 1877 și trimis în judecată acesta va fi condamnat la moarte, pe bază de mărturii false, sub învinovățirea de a fi pus la cale asasinarea fostului sultan Abdul Aziz, după detronarea acestuia de conjurația „Tinerilor Otomani“. Grațiat, pentru moment, la intervenția Angliei, Midhat Pașa va fi exilat în Creta, apoi la Smirna și Damasc, și în fine în Peninsula Arabică, fiind torturat fizic și moral, pînă în 1882, cînd a fost strangulat, capul său fiind trimis sultanului la Istanbul. Ura lui Abdul Hamid împotriva marelui vizir reformator fusese așa de puternică încît într-un vestibul al dormitoarelor de la Yldiz Kioşk era atîrnat un tablou, se zice pictat de suveran însuși, în care Midhat Pașa și reformatorii din 1876, îmbrăcați ca ieziuți pluteau într-o barcă pe apa unui rîu, la ale cărui maluri dansau, lasciv, femei goale, dirijate de un diavol ; mîzgălitura respectivă vroia să sugereze plăcerile grosolane în care se complăceau elementele revoluționare din Imperiul otoman. Este de notat că în timpul domniei despotice a lui Abdul Hamid, peste 60 000 de supuși de-ai săi, îndeosebi intelectuali, luaseră calea emigrației, pentru a scăpa de închisoare sau ucidere.

Mic de statură, slab și osos, cu nas coroiat și barbă neagră, deasă, Abdul Hamid era denumit și „sultanul tremurător“ pentru frica sa bolnăvicioasă față de posibile comploturi și asasinate ; aceasta îl făcuse să transforme Ildiz Sarayi într-o adevărată tabără de război. Gărzile militare ale incintei înconjurătoare erau dublate de o puzderie de agenți înarmați, plasați în toate colțurile complexului rezidențial. Sultanul dormea în fiecare noapte într-o altă cameră, de obicei nu din același pavilion, alegînd locul în ultimul moment. Înfățișarea pavilioanelor imperiale se schimba destul de des ; unele ferestre erau zidite, altele se tăiau proaspete, adeseori false, pentru a înșela eventualii atentatori. Fiecare coridor era înțesat cu mobile grele, în așa fel încît printre ele să nu poată trece decît o singură

persoană. Mica curte care separa apartamentele imperiale de harem nu avea mai mult de zece pași în lărgime ; era însă traversată de poduri volante astfel ca sultanul să nu păsească de două ori prin același loc.

Abdul Hamid lua masa, gătită și servită în condiții asemănătoare, sub semnul suspiciunii. Bucatele se pregăteau într-o mică bucătărie bine zăvorâtă și cu ferestrele ascunse vederii din afară. Platourile cu mâncare erau învelite în șervete sigilate. Fiecare dintre ele i se prezenta sultanului, după un anumit ceremonial, pentru ca acesta să-și aleagă ce dorește. Sultanul rupea sigiliul și din felul de mâncare ales, trebuia să guste, mai întâi, bucătarul șef. Apoi se dădea câte o fărîmă de mâncare unui cîine sau unei pisici și abia atunci, după o mică pauză, începea să se os-păteze și marele stăpîn. De multe ori, la ora mesei, se puteau vedea cortegii întregi purtînd platouri cu bucate, învelite în șervete sigilate, destinate acelorora dintre oficiali care ar fi putut fi bănuîți că aveau cel mai mic interes într-o schimbare de sultan.

Se povestește că într-una din zile, Abdul Hamid, însoțit de secretarul său și de cafedjibașul personal, purtînd cu el toate ustensilele pentru pregătît cafeaua, plimbîndu-se prin parc, unde stoluri de papagali anunțau cu fluierături ascuțite prezența oricărui străin, a întîlnit, pe marginea unei poteci, un grădinar oarecare, acesta grăbindu-se să i se încline pînă la pămînt. Surprins de apariția neașteptată a nefericitului grădinar, Abdul Hamid, care nu vedea prea bine, sperîindu-se, s-a grăbit să-i răspundă trimițîndu-i, prin frunzișul de la marginea potecii, un glonte în cap. În altă zi, dormitînd într-un pavilion de vară a fost trezit de una din copilele sale preferate ; sculîndu-se, buimac, din somn a deschis, instinctiv, focul, ucigînd-o pe loc. Cînd Yldiz Kiosk, a fost ocupat, în 1909, de trupele răs-culate, prin toate camerele, inclusiv pe marginea băilor, s-au găsit revolvere încărcate, pentru folosința personală a sultanului, precum și numeroase veste de oțel, capitonate cu mătase, rezistente la gloanțe.

• Băncile europene preciau controlul imperiului

În timpul domniei lui Abdul Hamid, datoriile externe creșteau neîncetat, imperiul administrat defectuos neputînd face față, din visteria proprie, furniturilor de arma-

ment din străinătate, garanțiilor pentru construcțiile de căi ferate și de porturi moderne, cheltuielilor exorbitante ale Curții sultanului și risipei diverșilor guvernatori ai provinciilor și a altor înalți dregători. Pentru a nu pierde banii împrumutați, Europa occidentală va lua, în mîna sa, datoria otomană, instituindu-și controlul și însușindu-și beneficiul din vînzarea sării, a tutunului, timbrelor, din impozitul pe mătase, din taxele de vamă etc. Finanțele și o mare parte din economie se aflau sub dominația directă a puterilor europene; armata era năpădită de instructori străini. Societățile franceze acaparează, spre sfîrșitul secolului trecut, monopolul tutunului, exploatarea portului Beirut, a cheiurilor, docurilor și întreprizelor din Istanbul și Smirna, a minelor de cărbune Ergli, a portului Salonic. Capitalurile franceze din Imperiul otoman ajunseseră, în acea perioadă, la un miliard și jumătate de franci și între 1890—1900 Franța acordase sultanului cinci împrumuturi substanțiale unul după altul. „Banca Otomană” era, în realitate, o instituție franco-engleză. Germania obținuse comenzi importante pentru uzinele de armament Krupp și Mauser, preluînd, totodată, instruirea armatei otomane. În 1883, „Deutsche Bank” obținea concesiunea căilor ferate anatoliene iar „Deutsche Levant Line” începea să facă concurență, cu pacheboturile sale, societăților maritime engleze și franceze, în mai toate porturile imperiului.

Dacă, în primele trei sferturi ale secolului trecut, lupta pentru dominarea Imperiului otoman se dădea între Anglia, Franța și Rusia și într-o oarecare măsură și Austria, spre sfîrșitul său, la ospăt, își face loc, cu coatele, din ce în ce mai insistent, Germania kaiserului Wilhelm. În 1897, numărul cetățenilor germani veniți să se stabilească în Imperiul otoman era de 600; în 1898 el va spori de zece ori, crescînd la 6 000 de persoane. Este anul în care împăratul Germaniei Wilhelm al II-lea întreprinde o călătorie oficială la Istanbul și la Ierusalim prezentîndu-se ca un fidel apărător al Islamului și fiind primit cu mari onoruri.

Germania profita de faptul că în acea perioadă Anglia era angrenată în plină campanie de cuceriri coloniale, pe continentul african cît și în Asia, soldații săi fiind obligați să se bată cu cafrii, zulușii, matabelii, așanții, egiptenii, sudanezii, afganii și birmanii care le opuneau, peste tot, rezistență, încercînd să-și apere libertatea. Cam în același

timp, Rusia era preocupată de Manciuria căutînd să-și stabilească protectoratul asupra acestei întinse regiuni și să facă față proaspetelor tendințe de expansiune japoneze care amenințau interesele regimului țarist în zona Extremului Orient. Așa se explică reușita politicii germane ce făcuse să eșueze, în 1895, intențiile premierului englez, lordul Salisbury, de a trece la partajarea Imperiului otoman amenințînd că își va trimite flota în Dardanele și Bosfor, pretextul fiindu-i oferit de masacrarea armenilor din Anatolia. Germania declarase atunci că va acorda tot sprijinul său Imperiului otoman și Londra, nedorind să se angreneze într-un conflict militar în Europa, slăbise fermitatea inițială a tonului. Cît despre Franța, ea adusese la cunoștință guvernului de la Petersburg că, în ciuda excelentelor ei relații cu Rusia, nu îl va sprijini într-o intervenție militară la Istanbul.

Armenii, care formau o minoritate națională importantă în Imperiul otoman, nu prea avuseseră, în trecut, de suferit și se bucurau de o situație economică mulțumitoare. Persecutarea lor a început tocmai cînd pe tronul imperiului se afla Abdul Hamid, a cărei mamă era armeană de origină iar gurile rele afirmau, că la rîndul său, tatăl adevărat al sultanului ar fi fost în realitate un medic armean al haremului. La cîtiva ani de la luarea puterii și excluderea din preajma sa a oamenilor politici reformatori, Abdul Hamid va începe să promoveze o politică bazată exclusiv pe religia islamică, încercînd să-i atragă pe supușii musulmani și presupunînd că astfel va reuși să refacă și să întărească unitatea imperiului. La fel ca și înaintașii săi, Abdul Hamid purta pe lîngă titlul de sultan și pe cel de calif, fiind șeful spiritual al întregii comunități musulmane sunită. Acest titlu fusese luat, pentru prima oară, de un membru al familiei domnitoare otomane, în persoana lui Selim I, care zdrobise, la 22 august 1514, în apropiere de Alep, armata sultanului mameluk de la Cairo și capturase cu această ocazie și pe ultimul dintre califii abbasizi. Imediat după victorie, Selim I s-a proclamat calif peste toți credincioșii musulmani din lume, în marea moschee de la Alep. Funcția de calif trecea astfel din mîinile arabilor în mîinile turcilor, reunind, după mult timp, acest titlu religios cu cel laic de sultan și transformîndu-l într-o instituție otomană.

Primul calif fusese Abu Bakr, succesorul profetului Mahomed ; în continuare titlul respectiv a fost purtat în

total de 101 persoane, dintre care 29 de membri ai familiei imperiale otomane, între 1514 și 1924, ultimul fiind Abdul Medjid al II-lea înainte ca funcția de calif să fie desființată definitiv de către tinăra Republică Turcă.

Încercînd să se servească de acest titlu, Abdul Hamid a proclamat, în cursul domniei sale, panislamismul drept politică de stat, căutînd să creeze o nouă unitate a imperiului dar, așa cum spunea însuși nepotul său, prințul Sabah ed-Din, aceasta n-a fost decît „o mantie de spiritualitate, în speranța de a salva edificiul despotismului care se clătina“. Iar în ceea ce privește masacrele puse la cale împotriva armenilor, ele nu constituiau altceva decît o diversiune cu caracter religios avînd drept scop cîștigarea maselor musulmane înapoiate din zonele periferice ale imperiului.

În Anatolia, turcii care trăiseră pînă atunci în relații bune cu armenii și grecii au fost solicitați să joace acel rol ingrat. Unii dintre ei, care erau datori creștinilor, negustori în bazare și caravanseraiuri, au fost incitați să le jefuiască prăvăliile cu îndemnul : „Capul ghiaurului, sultanului și averea lui, poporului profetului !“ Autoritățile de la Istanbul s-au folosit, în acțiunile împotriva armenilor, în mod special de populația kurdă-sunită sau šiită — care în timpul regimului hamidian s-a bucurat de privilegii speciale, din rîndurile sale fiind recrutate regimentele auxiliare, echipate cu uniforme și arme pe cheltuiala vistieriei sultanului, șefilor lor dîndu-li-se solde substanțiale, grade și decorații. Astfel, un oarecare Hussein din Patnos, arestat ca șef al unei bande de briganzi, a fost eliberat din închisoare cu titlu de Pașă și grad de colonel.

Silniciile împotriva armenilor au început la Samsun, oraș de pe țărmul asiatic al Mării Negre, în 1895 și au continuat în primăvara lui 1896 la Birdjik și Sert și apoi, în august același an, la Istanbul, fiind înregistrate mii și mii de victime. Masacrele au stîrnit un protest drastic din partea puterilor europene, acestea însărcinînd Rusia și Franța să ancheteze, în primul rînd, ceea ce se întîmplase la Samsun. Opinia publică franceză era însă influențată, în favoarea sultanului, de mai multe ziare pariziene care, după cum s-a aflat ulterior, primeau subsidii grase de la ambasada otomană. Cît privește Rusia țaristă, ea nu se arăta prea încîntată de eventuala prezență a unei forțe internaționale de poliție în apropierea frontierelor sale. Prințul Lobanoff, reprezentantul guvernului țarist în co-

misia de anchetă avea să declare : „Nu există în înțelesul cuvîntului, un colț de lume care s-ar putea numi Armenia ; deci să nu se viseze la organizarea unui nou Liban (autonom)“. În felul acesta ancheta va fi îngropată din pornire și după întoarcerea acasă a membrilor comisiei un nou val de masacre va devasta Armenia otomană, teritoriu în care populația armeană atingea procentul de 39 la sută. După masacrele de la Istanbul, începute prin agresiunea hamalilor kurzi împotriva celor armeni, incitată și pusă la cale de autorități pentru a dezlănțui imediat un adevărat genocid, puterile europene se vor agita din nou. Ambasadorii acestora vor protesta cu energie, fără însă a fi susținuți ferm, pînă la capăt, de guvernele pe care le reprezentau. În cele din urmă, conferința diplomaților europeni va obține, în februarie 1897, o vagă amnistie pentru... victime ! Puterile europene aveau atunci alte preocupări decît să se ocupe de soarta armenilor din Imperiul otoman.

Continuînd politica sa panislamică, regimul hamidian va provoca, în continuare, noi tulburări, de data aceasta în Balcani, punînd la cale disensiuni între supușii creștini și cei musulmani și lansînd împotriva populației din Macedonia o sută de mii de luptători auxiliari, așa-numiții bazbuzuci, care atacau și incendiau satele, masacrîndu-i pe locuitorii fără apărare. Pentru a face să crească și mai mult anarhia, sultanul a decupat Macedonia în „sfere naționale“ înarmînd o parte a populației împotriva celeilalte. Puterile europene vor interveni, din nou, pe cale diplomatică, cu proteste ferme ; s-a format chiar o jandarmerie europeană cu un efectiv de 6 000 de oameni (soldați creștini din imperiu plus 50 de ofițeri europeni) admisă să păstreze ordinea dar butoiul de pulbere era legat de prea multe fitile, greu de stins toate odată și chiar pe rînd, așa că exploziile violenței au continuat să se țină lanț în Macedonia, pe tot timpul domniei lui Abdul Hamid, făcînd numeroase victime.

În ceea ce privește provinciile arabe, Abdul Hamid a căutat, prin toate mijloacele, prevalîndu-se de titlul pe care-l avea de calif, să-și apropie notabilitățile locale sub steagul comun al islamismului. La un moment dat, recrutate, în însăși camarila de la palat, o serie de slujbași de origină arabă, fluturînd ideea atrăgătoare a refacerii vechiului Imperiu arab din secolele înfloririi sale, se înțelege sub conducerea sa personală în calitate de calif. Dar

în același timp, guvernatorii trimiși de la Istanbul continuau să asuprească populația arabă autohtonă și, pentru a face față deselor revolte locale, să întărească garnizoanele militare și să întreprindă dese expediții de pedepsire împotriva celor nesupuși. Dorința de libertate a arabilor, la care s-au adăugat încurajările și sprijinul unor puteri străine, și în primul rând ale Angliei, vor conduce, inevitabil, la confruntări directe între suzeran și unii din vasalii săi, îndeosebi în regiunile periferice mai greu controlabile, așa cum era cazul cu provinciile din Peninsula Arabică. Aici politica engleză reușise să-și creeze câteva capete de pod spre sfârșitul secolului trecut, la Aden, în Mascat, Bahrein și în micile șeicate din partea de nord a Zonei Golfului, încheind tratate de protecție cu cîrmuitorii locali.

La începutul secolului XX, a venit rîndul Kuweitului, defecțiunea cunoscută aici de Imperiul otoman fiind urmată la scurtă vreme de actul de nesupunere din Arabia centrală unde tînărul emir al Nedjdului, Abdel Aziz, viitorul întemeietor al regatului Arabiei Saudite, avea să se confrunte direct, la un moment dat, cu armata otomană.

În Kuweit, pe atunci, un mic port de pescari și negustori, înconjurat de vreo două-trei oaze, situat în extremitatea de nord a Zonei Golfului, cu o populație ce nu depășea câteva zeci de mii de locuitori, cîrmuitor local era șeicul Mubarak care-l detronase pe fratele său Mohammed, vasal credincios al sultanului de la Istanbul. Așezarea geografică conferea Kuweitului o activitate comercială nu lipsită de importanță ; în piețele sale se întâlneau negustori persani și hinduși veniți de la Teheran și Bombay, sirieni originari din Alep și Damasc, armeni, turci, evrei, europeni. De aici plecau, în toate direcțiile, caravane cu mărfuri : spre Persia, Arabia centrală, spre Egipt și Siria. Comerțul înflorea dar odată cu el și activitățile de spionaj dat fiind poziția strategică ce o ocupa Kuweitul pe harta Orientului Mijlociu. Marile puteri erau prezente în această zonă a Golfului atît prin consuli cît și prin agenți secreți, camuflați în negustori, misionari sau arheologi.

Rusia țaristă încerca, în acea vreme, să-și creeze și ea un port de acces la Zona Golfului. Germania kaiserului obținuse în 1899 concesiunea construirii căii ferate Istanbul-Bagdad cu prelungire pînă la Bassra, port situat în extremitatea nordică a Golfului. Aceste implicații pericu-

loase nu-i puteau lăsa indiferenți pe englezi care începuseră deja să se instaleze în Golf și în anii următori vor acționa, în primul rînd, în Kuweit, pentru a-și întări capetele de pod stabilite anterior.

Mubarak, trăise mai mulți ani la Bombay, în India, făcînd negustorie și avea aici o serie de prieteni în rîndurile englezilor. Așa că înlăturarea fratelui său, la sfîrșitul anului 1899, și instalarea sa la cîrmuirea Kuweitului, nu avea decît să-i bucure pe prietenii săi englezi, aceștia asigurîndu-l de tot sprijinul în confruntarea ce se contura cu suzeranul de la Istanbul. În 1901, nava otomană „Zuhaf” ancora în fața portului Kuweit, aducînd un ultimatum prin care Mubarak era somat să primească un detașament al armatei imperiale sau, în caz contrariu, să abdice și să se retragă la Istanbul. Sigur de protecția Angliei, Mubarak a respins ultimatumul și, o coincidență, cîteva zile mai tîrziu, un crucișător englez își făcea apariția din larg debarcînd un detașament de infanteriști care se va stabili în zona oazei Jahra pentru a preîntîmpina un atac al forțelor turcești din direcția Bassra. În noiembrie 1903, lordul Curzon, vice-regele Indiilor, a făcut o vizită în Kuweit și cîteva luni mai tîrziu primul agent politic britanic, colonelul S.G. Knox, se va instala aici ca reprezentant al puterii protectoare. Sultanul pierduse partida și Kuweitul va rămîne dependent de Anglia peste o jumătate de secol.

Regimul lui Abdul Hamid avea de făcut față, simultan, multor dificultăți în Orientul Arab. În Nedjd, noul emir de la Riad, Abdel Aziz Ibn Saud dădea semne de nesupunere izgonind trupele otomane trimise să-l aducă la ordine. Yemenul și Hedjazul erau frămîntate de tulburări și revolte care sollicitau la maximum garnizoanele otomane, unele pur și simplu prizoniere în forturile lor înconjurate de răsculații arabi. În Siria, societățile secrete care activau în sprijinul independenței arabe dădeau mult de furcă poliției sultanului ; în Mesopotamia trei sferturi din ofițerii arabi ai armatei otomane făceau parte din societăți secrete asemănătoare ; la Salonic și Monastir ofițerii turci cu idei liberale pregăteau asiduu revolta ; și peste toate acestea, presiunile puterilor europene și înfeudarea economică de către capitalurile străine făceau ca starea imperiului să se deterioreze continuu, pîndit, la tot pasul de primejdia iminentă a dezmembrării și căderii complete. Se cerea o schimbare urgentă capabilă să oprească alune-

cară spre prăpastie și o încercare în acest sens avea să fie făcută în 1908 de ofițerii și intelectualii cu idei liberale, prin așa-numita revoluție a „Junilor Turci“, bazată îndeosebi pe sprijinul armatei căreia i se va acorda în viitor rolul principal în conducerea țării.

Revoluție și contrarevoluție

Capitala Imperiului otoman trăia, la 17 decembrie 1908, un eveniment cu totul deosebit, aproape de necrezut pentru populația sa care cunoscuse, mai bine de trei decenii, rigorile și vexațiunile despotismului regim al sultanului Abdul Hamid. Pentru a urmări fastuoasa ceremonie ce se anunța, o mulțime imensă se strînsese în jurul vechiului hipodrom bizantin, din fața impunătoarei clădiri a fostei biserici Sfînta Sofia, construită cu aproape patrusprezece secole mai înainte, pe timpul împăratului Justinian și transformată, ulterior, după cucerirea Constantinopolului, la 1453, de oștile sultanului Mahomed al II-lea în moschee.

Soldații gărzii albaneze a palatului, în uniforme albe, strălucitoare, și zuavii sirieni, cu turbane verzi pe cap, formau un lung cordon, aliniați în careuri pentru paradă. În spatele lor, o mare de fesuri roșii, de turbane albe și verzi ale clerului otoman, de funcționari ai statului în haine negre, europenești, preoți creștini în rasele lor lungi pînă la pămînt, studenți ai școlilor islamice — o puzderie de uniforme și vestimentații de cele mai diverse și fanteziste modele — ocupau întregul spațiu liber, înghesuindu-se să vadă marele spectacol. Tot felul de stindarde fluturau deasupra mulțimii: roșii, verzi, negre, simple sau cu inscripții argintate, caligrafiate artistic. Pe locul unde fusese cîndva vechiul senat bizantin, se amenajase special o lungă sală, frumos împodobită, pentru a primi pe reprezentanții populațiilor din toate provinciile imperiului, adunați în vederea inaugurării lucrărilor noului parlament, ales cu o lună în urmă.

La ceremonia primei ședințe a acestei instituții constituționale, înființată după treizeci de ani de regim absolutist, participa și sultanul care sosise de la Yldiz Kiosk, într-o trăsură deschisă, pentru a primi ovațiile mulțimii ținută cu greu la distanță de escorta lăncierilor imperiali. Îmbrăcat într-o manta gri, cu revere roșii și epoleți mari

de aur și un simplu fes pe cap, sultanul se sprijinea în lungă lui sabie, încercînd cu greu să-și ascundă nemulțumirea; în timp ce arunca priviri speriate, în dreapta și stînga, imaginîndu-și pericole, cu totul absente în aceea zi de mare bucurie populară.

Dînd citire discursului imperial inaugural, sultanul afirma : „Voi încuraja progresul în toate părțile imperiului meu“. Urmase obișnuitele rugăciuni coranice iar de afară se auzeau puternic bubuiturile salvelor de artilerie și uralele mulțimii. Noul regim constituțional părea să fi demarat în condiții optime, populația imperiului așteptînd, cît mai rapid, tot felul de minuni din partea sa. Dar lucrurile erau mult mai complicate decît se conturau la prima vedere.

Anul 1908 se dovedise extrem de furtunos pentru regimul hamidian ce abia își mai trăgea zilele. Spiritul nesupunerii se întindea rapid și suflul revoltei mocnea pretutindeni pe întinsul imperiului. În unitățile militare, organizațiile secrete ale ofițerilor se înmulțiseră ca ciupercile cuprinzînd numeroși aderenți iar cercurile intelectuale, din interior sau din emigrație, deveneau, pe zi ce trecea, tot mai active. Centrul conspirației revoluționare se stabilise în Macedonia și în mod deosebit la Salonic, unde se afla conducerea armatei a 3-a otomane, împănată de ofițeri cu idei liberale, contrare sistemului politic instaurat de regimul hamidian care adusese imperiul foarte aproape de marginea prăpastiei. La Salonic își transferase cartierul general „Junii Turci“ și comitetul central al organizației „Uniune și Progres“, condus de trei persoane : un tînăr ofițer de stat major în vîrstă de 27 de ani, căpitanul Enver bey, curajos și plin de ambiție, provenit din familia unui modest slujbaş al curții imperiale dar care mai tîrziu se va înrudi cu sultanul luînd în căsătorie o nepoată a acestuia ; un funcționar de poștă — Talaat bey, cu zece ani mai vîrstnic decît Enver și despre care se zicea că ar fi fost țigan de origine, puțin cultivat, dar inteligent și fără scrupule ; un profesor Djavid bey, derfume (evreu islamizat), om de cultură franceză și spirit deschis.

Semnalul revoltei l-au dat, la 17 iulie 1908, ofițerii corpului de armată de la Monastir lansînd un ultimatum prin care amenințau că dacă în decurs de o săptămînă sultanul nu restabilește Constituția din 1876, atunci o vor face ei și, în plus, vor mărșălui, în fruntea trupelor ce li

se raliaseră, spre Istanbul. Defecțiunea gărzii albaneze de la Yldiz Kiosk, pînă atunci fidelă sultanului și declarația de neutralitate a armatei a 2-a de la Adrianopol (Edirne) au făcut ca lucrurile să se precipite. La 23 iulie, la Salonic și în alte orașe, comitetele „Junilor Turci” proclamau restabilirea Constituției din 1876. Neavînd altă alternativă, Abdul Hamid va accepta și el, a doua zi, restabilirea Constituției.

Imperiul otoman devenea o monarhie constituțională cu un parlament ales prin vot popular; erau garantate libertățile individuale, ale presei, ale învățămîntului, de asociere, inviolabilitatea domiciliului, proprietatea particulară; se desființau corvezile de tot felul atît de frecvente în vechiul sistem; toți supușii sultanului erau egali și admisibili în funcții de stat fără deosebire de rasă sau religie, singura obligație fiind aceea de a cunoaște limba oficială — turca; camera deputaților urma să fie desemnată prin scrutin secret, pe circumscripții electorale, cuprinzînd fiecare cincizeci de mii de locuitori de sex masculin.

Reinstaurarea Constituției fusese primită cu o adevărată explozie de entuziasm popular, succesul rapid și fără vărsare de sînge al revoluției anunțînd o viață nouă pentru toți supușii imperiului. Lungul regim de teroare al perioadei hamidiene părea să fi luat sfîrșit în mod definitiv. Musulmanii se îmbrățișau cu creștinii, rasele rivale își manifestau cu căldură întreaga fraternitate. „De acum înainte — declara tînărul erou popular al revoluției, căpitanul Enver-bey — noi sîntem cu toții frați: bulgarii, grecii, evreii, musulmanii. Sub același cer albastru sîntem cu toți egali, glorificînd faptul de a fi otomani”.

În noiembrie 1908 au avut loc alegeri, pe tot întinsul imperiului, pentru desemnarea celor 275 de deputați ai Camerei care va fi formată din: 60 arabi, 25 albanezi, 23 greci, 12 armeni, 5 evrei, 4 bulgari, 3 sîrbi, un aromân iar restul de 142 — turci.

Pe arena politică acționau acum trei forțe din ce în ce mai distincte: comitetul „Uniune și Progres” al „Junilor Turci”, partidul liberal și partidul „mahomedi” reunind elementele reacționare ale vechiului sistem și ale clerului musulman. Partidul liberal avea un program atrăgător dar puțin realizabil în condițiile social-politice și naționale ale imperiului: reconstruirea acestuia pe baze federale, care

ar fi dat autonomie și instituții reprezentative tuturor naționalităților componente. Radicalii din „Uniune și Progres” doreau un imperiu centralizat în care supremația să le aparțină. Partidul „mahomedi” căuta, prin intermediul hogilor și al „softas” (studenții în teologie), să facă agitație împotriva mișcărilor reformatoare. „Junii Turci” nu își propuneau, pentru moment, să ia puterea la Istanbul. Cartierul lor general rămânea la Salonic, veghind la îndeplinirea reformelor și organizînd alegerile prin intermediul comitetelor locale proprii. Ei lăsau sultanului și parlamentului ce urma să fie ales, grija de a realiza un compromis între elementele reacționare și revoluționare ale scenei politice.

Sultanul îl va numi șef al noului guvern pe octogenarul Kiamil Pașa, vechi protejat al ambasadei engleze și fost mare vizir încă în două rînduri (1885—1891 și în 1895). Acesta, evreu islamizat, originar din Cipru, se aflase la un moment dat, înainte de revoluția „Junilor Turci”, într-o situație extrem de dificilă în timpul cînd era guvernator al provinciei Smirna (Izmir). Chemat la Istanbul de sultan, sub acuzația că fiul său ar fi conlucrat cu bandele de tîlhari din provincie, Kiamil, care cunoștea prea bine metodele regimului hamidian, temîndu-se pentru viață, s-a retras la ambasada britanică, aceasta reușind să obțină, pînă la urmă, din partea Înaltei Porți, asigurarea formală și scrisă că protejatul ei nu va avea de suferit. Însărcinat să formeze guvernul, în 1908, el se va sprijini pe partidul liberal — „Uniunea liberală” — care va intra, în curînd, în conflict cu comitetul „Uniune și Progres”. Acest conflict se va transforma, la scurt timp, într-un adevărat duel între ambasadele britanică și germană.

La începutul ei, revoluția fusese considerată drept o victorie britanică, regimul hamidian fiind, în ultimii săi ani, profund legat de Germania. Anglia încurajase infiltrarea germană, îndeosebi în Asia Mică, unde societăți ale Reichului construiseră căi ferate, urmărindu-se prin aceasta contracararea unei eventuale înaintări a Rusiei țariste în regiune ; dar în scurtă vreme, germanii reușiră să devină forța dominantă la Istanbul. Dacă provinciile otomane din Europa se plasau în sfera de influență a Austro-Ungariei, Anatolia devenise un fel de protectorat prusac. Armata otomană era comandată de ofițeri germani și economia imperiului intrase repede în mîinile băncilor ger-

mane ce își deschideau filiale pretutindeni, în orașele mai importante. Revoluția din iulie 1908, era considerată ca amenințând structura controlului german, de pe urma noii situații, în mod firesc, avînd de cîștigat, în primul rînd, interesele Angliei. Dar diplomația engleză va face un pas greșit, mizînd pe un cal pierzant, și făcînd ca lucrurile să se inverseze. Regele Eduard al VII-lea îi trimise lui Abdul Hamid o telegramă, sfătuindu-l să-i acorde tot sprijinul lui Kiamil Pașa al cărui conflict cu Comitetul „Uniune și Progres” devenea tot mai acut, dirijînd astfel, involuntar, mișcarea „Junilor Turci” în direcția Germaniei, în condițiile în care tinerii ofițeri din organizație aveau, încă dinainte, relații de prietenie cu ofițerii germani, instructori sau comandanți ai armatei otomane. Diplomația germană, înțelegînd încotro bătea vîntul, va trece neîntîrziat de partea „Junilor Turci”, dîndu-le tot sprijinul.

În februarie 1909, Kiamil, omul de paie al englezilor, a fost înlocuit în funcția de șef al guvernului, de Hilmi Pașa, care în calitate de guvernator al Salonicului avusese o atitudine neutră față de mișcarea revoluționară. Camarila de la Yldiz Kioşk, sprijinită de elementele reacționare ale clerului musulman și de alte forțe inamice revoluției, pregătea însă o contralovitură pe care o va declanșa, la 13 aprilie 1909, sub forma unei rebeliuni a soldaților și subofițerilor, în cîteva unități militare din Istanbul. O zi mai tîrziu în locul lui Hilmi Pașa va fi numit mare vizir Tevfik Pașa, apropiat cercurilor palatului.

Parlamentul fu invadat de softas și militari fanatici, pe jumătate speriați, pe jumătate amenințători, care se angajară în discuții absurde cu deputații pe subiecte absolut minore, ca de exemplu proiectul deschiderii unei școli musulmane pentru fete. Dar din tonul adoptat se desprindea că revolta lor era îndreptată împotriva „Junilor Turci” în special și împotriva Constituției în general. Dezordinele respective se soldară cu puține victime, majoritatea fiind atinse de gloanțe rătăcite provenite din salvele de bucurie, trase în aer ; un deputat își pierdu viața fiind confundat cu un membru al comitetului „Uniune și Progres”. Pentru a se salva, ofițerii membri ai organizației se refugiară la ambasadele străine. Comandantul garnizoanei Istanbul se ascunse în casa unui consul străin ; un notabil egiptean se deghiză în hamal pentru a ajunge la bordul unui yacht din port ; un venerabil general se tra-

vesti în damă europeană. Un număr de cincizeci de ofițeri avură mai puțină șansă. Regimentul de gardă călare își trimise ofițerii în fața unui soi de curte marțială improvizată, formată din clerici musulmani ; victimele fură executate pe cîmpul de instrucție al unității. Lui Kabuli bey, comandantul crucișătorului „Assar-Tewfik“, i se adusese acuzația fantezistă că ar fi intenționat să ordone echipajului bombardarea palatului sultanului. Legat de mîini și de picioare, el fu adus, într-o trăsură, la Yldiz Kioşk, fiind coborît în fața ferestrelor haremului. La una din ele, își făcu apariția sultanul, în persoană, aplecîndu-se în afară pentru a-l interoga ; după cîteva cuvinte, plictisit, se retrase abandonînd victima bunului plac al călăilor, care se grăbiră să-l asasineze. Unul din eunucii palatului avea să povestească, mai tîrziu, că Abdul Hamid a rupt cu furie un decret prezentat în acea zi de noul mare vizir Tevfik, prin care se recomanda încetarea asasinării musulmanilor ca fiind contrară dreptului coranic.

Autorizînd continuarea uciderii tinerilor ofițeri, sultanul va șoca însăși opinia publică musulmană, îndepărînd-o. Moartea unui deputat sirian, emirul Arslan, va provoca adversitatea arabilor, inclusiv a militarilor de această naționalitate. Majoritatea ofițerilor din armată, îndeosebi cadrele de comandă, se dovedi ori direct ostilă contrarevoluției, ori neutră, camarila de la curte negăsind oamenii necesari pentru a organiza trupa rebelă ; în ultimă instanță nici nu avu timpul necesar pentru a o face.

Căderea lui Abdul Hamid

General-șef al armatei a 3-a de la Salonic, acolo unde bătea inima mișcării reformatoare, era un arab, Mahmud Șhevket, personaj cu idei liberale, provenite din propria sa experiență, în cursul unei călătorii, spre Hedjaz, pe același vapor cu 600 de deportați politici, ale căror suferințe îl impresionase profund. Om de acțiune, cîștigat de partea comitetului „Uniune și Progres“, Mahmud Șhevket porni cu trupele sale spre Istanbul, pentru a înfrînge mișcarea contrarevoluționară. În fruntea statului major al „Armatei Libertății“ se găseau căpitanul Enver bey, conducătorul comitetului „Uniune și Progres“, viitor ministru de război și principal conducător al regimului „Junilor Turci“ ce va

fi înstaurat în continuare, și vice-maiorul Mustafa Kemal, viitorul făuritor al Turciei moderne. „Armata Libertății“ era formată din unități ale corpului de armată din Salonic și din câteva sute de voluntari creștini, îndeosebi bulgari și greci. Armata 2-a de la Adrianopole care șovăia își schimbă atitudinea în urma masacrării tinerilor ofițeri de la Istanbul și lăsă cale liberă armatei de la Salonic, ce se apropia rapid de capitala imperială. Flota se declară neutră, iar armatele în care „Junii Turci“ aveau o influență mai redusă — a 4-a de la Erzinghian și a 5-a de la Damasc — se aflau prea departe pentru a interveni.

Camarila de la curte acționează neglijent, în ce privește măsurile de apărare, considerînd că armatei de la Salonic îi va trebui cel puțin trei săptămîni pentru a ajunge la porțile Istanbulului; disciplinată și unită, bine antrenată de instructorii germani, ea va acoperi distanța respectivă doar în trei zile, luînd prin surprindere trupele din garnizoana capitalei rămase credincioase sultanului.

La extremitatea estică a Cornului de Aur se afla un vechi cimitir evreiesc; pe coasta unei coline aride se putea vedea o vastă întindere, presărată cu pietre de mormînt mîncate de trecerea timpului. La marginea acestor locuri pustii, trăia singur un anume Salih Keramet, păstor turc. Ca mai toți oamenii simpli, acesta era extrem de superstitios. În noaptea de 23 aprilie el fu sculat din somn de lătratul furios al ciinilor. Luna era ascunsă pe trei sferturi în nori, luminînd difuz, și abia lăsînd să se distingă cîinii înfuriați împotriva mișcării crescînde venind din cimitir și înaintînd în direcția sa. Împietrit de spaimă, Keramet văzu mărșăluind prin fața sa o armată de fantome ce se îndrepta spre oraș. Treceau cu sutele, cu miile, fără să li se vadă fețele ascunse sub glugile mantăilor cenușii, fără să se audă o vorbă. Defilarea tăcută a fantomelor era teribilă, dar și mai teribilă va fi canonada ce o va auzi, în zori, venind din orașul invadat de această armată mută.

Coloanele care au intrat în Istanbul la 24 aprilie 1909, găsiră o parte din trupele garnizoanei adormite în cazăr-mile lor și le luară prizoniere, fără dificultate. Clădirile Sublimei Porți și ale clubului ofițerilor, apărate de vînătorii imperiali, rezistară pînă la amiază; asediul facultății de drept se prelungi pînă pe înserate, dar tirul direct al artileriei va tranșa pînă la urmă soarta bătăliei în favoarea celor de la Salonic. Un alt detașament al „Armatei

Libertății“ ocupă punctul terminus al căii ferate europene și podul de peste Cornul de Aur, înaintînd mai departe spre reședința sultanului de la Yldiz Kioşk.

Cazărmile Matska și școala militară Pandkali fură ocupate după lupte înverșunate. Maiorul Mukhteir care comanda coloanele ce asaltau cartierul Taxim, căzu ucis în fruntea trupelor sale. Enver bey preluă imediat comanda și o jumătate de oră mai tîrziu căzărmile din zonă, lovite de o ploaie de obuze, capitulară.

La nord, cazărmile Tașkişhla, apărate de unități de vînători, credincioase sultanului, fură reduse la tăcere tot cu ajutorul artileriei. Cinci sute de vînători, încercînd o ieșire disperată, pieriră sub rafalele dense ale secțiilor de mitraliere. Cazărmile și depozitul de la Tofane se predară în cursul după-amiezii. La căderea nopții, luptele luaseră sfîrșit pe tot întinsul orașului, aflat acum, în întregime, în mîinile „Armatei Libertății“ de la Salonic.

Şeik-ul-Islam, capul cultului musulman, fiind solicitat să admită detronarea sultanului, își dădu, fără ezitare, asentimentul. O delegație parlamentară condusă de Essad Paşa, un albanez, și cuprinzînd un grec, un evreu și un armean, se prezentă la palat pentru a-i comunica sultanului decizia. Abdul Hamid îi primi, așezat pe o sofa, într-o stare de profundă depresiune, lamentîndu-se : „Nu sînt vinovat. Voi scăpa cu viață ?“ Delegația îi dădu toate asigurările de rigoare.

La miezul nopții de 27 aprilie, escortat de un escadron de cavalerie și un autoblindat, Abdul Hamid părăsi Yldiz Kioşk, însoțit de doi fii și trei neveste, de patru concubine, patru eunuci și nouă servitori, îndreptîndu-se spre gara Sirkedji, de unde un tren special îl va transporta la Salonic. Aici va fi instalat în vila Allatini, o clădire modestă în comparație cu reședința sa de la Istanbul. În 1912, cînd Salonicul, ocupat de armata greacă, va înceta să mai facă parte din Imperiul otoman, Abdul Hamid se va retrage în palatul Beylerbey de pe malul asiatic al Bosforului, unde va trăi încă șase ani, scriindu-și memoriile în liniște și dînd, uneori, sfaturi incompetentului său frate și succesor Mehmet al V-lea Reșad, care se urcase pe tron la vîrsta de 66 de ani după ce trăise aproape întreaga-i viață în cumplita izolare a Kafessului.

Domnia lui Mehmet al V-lea Reșad (1909—1918), a avut mai mult un caracter simbolic, puterea efectivă fiind

deținută și exercitată de forțele politice venite la conducere în urma revoluției. Comitetul „Uniune și Progres“ a trecut imediat la o epurare drastică a aparatului de stat de elementele retrograde, potrivnice, curțile marțiale judecându-i, în procedură de urgență, pe opozanți sub învinuirea de „trădare“ iar procesele încheindu-se, într-o serie de cazuri, cu pedeapsa capitală.

Hilmi Pașa, îndepărtat din post de fostul sultan, a fost numit din nou mare vizir. Membrii de vază ai Comitetului preluară funcțiile mai importante în guvern : Talaat, — internele, Djavid — finanțele iar Mahmud Șevket Pașa, învingătorul contrarevoluției din aprilie 1909 a fost numit ministru de război. O mare mișcare de cadre se desfășură în armată. Tineri ofițeri, cu studii militare adecvate, erau propulsați în posturile cele mai înalte în timp ce vechile cadre erau retrogradate : coloneii făcuți căpitani sau locotenenți, comandanți de corpuri de armată trimiși să comande un regiment și așa mai departe. Refuzul de a îndeplini misiunea ordonată se considera drept declarație de ostilitate față de noul guvern și era sancționată, ca atare, de către curțile marțiale.

Noul regim al „Junilor Turci“ se găsi confruntat de la început cu un noian de probleme dificile, începînd de la moștenirea înapoierii lăsată de vechiul regim. Situația economică era dezastruoasă, înfeudarea de către capitalurile și puterile străine devenea tot mai accentuată. Opoziția elementelor reacționare începu să fie din ce în ce mai activă și întinsă în condițiile cînd guvernul trebuia să facă față atît unor revolte ale populațiilor din provinciile periferice cît și unor amenințări militare din partea tinerelor state vecine din Balcani. În plus, mișcarea „Junilor Turci“, departe de a fi omogenă, suferea convulsii permanente din lipsa unui program unitar bine stabilit, la toate acestea adăugîndu-se carierismul unor lideri ce va conduce în mod inevitabil la reîntronarea corupției, a tendințelor dictatoriale și a bunului plac.

În sud-estul Peninsulei Arabice, tulburările se țineau lanț încă din timpul domniei lui Abdul Hamid. Emirii yemeniți asediaseră, în 1904, garnizoana otomană de la Sana și un an mai târziu reușiseră să pună mîna pe vechea lor capitală obligîndu-l pe sultan să negocieze și să le recunoască autonomia. Triburile beduine din Hedjaz, imitau Yemenul, considerînd calea ferată spre Mecca, ce tocmai se construia, drept o știrbire a intereselor lor, pînă atunci

pelerinajul la locurile sfinte ale Islamului aducându-le venituri directe prin vămuirea caravanelor. Datorită acestor tulburări, calea ferată a Hedjazului ce pornea din Damasc n-a mai fost terminată, construcția sa oprindu-se, în 1908, la Medina. Noul regim moștenise această situație și pentru a înăbuși rebeliunea triburilor beduine fusese nevoit, în 1911, să trimită 30 000 de soldați în regiune, care nu vor reuși să păstreze decît Sana și litoralul Mării Roșii, ca pînă la urmă să fie obligat, în 1913, să accepte independența imamului din Yemen.

Situația nu era mai bună pentru noul regim nici în zona europeană a imperiului. Profitînd de revoluția „Junilor Turci“, Austro-Ungaria va anexa definitiv, în august 1908, Bosnia și Herțegovina ; în octombrie, Insula Creta, pe care de fapt Imperiul otoman o pierduse practic mai înainte, se va alipi oficial Greciei. Vor urma, la rînd, încurcăturile din Albania. Patriotii albanezi cereau școli în limba maternă, folosirea alfabetului latin (Congresul de la Monastir, noiembrie 1908), o mai largă autonomie. Ei reconstituiră vechea organizație „Liga albaneză“ și începură să se împotrivească impozitelor excesive și serviciului militar. Măsurile represive întreprinse de generali otomani provocară o insurecție generală în septembrie 1909, răsculații reușind să se mențină în munți, în pofida expedițiilor punitive ce le devasta țara.

În apelul lor adresat Europei, în decembrie 1910, se menționa : „Singura noastră crimă este aceea că noi sîntem albanezi și că vîrem să ne facem educația în limba noastră națională și dorim să murim albanezi“. Timp de trei ani, luptele se succedară fără încetare. În 1911, ele luară aspectul unui adevărat război. La prima ocazie oferită de dificultățile Istanbulului angrenat în războiul balcanic, albanezii își proclamară independența (28 noiembrie 1912).

În 1912, Imperiul otoman avea să piardă și ultimele sale posesiuni de pe țărmul Africii de Nord. Corsarii turci se stabiliseră la Tripoli și în oazele de pe litoralul mediteranean încă de la jumătatea secolului al XVI-lea, constituind pînă la urmă o provincie a imperiului. Pașa de Tripoli era numit de la Istanbul dar în fapt se bucura de o independență aproape totală, întemeind chiar dinastii, cum a fost aceea a Karamalilor care s-a menținut pînă în 1835.

Din acel an, Tripoli împreună cu oazele de pe coasta Golfului Sirta, cu Cirenaica și Fezzanul, vor face parte integrantă din Imperiul otoman. În 1874, pentru a împiedica expansiunea franceză, trupele otomane au ocupat oazele Cohat și Ghadames din interior. Atunci s-a constituit definitiv vilaietul Tripoli, guvernat de un vali, ce era asistat, la Benghazi, de un mutasserif (subguvernator). Vali de la Tripoli dispunea permanent de o armată cu un efectiv de 10 000 de oameni.

Italienii, care începuseră să prindă gustul cuceririlor coloniale, fondaseră o sucursală a lui Banco di Roma la Tripoli unde se instalase un număr de comercianți conaționali și deschiseră un birou de poștă la Benghazi așteptând momentul pentru a pune decisiv piciorul în această provincie periferică a Imperiului otoman. El fu găsit în septembrie 1911, când puterile europene erau preocupate de conflictul franco-german în legătură cu Marocul, iar guvernul „Junilor Turci” se afla înglodat în tot soiul de dificultăți : politice, financiare, tulburări, revolte etc.

La 25 septembrie 1911, guvernul italian a remis Înaltei Porți, prin intermediul însărcinatului său cu afaceri de la Istanbul, o notă ultimativă protestînd „împotriva dezordinii și abandonului în care au fost lăsate provinciile Tripolitania și Cirenaica”, împotriva „opozității îndîrjite și injustificabile de care se loveau de mulți ani toate întreprinderile economice italiene din regiune”, precum și împotriva „trimiterii la Tripoli de transporturi militare otomane, ceea ce nu poate decît să agraveze situația și să forțeze guvernul italian de a proteja demnitatea și interesele sale”. În consecință, se notifica în încheiere : „Guvernul italian a decis să procedeze la ocuparea militară a Tripolitaniei și Cirenaicei și să ceară un răspuns la acest subiect într-un răstimp de 24 de ore”. Guvernul de la Istanbul a trimis răspunsul cu o întîrziere de patru zile, prin intermediul însărcinatului său cu afaceri din capitala Italiei, disculpîndu-se de învinuirile aduse, care în fond nu erau altceva decît simple pretexte pentru o acțiune deja pornită.

Odată cu declarația de război adresată Înaltei Porți, Italia va trimite o escadră comandată de amiralul Faravelli (zece cuirasate și crucișătoare, șase torpiloare și patru nave de transport) în fața coastei tripolitane, bombardînd orașul Tripoli și debarcînd 1 700 de pușcași marini pentru a ocupa portul și forturile proteguitoare. Cîteva zile mai

tîrziu, o altă escadră, comandată de amiralul Aubry (cinci cuirasate, trei crucișătoare, două contratorpiloare și o flotilă de torpiloare) a atacat porturile Benghazi, Tobruk, Derna, debarcînd trupe pentru a le ocupa.

La două săptămîni de la începerea ostilităților, pe solul african se găseau 40 000 de soldați italieni, sprijiniți, de pe mare, de tunurile grele ale flotei. În fața lor, pe întregul teritoriu, se afla doar o singură divizie otomană și aceea cu efectiv redus. Un cargou turc reușise însă să descarce, cu puțin înainte de declanșarea războiului, 50 000 de puști Mauser ce vor fi împărțite triburilor băștinașe, arabe și berbere, venite să lupte alături de trupele otomane, sub steagul Islamului, împotriva necredincioșilor sosiți de peste mare.

Forturile de pe litoral, dotate cu tunuri vechi a căror bătaie nu depășea patru mii de metri, n-au putut rezista artileriei moderne a flotei italiene și trupele otomane s-au retras în zonele din interior continuînd, împreună cu triburile beduine, să-și hărțuiască adversarii.

În primăvara lui 1912, flota italiană și-a făcut apariția la intrarea în Dardanele și în fața insulelor din Marea Egee. Garnizoana din Rhodos, formată din 33 de ofițeri și 750 de soldați, a rezistat curajos, timp de două săptămîni, împotriva unei forțe de debarcare italiană numărînd 10 000 de oameni. Rînd pe rînd Italia a ocupat și celelalte insule din Dodecanez amenințînd din nou Dardanelele. Războiul s-a sfîrșit pînă la urmă, în octombrie 1912, prin tratatul încheiat la Ouchy, în apropiere de Laussane, Italia reținînd în stăpînirea sa Tripolitania și Cirenaica. Turcia — se spunea în Tratat — nu recunoștea anexiunea Tripolitaniei și Cirenaicei ci doar autonomia lor, angajîndu-se să înceteze orice încurajare la rezistență, a arabilor. Insulele ocupate din Marea Egee urmau să fie redade Imperiului otoman și evacuate de italieni imediat ce trupele turcești care continuau să reziste în interiorul Libiei ar fi fost retrase.

La cîteva zile după ce războiul italo-turc lua sfîrșit, Imperiul otoman se afla angrenat într-un nou conflict militar de data aceasta avînd ca adversare statele vecine : Bulgaria, Serbia, Grecia, Muntenegru — aliate în cadrul „Ligii Balcanice“, în scopul luptei comune pentru eliberarea conaționalilor lor de sub dominația otomană. Mersul războiului se arăta de la început dezastruos pentru otomani: armata bulgară ajunsese la porțile Istanbulului ; tru-

pele grecești ocupaseră Salonicul și întreaga Macedonie de sud, în timp ce flota cucerea, rînd pe rînd, insulele din Arhipelag ; sîrbii eliberaseră Skoplie și Monastir.

Intervenția diplomatică a marilor puteri, care nu admiteau ca partajarea Imperiului otoman să se facă fără participarea lor, impuseră un armistițiu, reprezentanții țărilor balcanice reunindu-se la Londra (13 decembrie 1912) pentru a discuta condițiile de pace ; în paralel marile puteri organizară la rîndul lor, o întîlnire diplomatică pe aceeași temă, tot în capitala britanică. Guvernul de la Istanbul respinse însă condițiile care i se impuneau și, în februarie anul următor, războiul se relua. Pînă la urmă, Înalta Poartă fu nevoită să cedeze și la preliminariile de la Londra (30 mai 1913) va accepta o serie de pierderi teritoriale.

În continuare, între aliații balcanici învingători — bulgari, sîrbi și greci — se iviră neînțelegeri care au condus la un al doilea război în regiunea Balcanilor. Profitînd de situație, armata otomană reocupă Adrianopole. În cele din urmă, pacea fu impusă, Tratatul de la București (10 august 1913) reglementînd problema partajării teritoriilor otomane cedate la preliminariile de la Londra. În a doua jumătate a anului 1913 și la începutul lui 1914, Imperiul otoman va semna pe rînd, tratatele de pace cu adversarii săi din războaiele balcanice — Bulgaria, Grecia, Serbia — pierzînd un teritoriu de 170 000 km², cu o populație estimată la circa zece milioane de locuitori.

Între timp, la Istanbul, avusese loc o serie de evenimente importante. O opoziție militară, acuzîndu-i pe „Junii Turci” de toate nenorocirile întîmplute în ultimii ani, răsturnă regimul aducînd la putere o echipă de bătrîni demnitari a cărei vîrstă medie era de 65 de ani. În fruntea guvernului fusese numit, din nou, bătrînul Kiamil Pașa, omul de casă al ambasadei britanice. Dar „Junii Turci” reveniră în forță, preluînd puterea și impunînd ca mare vizir pe Șhevket Pașa, fostul comandant al „Armatei Libertății” din 1909. Acesta nu va rămîne multă vreme la conducerea guvernului fiind asasinat de un grup de adversari politici. În continuare, puterea va fi preluată efectiv de un triumvirat al Comitetului „Uniune și Progres” — format din Enver bey, Talaat bey și Djemal Pașa — care va dirija destinele Imperiului otoman pînă la încheierea primului război mondial cînd organizația „Junilor

Turci“ s-a autodizolvat după dezastrul militar încheiat prin capitularea armatei. În cursul conducerii acestui triumvirat (Enver în calitate de ministru de război, Talaat — mare vizir și Djemal, ministrul marinei și apoi guvernator general al Siriei), Reichul german a obținut poziții dominante în Imperiul otoman, economia și îndeosebi armata fiind dirijate direct de oameni trimiși de la Berlin, ceea ce va determina în viitorul apropiat orientarea guvernului de la Istanbul, inclusiv intrarea sa în război alături de Puterile Centrale — Germania și Austro-Ungaria.

ARHEOLOGIE ȘI SPIONAJ

Vestigiile hitite de la Karchemish

„Mongolia“, navă de pasageri aparținând societății maritime P. and O., în cursă obișnuită între insulele britanice și Indiile Orientale, cu escale în mai multe porturi mediteraneene, tocmai intrase în radă pregătindu-se de acostare. Călătoria dura de peste trei săptămîni. La 19 iulie 1909, cînd „Mongolia“ își făcea apariția în fața portului Beirut, fierbințeala umedă a verii subtropicale de pe litoralul libanez atinsese cota maximă. Dar în ciuda căldurii excesive, o mulțime gălăgioasă se înghesuia pe chei, așteptînd spectacolul sosirii pachebotului englez. Jandarmii otomani, încercînd să mențină o oarecare ordine, punctau cu fesurile lor roșii rîndurile de halate albe ale populației musulmane, cu capetele înfășurate în turbane de aceeași culoare. În imediata apropiere a locului unde se instala puntea de coborîre, cîțiva hamali kurzi, cu pantaloni bufanți pînă la genunchi și cu veste scurte aruncate peste umerii goi, se încăieraseră căutînd să apuce un loc, mai în față, la vedere, pentru acapararea eventualilor clienți.

Deasupra orașului — cu străzile sale stîmte adunate în vîrfurile unei peninsule și marcate de acoperișurile de țiglă ale caselor țîșnind din mijlocul risipei de verdeață a grădinilor luxuriante înconjurătoare — vegheau, desenate pe

azurul pur al cerului Mediteranei răsăritene, culmile semețe ale Munților Liban, ce constituiau o regiune autonomă în cadrul Imperiului otoman, cu populație druză și maronită, aparte de mozaicul cosmopolit al Beirutului. Viitoarea capitală a republicii libaneze era, în acele vremuri, reședința administrativă a provinciei otomane de coastă, formînd vilaietul Beirut, întins de la Lattakia în nord, și pînă la Acra sau Akko, în sud, cuprinzînd întregul litoral al Siriei, Libanului precum și o parte a țărmului Israelului actual. Dincolo de munți, mănoasa cîmpie Bekaa, străjuită de-o parte și de alta de șirurile de granit ale Libanului și Anti-Libanului, aparținea provinciei otomane Siria, cu capitala la Damasc. Beirutul număra în primii ani ai secolului nostru, cam o sută cincizeci de mii de suflete : arabi, turci, kurzi, armeni, evrei dar și mulți europeni — greci, italieni, francezi — oameni de afaceri, călugări misionari, profesori la diverse școli subvenționate din afară, ca Universitatea Saint-Joseph a iezuiților sau Colegiul protestant american, cotate deja ca instituții cu renume în tot Orientul Mijlociu. Iar Beirutul era atunci, așa cum va fi și mai tîrziu, un centru puternic al comerțului internațional și, totodată, un punct strategic deosebit de important pentru întreaga zonă a bazinului Mediteranei răsăritene.

Printre pasagerii coborîți pe țărm, în acea zi de iulie a anului 1909, se afla și un tînr englez, ce abia împlinise 21 de ani, mărunț de statură dar bine legat, un adevărat atlet de buzunar măsurînd unul și cincizeci și cinci în înălțime, cu față deschisă, luminată de o privire inteligentă. Era îmbrăcat într-un costum ușor, cachi-deschis, purtînd o bluză de cercetaș, dotată cu o mulțime de buzunare, ce-i fusese confecționată de mama sa, după indicațiile-i minuțioase. Întreaga sa avere consta dintr-o sută de lire sterline, un aparat de fotografiat Kodak, un mare pistol cu butoi, cîteva cartușe și un „Irade“ al guvernului otoman, act de liberă-trecere, care recomanda pe posesor autorităților locale pentru a-l ocroti și sprijini. Acesta fusese obținut prin ambasada otomană de la Londra, la solicitarea lordului Curzon, în acel timp cancelar al Universității din Oxford, care va deveni, nu cu mulți ani mai tîrziu, șeful diplomației britanice.

Tînrul englez, plecat într-o mare aventură pe meleagurile necunoscute ale Orientului, era cetățean al orașului

universitar Oxford și student la unul din institutele sale — Jesus College — ale cărui cursuri tocmai le terminase rămânându-i doar să prezinte teza de absolvire pentru a obține titlu de Bachelor of Arts, adică de licențiat. Thomas Edward Lawrence se născuse în Țara Galilor din tată baronet irlandez și mamă, fiică a unui mecanic scoțian. Locuia, împreună cu părinții și cei patru frați ai săi, în Oxford, de la vârsta de opt ani, când se stabilise cu toții în vestitul oraș universitar. Din copilărie încă, Thomas Edward manifestase o predilecție deosebită pentru toate lucrurile mai neobișnuite, misterioase, secrete. Curiozitatea sa se întindea în toate direcțiile. Îl atrăgeau monumentele medievale din împrejurimile Oxfordului, colecțiile vechi de argilă sau aramă, monezile antice. La 14 ani, avea noțiuni solide de arheologie și culesese de pe șantierele lucrărilor de terasament din jurul orașului diverse fragmente de obiecte vechi, destul de interesante, pe care le predase la Ashmolean Museum, așezămînt cultural fondat în 1863 printr-o donație a unui cetățean bogat al Oxfordului pe nume Ashmole și care conținea tablouri de valoare, tapiserii, ceramică din perioada Renașterii, vase minoice de o nespusă frumusețe rezultate din săpăturile de la Cnossos, celebru punct arheologic al Insulei Creta, fosta sa capitală antică. Muzeul era condus de un arheolog cu renume, doctorul Hogarth, personaj ce va juca un rol deosebit în viața tinărului Thomas Edward.

Terminînd în 1907 Oxford High School, Thomas Edward își continuase studiile, ca bursier la Jesus College, alegîndu-și drept teză de licență castelele bizantine, cruciate și arabe ridicate, în Siria și Palestina, în Evul Mediu, influența exercitată reciproc între constructorii orientali și occidentali în ridicarea acestor fortificații militare. Conform uzanțelor, teza trebuia să prezinte elemente originale, studiate la fața locului, ceea ce explica călătoria pe care tinărul student din Oxford o începea, în iulie 1909, de la Beirut. Înainte de plecare, el primise indicații prețioase de la doctorul Hogarth, directorul lui Ashmolean Museum. Acesta călătorise mult, conducînd săpături arheologice în Cipru, Egipt și Siria. El îl cunoștea pe Thomas Edward, de cînd tinărul colegian acceptase să-l ajute benevol la clasarea fragmentelor ceramice antice. Inițial, doctorul Hogarth se arătase reticent față de proiectul lui Lawrence știînd, din proprie experiență, greutățile extraordinare ale unei asemenea călătorii. Dar Thomas Edward

nu se lăsase descurajat și, după ce culesese toate informațiile necesare unei astfel de aventuri, plecase fără ezitare la drum.

Coborînd la Beirut, studentul oxfordian hoinări prin ulițele și bazarurile orașului, pierzîndu-se în mulțimea pestriță, viu colorată și extrem de zgomotoasă, de pe arterele comerciale ale portului levantin. În ciuda îmbrăcăminții sale excentrice, nimeni nu-i acordă cea mai mică atenție tînărului englez al cărui nume nu însemna nimic pe atunci în această parte a lumii, dar care numai după opt-nouă ani va deveni celebru în întregul Orient Mijlociu, intrînd în istorie pentru rolul deosebit de important ce l-a avut în schimbarea hărții acestei regiuni. Deocamdată însă, tînărul student din Oxford era încă departe de vestitul colonel Lawrence din anii 1917—1918.

Prima parte a călătoriei sale fu consacrată regiunilor de la sud de Beirut. Se opri mai întîi la Sidon, pentru a vizita Chateau de la Mer, construcție cruciată ieșind din apele Mediteranei și legată de continent printr-un dig de piatră ; vizită apoi castelele france de la Beaufort, Baniyas, Chastellet, Belvoir, circulînd, mai departe, în toată Galillea. Urcînd înălțimile muntelui Carmel, de deasupra Haifei, s-a oprit la mînăstirea unde cu un secol și ceva în urmă se odihnișe și generalul Napoleon Bonaparte în timpul campaniei sale din Egipt și Siria.

După ce petrecuse o lună în Palestina, Lawrence se va întoarce, spre mijlocul lunii august, la Beirut, de unde va pleca spre nordul Siriei, pentru a vizita castelul Saint-Giles din Tripoli și faimosul Krak de Chevaliers, fortăreață de prim rang a cruciaților, mai impozantă decît oricare din construcțiile asemănătoare contemporane ei din Europa. Continuîndu-și drumul de-a lungul coastei, se va opri la Tortosa, întemeiată de cruciați (Tartusul de azi), la castelele Margat și Gibelet și va ajunge la Lattakia, poposind în drum la ruinele de la Sayun și Harim.

Pe parcursul călătoriei, Thomas Edward avea să cunoască direct modul de viață tradițional al Orientului, să treacă prin diverse aventuri palpitante. Lîngă Homs, abia a scăpat cu viață cînd un beduin a tras un foc de armă asupra lui nereușind, din fericire, să-l atingă. La Sayun, guvernatorul local, temîndu-se ca un „inglesi“, dispunînd de un „Irade“ al guvernului de la Istanbul, să nu fie cumva ucis pe teritoriul administrat de el, nu l-a lăsat să plece

mai departe pînă n-a acceptat să fie însoțit de o escortă de cavaleriști, pe traseul ce traversa defileurile despărțitoare de Antiochia. Între Eufrat și Urfa, va trăi o nouă aventură. În timp ce urma un drum prin deșert, a fost atacat de un tîlhar care l-a jefuit și probabil l-ar fi ucis dacă nu i-ar fi venit în ajutor păstorul unei turme de capre. Ajungînd cu mare greutate la Biredjik, după ce traversase Eufratul, s-a prezentat la postul de poliție din localitate, povestind ce i s-a întîmplat. Impresionați de același „Irade“, făcător de minuni în fața autorităților provinciale, jandarmii otomani l-au găsit repede pe jefuitor, recuperînd o parte din obiectele ce i le furase tînărului englez. Sfîrșit de oboseală, după marșuri istovitoare de cîte 12—14 ore pe zi, cu stomacul bolnav de pe urma hranei primitive, torturat de malarie, Thomas Edward reușea să ajungă la 20 septembrie în Alep, plecînd de acolo mai departe spre Beirut de unde, la mijlocul lui octombrie, s-a reîmbarcat pentru Anglia.

Biografia lui Lawrence n-au reușit să precizeze itinerariul acestuia între Alep și Urfa, el însuși înconjurînd, în scrierile sale ulterioare, cu un oarecare mișter, detaliile primului său voiaj în Orient. Nu este deloc exclus să fi fost însărcinat chiar de atunci, de anumite servicii ale Majestății Sale britanice, să examineze mai amănunțit aceste regiuni puțin cunoscute spre care se îndreptau la vremea respectivă, constructorii germani ai căii ferate Berlin-Bagdad, prefigurînd un puternic nod al confruntărilor dintre interesele marilor puteri europene. Lawrence străbătuse, în periplul său de trei luni, circa 2 000 km, în cea mai mare parte pe jos, fiind probabil primul european care a vizitat, studiat, măsurat și fotografiat aproape toate fortărețele cruciate din Siria și Palestina, așezate în puncte strategice importante pentru alcătuirea unor hărți de uz militar.

În cursul anului 1910, Lawrence se ocupă de redactarea tezei sale de licență : „Influența cruciadelor asupra arhitecturii militare medievale“, care va fi publicată mai tîrziu sub titlul „Crusader Castles“, obținînd la examenele superioare de istorie un „first“ și un „foarte bine“. Studiile sale odată terminate, tînărul licențiat trebuia să-și aleagă o carieră. Era atras spre arheologie și după primul său voiaj în Orient ar fi dorit să se reîntoarcă acolo. Din nou doctorul Hogarth îi va acorda sprijinul său, recomandînd-

du-l pentru o bursă de studii la Magdalena College. Bursa îi asigura un minim necesar, de o sută de lire sterline pe an, permițându-i să se alăture voluntar misiunii arheologice, care sub direcția aceleiași doctor Hogarth va efectua pentru British Museum săpături arheologice la Karchemish pe Eufrat, punct situat în imediata apropiere a actualei frontiere dintre Siria și Turcia.

Lawrence se îmbarcă, în decembrie 1910, pe vaporul „Saghaliën“ al societății „Mesageries Maritimes“ pentru a doua sa călătorie în Orient, debarcând la mijlocul aceleiași luni la Istanbul. De aici va ajunge, în mai puțin de două săptămîni, la Alep și în continuare la Karchemish. În februarie 1911, doctorul Hogarth va veni să-l întâlnească în Siria.

Șantierul arheologic de la Karchemish, avea o poveste ceva mai veche. În 1878, un englez, George Smith, descoperise aproape de sâtcuul Djerablus, pe Eufrat, la vreo 100 km nord-est de Alep, pe o colină care domina fluviul. sculpturi ciudate care nu semănau nici cu cele grecești, nici cu cele romane și British Museum a hotărît să întreprindă săpături încredințînd conducerea șantierului unui anume Henderson, consulul Angliei la Alep. Dar locul era greu accesibil și regiunea destul de puțin sigură. Primele cercetări dînd rezultate slabe, lucrările fură curînd abandonate.

În 1910, interesul lui British Museum pentru Karchemish renăscu subit. Vestigiile arheologice găsite fuseseră identificate drept hitite și cum istoria acestui popor, ce jucase un rol deosebit în viața Orientului mult înaintea erei noastre, era prea puțin deslușită pînă atunci, mai cu seamă că limba folosită de el nu putuse fi tradusă complet, se spera ca noile săpături să aducă la suprafață dovezi mai concludente. Nu este mai puțin adevărat că preocuparea lui British Museum pentru vestigiile hitite de la Karchemish revenise brusc tocmai în momentul cînd linia ferată de la Berlin spre Bagdad, ce constituia o amenințare evidentă pentru interesele politice și economice ale Angliei în Orient, ajungea la Eufrat, iar șantierul german al podului peste fluviu se instalase doar la cîteva sute de metri de șantierul arheologic abandonat de la Karchemish. Simplă coincidență ? Posibil. La fel cum tot o coincidență poate să fi fost și încredințarea conducerii săpăturilor doctorului Hogarth, care împreună cu succesorul

său, Leonard Wooley, și cu tânărul Thomas Edward, viitorul colonel Lawrence, vor fi întâlniți cu toții în anii primului război mondial, la Arab Bureau, aparținând de Intelligence Service-ul din Cairo.

În preajma războiului, Anglia nutrea un mare vis în legătură cu lumea arabă. Putere colonială în Indii, ea proiecta să unească această colonie cu Mediterana, punând sub influența sa țările arabe sau numai musulmane, din drum : Afganistanul, Persia, Mesopotamia, Arabia, Siria. Pentru realizarea acestui țel, Anglia se instalase cum putuse în zonă, fie stabilindu-și protectorate în umbra tunurilor lui Royal Navy, fie trimițându-și acolo agenții sub diverse forme. Intelligence Service-ul, Colonial Office, armata și amiralitatea colaborau în vederea aceluiași scop. Consuli, călători, negustori pătrundeau în toate părțile, de la Munții Indiei pînă în Zona Golfului, și mai departe spre coasta mediteraneană, îndeplinindu-și misiunea cu abilitate, tact și „generozitate“ și căutînd să-și apropie șefii locali într-un teritoriu în întregime feudal.

În țările mai centralizate și, relativ mai evolute, ca Persia, ori în regiunile unde controlul otoman era mai activ, penetrația se făcea cu oarecare dificultate. Aici se foloseau alte metode, mergîndu-se de la susținerea unor subscripții și împrumuturi naționale pînă la finanțarea de revolte, mai cu seamă în zonele unde minoritățile religioase și etnice aveau întotdeauna un motiv pentru a se răscula și unde transporturile clandestine de arme nu întâlneau bariere prea serioase în calea lor.

Politica colonialistă britanică se lovea însă nu numai de rezistența anumitor cercuri naționaliste ale acestor țări, din ce în ce mai active începînd cu secolul XX. În Persia, Anglia era în concurență cu Rusia țaristă ; în Imperiul otoman cu Reichul german al Kaiserului Wilhelm, oamenii acestuia reușind să devină prieteni cu membrii conducerii „Junilor Turci“ și consilieri oficiali ai guvernului de la Istanbul. Dar Anglia nu înțelegea să cedeze așa de ușor și, cu răbdare și meticulozitate, își pregătea viitoarele acțiuni în vederea acaparării Orientului Arab, la așteptata dezmembrare a Imperiului otoman. În acest scop, reușise să-și plaseze în diverse părți observatori de prim ordin ca de exemplu căpitanul Shakespéare, în Kuweit și Nedjd, sau extraordinara Gertrude Bell în Mesopotamia.

Gertrude Lowthian Bell, care studiasse la Oxford istoria și limbi străine, plecase pentru prima oară în Orient în 1900, la vârsta de 32 de ani, călătorind în întreaga regiune de la Mediterană la Zona Golfului, în regiuni unde nu pătrunsese niciodată picior de european. Ea va rămâne peste un sfert de veac pe acele meleaguri unde se va și stinge din viață, fiind înmormântată în 1926 la Bagdad, perioadă în care va publica unele lucrări privind ruinele antice și medievale din Peninsula Arabică. În acești ani va fi întâlnită în mai toate punctele de interes strategic din Mesopotamia, Arabia, la calea ferată a Hedjazului, va străbate cu o caravană deșertul Nefud, se va reîntoarce din nou la Bagdad trecând prin locurile sfinte ale šiitilor de la Najaf și Kerbela, zonă mereu efervescentă care dădea de furcă autorităților otomane. La izbucnirea primului război mondial, va fi trimisă să lucreze la Intelligence Service din Cairo, cu misiunea de a sintetiza informațiile despre mișcarea arabă ce se pregătea împotriva otomanilor. În ianuarie 1916, este chemată de lordul Hardinge, vice-regele Indiilor, la Basra, pentru a ajuta „serviciul politic” al corpului expediționar britanic din Mesopotamia și a servi ca legătură cu birourile Intelligence-ului din Cairo. Aici, în sudul Irakului, la Basra, avea să-l cunoască pe Sir Percy Cox, consul general britanic pentru Zona Golfului și mai târziu înalt comisar în Irak, care a numit-o „agent politic” pentru „problemele deșertului”. Apoi, când Mesopotamia va deveni regatul irakian, Gertrude Bell va servi ca „secretar arab” și agent de încredere între Percy Cox și regele Feisal.

În ceea ce privește pe doctorul Hogarth, tutorele spiritual al tânărului Lawrence, unii istorici pun semne de întrebare în ce privește posibilitatea unei a doua profesii secrete inițiale, în paralel cu activitatea sa de savant arheolog. Cei care l-au cunoscut mai îndeaproape considerau că o astfel de profesiune secretă nu s-ar fi potrivit cu caracterul său direct și abrupt. Există însă și o serie de indicii ce conduc la altfel de concluzii. Toată cariera arheologică a doctorului Hogarth s-a desfășurat în punctele nevralgice ale eșichierului mediteranean — Creta, Cipru, în Egipt și Siria, iar în timpul războiului se va găsi, normal, în birourile Intelligence Service-ului din Cairo, cu grad de maior. Pornind de aici, istoricii își pun întrebări asemănătoare în legătură cu viitorul colonel Lawrence. Când a stabilit acesta relațiile sale cu serviciile secrete brita-

nice ? După toate aparențele înainte chiar de a pleca în prima sa călătorie în Orient și doctorul Hogarth se pare să-i fi fost primul său mentor. Altfel, cum s-ar explica drumurile misterioase în Siria și virtuozitatea cu care Lawrence, proaspăt ofițer al Intelligence Service-ului din Cairo, a organizat, la începutul anului 1915, rețeaua aliată de spionaj în regiunile arabe ale Imperiului otoman. Pasa-je din scrisorile sale trimise în anii 1910—1913 și care au fost publicate ulterior, după moartea sa, par edificatoare : „Din anumite motive, doctorul Hogarth a dorit foarte mult să învâț araba“ completînd în altă parte : „Araba puternic dialectală a țăranilor va constitui o deghizare“. Cum ar putea fi înțelese aceste fraze decît că Hogarth ca și Lawrence a desfășurat încă de pe atunci activități secrete în paralel cu studiile arheologice ?

La Karchemish, cele două grupuri de europeni — englezi și germani — trăiau față în față, comportîndu-se chiar dacă, în aparență diferit, în esență, asemănător, ca într-o colonie africană oarecare. În climatul de insecuritate ce domnea în această regiune, prost administrată, germanii se sprijineau pe o gardă importantă de soldați otomani, în timp ce englezii se bazau pe diplomatie și pe tradițio-nala abilitate de a-i manevra pe indigenii din țările pri-mitive. Arheologii englezi foloseau, la săpături, circa două sute de muncitori arabi și kurzi de care se ocupa, în mod deosebit, tînărul Lawrence, arătîndu-și de atunci calitățile sale de bun cunoscător al psihologiei umane. De acord cu Hogarth, el instituise obiceiul ca fiecare descoperire a unui obiect antic să fie stimulată pe lîngă un premiu bănesc, și cu focuri de armă trase în onoarea muncitorilor arabi și kurzi, ceea ce îi încînta pe aceștia, mai mult chiar decît recompensele materiale.

Un conflict între constructorii germani și muncitorii kurzi îi permise lui Lawrence să apară în chip de arbitru între cele două părți. La plata salariilor, un muncitor kurd exprimîndu-și nemulțumirea, pentru ce i se dădea, con-tabilul german ordonă gărzii otomane să-l biciuiască. Mun-citorul kurd chemă în ajutor pe conaționali săi care ripos-tară aruncînd cu pietre. Cei șase-șapte germani, asediați în biroul lor de o mulțime de peste o sută de oameni, se apără cu focuri de armă împușcînd mortal un kurd. Fu-rioși, muncitorii și oamenii din satul vecin se înarmară și la focurile de armă ale germanilor răspunseră cu focuri

de armă. Lucrurile luară o întorsătură dramatică, mulțimea strigînd : „Moarte creștinilor !“ Este de notat că pe englezi, care se comportau cu multă abilitate, muncitorii musulmani nici nu-i considerau „creștini“ așa că Lawrence a putut, foarte bine, să împrumute postura de arbitru al situației, reușind să-i calmeze pe kurzi și pe arabi și împiedicînd un masacru ce ar fi avut urmări grave pentru populația locală. La sfaturile sale, germanii plătiră, în aur, prețul singelui vărsat și conflictul fu aplanat. Lawrence devenise eroul zilei. Dar ceva mai tîrziu, germanii în cauză aveau să menționeze că, după părerea lor, tînărul englez fusese acela care trăsese, inițial, sforile, incitîndu-i pe muncitorii kurzi și arabi.

Între 1911 și 1914, Lawrence va lucra la Karchemish mai întîi cu doctorul Hogarth și apoi cu Leonard Wooley de la același Ashmolean Museum din Oxford, întreprinzînd între timp diverse drumuri fie la Londra, fie în Liban, la Biredjik și Urfa în Asia Mică sau la Alep în nordul Siriei. În acest răstimp Thomas Edward învățase destul de bine limba arabă dialectală vorbită de populațiile locale, obiceiurile și modurile de viață ale acestora, adoptîndu-le pînă și îmbrăcămintea. Timpul petrecut la Karchemish, în care arheologia se împletise mai mult sau mai puțin cu spionajul, îi conferise o experiență bogată pentru întreaga sa activitate ulterioară.

Trei agenți britanici în căutarea drumului lui Moise

Spre sfîrșitul anului 1913, cînd efectele războiului din Balcani se făceau simțite și în Orient iar în Europa cota tensiunii creștea rapid, generalul Kitchener, rezidentul englez în Egipt și viitor ministru de război al Marii Britanii în primii ani ai conflagrației mondiale, se gîdea că regimul de la Istanbul, tot mai infeudat Germaniei, va fi, probabil, în caz de conflict, de partea inamicului. Or, în asemenea situație, Canalul Suez, arteră vitală de comunicații și aprovizionare a Imperiului britanic, ar fi putut deveni ținta unui atac din partea armatei otomane. Între Canalul Suez și pozițiile turcești din sudul Palestinei, se afla Peninsula Sinai, ținut arid, inospitalier, fără drumuri și surse de aprovizionare, inclusiv cu apă, aproape nelo-

cuit cu excepția citorva mici triburi beduine ce rătăceau
ce la țărmurile Mării Mediterane la cele ale Mării Roșii,
și un pumn de călugări ortodocși populînd vechea mănăș-
tire, Sfînta Caterina, la poalele unor munți în mijloc de
deșert, despre care se spunea că ar fi fost construită pe
timpul împăratului bizantin Justinian, avînd o vechime
de aproape un mileniu și jumătate. Regiunea, puțin
umblată, era aproape necunoscută serviciilor cartografice
ale armatei britanice din Egipt și deci extrem de dificilă
pentru comandanții englezi în cazul cînd ar fi fost
transformată în teatru de operațiuni militare.

Este adevărat că în antichitate, prin trecătoarea Mitla
se strecuraseră armatele faraonilor egipteni în expedițiile
lor din Siria și Mesopotamia, tot pe acolo trecuseră și
carele de luptă ale hitiților în încercarea acestor vajnici
războinici de a cucerii Țara Nilului. Același drum fusese
folosit și de legiunile romane și mai tîrziu de valul călăre-
ților arabi în cavalcada lor impetuoasă pentru cucerirea
nordului Africii și a pămînturilor Peninsulei Iberice. Tot
prin Sinai, mărșăluiseră și grenadierii lui Napoleon, în
cursul campaniei din Egipt și Siria. Exista și un drum al
pelerinilor spre Mecca, des uzitat de caravanele credincio-
șilor musulmani. Dar condițiile războiului modern suscitau
informații mult mai complexe, hărți precise, cunoașterea
exactă a tuturor punctelor strategice, pentru instalarea
pozițiilor de luptă și pentru aprovizionare. Iată de ce,
comandamentul armatei de la Cairo decise să trimită o
misiune de recunoaștere, capabilă să descifreze toate tainele
punctelor nevralgice ale necunoscutelor ținuturi din
Peninsula Sinai și să întocmească hărți amănunțite pentru
uz militar.

Într-o perioadă, cînd și în Orient ca și în Europa se sta
cu degetul pe trăgaciul armelor, cel mai mic incident fiind
susceptibil să declanșeze catastrofa, trimiterea unei misiuni
militare de recunoaștere ar fi fost nu numai imprudentă
dar chiar foarte periculoasă. S-a recurs atunci, din nou,
la arheologie, ca vâl de camuflare a acestei acțiuni de
spionaj. Cei aleși au fost, în primul rînd, Lawrence și
Wooley de pe șantierul de săpături arheologice de la
Karchemish. Al treilea, și șeful misiunii, va fi un ofițer
de carieră, căpitanul din arma genului, Newcombe. Bine-
înțeles, acesta n-a apărut în uniformă ci travestit și el
în arheolog. Scopul declarat al misiunii, sub egida lui

„Palestine Exploration Fund“, se intitula — descoperirea drumului lui Moise, a itinerarului biblic urmat de israeliți, în cursul celor patruzeci de zile petrecute în deșert, după fuga lor din Egipt.

Cei trei urmau să se întâlnească la Bersheba, în Palestina, acolo unde începe deșertul Neghev, punctul indicat plecării în călătoria spre Sinai. În prealabil, Lawrence s-a prezentat la serviciul cartografic al Egiptului condus; pe atunci, de un bun specialist, un anume domn Dawson, și el aparținând, în timpul războiului, de Intelligence Service din Cairo, pentru a primi instrucțiuni cât mai detaliate. Întâlnirea de la Bersheba a căpitanului Newcombe, cu ceilalți doi tovarăși de drum, i-a produs acestuia o mare surpriză. Newcombe se aștepta să găsească, aici, doi savanți cu bărbi grisonate, neputincioși la greutățile unei călătorii atât de aspre. Când colo, în fața sa au apărut un om viguros, energetic și optimist în persoana lui Leonard Woolley și un tip mic de statură ce aducea, mai mult, a copilandru.

Pe Thomas Edward, întâmplarea făcea ca Newcombe să-l cunoască de acasă, familia sa locuind tot la Oxford și fiind în relații de amicitie cu familia Lawrence. Newcombe, ieșit dintr-o familie de militari — un frate de-al bunicului său luptase la Waterloo — avea toate atuurile pentru a nu-i place tânărului Lawrence, care manifesta o adevărată fobie față de ofițerii de carieră. Această trăsătură a lui Thomas Edward se va evidenția cu prisosință, în perioada războiului, când sărind peste toate literele regulamentului, va avansa în decurs de trei ani de la gradul de sublocotenent la cel de colonel, pentru ca apoi, după încheierea ostilităților, să se reangajeze în armată ca simplu soldat, sub un alt nume. Dar în cazul lui Newcombe, datorită vechilor legături de prietenie dintre familiile lor, Lawrence, trecind peste prejudecăți, se va înțelege perfect cu el mai cu seamă că acest ofițer din geniu cunoștea foarte bine Orientul Mijlociu unde își petrecuse o bună parte din cariera sa, străbătându-l în decursul anilor pentru a întocmi hărți și a delimita frontiere. Newcombe, avansat colonel în ultima parte a războiului mondial, va avea la un moment dat, în cursul revoltei arabe, sub comanda sa nominală, pe Lawrence, acesta purtând pe atunci gradul de maior.

Newcombe, Woolley și Lawrence, plecați la sfârșitul lui ianuarie 1914, din Bersheba, cu câțiva slujitori arabi,

vor colinda întreaga Peninsulă Sinai timp de șase săptămîni, însemnîndu-și pe hărți piste pentru cămile, puțurile de apă, punctele strategice, tot ceea ce ținea de necesitățile unei campanii militare în această zonă de deșert. La un moment dat, autoritățile militare otomane de la Akaba, sesizîndu-se de preumblările „arheologilor“ englezi au încercat să pună capăt activității lor. Dar Lawrence, conducînd cu mult tact discuțiile cu jandarmii turci a știut cum să iasă din încurcătură convingîndu-i, cu ajutorul unei sume de bani, despre importanța istorică a descoperirii drumului lui Moise de care interlocutorii nici nu auziseră vreodată și nici nu-i interesa să-l cunoască. Dealtfel, nici cei trei agenți de informații nu acordau prea multă atenție legendelor biblice, în afara camuflajului oferit pentru acțiunea lor de spionaj militar.

Odată misiunea îndeplinită, Lawrence și Woolley s-au reîntors la Karchemish, pentru a-și relua activitatea lor de arheologi. Ei au călătorit pe linia de înapoiere a pelerinilor de la Mecca, prin Maan, Damasc, Homs și Alep. Continuînd munca pe șantierul de săpături, Thomas Edward a început, ca un divertisment, să scrie o carte despre cele șapte mari orașe ale Orientului : Cairo, Bagdad, Damasc, Smirna, Alep, Istanbul, Medina pe care a intitulat-o „Cei șapte stîlpi ai înțelepciunii“, pornind de la un text biblic : „Înțelepciunea și-a clădit o casă și pentru ea și-a tăiat șapte stîlpi“. Cartea povestea aventurile și impresiile sale din frumoasele și strălucitoarele orașe ale Orientului pe care avusese prilejul să le viziteze pînă atunci. Pentru Medina, unde nu reușise să ajungă, orașele sfinte ale islamului fiind interzise creștinilor, își urzise planul să se strecoare, urmînd o caravană de pelerini, travestit într-un conducător de cămile. Declanșarea războiului mondial l-a împiedicat să-și realizeze proiectul. Nereușind să termine cartea începută, a ars manuscrisul conceput pînă atunci, dar titlul îl va păstra dîndu-l operei sale de bază care l-a făcut celebru ca scriitor : „Cei șapte stîlpi ai înțelepciunii“, povestea marei revolte arabe din deșert, lucrare tradusă în numeroase limbi ale pămîntului, în perioada dintre cele două războaie mondiale, și care a fost folosită pentru scenariile a mai multor filme de răsunset despre superspionul Lawrence, denumit „regele neincoronat al Arabiei“.

Reîntorși în Anglia, în iunie 1914, Woolley și Lawrence, au fost presați să publice, din motive politice, raportul lor privind explorarea Sinaiului în căutarea „drumului lui

Moise“, în acel moment nefiind încă clară poziția pe care se va situa exact Imperiul otoman în cadrul conflictului mondial ce se contura la orizont. „Turcia — menționa Lawrence într-o scrisoare — era foarte iritată în legătură cu studiul topografic din Sinai căci ea înțelegea că fusese vorba de un studiu militar. Kitchener, care suscitase el însuși acest studiu, insista ca Palestine Exploration Fund să publice un raport al studiilor noastre arheologice pentru a ieși cu fața curată. Woolley și cu mine aveam instrucțiuni să facem asta imediat“.

Cei doi arheologi se apucară de lucru, dar falsul lor raport despre „drumul lui Moise“ deveni inutil odată cu începerea conflictului mondial. În schimb, informațiile și hărțile militare întocmite de ei se vor dovedi extrem de folositoare statului major britanic în cursul apărării Canalului Suez de atacurile armatei otomane, cit și în timpul campaniei din Sinai și Palestina.

Imediat după declanșarea războiului, Lawrence și Woolley se gândiră să intre într-unul din serviciile lui War Office (ministerul de război). Woolley obținut un brevet de ofițer de artilerie și fu repartizat unui corp de trupe ce trebuia să se deplaseze pe frontul din Franța. Acolo ar fi dorit să ajungă și Thomas Edward, care mai avea trei frați ce se pregăteau să plece pe același front : Robert, cel mai în vîrstă — ca medic ; Frank — ca ofițer de artilerie ; Will — urma un antrenament pentru observatori de aviație. Thomas Edward, din cauza taliei sale reduse, la început, a fost refuzat în serviciul activ. Dar la sfîrșitul anului 1914, atît el cit și Woolley și Newcombe, toți cei trei căutători ai „drumului lui Moise“, au fost trimiși să lucreze la statul major de la Cairo ; Thomas Edward Lawrence avea acum 26 de ani și primise gradul de sublocotenent. În viața sa se deschidea un nou capitol.

Crucișătorul „Goeben“ își schimbă pavilionul

Wangenheim, noul ambasador german la Istanbul care-i succedase de puțin timp lui von Marschall, promovat în centrală, avea în vizită, în acea zi de 11 august 1914, la reședința sa de vară din Therapia de pe Bosfor, localitate unde de obicei își mutau sediile în sezonul cald toate misiunile diplomatice ale puterilor europene, pe Morgenthau, ambasadorul Statelor Unite. Primul război mondial era în

plină desfășurare, dar la Istanbul domnea încă liniștea, Imperiul otoman declarându-și, cel puțin pentru moment, neutralitatea. De fapt, guvernul otoman încheiase de la 2 august 1914 un acord secret de alianță cu Germania, dar existența sa era încă ignorată chiar și de membrii cabinetului, în afară de triumviratul Enver-Talaat-Djamal.

„Figura lui Wangenheim era roșie, ochii săi străluceau, nu putea să stea locului, povestea ulterior diplomatul american. Mai în fiecare clipă, se ridica și privea cu neliniste pe deasupra Bosforului, spre stația particulară de telegrafie fără fir de la Corcovado.

— Sînteți preocupat, îi spusei eu ridicîndu-mă, voi reveni altă dată.

— Nu, nu ! mă opri ambasadorul aproape strigînd. Doresc să rămîneți acolo unde vă aflați. Este o zi mare pentru Germania. Rămîneți și veți afla noutăți foarte importante.

Apoi se precipită spre porticul de la intrare și văzui atunci o vedetă venind de la Corcovado. Wangenheim coborî alergînd, luă un plic, pe care i-l întinsese un matelot și o clipă după aceea năvăli în cameră strigînd :

— I-am terminat ! I-am terminat !

— Pe cine ? l-am întrebat eu.

— „Goeben” și „Breslau” au trecut prin Dardanele, mi-a răspuns el agitînd, în tot acest răstimp depeșa, cu exuberanța unui student a cărui echipă tocmai a cîștigat meciul. Apoi, înfrînîndu-și entuziasmul, se îndreptă spre mine, și cu degetul arătător întins solemn, ridicînd sprîncenele, îmi spuse :

— Natural, noi am vîndut aceste nave Turciei, și adăugă clipind din ochi : amiralul Souchen va intra în curînd în serviciul sultanului“.

Povestea lui „Goeben” și „Breslau” începuse cu o săptămînă mai înainte. Cele două vase formau divizia navală germană din Mediterană, aflîndu-se sub comanda amiralului Souchen. „Goeben”, crucișător de bătalie, cu un deplasament de 23 000 de tone, și înarmat cu 10 tunuri de 280 m/m, alte 24 de tunuri de calibru mijlociu și inferior, atingînd o viteză de 29 noduri pe oră, era o navă modernă de temut, fiind lansată la apă doar cu trei ani în urmă. „Goeben” avea la bord un echipaj de 1013 ofițeri și matrozi. „Breslau”, construit cam în același timp cu „Goeben”, nu era însă decît un mic crucișător de escortă de

4 550 de tone, cu 12 tunuri de 105 m/m și un echipaj de 373 oameni.

Plecat din Triest, pe atunci port al Imperiului austro-ungar, la 29 iulie 1914, „Goeben“ ancora, la 1 august, în fața portului italian Brindisi, unde i s-au făcut greutăți în aprovizionarea cu cărbuni. În cursul serii avea să se întâlnească, în larg, cu „Breslau“. În noaptea de 3 august, cele două nave au ieșit din Strîmtoarea Messina îndreptîndu-se spre coasta franceză a Africii de Nord, pentru a ataca porturile Philippeville și Bône. Era chiar în ziua în care între Franța și Germania se declarase stare de război. Înălțînd, pentru derută, pavilionul rusesc, „Goeben“ s-a apropiat de portul Philippeville, bombardîndu-l, timp de zece minute, și retrăgîndu-se imediat ce tunurile franceze, din forturile de apărare ale portului, au deschis focul.

În timp ce se mai afla încă în Strîmtoarea Messina, întors din raidul corsar, amiralul Souchen a primit o radiogramă : „3 august 1914. Alianța cu Turcia încheiată. «Goeben» și «Breslau», îndreptați-vă imediat spre Constantinopole — Statul major general“. Cu o zi înainte, vice-amiralul Lapeyrere, care comanda flota franceză din Mediterană, primise ordin să părăsească cu navele sale de luptă portul Toulon. Două crucișătoare grele britanice, „Indefatigabile“ și „Indomitable“, precum și crucișătorul ușor „Dublin“ porniseră și ele în urmărirea diviziei navale germane. La 5 august, „Goeben“ și „Breslau“ se aflau în fața portului Messina. Autoritățile italiene i-au atras atenția amiralului german că nu poate rămîne mai mult de 24 de ore într-un port neutru (În 1914, Italia era încă neutră). La 11 seara, amiralitatea germană a avertizat printr-o nouă radiogramă : „Intrarea în Constantinopole nu este încă posibilă din motive politice“. La 7 august, crucișătorul britanic „Gloucester“ a dat de urma fugărilor ajungînd pînă la distanța de 13 km de ei dar, cîteva ore mai tîrziu, avea să-i piardă din vedere. A început o adevărată vînaătoare, toate forțele navale aliate din Mediterană intrînd în alarmă.

La 10 august, dimineața, cele două nave germane își făceau apariția, la intrarea în Dardanele, cerînd să li se trimită un pilot. După șapte ore de așteptare, un torpilor turec s-a apropiat semnalizînd : „Urmați-mă“ ! A doua zi ambasadorul german primea știrea că „Goeben“ și „Breslau“ au trecut Dardanelele îndreptîndu-se prin Marea Marmara spre Istanbul, motivul bucuriei nestăpînite pe care

Wangenheim avea s-o manifeste față de colegul său american. Jocurile erau făcute. Statul otoman ieșea încet, dar sigur, din neutralitatea pe care o anunțase la începutul ostilităților dintre marile puteri europene, îndreptându-se acum, tot mai evident, spre o alianță cu Germania.

Refuzînd cererea aliaților de a expulza crucișătoarele germane, guvernul otoman a invocat cumpărarea lor. Cu echipaje cu tot. Cîteva zile mai tîrziu, „Goeben“ și „Breslau“ arborînd pavilionul otoman și rebotezate „Sultan Selim“ și „Medilli“, cu echipajele îmbrăcate în uniforme noi, ale marinei otomane, purtînd fesuri roșii pe cap, au urcat pe Bosfor, oprindu-se în fața ambasadei ruse de la Buyukdere. Acolo, fesurile au fost înlocuite cu beretele germane de marină. După ce s-a cîntat „Deutschland über alles“ și „Die Wacht am Rhein“, fesurile și-au reluat locurile pe capetele proaspeților mateloți „turci“ și navele s-au îndreptat spre portul destinat lor. Intrarea celor două crucișătoare germane, în apele turcești, a făcut să încline definitiv balanța ; guvernul de la Istanbul, trecînd în tabăra germană, a înăsprit relațiile dintre aliați și Imperiul otoman, a introdus în Marea Neagră o unitate navală rapidă și puternică căreia Rusia n-avea, în acel moment, să-i opună ceva asemănător.

La îndepărtarea definitivă a Imperiului otoman de Antantă, un rol nefast l-a jucat o eroare diplomatică a Angliei. Cu puțin înainte de începerea războiului, pe șantierele britanice erau gata de lansare două nave de război comandate de marina otomană și care fuseseră plătite prin subscripție populară. Dacă ele ar fi fost trimise, imediat, la Istanbul, sub pavilion otoman și cu echipaj britanic, probabil că în acest caz cursul istoriei s-ar fi derulat într-un mod diferit. Dar guvernul de la Londra a procedat altfel permițînd amiralității să-și însușească cele două nave și să le încorporeze în flota britanică, ceea ce a însemnat o profundă jignire adusă poporului turc. Confiscînd aceste vase, Anglia a pierdut orice argument privind prezența la Istanbul a misiunii sale navale, în frunte cu amiralul Limpus ce instruia flota turcă. La scurt timp, acesta a fost obligat să se întoarcă acasă.

Germanii, care controlau de mai multă vreme armata terestră, aveau acum ocazia să preia și dirijarea flotei otomane. Generalul Liman von Sanders sosise la Istanbul încă din 1913, însoțit de o numeroasă misiune militară germană chemată să instruiască și să comande direct ar-

mata otomană. Această misiune se va umfla rapid, luînd mari proporții, după episodul „Goeben“ și „Breslau“, influența germană atîngînd o cotă extrem de înaltă. Ambasadorul american Morgenthau povestește că ministrul de finanțe turc, Djavid Bey, de orientare profranceză, întîlnindu-se peste cîteva zile cu ambasadorul belgian i-a spus : „Am pentru dv. o știre teribilă. Germanii au luat Bruxelles“. La care ambasadorul belgian i-a replicat : „Și eu am una mai teribilă pentru d-ta, dragul meu prieten. Germanii au luat Constantinopole“.

Triumviratul Enver-Talaat-Djemal, care conducea efectiv guvernul, împingea imperiul tot mai mult spre război alături de Germania. Manifestînd opinii diferite, Djavid Bey — evreu musulman, ministru de finanțe Mahmud — un circasian, ministrul lucrărilor publice, Bustany Efendi — un arab creștin, ministrul comerțului și Oskan Efendi — un armean, ministrul poștelor, se retrăseseră cu toții din guvern. Acum rămăseseră la cîrmă cu puteri dictatoriale, Talaat — în funcția de mare vizir ; Enver — ministru de război, Djemal — ministru al marinei, de ei depinzînd întreaga politică internă și externă a imperiului. Enver, care își completase studiile militare în Germania și avea mulți prieteni printre ofițerii prusaci, era pentru război, cu orice preț, se înțelege alături de Reichul lui Wilhelm. Talaat, nefiind militar de meserie, se arăta ceva mai rezervat iar Djemal ezita să-și definească clar poziția. Anglia și Franța mai aveau încă simpatizanți în rîndurile intelectualității otomane și chiar ale ofițerimii. Dar presiunile germane, pentru a determina ieșirea din neutralitate a Imperiului otoman, deveneau tot mai persistente.

Invitat la un dejun hotărîtor de către ambasadorul german, Enver îi sublinia în răspunsul scris pe care i-l trimisese : „Dacă numai Talaat și cu mine acceptăm invitația dv., această înseamnă că va fi pace. Dacă vine și Djemal atunci sigur va fi război“. Djemal luă parte la dejun și cîteva zile mai tîrziu, crucișătorul de luptă „Goeben“, sub pavilion otoman, ajuns în fața Sevastopolului, la 29 octombrie 1914, susținu un viu duel de artilerie, circa o jumătate de oră, cu forturile ce protejau portul, retrăgîndu-se apoi, în larg, urmărit de torpiloare rusești. În același timp, „Breslau“ bombarda Novorossiskul incendiînd mai multe clădiri iar o altă navă de război otomană (crucișătorul „Hamidieh“ fost „Branderburg“) deschidea

focul împotriva portului Odessa scufundînd o canonieră rusească și avariînd un pachebot francez. În fața acestor acte de ostilitate, Rusia va rupe relațiile cu Sublima Poartă, starea de beligeranță dintre cele două imperii devenind un fapt împlinit. La 3 noiembrie, Franța și Marea Britanie declarau, la rîndul lor, război guvernului de la Istanbul.

Armata otomană era slab pregătită de luptă, organizarea și echiparea sa lăsînd mult de dorit. Misiunea militară germană, care preluase toate frîiele, făcea eforturi precipitate pentru a pune pe picior de război armata, împrăștiată prin toate colțurile imperiului, care era formată din 19 divizii de infanterie, șase de cavalerie și 67 escadroane hamidiene, recrutate dintre membrii triburilor nomade din Asia, echipate pe cheltuiala sultanului. Zi de zi, alți și alți instructori germani soseau la Istanbul pentru a lua în primire mulțimile pe jumătate înfometate de recruți ce se scurgeau neîncetat din fundul Asiei Mici spre a fi pregătite să servească la abatorul războiului. Enver vroia să ridice cît mai repede o armată din nimic. Tot ceea ce putea servi acestui scop se înfăptuia cu brutalitate : turmele de oi ale unor ferme erau rechiziționate pînă la ultimul animal ; depozitele comerciale treceau cu marfă cu tot în patrimoniul armatei, care lua cu japca ceea ce considera că-i este necesar.

La încheierea mobilizării, armata otomană număra 1 170 000 de oameni. Dintre aceștia, 400 000 aveau să piară pe cîmpurile de luptă din diverse regiuni ale imperiului. Și alături de ei, nu vor mai apuca sfîrșitul războiului alte sute și sute de mii de oameni din rîndurile populației civile decimate de foamete și molime, de masacrele nebunești ordonate împotriva unor minorități naționale, pînă atunci loiale regimului „Junilor Turci“ — așa cum s-a întîmplat cu armenii și chaldeenii creștini din Mesopotamia. Războiul, început mai mult dintr-un capriciu al juntei de la putere, impulsionată de presiunile și manevrele diplomatice germane, avea să se sfîrșească, pentru Imperiul otoman, cu o înfrîngere zdrobitoare, conducînd la prăbușire și dezmembrare totală, pe ruinele sale urmînd să se clădească noua Turcie republicană și viitoarele state arabe independente.

Primele operațiuni de război se desfășurau destul de nefavorabil pentru armata otomană. Încă de la început, două divizii turcești fură puse într-o situație dificilă pe

frontul cu Rusia deschis în Caucaz, trupele țariste apropiindu-se de Erzerum. În același timp, o brigadă indiană și alta de pușcași marini englezi puseseră mina pe câteva puncte strategice în Zona Golfului, ocupînd importantul port irakian Basra, de la vărsarea lui Shatt-El-Arab. Începutul anului 1915 se dovedi și mai dezastruos pentru otomani, care aveau să sufere o grea înfrîngere pe frontul din Caucaz, unde corpul 9 de armată a fost luat în întregime prizonier iar corpul al 10-lea era pus pe fugă; în sfîrșit, la Arbagan veni rîndul corpului 1 de armată să fie complet decimat. La 17 ianuarie, rușii capturară toată artileria corpului 11 luînd și 5 000 de prizonieri.

După un prim bombardament, la 3 noiembrie 1914, al forturilor ce apărau intrarea în Dardanele, în februarie anul următor se produse un al doilea atac la care participă întreaga flotă anglo-franceză din Mediterană de sub comanda amiralului Carden, anunțînd operațiunea de mare amploare a debarcării aliate în Peninsula Gallipoli.

Căutînd să găsească ceva, pentru a oferi cît de cît o satisfacție opiniei publice interne, nemulțumită de perspectivele sumbre în care se desfășura războiul, marele stat major de la Istanbul proiectă, la începutul anului 1915, o expediție asupra Canalului Suez, avînd ca obiectiv tăierea acestei importante căi de comunicații dintre metropola britanică și imperiul său colonial din Asia și reocuparea Egiptului, aflat încă formal sub suzeranitatea otomană. Cu conducerea acestei operațiuni strategice se însărcină însuși unul din membrii triumviratului de la putere, Djemal Pașa, ce devenise între timp, la Damasc, unde își stabilise comandamentul, un fel de vicerege, cu puteri discreționare, asupra întregului Orient Arab.

Atac la Canalul Suez

Englezii stăpîneau efectiv Egiptul încă din 1882, păzînd cu atenție Canalul Suez, arteră indispensabilă pentru ei atît din punct de vedere economic cît și militar. Sublima Poartă menținea doar teoretic suzeranitatea sa asupra Țării Nilului, primind un tribut simbolic anual. Kediul Abbas Hilmi, suveranul nominal al Egiptului, era favorabil otomanilor și la începerea războiului va rămîne la Istanbul refuzînd să se mai întoarcă acasă. În această situație, autoritățile britanice de la Cairo procedară cu fer-

mitate : vechiul kediv a fost detronat și înlocuit cu unchiul său, prințul Hussein, acordându-i-se acestuia titlul de sultan ; se institui legea marțială și Egiptul fu pus sub protectoratul oficial al Marii Britanii.

Pentru a menține ordinea și a apăra Canalul Suez, englezii dispuneau de circa 100 000 de oameni, în mare parte proaspăt recrutați, în special din India, Australia și Noua Zeelandă. Cele mai multe dintre trupe erau concentrate pe malul vestic al Canalului, generalul A. Wilson, comandantul sectorului, lăsând pe celălalt mal, în Sinai, doar câteva slabe detașamente indiene de acoperire.

La organizarea expediției împotriva Canalului Suez, un rol important l-a avut colonelul bavarez Kress von Kressenstein, șeful de stat major al corpului 8 de armată otoman, comanda supremă aparținând însă lui Djemal Pașa, ministrul marinei, guvernatorul militar al Siriei și membru al triumviratului aflat la conducerea efectivă a imperiului, om extrem de ambițios și dur, pe atunci în vîrstă de 43 de ani.

Spre sfîrșitul lui ianuarie 1915, două corpuri de armată compuse din trupe arabe și anatoliene, în total 20 000 de infanteriști, sprijiniți de nouă baterii de campanie și un obuzier greu tras de boi, un corp de mehariști (cavalerie pe cămile) și auxiliari beduini, se adunară la Bersheba, în marginea deșertului. Înaintarea se va desfășura numai în cursul nopții pentru a nu atrage atenția. Etapele sale fuseseră bine pregătite de Kress von Kressenstein, acesta relatînd în memoriile sale că în tot cursul deplasării n-a pierdut nici un om și nici un animal. Distanța de 300 km pînă la Canalul Suez a fost acoperită în mai puțin de zece zile.

Forța expediționară era organizată pe trei coloane : două detașamente — unul urmînd drumul litoralului mediteranean, altul îndreptîndu-se spre Suez prin sud — fuseseră destinate să efectueze operațiuni de diversiune ; coloana principală mărșăluia pe drumul central din Sinai avînd ca obiectiv atingerea Canalului în zona Ismailia.

În zorii zilei de 3 februarie, Djemal Pașa trimise la atac divizia 25-a de infanterie, formată din arabi, considerînd că va reuși o lovitură rapidă, prin surprindere. Dar comandamentul britanic fusese avertizat la timp de înaintarea armatei otomane, de către hidroavioanele franceze cu baza la Canalul Suez ce reușiseră să depisteze înainta-

rea coloanei inamice cu două zile mai înainte. Circa 1 200 de soldați otomani, încercînd să treacă Canalul, între lacurile Tismah și Amer, pe bacuri de aluminiu furnizate de germani, fură repede împrăștiați de tirul mitralierelor britanice și ale tunurilor de pe navele de război franceze, „Requin“ și „d'Entrecasteaux“, aflate în acea zonă a Canalului Suez. Situația începu să devină tragică pentru armata lui Djemal, separată de baza sa de pornire printr-o întinsă zonă de pustiu. La nord și la sud, atacurile de diversiune n-avură nici ele un succes mai mare decît atacul principal din sectorul central. În seara aceleiași zile de 3 februarie, de acord cu colonelul von Kressenstein, Djemal Pașa decise să-și dezangajeze forțele și să se retragă fără a mai arunca în luptă regimentele anatoliene.

Comandamentul britanic, care dispunea de o excelentă cavalerie australiană, i se oferea o ocazie nesperată de a zdrobi adversarul aflat în dificultate. Dar imobilismul modului de a purta războiul al șefilor militari englezi îi frustră de o victorie decisivă, armata lui Djemal desprinzîndu-se liber, fără a fi urmărită și deranjată de inamic. După un marș extenuant, de-a latul Peninsulei Sinai, trupele otomane se reîntoarseră la bazele de plecare. Aventura la Canal costase viața a circa 1 500 de oameni. Douăzeci și patru de ore de la declanșarea atacului, traficul între Suez și Port Said a fost reluat normal. Britanicii înregistraseră pierderi minime : doar 150 de oameni.

Unul din motivele principale ale insuccesului lui Djemal Pașa a rezultat din faptul că expediția sa își propusese scopuri prea ambițioase. Dacă ea ar fi urmărit doar scoaterea din funcțiune a unei porțiuni importante a Canalului, probabil că ar fi avut cîștig de cauză, aducînd prejudicii grave intereselor economice și militare ale britanicilor. Djemal, însă, vîsa să recucerească Egiptul și să reînvie Imperiul islamic din timpul cuceririlor arabe. El credea că la simpla apariție a armatei sale, egiptenii se vor răscula și britanicii vor fi prinși între două focuri. Dar acest lucru nu s-a întîmplat pentru că locuitorii Țării Nilului n-aveau nici un interes să schimbe un stăpînitor cu altul, în condiții de război și în cursul unor operațiuni militare care promiteau să transforme Egiptul în cîmp de bătălie.

Reîntorcîndu-se cu trupele sale în Siria, de unde o bună parte vor fi dirijate foarte curînd la abatorul de la Galipoli, Djemal a lăsat în urma sa pe von Kressenstein cu

trei batalioane de infanterie, două baterii de artilerie și un escadron de cămilari. Cu acest detașament redus, colonelul bavarez avea să hărțuiască, un timp, pe apărătorii Canalului, ținând în continuă alertă o sută de mii de oameni și făcându-le viața dificilă. Dar efectivele sale erau destul de reduse spre a constitui un pericol real pentru sistemul de apărare al Canalului, mărginindu-se doar la raiduri sporadice și la ciocniri cu cavaleria australiană și detașamentele de infanterie indiene, de pe malul estic.

Lawrence care sosise la Cairo, cu o lună înainte de atacul întreprins de Djemal Pașa, menționa într-o scrisoare datată 20 aprilie 1915 : „Canalul rezistă în continuare bine și noi am uitat cele ce s-au întâmplat. Turcia, dacă ar acționa inteligent, ar face mai des câte o incursiune pentru a hărțui garnizoana care este enormă, greoaie și troznește atît de tare din toate încheieturile încît îi trebuie opt ore pentru a se pune în mișcare, așa că este comod să faci un raid, să arunci câte o bombă și repede să te retragi fără a fi prins“. Luptele de pe Canal și strategia colonelului bavarez îi inspirară reflecții utile pentru activitatea sa de viitor. El putuse constata, concret, cît de vulnerabilă este o cale de comunicație într-o țară de deșert și cît de numeroase efective sînt necesare pentru a o proteja.

Reflecții asemănătoare avea să-i prilejuiască, puțin mai tîrziu, o misiune a sa pe lîngă trupele britanice care luptau în deșertul libian împotriva rășculaților senussii. La începutul anului 1915, agenți otomani și germani reușiseră să pună la cale o revoltă a triburilor nomade și a locuitorilor din oazele Saharei orientale. Rășculații nu amenințau serios Egiptul dar creară englezilor dificultăți iritante imobilizînd, pentru combaterea lor, oameni și material de război. Era uimitor de văzut cum cîtiva beduini rătăcitori obligau o armată, de prim rang, bine înarmată și echipată, ca cea britanică, la eforturi atît de considerabile. Cît timp rășculații senussii întreprinseseră împotriva englezilor doar acțiuni de gherilă, ei reușiră să-i deranjeze destul de mult. Dar cînd statul major otoman avu ideea nefericită de a trimite pe Jaffar Pașa, un colonel de origine arabă, ca să-i organizeze pe rășculați într-o armată regulată, toată întreprinderea se îndreptă spre fiasco. Englezii întîlnind în fața lor un adversar ce încerca să ducă lupta după model european, îl zdrobiră cu ușurință, în cursul unei singure bătălii, luîndu-l prizonier și pe Jaffar

Paşa (ulterior acesta avea să se alăture cauzei aliaţilor, devenind general şi şef de stat major al armatei arabe în cursul marelui revolte împotriva otomanilor).

Din această aventură, Lawrence trase concluzia că într-o ţară de deşert, un pumn de oameni îndrăzneţi, înarmaţi chiar şi numai cu puşti învechite, produc mai multă nelinişte unei armate de ocupaţie, ucigând şantinele şi interceptând convoaie de aprovizionare, decât un inamic instruit pentru o bătălie organizată, tactică ce avea s-o folosească şi el în 1917—1918, în spatele armatei otomane din Orientul Arab.

Atacul întreprins de armata otomană în februarie 1915, pe Canalul Suez, produsese multă emoţie în Europa. El arată englezilor că nu se pot cantona în defensivă. Pentru a degaja Canalul şi a redeschide, dacă era posibil, Strîmtoarea Dardanelelor, se contura necesitatea unui contra-atac decisiv prin care să se încerce scoaterea definitivă din luptă a Imperiului otoman. În ciuda dificultăţilor de pe frontul din Franţa, ce solicita tot mai multe trupe, statele majore britanic şi francez studiau planurile unei ofensive în Levant.

La 25 noiembrie 1914, Winston Churchill, subsecretar de stat la ministerul de război, într-un expozeu prezentat în faţa consiliului de miniştri, avea în vedere declanşarea unei operaţiuni în sudul Asiei Mici, în regiunea Alexandretta. Calea ferată între Istanbul şi Siria nu era încă terminată, tunelurile de la Ammanus nu fuseseră încă străpunse şi statul major otoman ar fi avut mari greutăţi în a trimite trupe şi material pe teatrul de operaţiuni. O debarcare reuşită în nordul Siriei ar fi rupt în două Imperiul otoman şi în aceste condiţii aliaţii puteau ocupa cu uşurinţă întreaga Sirie, inclusiv Palestina, Arabia şi Mesopotamia ; Canalul Suez fiind pus astfel la adăpost în faţa oricărei primejdii. Statul major francez era mai puţin favorabil unui astfel de proiect ; exista în sinul său temerica că britanicii punînd piciorul în această regiune, în care Franţa păstra încă destulă influenţă, ei nu se vor mai re-trage. Pentru francezi ar fi fost preferabilă o campanie în Balcani, avînd ca scop izolarea Germaniei de aliatul său oriental, în acest caz venindu-se şi în ajutor Serbiei.

Amiralitatea britanică preconiza un atac naval concentrat la Dardanele, urmat de o debarcare la Istanbul, operaţiune asupra căreia se vor opri pînă la urmă aliaţii declanşînd-o, în a doua parte a lunii februarie 1915, printr-un

puternic bombardament împotriva forturilor ce, străjuiau intrarea în Dardanele. La 26 februarie, urmă un alt bombardament naval, care reduce la tăcere forturile exterioare. Trei săptămîni mai târziu, flota anglo-franceză dezlanțui un al treilea bombardament, de data aceasta asupra forturilor interioare de la Tahsnak. Riposta artileriștilor turci, în ciuda lipsei de muniții și a materialului învechit — o baterie avea tunuri datînd din 1878 iar alte două baterii erau formate din niște adevărate piese de muzeu, model 1835 — va fi extrem de dîrză. Patru din cele 16 cuirasate aliate ce participau la operațiune, fură scufundate. Dar și apărarea otomană a intrării în strîmtoare era scoasă din luptă. La Istanbul domnea panica, guvernul pregătindu-se să se evacueze în Asia Mică, iar populația așteptînd, cu sufletul la gură, să vadă flota inamică ivindu-se în fața orașului. Flota anglo-franceză nu va insista și va face cale întoarsă ratînd astfel momentul propice pentru a cîștiga partida. Va urma lunga și costisitoarea expediție terestră din Peninsula Gallipoli, latura europeană a Strîmtorii Dardanelelor, încheiată cu grele pierderi și rezultate nule pentru aliați. Spre sfîrșitul lui aprilie 1915, trupe britanice vor debarca în extremitatea sudică a peninsulei angrenîndu-se într-o bătălie disperată, luptele din următoarele trei luni din acest sector fiind printre cele mai înverșunate din tot cursul primului război mondial. În august, sosirea de noi întăriri pentru corpul expediționar permisesse crearea unui nou cap de pod în sud-vestul peninsulei, dar frontul va continua să bată, mai departe, pasul pe loc, devenind clar, pe zi ce trecea, că operațiunea, în ansamblul ei, era sortită eșecului. În aceste condiții, comandamentul anglo-francez decise evacuarea trupelor sale din Peninsula Gallipoli, ceea ce se realizează treptat între 8 decembrie 1915 și 9 ianuarie 1916. Din cei 600 000 de oameni ce fuseseră angajați pe frontul de la Gallipoli, 210 000 vor fi pierduți. Bătălia pentru Orient va trebui să-și găsească alte teatre de operațiuni, ea mutîndu-se treptat în Mesopotamia, Arabia și Palestina și luînd sfîrșit abia cu cîteva zile înainte de încheierea primului război mondial, cînd armistițiul de la Mudros va consemna capitularea armatelor otomane.

Capitolul al IV-lea

REVOLTĂ ÎN DEȘERT

Arab Bureau din Cairo

Odată cu declararea stării de război dintre Imperiul britanic și cel otoman, Cairo fusese transformat într-o adevărată tabără de război, toate hotelurile fiind rechiziționate pentru diverse servicii operative sau administrative ale armatei engleze, oglindind spiritul birocratic al organizării trupelor din afara metropolei. Comanda armatei britanice din Egipt era exercitată de generalul Maxwell despre care se spunea că ar fi fost un om drept, foarte muncitor, bun cunoscător al Orientului, dar lipsit de scînteia geniului militar în condiții de război. Pentru a apăra Canalul Suez și a menține ordinea în țară, el crease un organism greoi și complicat, plasînd majoritatea efectivelor într-o zonă îngustă a deltei Nilului și de-a lungul căii de apă ce leagă Mediterana de Marea Roșie și lăsînd spațiul larg al Peninsulei Sinai liber înaintării nestînjinite a inamicului. De aceea, se zicea, în ironie, că nu armata engleză apăra Canalul ci invers, Canalul apăra pe cei 100 000 de soldați britanici înșiruiți pe malul său vestic.

Dacă Sir John Maxwell deținea, în acel timp, întreaga putere militară, șeful administrației civile era Sir Henry

Mac Mahon, cu idei mai pragmatice, și care a reușit să înțeleagă, în scurt timp, importanța sprijinirii unei revolte arabe în spatele frontului otoman, ducând tratative în acest sens cu notabilitățile din Hedjaz unde se va aprinde în 1916 flacăra insurecției. Sir Reginald Wingate, al treilea personaj britanic important de la vest de Suez, comanda, în Sudan, armata anglo-egipteană de ocupație, purtând titlul de „Sirdar“, ceea ce îngloba atât atribuții militare cât și civile.

Cînd Lawrence, Woolley și Newcombe au ajuns la Cairo, spre sfîrșitul anului 1914 și începutul lui 1915, Intelligence Service din capitala egipteană era în plină organizare. Maxwell numise în fruntea serviciului secret militar și civil pe colonelul Gilbert Clayton, un ofițer de artilerie detașat din armata Sudanului, care, îndeplinind în trecut diverse funcții în aparatul administrativ, cunoștea bine resorturile vieții politice din lumea musulmană. El lăsa întreaga libertate echipei trimise de la Londra, numărînd în rîndurile sale, în afara celor trei căutători ai „drumului lui Moise“, pe Philip Graves, ziarist, fost corespondent al lui „Times“ în Turcia, și Audrey Hebert, membru al parlamentului, cărora li se vor alătura și alte personaje, printre care și directorul lui Ashmolean Museum din Oxford, Hogarth, conducătorul săpăturilor arheologice de la Karchemish. Acesta din urmă fusese mobilizat în Royal Navy Voluntary Reserve, unde primise gradul de căpitan de corvetă fiind trimis apoi în Egipt pentru a lucra în serviciile lui Clayton, cu grad de maior.

Echipa lui Clayton se instalează în hotelul „Savoy“ din Cairo, trecînd imediat la treabă. Newcombe organizează serviciul de spionaj; Woolley pe cel de propagandă; Audrey Hebert fu însărcinat cu poliția politică. Lawrence era, în principiu, ofițer cartograf, dar avea și alte misiuni. El descifra împreună cu Clayton ordinea de bătaie a inamicului și elaborează un manual pentru uzul ofițerilor în campanie. În vederea obținerii de informații necesare muncii sale, Lawrence se va ocupa personal de interogarea prizonierilor. „Philip Graves și Lawrence petreceau printre prizonieri cea mai mare parte a timpului lor și ajunseseră să știe mai mult despre armata turcă decît înșiși comandanții turci“ avea să scrie mai tîrziu Newcombe. Lawrence păstra în memorie din peregrinările sale anterioare prin Orient, cele mai mici detalii și cînd acest ofițer englez vorbea cu un prizonier otoman despre satul

său citind nume de notabilități ale ținutului și menționînd amănunte privind familiile acestora și rudele lor, soldatul inamic, de regulă un țaran analfabet, nu mai reușea să mintă și povestea tot ceea ce știa.

Se pare că de-abia sosit în Egipt, Lawrence reușise să stabilească destul de repede contactul cu amicii și agenții pe care-i lăsase în Siria. După toate aparențele, el era organizatorul unei rețele de spionaj în această țară de care avea să se ocupe și în continuare păstrînd o strînsă legătură cu agenții săi, pe tot parcursul războiului. Dintr-o scrisoare trimisă la 15 ianuarie 1915, din Cairo, lui Hogarth, adică la mai puțin de o lună după sosirea sa în Egipt, se poate desprinde mai precis unele aspecte ale misiunii ce o îndeplinea. Lawrence era în măsură, atunci, să-i indice prietenului său din Oxford, toate posturile în care fuseseră afectați armaței otomane arheologii germani (și ei cu activități duble) pe care îi întîlnise în cursul șederii în Siria înainte de război. Lawrence cunoștea, de asemenea, la amănunt, ceea ce se petrecea la Karchemish, inclusiv numele lucrătorilor indigeni rămași paznici la șantierul abandonat.

Din primele săptămîni ale activității sale la Cairo, Lawrence devenise o rotiță extrem de importantă în angrenajul lui Clayton și oricît de mari ar fi fost calitățile sale era totuși de mirare că un simplu sublocotenent putea să se bucure de o autoritate atît de complexă, ceea ce lasă să se subînțeleagă că, încă din acea perioadă, Thomas Edward avea legături directe cu personaje politice și militare de la Londra, trimițîndu-le informații fără a le mai trece prin statul major de la Cairo. El purta o corespondență permanentă cu Hogarth, înainte ca acesta să vină la Cairo. Or, Hogarth ocupa, în acel moment, un post important într-un serviciu de informații și era legat printr-o strînsă prietenie de Sir Edward Grey, pe atunci ministru al afacerilor externe. Lawrence avea, probabil, și alți amici în serviciile respective din Anglia, deoarece, odată Hogarth trimis la Cairo, Thomas Edward și-a păstrat, în mod evident, contactele independente fie cu War Office, fie cu Colonial Office, fie cu statul major imperial. Nu s-a aflat niciodată numele personalităților cu care era în legătură, dar numai existența unui fir direct este de natură să explice laturile ascunse ale carierii lui în Egipt și în alte părți unde va ajunge în anii războiului.

În 1915, Intelligence Service din Cairo, continuându-și linia sa politică în direcția separării Istanbulului de populațiile din Arabia, se străduia să atragă în joc pe micii suverani semiindependenți de pe coasta estică a Mării Roșii. În martie al aceluiași an, Lawrence și Newcombe s-au deplasat la Kufida, între Djeddah și Aden, unde își avea reședința Idrissi, emirul ținutului Assir, pentru a încerca să-l determine să se revolte împotriva otomanilor. Idrissi ezita, neavînd curaj să se ridice împotriva forțelor otomane care, de bine de rău, continuau să controleze aproape întreaga Arabie, prin garnizoanele cantonate în diverse puncte fortificate. Lumea arabă nu era încă pregătită de revoltă și, în plus, strategia Intelligence Service-ului din Cairo se afla în divergență cu politica guvernului Indiei, de care depindea operațiunile în Marea Roșie, acesta considerînd că exaltîndu-se sentimentul de independență în Arabia se risca pericolul unor tulburări din partea indienilor musulmani, impacientați de tutela englezească.

La sfîrșitul lui 1915, Lawrence va juca un rol mai puțin cunoscut, în operațiunile de pe frontul Caucazului, ce se pare că a ajutat mult la cucerirea Erzerumului de către armata rusă. La mijlocul lui octombrie, trupele marelui duce Nicolae, sprijinite în înaintarea lor de rebelii armeni, reușiseră să ajungă în preajma acestui oraș și să-l înconjoare. Lawrence, care, încă de cînd era la Karchemish, întreținuse legături cu autonomiștii armeni, va furniza la cererea prietenilor săi de la Londra, numele unor ofițeri ce comandau trupele otomane asediate și care aparțineau unor organizații naționaliste armenie și arabe. Londra transmisese comunicările de rigoare la Petrograd, făcîndu-se astfel posibilă contactarea la fața locului a ofițerilor armeni și arabi indicați de Lawrence, ceea ce va permite trupelor rusești să intre în Erzerum fără a trage un foc de armă.

În martie 1916, Thomas Edward, care era acum căpitan, primind instrucțiuni secrete direct de la Londra, se deplasează, împreună cu Audrey Hebert, în Mesopotamia, cu misiunea de a încerca să salveze armata britanică, înconjurată de trupele otomane, la Kut El-Amara, pe cursul inferior al fluviului Tigru.

Britanicii debarcaseră pe teritoriul actualului Irak, în noiembrie 1914, sub comanda generalului Nixon, ocupînd portul Bassra. Anul următor, armata britanică continuă înaintarea avînd ca obiectiv cucerirea Bagdadului. Dis-

tanța de la țărmul Zonei Golfului și pînă la vechea capitală a califilor arabi măsura 800 km, pe care trupele britanice trebuia s-o străbată prin regiuni mlăștinoase, inospitaliere sau prin zone aride de deșert. La 28 septembrie 1915, divizia a 6-a britanică purtă o bătălie inversunată împotriva armatei otomane, formată îndeosebi din soldați arabi, la 160 km de Bagdad, în apropierea orașului Kut El-Amara. Automobilele blindate, aviația și canonierele fluviale intrară în acțiune înfrîngînd rezistența inamică. A doua zi, cavaleria engleză ocupă Kut-El-Amara, întreaga armată britanică continuîndu-și apoi înaintarea de-a lungul Tigrului. Dar la 22 noiembrie, ajungînd în preajma ruinelor antice ale capitalei sasanizilor de la Ctesiphon, nu departe de capitala irakiană, cei 20 000 de oameni ai generalului Townsend, ce conducea acum operațiunile, dădură peste corpurile de armată 12 și 13, formate din trupe anatoliene care veniseră de la Bagdad și Mossul, sub comanda unui tînăr general turc, Kallil Pașa. însoțit și sfătuit de bătrînul feldmareșal prusac von der Goltz, vechiul reorganizator al armatei otomane. De data aceasta, sortii bătăliei fură nefavorabili britanicilor. Townsend pierdu 4 000 de oameni, fiind nevoit să se retragă precipitat, cale de 125 km, pentru a se închide în orașul Kut El-Amara ce va fi repede înconjurat de soldații lui Kallil Pașa comandați, în mare parte, de ofițeri germani. Astfel începu lungul calvar al garnizoanei de la Kut El-Amara. Eforturile repetate ale corpului expediționar britanic, de a-i despresura pe camarazii lor asediați, se dovediră zadarnice, pierderile fiind extrem de ridicate de fiecare dată.

Cînd trecu și iarna, fără să se găsească nici o soluție dramei trăite de garnizoana înfometată și lipsită din ce în ce mai mult de muniție, War Office, încercă, cu disperare, o ieșire din situația creată, trimițîndu-i pe Lawrence și Hebert să negocieze cu Kallil Pașa eliberarea armatei încercuite. Cei doi ofițeri englezi debarcară la Bassra, apoi, urcînd de-a lungul Tigrului, ajunseră la linia frontului. Statele majore ale corpului expediționar erau instalate pe nave ancorate în apele fluviului, în timp ce trupele combatante înotau în noroi pe mal, decimate de febră, dezinfecție, fiind înregistrate chiar și cazuri de holeră.

Șefii armatei din Mesopotamia primiră destul de inamică sosirea celor doi emisari de la Cairo. Ei ignorau rolul și instrucțiunile exacte ce le aveau aceștia. Mulți dintre ofițerii comandanți sperau să rupă, prin forța armelor,

cercul înconjurător al asediatorilor și să elibereze garnizoana Kut-ului. Ei bănuiau că Lawrence și Hebert veniseră să negocieze retragerea turcilor, ceea ce li se părea puțin cavaleresc, contrar spiritului și tradițiilor armatei britanice.

„Sosirea mea nu satisfăcea deloc pe șefii armatei în campanie. Doi generali avură bunăvoința să îmi explice că misiunea mea (pe care n-o cunoșteau deloc) era dezonorantă pentru un ofițer (ceea ce nici nu eram de fapt) — avea să-și amintească mai târziu Lawrence. Sir Percy Cox, Chief Political Officer (rezidentul politic) în Mesopotamia refuză, la rîndul său, să se asocieze la negocieri.

Lawrence și Hebert dispuneau însă de acreditări solide și în ciuda rezistențelor întîmpinate, se îndreptară, însoțiți de un colonel al corpului expediționar, spre liniile otomane, sub protecția unui simplu drapel alb. Legați la ochi, ei fură conduși în fața lui Kallil Pașa, comandantul șef al trupelor inamice, un om tînăr, în vîrstă de 32 de ani, a cărui rapidă ascensiune se datora, în bună măsură, rudeniei cu Enver Pașa, liderul triumviratului ce conducea în acel moment imperiul. Generalul otoman îi primi cu demnitate, se arătă distant și refuză cu indignare oferta unui milion și apoi a două milioane lire sterline de aur pentru a lăsa garnizoana de la Kut să iasă liberă din oraș. Singurul lucru ce-l acceptă a fost schimbul a 1 000 de răniți contra unui număr egal de prizonieri anatolieni, ținînd însă să precizeze ca între ei să nu fie soldați arabi, pe care tot ar fi fost obligat să-i impuște pentru dezertare. Emisarii englezi încercară să obțină asigurarea că atunci cînd Kallil va intra în Kut El-Amara nu va persecuta populația civilă ce se arătase favorabilă armatei britanice. Kallil zîmbi cu condescendență la solicitarea englezilor dar nu vru să promită nimic, menționînd totuși, că nu va folosi „mijloace extreme“. Și în parte se ținu de cuvînt, spînzurînd doar nouă persoane după cucerirea Kut-ului, ceea ce pentru tînărul general otoman, ce se distinsese în mod deosebit în cursul masacrelor săvîrșite împotriva populației armenе, cu un an mai înainte, era o dovadă extremă de moderație și bunăvoință. La 28 aprilie, după un asediu de 143 de zile, generalul Townsend capitulă, împreună cu 3 000 de soldați englezi și 6 000 de indieni, după ce distruseseră tunurile și muniția rămasă. Jumătate din aceștia nu se vor mai întoarce din prizonierat, murind prin lagărele otomane. Townsend va fi eliberat, în ultimele zile ale războiului, fiind

trimis să anunțe englezilor cererea de armistițiu și acceptarea capitulării întregii armate a Imperiului otoman.

Lawrence și Hebert făcuseră tot ce era cu putință să salveze garnizoana Kut-ului dar, după cum am văzut, eforturile lor se dovediseră infructuoase. În luna mai, după o călătorie inconfortabilă pe zăduful Mării Roșii, cei doi se reîntoarseră în Egipt, aducînd cu ei un raport incendiar asupra modului învechit, birocratic, lipsit de inteligență, dezorganizat, în care corpul expediționar britanic purta războiul în Mesopotamia. Raportul era destinat ministrului de război de la Londra, dar generalul Archibald Murray, care tocmai luase comanda armatei din Egipt, pierdu o noapte pentru a-l mai albi înainte de expediere. Comandamentul din Cairo înțelegea perfect că drasticele critici formulate de Lawrence nu vizau numai armata din Mesopotamia, ele adresîndu-se armatei engleze în general și celei din Egipt în particular. Lawrence, care nu era, nici așa, prea popular la cartierul general din Cairo, va fi considerat în continuare o adevărată oaie neagră în rîndurile pedanților și birocraților ofițeri britanici.

Sir Archibald Murray, pînă în ianuarie 1916, șeful statului major imperial de la Londra, fusese numit, pentru scurt timp, comandant al forțelor britanice de pe Canalul Suez, urmîndu-i, în martie, lui Sir John Maxwell, la șefia întregii armate din Egipt. Murray se conducea după tradițiile cele mai stricte ale armatei engleze. Om de birou, nu se interesa nici de trupă, nici de detaliile operațiunilor militare și nu mergea niciodată pe teren. În ce privește complicațiile politicii indigene, nici nu dorea să le cunoască. Era deci net impermeabil la metodele lui Clayton și ale echipei sale care în acea perioadă acorda întreaga atenție problemelor arabe.

Clayton formă în serviciile sale un departament special numindu-l Arab Bureau căruia îi fură afectați printre alții Hogarth și Lawrence. Era „un mic stat major politic, de spionaj și război“, lucrînd direct cu Sir Mac Mahon, înaltul comisar britanic în Egipt. Acest departament special, folosea 15 ofițeri și desfășura activități din cele mai diverse, printre care și publicarea unui „Arab Bulletin“, foaie de informații și propagandă ce era difuzată nu numai în rîndurile ofițerilor englezi dar și ale păturilor conducătoare egiptene. Pe primul plan al preocupărilor lui Arab Bureau se afla Hedjazul și revolta ce era pe cale să izbucnească în această regiune a Arabiei. Dar în cadrul statului

major al armatei din Egipt, orientarea respectivă nu se vedea a fi prea bine privită mai cu seamă că în această afacere erau angrenați Înaltul comisar și Sirdarul, lăsînd în umbră pe comandantul șef, generalul Murray, ostil unei campanii ce concura propriile sale operațiuni.

Certurile dintre marii șefi se răsfrîngeau asupra birourilor inferioare. Pînă la mijlocul anului 1916, serviciul lui Clayton a fost comun pentru militari și pentru civili. Dintr-odată, la inițiativa generalului Linden Bell, șeful de stat major al lui Murray, serviciul de informații condus de Clayton fu scindat. Clayton rămînea să se ocupe de Arab Bureau trecut în dependența administrației civile. La conducerea biroului militar a lui Intelligence Service fusese numit un anume colonel Holdich, care decise să-l păstreze pe Lawrence în subordinea sa. Dar Lawrence nu vroia să rămînă un simplu ofițeraș de birou și de aceea făcu apel la legăturile sale directe de la Londra care dispuseră transferarea lui, din nou, la Arab Bureau fără să mai consulte comandamentul de la Cairo. În octombrie 1916, Lawrence se îmbarcă pentru Djeddah vizitînd întîia oară Hedjazul unde peste puțin timp va începe să joace marea carte a vieții sale care-i va aduce o faimă de necontestat.

Cînd un anume Shakespeare își pierde capul

Vreme îndelungată, în antichitate, Arabia fusese prezentată ca un imens deșert de piatră și nisip, pîrjolit de un soare devorant și lipsit complet de viață. Din timp în timp, cîte un negustor venînd din Indii, încărcat de fildeș, bijuterii și mirodenii, îndreptîndu-se spre Tyr și Biblos, pe țărmul Mediteranei, povestea cu emoție despre regatele întîlnite în drum de caravana sa, făcînd descrieri entuziaste ale orașelor ascunse în spatele dunelor de nisip ale deșertului. Ptolomeu număra numai în „Arabia Felix“, zona mărginașă a litoralului Mării Roșii, 170 de localități, dintre care șase metropole și cinci orașe regale.

Vrînd să știe ce se află cu adevărat în spatele legendeilor, Augustus ordonă proconsulului său din Egipt, Aelius Gallus, să invadeze peninsula și să ocupe bogatele orașe. În anul 24 î.e.n., acesta își trimise legiunile în Arabia. Ele nu găsiră aici decît pămînturi sterile și dezolante, locuite de triburi sălbatice. Majoritatea soldaților romani au pierit

de sete, foarte puțini reușind să se mai întoarcă în Egipt pentru a-i raporta proconsulului sfârșitul tragic al expediției.

Mai târziu, prin secolul al VII-lea al erei noastre, cînd Mahomed înființînd o nouă religie și urmașii săi o nouă putere militară, începeau marea cucerire arabă, lumea întreagă își aținti privirile spre Arabia. De aici, din inima peninsulei, pornise galopul impetuos al călăreților arabi spulberînd, în cale, orice împotrivire și punînd bazele unui imens imperiu ce se întindea de la poalele Pamirului și Caucazului, peste întreaga Asie de sud-vest și Africa de nord, pînă în Peninsula Iberică la poalele Munților Piriinei. Rînd pe rînd, deasupra principalelor insule ale Mediteranei — Cipru, Creta, Sicilia, Sardinia, Corsica fu înălțat steagul verde al Profetului.

Urmară secolele de înflorire ale civilizației arabe, cu splendidele sale centre de la Damasc, Bagdad, Cairo, Cordoba, ce au îmbogățit tezaurul culturii universale cu opere de preț în multe domenii. Apoi seldjukizii veniți din stepa turanică, mongolii lui Gingis Han, tătarii lui Tamerlan și, în sfîrșit, turcii otomani ciuntiră, rînd pe rînd, Imperiul arab, punînd capăt perioadei sale de strălucire. În veacul al XVI-lea teritoriile din Asia și Africa, locuite de arabi, au trecut în întregime sub stăpînirea otomană, pentru patru sute de ani, sultanii de la Istanbul preluînd toate însemnele credinței pornite de la Mecca pe care le vor pune în slujba intereselor lor politico-militare.

În Arabia propriu-zisă, cucerirea otomană se desfășură mult mai anevoios și incomplet. După ce fuseseră ocupate marile orașe ale Orientului Arab — Damascul, Alepul, Bagdadul, Bassra, Mecca, Ierusalimul, Cairo — sultanul Soliman Magnificul hotărî să supună și triburile beduine din regiunile periferice. În acest scop, porunci pașei din Damasc să înainteze în Arabia centrală — Nedjd și Hail — în fruntea unor unități de ieniceri trimise special de la Stanbul. Armata otomană se înfundă astfel în inima Peninsulei Arabice fără să cunoască terenul, potecile din zonele de deșert, sursele de apă. Însetați, loviți de insolație, ienicerii se împrăștiară printre dune în căutarea unui pic de umbră și umezeală. Rătăcind în cerc, sub un cer incandescent, întreaga armată pieri pînă la ultimul soldat, repetînd alte întîmplări ale istoriei cînd oștile străine, plecate să cucerească Arabia, dispăruseră fără urme, ca un fluviu înghițit de nisip. Pașa din Damasc, care conducea

expediția, fu găsit mort de beduinii în trecere, strângînd în pumn o tăbliță de argilă cu cîteva cuvinte zgîriate pe ea : „Nu trebuia să mi se ceară să înving soarele !“.

Formal, micile emirate răsîndite pe teritoriul Arabiei se aflau sub suzeranitate otomană. La începutul secolului, după construirea liniei ferate Damasc-Medina, otomanii aveau garnizoane de-a lungul provinciilor ce mărgineau litoralul estic al Mării Roșii, de la Golful Akaba și pînă la Aden — în Hedjaz, Assir, Yemen. Dacă în Hedjaz, sultanul reușise să-și implanteze garnizoane, inclusiv la locurile sfinte Mecca și Medina, în Nedjd triburile beduine își păstrasera o autonomie completă.

Emiratul Nedjd, din centrul Arabiei, avea un regim militaro-teocratic, născut din doctrina religioasă a unui teolog pe nume Abdul Wahab, care în secolul al XVIII-lea se ridicase împotriva cultului oficial de la Mecca, preconizînd o purificare a religiei islamice. În acel timp, aproape toți arabii care trăiau în afara peninsulei, se aflau sub stăpînirea otomană, iar cei din deșertul central se serveau de autonomia lor pentru a se ucide între ei, în cursul unor nesfîrșite războaie intertribale.

Abdul Wahab, pornind de la preceptele Profetului, considera că sarcina cea mai urgentă era unificarea triburilor nomade, regrouparea lor în numele unui ideal religios. Dar care putea fi acel ideal ? O nouă religie ? Doctrina lui Abdul Wahab nu se vrea așa ceva. Ea preconiza doar o reîntoarcere la credința inițială propovăduită de Mahomed, la purificarea cultului și a vieții credincioșilor. Noua doctrină dorea să curețe Islamul de formele adăugate ulterior, rezumîndu-l la principiile de bază ce se cereau îndeplinite de orice credincios : să respecte cu strictețe orele de rugăciune ; să dea în fiecare săptămînă pomană la cei săraci ; să postească în luna Ramadanului ; să facă, dacă îi era posibil, un pelerinaj la Mecca. Doar rugăciunile, pomenile și postul îi conduceau pe credincioși la Alah. Restul nu era, după părerea lui Abdul Wahab, decît ipocrizie, idolatrie, blasfemie.

Marii prelați de la Mecca nu puteau tolera, desigur, asemenea învățături reformatoare, așa că Abdul Wahab a trebuit să fugă, găsindu-și adăpost în Nedjd. Șef al beduinilor din Nedjd era, în anul 1749, cînd Abdul Wahab a ajuns la Daraya, emirul Mohammed Ibn Saud, războinic cu faimă în toată regiunea. Și s-a nimerit că războinicul căuta o doctrină care să-î întărească puterea, iar predica-

torul avea nevoie de o sabie capabilă să-i răspindească învățătura (unirea dintre doctrină și sabie a fost întărită prin căsătoria fiicei lui Abdul Wahab cu emirul Mohammed Ibn Saud). Așa s-a născut wahabismul ce avea să joace un rol de seamă în istoria următoare a Arabiei.

Stăpîn pe Nedjd, Mohammed Ibn Saud și-a propus să-și întindă puterea și în restul Arabiei. Atunci sultanul de la Istanbul, Mahmud I a ordonat guvernatorilor săi din Bassra, Bagdad și Djeddah, pașilor din Cairo și Damasc, să trimită oști pentru a-i extermina pe eretici. Expedițiile otomane eșuară una după alta, iar wahabismul continuă să se întindă. În 1765, la moartea sa, Mohammed Ibn Saud îl lăasă conducător pe fiul său, Abdel Aziz, care s-a proclamat rege al întregului Nedjd. În 1792, se stinse din viață, în vîrstă de 96 de ani, și întemeietorul doctrinei, Abdul Wahab. Abdel Aziz era acum nu numai rege dar și iman al sectei wahabite. Fiul său Saud, denumit cel Mare, care îi urmă la conducere în 1803, reuși ca în decurs de cinci ani să cucerească întreaga peninsulă. Faima sa devenise atît de mare, încît Napoleon îi va trimite un agent diplomatic pentru a-l îndemna să pornească lupta împotriva otomanilor promițîndu-i bani și arme. În 1812, cînd cavaleria wahabită pătrunse în Siria și Mesopotamia, Înalta Poartă, care tocmai încheiase un război cu Rusia, era în situația de a putea trimite trupe disponibile împotriva wahabiților, în timp ce Napoleon înglodat în campania din Rusia, numai de Arabia nu-i mai ardea în acel moment. Moartea accidentală a lui Saud cel Mare, în 1814, la asediul Taifului, înseamnă o adevărată catastrofă pentru arabi. Trupele egiptene, trimise în Arabia de vice-regele Egiptului, Mohammed Ali, la solicitarea sultanului de la Istanbul, învinse repede pe urmașii lui Saud. În 1818, ultimul șef militar wahabit, Abdallah, capitulînd, fu trimis la Istanbul unde i se tăie capul.

Wahabismul avea să cunoască o nouă renaștere, la începutul secolului nostru, cînd Abdel Aziz Ibn Saud, unul din strănepoții lui Saud cel Mare, cuceri puterea în Nedjd, devenind emir în noua capitală Riad (vechea reședință Daraiya fusese distrusă din ordinul sultanului).

Abdel Aziz Ibn Saud avusese o copilărie agitată. Tatăl său, Abdur Rahman, cîrmuitorul emiratului Nedjd din Arabia centrală, fusese izgonit de la Riad de beduinii shammari, conduși de un șef local, Mohammed Ibn Rașid, ce își avea reședința în orașelul Hail. Acesta ocupase Ria-

dul, în 1890, după o luptă în cursul căreia pierise doi frați ai cîrmuitorului Nedjd-ului. Emirul Abdur Rahman se refugiase atunci, împreună cu familia, în Kuweit.

În cursul unui scurt popas, în oaza El Harik, un emisar al autorităților otomane, care căutau să semene, pe cît se putea, zîzanie între șefii arabi, îi oferi sprijinul militar al imperiului împotriva dușmanului său Rașid, cu condiția să accepte deplina suzeranitate a sultanului asupra țării sale și instalarea unei garnizoane turcești la Riad. Abdur Rahman, al cărui strămoș, emirul Abdallah, fusese decapitat în fața porții seraiului de la Topkapî, refuză propunerea, cu indignare, lovindu-l în față pe emisar. Acesta, întors la Istanbul, povesti episodul și sultanul îl declară pe Abdur Rahman în afara legii, putînd fi ucis imediat ce ar fi fost prins, fără proces, pentru atentat la securitatea internă a imperiului.

Însoțit de fiul său, Abdel Aziz, care nu împlinise zece ani și de trei servitori credincioși, Abdur Rahman rătăci o vreme printre dunele de nisip ale înfricoșătorului deșert Rub Al Khali reușind să ajungă pînă la urmă în Kuweit, unde va rămîne mult timp, ca refugiat, împreună cu întreaga sa familie trimisă acolo mai înainte.

În ianuarie 1902, fiul lui Abdur Rahman, Abdel Aziz, un tînăr vînjos, înalt de statură (măsura aproape doi metri) și plin de curaj, care tocmai împlinise 21 de ani, pătrunse într-o noapte, în Riad, pe furiș, cu o mină de servitori credincioși, și ocupînd, prin surprindere, fortul unde se afla guvernatorul lăsat acolo de șeful shammarilor, îl ucise și puse stăpînire pe oraș, raliindu-și populația. Tatăl său, întorcîndu-se în oraș, îi va ceda conducerea proclamîndu-l, în cadrul unei ceremonii, emir al Riadului.

Urmară doi ani de ciocniri neîncetate între supușii noului emir și beduinii shammar ai lui Rașid. Acesta, făcînd act de supunere sultanului, a cerut, totodată, sprijin militar împotriva adversarului său. Autoritățile otomane, îngrijorate de creșterea popularității tînărului emir al Riadului, a cărui faimă se întindea în toată Arabia centrală stîrnind un vînt de nesupunere în aceste regiuni periferice ale imperiului, hotărîră să intervină pentru a pune capăt activității sale rebele. De acord cu sultanul, șeful Seraskieratului (ministrul de război) dădu ordin guvernatorului din Bagdad să termine cît mai repede cu Abdel Aziz, să-l captureze viu sau mort și să-i trimită capul la Istanbul.

La începutul lui iunie 1904, opt batalioane otomane de infanterie, întărite cu două baterii de artilerie purtată pe catîri, se adunară la Sāmara, pe malurile fluviului Tigru și, împreună cu călăreții shammari ai lui Rașid, începură marșul spre sud în direcția Riad. După o lună și jumătate, corpul expediționar otoman se va întîlni cu luptătorii lui Abdel Aziz în apropiere de satul Bukarya. Superioritatea numerică și în armament a trupelor otomane, în special artileria, cu ale cărei efecte beduinii nu erau obișnuiți, plus rănirea lui Abdel Aziz, de o schijă de obuz, determinară rezultatul bătăliei. Mica oaste a emirului fu împrăștiată, și numai efectele căldurii, ce epuizase pe soldații otomani, împiedicîndu-le deplasarea, îl salvă de la un dezastru total.

Dar Abdel Aziz reuși să-și refacă rapid forțele, raliindu-și alte și alte triburi beduine și în cea de a doua bătălie, desfășurată lîngă satul Shinanah, la nord de Riad, norocul îi surîse. Rămășițele corpului expediționar otoman înfrînt de șarja impetuoasă a cavaleriei beduine, încercînd o retragere ordonată, rătăciră drumul prin deșert, depărtîndu-se de linia puțurilor de apă, păstrătoare de viață. Cu pielea feței și a mîinilor jupuită de razele neiertătoare ale soarelui, chinuiți cumplit de sete, soldații otomani, incapabili pînă la urmă să mai depună vreo rezistență, deveniră o pradă ușoară pentru luptătorii beduini : din opt batalioane de infanterie și două baterii de artilerie doar 20 de supraviețuitori reușiră să mai ajungă în garnizoana lor.

În pofida răsunătorului succes, Abdel Aziz nu-și pierdu simțul realității și se arătă destul de precaut, înțelegînd că o nouă ciocnire cu forțe otomane mai numeroase, ar fi putut prea bine să nu-i mai fie favorabilă. Apelînd la prietenia emirului Mubarak al Kuweitului, pentru sprijin diplomatic, obținu, prin intermediul relațiilor acestuia, o înțelegere cu autoritățile imperiului : în schimbul acceptării unei forțe militare otomane în regiunea Quasim, a instalării de garnizoane ale acestora în oazele Buraida și Anaiza, sultanul recunoștea suzeranitatea lui Abdel Aziz asupra întregii provincii Nedjd. Nu va trece decît un an de la instalarea lor și spre sfîrșitul lui 1905, garnizoanele otomane din Quasim, care fuseseră tot timpul hărțuite de misterioase bande de briganzi, plătite fără îndoială de emirul din Riad, părăsiră complet regiunea, aceasta trecînd

din nou sub ocîrmuirea unică a lui Abdel Aziz, viitorul întemeietor al Arabiei Saudite și primul rege al noului stat.

Era tocmai perioada în care englezii, punînd temelnic piciorul în Zona Golfului, începuseră să se intereseze tot mai mult de Arabia. La sfîrșitul lui august 1907, cabinetul de la Londra semnase la Petersburg o convenție cu regimul țarist din Rusia, prin care cele două puteri își împărțeau sferele de influență în regiunea Asiei centrale. Zona de nord a Persiei era destinată influenței Rusiei, zona de sud-est a acestei țări (Belucistanul) precum și Afganistanul — Angliei. O scrisoare anexată la convenție viza și Zona Golfului unde Anglia deja exercita un rol de poliție.

Prezența englezilor îngrijora pe Abdel Aziz Ibn Saud, temător de o intervenție a acestora în sprijinul otomanilor doritori să-și restabilească dominația asupra întregii Arabii. Îngrijorarea sa nu era lipsită de temei ținînd seama de faptul că în acel moment influența Angliei la Istanbul rămînea încă puternică. Prin intermediul emirului kuweitian Mubarak, vechiul său prieten, Abdel Aziz fu asigurat că în conflictul cu otomanii, Anglia va păstra o strictă neutralitate, precizare ce suna mai mult a îndemn la nesupunere, englezii neavînd nici un interes să mențină autoritatea Istanbulului în apropierea Zonei Golfului unde se infiltrau din ce în ce mai insistent.

Profitînd de ostilitățile italo-otomane din Libia și de angrenarea Imperiului otoman în războiul balcanic, Abdel Aziz Ibn Saud se gîndi să-și extindă puterea și asupra altor regiuni ale Arabiei. Între Kuweit și șeicatele de pe așa-numita „Coasta Piraților”, de-a lungul litoralului vestic al Zonei Golfului, se întindea o regiune nisipoasă, săracă și dezolantă, Hassa. Era o regiune slab populată dar cînd venea sezonul pescuitului de perle atunci totul se schimba, locurile devenind centrul unei intense activități comerciale. Triburile care își pășteau în mod obișnuit turmele de oi și capre în interior, migrau spre țărmul Golfului, pentru a intra în relații de negoț cu locuitorii de pe litoral și din arhipelagul Bahrein, aflat în fața coastei. În acea epocă, Hassa era administrată de un guvernator otoman, instalat la Hufuf, capitala provinciei. Trimiși ai populației din Hufuf, se prezentară la Riad rugîndu-l pe emir să-i elibereze de administrația otomană abuzivă și jefuitoare ce făcea imposibilă viața locuitorilor autohtoni.

Răspunzînd solicitării, într-o noapte fără lună, Abdel Aziz Ibn Saud, însoțit de șapte sute de luptători, s-a stre-

curat printre palmierii oazei pînă la zidurile înconjurătoare, de cetate, ale oraşului Hufuf, străjuite de turnuri înalte în care vegheau sentinele otomane. Doisprezece războinici wahabiţi escaladară zidurile, pe scări din fibre de palmier, şi înjunghiind sentinelele deschiseră una din porţi pentru a permite grosului trupei să pătrundă în oraş. Lovitura fusese atît de rapidă şi lipsită de cel mai mic zgomot încît nimeni nu dădu-alarma.

Oraşul continua să doarmă învăluit într-o linişte profundă. Coloana wahabiţilor se îndreptă direct spre citadelă — o mare clădire pătrată ce domina oraşul, înconjurată de mici forturi auxiliare. Spre norocul invadatorilor, grilajul porţii citadelei era ridicat şi podul mobil coborît. Gărzile, surprinse în somn, fură masacrate. Soldaţii otomani nici nu avuseseră timp să-şi ia puştile din rastel în momentul cînd întreaga fortăreaţă se afla deja în mîinile războinicilor wahabiţi. Trupa otomană fu dezarmată şi închisă în subteranele citadelei.

Guvernatorul turc, Ibrahim Paşa şi cîţiva soldaţi reuşiseră să se refugieze în moschee, convinşi că emirul din Nedjd nu va ataca niciodată un lăcaş de rugăciune. Dar acesta îi trimise vorbă paşei, printr-un parlamentar, că în cazul în care nu se predă va arunca moscheia în aer şi pentru a arăta că nu glumeşte pusesese să se sape un tunel pentru a plasa o mină. Ibrahim Paşa consideră că era mai înţelept să accepte propunerile învingătorului. Douăzeci şi patru de ore mai tîrziu, trupa otomană dezarmată, în frunte cu guvernatorul, părăsi Hufuf îndreptîndu-se spre portul cel mai apropiat pentru a se îmbarca pentru Bassra. De atunci, picior de soldat otoman nu va mai călca în Hassa. Ibn Saud devenise acum suveran al Nedjdului şi al Hassei.

Pentru a porni mai departe la cucerirea Arabiei, Ibn Saud înţelesese că avea nevoie de o armată regulată, permanentă, care să nu se împrăştie în toate direcţiile după fiecare campanie, aşa cum făceau războinicii beduini grăbiţi să se întoarcă cît mai repede la corturile lor. Soluţia preconizată de el era înfiinţarea unor colonii militare şi de muncă, capabile să răspundă în mod organizat la primul semnal.

Pentru început, Ibn Saud instală o mică colonie de voluntari în oaza Artawiya, la jumătatea drumului dintre Nedjd şi Hassa. Pămîntul era sărăcăcios, doar cîteva hectare ce puteau fi lucrate ; vreo cincizeci de palmieri şi

patru-cinci fintini la mică adâncime completau peisajul. Voluntarii se puseră pe muncă cultivând orz, grâu, alfa și în scurt timp colonia deveni un sat înfloritor și apoi un oraș. Alte colonii-garnizoane se instalară la Dilam, Thadiq, Shaqra. Armatei războinicilor coloniști i se dădu numele de „Ikwan“, în amintirea primelor armate victorioase ale Profetului. Cinci ani de la întemeierea coloniei inițiale de la Artawiya, „Ikwan“-ul număra 50 000 de soldați.

Abdel Aziz Ibn Saud își formase această armată de războinici credincioși, — care, renunțând la coafurile triburilor lor, purtau pe cap turbanul alb al lui Abdul Wahab, întemeietorul religios al sectei wahabite — nu numai pentru a se apăra împotriva vechilor săi inamici, beduinii shammari. Ținta sa era Hedjazul și capitala sfînfă a acestuia, Mecca. Între timp însă, izbucnise primul război mondial și flăcările conflagrației se zăreau prin împrejurimi, sudul Mesopotamiei vecine fiind transformat în teatru de operațiuni militare între britanici și otomani. Ibn Saud, socotise, la un moment dat, că profitînd de războiul dintre englezi și otomani, ar putea repeta lovitura de la Hassa și la Mecca. Dar dacă el l-ar fi alungat pe Hussein, marele șerif păzitor al locurilor sfinte și garnizoanele otomane din Hedjaz, Anglia i-ar fi recunoscut oare suzeranitatea și asupra acestei provincii ? Frămîntarea sa nu era lipsită de realism ținînd seama că Royal Navy controla în acel moment întregul Golf și cu forța militară britanică nu puteai să te joci. Neștiind ce să facă, se duse din nou la vechiul său prieten din Kuweit, emirul Mubarak, care îl sfătui să stea liniștit, păstrînd neutralitatea în cursul războiului și în nici un caz să nu încerce o campanie împotriva Hedjazului.

Peste puțin timp, consulul englez din Kuweit, un anume căpitan Shakespeare se deplasă la Riad, ducînd tratative cu Ibn Saud și încercînd a-l determina să declare război otomanilor. Suveranul Nedjdului și Hassei refuză, motivînd că nu este pregătit pentru asemenea opțiune ; el înțelegea că în nici un caz englezii nu se grăbesc să-l curteze și să-l fleteze numai așa, în sine, de dragul lui. Dar autoritățile otomane de la Bagdad, aflînd de tratativele ce se duceau la Riad, trimiseră călăreții triburilor shammare, însoțiți de mai multe batalioane ale armatei regulate și cu o puternică artilerie, împotriva lui Ibn Saud.

Bătălia se dădu la Jarrab, la nord de Artawiya, prima colonie a Ikwanului. Înceleștarea extrem de sîngeroasă, în-

cepută în zori, se încheie la asfințit prin retragerea trupelor otomane spre nord, fără ca vreuna din părți să fi obținut o victorie decisivă. În cursul luptelor, căpitanul Shakespeare, doritor să vadă noua armată a lui Ibn Saud la lucru, se instalează pe o ridicătură de pământ și, așezat comod într-un scaun pliant, urmări cu binoclul, modul cum cele două forțe adverse se măcelăreau între ele, în timp ce el își bea liniștit ceaiul. Dar calmul englezesc avea să-i joace festa și să-i piardă capul. La un moment dat, o șarjă a călăreților shammari reuși să pătrundă pînă la locul unde se instalase Shakespeare împreună cu secretarul său, și înconjurîndu-i îi decapitară fără prea multă discuție.

Succesorul nefericitului consul din Kuwait, colonelul Percy Cox, însoțit de maiorul Philby, un alt personaj celebru al spionajului britanic în Orientul Mijlociu, se va întîlni cu Abdel Aziz Ibn Saud la Oqair, în Hassa, în 1916, negociînd un acord prin care suveranul Nedjd-ului se angaja formal de a nu ataca pe aliații Angliei și a nu ajuta pe inamic. La rîndul lor, englezii se obligau să-i verse lunar o indemnizație de 5.000 lire sterline în aur, să-i furnizeze arme și să-i acorde asistență dacă va fi obiectul unei noi agresiuni.

Maiorul Harry Saint John Bridger Philby, agent în serviciul guvernului Indiei, întîlnindu-l pentru prima oară pe Ibn Saud la negocierile de la Oqair, l-a considerat, dintr-o privire, ca fiind cartea cîștigătoare pe care ar trebui să mizeze Anglia în jocul său politic din Arabia. Opiniile lui Philby, împărtășite și de superiorii săi, vor conduce la o lungă dispută cu bransa Intelligence Service-ului de la Cairo care considera că cel mai nimerit personaj apt de a-i ridica pe arabi la revoltă împotriva Imperiului otoman era șeriful Hussein de la Mecca. Și cum, Ibn Saud, prefera să-și păstreze neutralitatea, binevoitoare englezilor, dar totuși neutralitate, echipa Intelligence-ului din capitala egipteană avu cîștig de cauză. Spre Hedjaz se vor îndrepta acum toate eforturile serviciilor secrete britanice, sprijinind din răspuțeri marea revoltă arabă declanșată de șeriful Hussein și fiii săi, Nedjd-ul lui Ibn Saud fiind plasat pe un plan secundar. Dar runda următoare va aparține suveranului wahabit care cu mult spirit diplomatic a știut să se descurce pe parcursul primului război mondial, fără a se lăsa angrenat în conflict, așteptîndu-și cu răbdare rîndul.

Hedjaz, regiunea întinsă de-a lungul țărmului estic al Mării Roșii, de la Golful Akaba și pînă la sud de Djeddah, principalul său port, de unde începea Assir-ul și mai departe Yemenul, se înfățișa ca una din zonele cele mai populate, mai propice vieții, din întreaga Arabie. Pe văile dintre munți, natura, înverzind în sezonul ploios, oferea hrană turmelor de oi, capre sau cămilelor și chiar posibilitatea unor culturi agricole restrînse, a plantării de pomi fructiferi. În zona litoralului, cîteva mici porturi favorizau desfășurarea negoțului cu țările din apropiere, iar apele Mării Roșii, extrem de bogate în pește furnizau alimentația de bază locuitorilor așezărilor modeste de pe malurile sale. Reședința politico-administrativă a Hedjazului se afla la Mecca, orașul sfînt al Islamului, și pelerinajele anuale ale musulmanilor veniți din întreaga lume aduceau cîștiguri suplimentare localnicilor.

Începînd din secolul al VIII-lea, demnitatea de guvernator al locurilor sfînte fusese încredințată membrilor familiei Banu Hașem, descendentă din profetul Mahomed, prin fiica sa Fatima și nepotul său Hassan, cu titlu de mari șerifi, dar în timpul domniei sultanului Abdul Hamid al II-lea, puterea efectivă o deținea guvernatorul otoman, sprijinit de garnizoanele militare răspîndite în diverse puncte ale țării.

În anii primului război mondial, la Mecca era mare șerif Hussein ben-Ali, din familia hașemită, în vîrstă de 70 de ani. Aproape jumătate din viață fusese ținut ostatic la Istanbul, împreună cu copiii, drept garanție a loialității tatălui său, Ali. Profitînd de lungul popas forțat în capitala imperiului, Hussein dădu o educație modernă celor patru fii ai săi — Ali, Abdallah, Feisal și Zeid — trimițîndu-i la școli cu profesori europeni din Istanbul, unde vor învăța, pe lîngă turcă, limbile engleză și franceză. La moartea tatălui său Ali, în 1908, emirul Hussein, care era și el destul de în vîrstă, a fost numit mare șerif la Mecca. Dar, abia peste trei ani va avea posibilitatea să se reîntoarcă în Hedjaz pentru a-și lua în primire atribuțiile. Între timp, doi dintre fiii săi — Feisal și Abdallah — fuseseră aleși deputați în parlamentul otoman, din partea regiunilor arabe — ultimul ocupînd chiar funcția de vicepreședinte al Medjlisului.

Autoritatea marelui șerif Hussein creștea și în 1913 când guvernul de la Istanbul a dorit să aplice integral „legea provinciilor“, care consfințea și transmitea exercitarea întregii puteri guvernatorilor trimiși de Înalta Poartă, poporul Hedjazului manifestă atât de puternic încât guvernul otoman renunță la jurisdicția sa în această regiune a Arabiei, emirul fiind lăsat să se bucure de toate drepturile tradiționale. În plus, guvernul otoman fu obligat să-și retragă proiectul său de a continua calea ferată a Hedjazului (ajunsă la Medina), pînă la Mecca. Cu toate prerogativele mai largi ce i le admisesese guvernul de la Istanbul, Hussein ar fi dorit să fie stăpîn independent, să se scuture definitiv de suzeranitatea otomană și să vadă plecate garnizoanele turcești. În acest scop el își îndreptă privirea spre englezii ce se găseau pe celălalt țărm al Mării Roșii.

Emirul Abdallah, fiul mijlociu al marelui șerif și vicepreședinte al parlamentului otoman, cunoscuse, în 1912, la Cairo, în timpul unui popas, pe lordul Kitchener, rezidentul britanic al Egiptului. Doi ani mai tîrziu, reîntîlnindu-l cu prilejul unei vizite făcute kediului egiptean, Abdallah i-a cerut generalului britanic să-i precizeze dacă tatăl său, în cazul unei rupturi cu Istanbulul, ar putea conta pe sprijinul Angliei. Kitchener i-a răspuns negativ, subliniind că relațiile diplomatice ale Londrei cu Istanbulul fiind în acel moment amicale, guvernul său nu poate să se amestece în treburile interne ale Imperiului otoman, sprijinind o rebeliune. Desigur, era vorba de o poziție conjuncturală, pentru că Anglia se amestecase și pînă atunci și se va amesteca și în continuare în multe treburi interne ale altor țări, tocmai aceste ingerințe constituind o parte a temeliei imensului său imperiu colonial. Și se înțelege, odată cu declanșarea războiului în care Imperiul otoman îi era inamic, politica guvernului britanic față de Hedjaz va face o întorsătură de o sută optzeci de grade, Anglia căutînd de data aceasta, să-l incite ea pe marele șerif împotriva Istanbulului. În acest scop, reprezentanții guvernului de la Londra vor începe curînd negocieri cu suveranul Hedjazului.

Contacte preliminare fuseseră stabilite încă din iarna 1914—1915, lordul Kitchener oferind la 31 octombrie 1914 garanții șerifului împotriva oricărei agresiuni. Generalul Kitchener fiind chemat la Londra, pentru a prelua conducerea ministerului de război, în scenă va intra acum

Henry Mac Mahon, înaltul comisar britanic din Egipt, reluând sondajele pentru ralierea lui Hussein cauzei aliate. În paralel, avioane britanice răspîndeau deasupra Arabiei manifeste conținînd o dublă promisiune : recunoașterea independenței arabe cu deplină suveranitate asupra orașelor sfinte — Mecca și Ierusalim — precum și sprijinirea renașterii unui califat arab.

Negocierile dintre Mac Mahon și șeriful Hussein au durat opt luni, desfășurîndu-se sub forma unui schimb de scrisori.

La 14 iulie 1915, șeriful avea să pună mai multe condiții în vederea ralierei sale, formulîndu-le în felul următor : Anglia va recunoaște independența țărilor arabe de la paralela 37 (linia Mersina—Adana aflată astăzi în Turcia) pînă la frontiera cu Persia și la Oceanul Indian (cu excepția Adenului — colonie engleză) plus întregul litoral al Mării Roșii și al Mediteranei ; Anglia va aproba proclamarea unui califat arab ; în schimb se va bucura de un regim preferențial în domeniul economic ; se mai prevedea asistență militară și navală ale căror clauze urmau să fie discutate în caz de conflict. Anglia trebuia să se mai angajeze de a sprijini abolirea privilegiilor străine în țările arabe. Tratatul era prevăzut pentru un termen de 15 ani.

Mac Mahon a răspuns, la 30 august 1915, menționînd că nu pot fi precizate detaliile în plin război, cu atît mai mult, cu cît, în anumite teritorii ocupate de otomani, trupele arabe au luptat alături de ei împotriva aliaților. Pentru a oferi totuși o compensație, Înaltul comisar englez preciza : „Noi declarăm odată în plus că guvernul Marii Britanii privește cu bunăvoință revenirea califatului unui arab din spița binecuvîntată a Profetului“ (Funcția de calif era exercitată de sultanii otomani exact de patru secole). Englezii mai promiteau, în plus, șerifului un ajutor în grîne și alte alimente, pentru locurile sfinte.

Hussein i-a mulțumit, la 9 septembrie 1915, lui Mac Mahon, pentru scrisoarea sa „cu toată impresia de ambiguitate pe care am resimțit-o și tonul de răceală și ezitare în ceea ce privește punctul nostru de vedere“. În continuare, sublinia că menține limitele cererilor anterioare ca indispensabile poporului arab, adăugînd : „Toți arabii, chiar și aceia despre care dv. spuneți că se supun ordinelor turco-germane, așteaptă rezultatul acestor negocieri“.

Schimbul de scrisori continuă. Mac Mahon, scuzîndu-se, la 24 octombrie 1915, pentru întîrziere, se declară fericit

de a putea comunica un răspuns favorabil din partea guvernului său, cu anumite observații. Astfel se menționa că cele două districte ale Mersinei și Alexandrettei și partea de la vest de districtele Damasc, Homs, Hama și Alep (regiunea litoralului mediteranean) nu pot fi denumite pur arabe și trebuie excluse din limitele cerute de șerif dar — „cu modificările de mai sus și fără a prejudicia tratatele noastre încheiate cu șefii arabi (din Zona Golfului) noi acceptăm aceste limite“. Mai departe, Mac Mahon scria : „Cît despre regiunile care se găsesc în interiorul acestor frontiere, unde Marea Britanie este liberă să acționeze fără a prejudicia interesele aliatei sale Franța, eu sînt împuternicit în numele guvernului Marii Britanii să dau asigurările următoare și răspunsul ce urmează la scrisoarea dv. : 1. — Ținînd seama de modificările de mai sus, Marea Britanie este gata să recunoască și să susțină independența arabilor în toate regiunile situate în interiorul limitelor cerute de șeriful de la Mecca (Mai tîrziu s-a spus că pretențiile teritoriale ale acestuia erau exorbitante. Dar în momentul negocierilor, guvernul britanic le acceptase, cu modificările amintite, și cuvîntul său nu fusese pus la îndoială de arabi — n.a.) 2. — Marea Britanie va garanta locurile sfinte împotriva oricărei agresiuni exterioare și va recunoaște inviolabilitatea lor“. Urmau trei clauze din care una obliga pe arabi să n-aibă alți consilieri europeni decît englezi și să admită „aranjamente speciale în vilaietele Bagdad și Bassra“. Răspunsul britanic nu conținea obiecțiuni la proiectul califatului arab.

Zece zile mai tîrziu, șeriful Hussein accepta să lase vilaietele Mersina și Adana în afara „regatului arab“ dar nu pe cele ale Alepului și Beirutului afirmînd că „nu exista diferență între un arab musulman și un arab creștin“, conform spuselor califului Omar (ce a urmat după Mahomed) care le recunoștea, și unora și altora, aceleași privilegii și aceleași îndatoriri. În schimb admitea o administrație britanică, de scurtă durată, a Bagdadului.

Schimbul următor de scrisori (14 decembrie 1915 și 1 ianuarie 1916) se învîrtea tot în jurul vilaietelor Alep și Beirut, fiecare din părți susținîndu-și poziția inițială dar șeriful se arăta mai conciliant declarînd că nu intenționează să prejudicieze cu nimic relațiile dintre Anglia și Franța.

În sfîrșit, la 25 ianuarie 1916, Mac Mahon comunica lui Hussein că a luat notă de dorința acestuia de a evita tot

ceea ce ar fi putut deranja alianța Marii Britanii cu Franța, adăugînd că, după victorie, amicitia dintre aliați și arabi va fi mai strînsă datorită luptei lor comune pentru cauza dreptății și libertății. „La această mare cauză, Arabia este de acum asociată“. Dar nu făcea nici o precizare asupra teritoriilor rezervate Franței, nici asupra manierei de exprimare a „strînsei prietenii“. Nimic, dealtfel, nici despre tratatele încheiate cu anumiți șefi arabi. De asemeni, numele Palestina nu figura în textul scrisorii.

În paralel cu negocierile purtate de Mac Mahon cu șeriful de la Mecca, același lord Kitchener institua la Londra, în toamna lui 1915, convorbiri bilaterale cu Franța, în vederea determinării viitorului Orientului Arab și împărțirii moștenirii ce va rezulta la decesul Imperiului otoman. Tratatelor anglo-franceze pe această temă au continuat în cursul anului 1916, principalii negociațori fiind Sir Mark Sykes, membru al Camerei Comunelor, din partea Marii Britanii și Georges Picot, fost consul în Siria, din partea Franței.

Mark Sykes primise instrucțiuni precise din partea guvernului său, de a nu economisi nici un efort pentru a liniști susceptibilitatea franceză în privința Siriei, dar să separe problema Palestinei de aceea a Siriei și să apere interesele Marii Britanii în Arabia unde tocmai se puneau jaloanele unei politici vizînd declanșarea revoltei antiotomane. Din acest tîrg cu iz colonialist va rezulta acordul cunoscut sub numele de Sykes-Picot, care va prelungi stăpînirea străină într-o serie de țări arabe mai bine de un sfert de veac după prăbușirea Imperiului otoman.

De fapt, acțiunea procesului privind împărțirea prăzii de război în Orientul Mijlociu fusese deschisă încă din martie 1915, prin înțelegerile dintre Marea Britanie, Franța și Rusia țaristă care aveau în vedere atît soarta Istanbulului și a Strîmtorilor cît și a altor teritorii otomane, inclusiv zonele locuite de arabi. Sînt cunoscute trei acorduri secrete în această direcție : primul, semnat de ministrul de externe Sazonov pentru Rusia și de Paleologue pentru Franța, la 26 aprilie 1916, cu încunoștințarea și aprobarea guvernului britanic ; un al doilea — acordul Sykes-Picot din mai 1916 — și ultimul, care recapitula pe celelalte.

Textul acordului recapitulativ a fost publicat imediat după revoluția socialistă din Rusia, din dispoziția Consiliului comisarilor poporului, în ziarul „Izvestia“, la 24 no-

februarie 1917, fiind reprodus de „Manchester Guardian“ din 19 ianuarie 1918.

Aceste acorduri secrete, conform uneia din clauze, nu puteau fi date publicității mai devreme de cincizeci de ani de la semnarea lor. Dar întâmplările istoriei nevrînd să țină seama de interesele obscure ale diplomației marilor puteri vor face să fie dezvăluite, infinit mai repede, încă înainte ca ostilitățile primei conflagrații mondiale să fi luat sfîrșit. Iată cum suna textul acordului recapitulativ reluat de „Manchester Guardian“ după ziarul sovietic :

La sfîrșitul negocierilor ce au avut loc la Londra și Petrograd, în primăvara lui 1916, guvernele aliate englez, francez și rus, parvenind la un acord în ceea ce privește viitoarea delimitare a zonelor lor respective de influență și achiziționării teritoriale în Turcia din Asia, cît și formarea în Arabia a unui stat arab independent sau a unei federații de state arabe, s-au stabilit următoarele principii generale :

(1) Rusia obține provinciile Erzerum, Trebizonda, Van și Bitlis, și de asemeni un teritoriu în partea de sud a Kurdistanului, de-a lungul liniei Mush — Sairt — Ibn Omar — Armadje — frontiera persană. Limita achizițiilor rusești pe coasta Mării Negre va fi fixată mai tîrziu, la un punct situat la vest de Trebizonda.

(2) Franța obține banda litoralului Siriei, vilaietul Adana și teritoriul mărginit de o linie Aintab-Mardin prelungită pînă la viitoarea frontieră rusă și la nord de linia Ala — Dag — Zara — Egin — Kharput.

(3) Marea Britanie obține partea sudică a Mesopotamiei cu Bagdadul și cere pentru ea însăși porturile Haifa și Akko.

(4) Printr-un acord între Franța și Anglia, zona dintre teritoriile francez și englez formează o confederație de state arabe sau un stat arab independent în care zonele de influență sînt determinate de ele înșile (de Anglia și Franța).

(5) Alexandretta este proclamată porto-franco.

În continuare se preciza că în intenția de a asigura securitatea intereselor religioase ale puterilor Antantei,

Palestina și locurile sfinte vor fi separate de teritoriul turc și supuse unui regim special determinat printr-o înțelegere între Rusia, Franța și Anglia. Cele trei puteri, consimțeau să-și asume o parte din datoria otomană corespunzând achizițiilor teritoriale. Se mai menționa că zona atribuită Franței va cuprinde Mossul și un larg teritoriu din Irakul de azi.

Conform acordului Sykes-Picot, semnat la 23 mai 1916, Anglia și Franța cădeau de acord să-și împartă teritoriile de sub dominația otomană din Orientul Arab în felul următor : două zone — „roșie și albastră“ — partea de nord-vest a Zonei Golfului și respectiv litoralul mediteranean al Siriei intrau sub administrația directă a acestor puteri ; se preconiza de asemeni o zonă „brună“ internaționalizată (Palestina) precum și zonele A și B cu suveranitate arabă dar sub influența franceză și, respectiv, engleză (Siria interioară și Mesopotamia). O parte a Peninsulei Arabice rămânea emiratelor Hedjaz și Nedjd, cu excepția sudului unde englezii dispuneau de o puternică bază la Aden, precum și a șecatelor de pe țărmul Golfului aflate, mai demult, sub protectorat britanic.

Acordurile rezultate din tirgul imperialist în trei (Anglia, Franța, Rusia țaristă) și-au pierdut valabilitatea la sfârșitul războiului datorită denunțării lor de către guvernul sovietic. Dar acordul Sykes-Picot va rămâne în picioare, în ciuda dezvăluirii conținutului său, servind ca bază pentru împărțirea, după 1918, a Orientului Arab între Anglia și Franța.

Pe o cale nedescifrată — încă înainte de publicarea demascătoare a textelor acordurilor și înțelegerilor secrete în Rusia Sovietică — textele respective ajunseseră și la cunoștința guvernului italian, care s-a grăbit să solicite o bucată mai mare de pradă decât convenise anterior cu aliații anglo-francezi, ceea ce a condus la negocierile încheiate printr-o nouă înțelegere cunoscută sub numele de Acordul de la Saint Jean de Maurienne. Prin acest acord, Italiei i se rezerva, în afara stăpînirii unei porțiuni din litoralul turc al Asiei Mici, de la intrarea în Dardanele și pînă la calea ferată Istanbul-Bagdad și o zonă de influență în sud, urmînd o linie orizontală din dreptul amintitei căi ferate pînă la frontierele teritoriilor atribuite Franței pe țărmul mediteranean al Turciei și Siriei.

Testamentul moștenirii otomane se considera încheiat și parafat, bineînțeles fără asentimentul și cunoștința aș-

teptatului defunct. Toată lumea părea mulțumită deși unii erau păcăliți fără să știe. Șeriful Hussein habar n-avea de existența acordului Sykes-Picot ; Franța nu cunoștea înțelegerile Mac Mahon-Hussein. Tehnica engleză a unei îndelungate și contorsionate practici diplomatice, maestră în a plasa bombe cu explozie întârziată pe oriunde acționa, s-a făcut simțită și în acest caz ceva mai târziu. Scopul ei imediat va fi însă atins : deschiderea unui nou front în spatele otomanilor prin marea revoltă a arabilor.

Una din ipotezele emirului Abdallah

Revolta arabă izbucni pe neașteptate, tocmai când Ronald Storrs, adjunctul politic al Înaltului comisar britanic de la Cairo, însoțit de Hogarth și Cornwallis, ofițeri ai lui Arab Bureau, debarcau, la 5 iunie 1916, în Hedjaz, aducându-i marelui șerif de la Mecca zece mii de lire sterline aur (sau suverani cum era denumită moneda engleză de aur) și promisiunea furnizării a cincizeci de mii de puști. imediat ce s-ar fi hotărît să treacă la acțiune conform înțelegerii cu Mac Mahon. Dar această ultimă încercare de a forța mina șerifului era inutilă deoarece Hussein, fără să-i mai consulte pe englezi, ridicase, din proprie inițiativă, steagul revoltei.

Șeriful ezitase vreme îndelungată pentru a lua o decizie definitivă. Încă de la intrarea Imperiului otoman în conflictul mondial, autoritățile de la Istanbul ar fi dorit proclamarea de la Mecca, a „războiului sfânt“ (Jihad) împotriva necredincioșilor englezi, francezi și ruși. Sheikh-ul-Islam, cel mai înalt prelat musulman al imperiului, dăduse, la 7 noiembrie 1914, o „fetva“, prin care insista asupra datoriei sacre a fiecărui musulman de a-i combate pe aliați. Hussein însă evitase să se angajeze de o parte sau de alta, așteptînd să vadă cursul războiului. El refuză să declare „Jihad-ul“, dar procedă cu multă abilitate, menționînd guvernului otoman că țara sa, lipsită de resurse, nu ar putea trăi fără aurul pelerinilor ce vin la Mecca și nici fără aprovizionarea cu alimente în cazul în care englezii ar bloca porturile arabe de la Marea Roșie, ceea ce ar însemna înfometarea supușilor săi. Pentru a-i liniști pe guvernanții otomani și a-i asigura de loialitatea sa, șeriful își trimise pe unul din fii, pe Feisal, la Istanbul, acesta avînd să asiste, în uniformă de ofițer turc, la campania Dardanelelor și să

vadă cu propriii săi ochi eșecul sîngeros al aliaților la Gallipoli. Mai tîrziu, Feisal s-a dus la Damasc, ca ofițer la statul major al lui Djemal Pașa, căutînd să pară un supus cît mai loial al Imperiului otoman. Aici, în secret, Feisal va întreprinde strînse legături cu naționaliștii sirieni ce se organizau, pregătindu-se de luptă împotriva stăpînirii otomane.

După succesul de la Gallipoli și Kut El-Amara, triumviratul care conducea efectiv guvernul otoman se simțea destul de tare să zdrobească dizidența arabă așa cum făcuse în 1915 cu cea armeană. Unitățile arabe începură să fie fărîmîțate și repartizate în garnizoane îndepărtate ale imperiului fiind înlocuite în punctele strategice din Peninsula Arabică cu trupe anatoliene. Enver Pașa și Djemal, însoțit de Feisal, făcură între timp o inspecție la Mecca, foarte siguri de puterea lor. Arabii simțeau tot mai mult că după armeni, kurzi și chaldeeni, va veni și rîndul lor să cunoască persecuții și masacre.

Hussein sta mai departe la îndoială încotro să se îndrepte dar ultimele desfășurări ale evenimentelor îi grăbiră decizia. Mai întîi execuțiile publice ale naționaliștilor arabi, din mai 1916, spînzurați în piețele publice din Beirut și Damasc, la ordinul lui Djemal care avu plăcerea sadică să-l invite pe Feisal de a asista la supliciul prietenilor săi. Șeriful auzise, de asemeni, niște zvonuri, mai mult sau mai puțin reale, în sensul că la Istanbul i s-ar fi decis moartea, urmînd ca în locul său să fie desemnat un anume Haydar Pașa, dintr-o familie inamică. Dar argumentul determinant al hotărîrii sale de a începe răscoala îl va constitui sosirea în Hedjaz a unui detașament otoman numărînd 3 500 de oameni, cu două companii de mitraliere și o baterie de munte cu tragere rapidă, comandată efectiv de maiorul german von Stotzingen. Această unitate, bine pusă la punct, venea direct de la Istanbul, călătorind între Damasc și Medina pe calea ferată a Hedjazului. Misiunea sa era să ajungă în Yemen, unde să instaleze un post de T.F.F. pe coasta Mării Roșii prin care să țină contact cu agenții spionajului german din Africa Orientală și să organizeze, în general, acțiuni diversioniste în teritoriile respective ocupate de englezi. Hussein nu cunoștea scopul acestei misiuni și s-a gîndit că în cazul în care trupele otomane din Medina, întărite cu proaspătul detașament sosit de la Istanbul, ar fi pornit spre Mecca, atunci revolta devenea imposibilă și, personal, s-ar fi găsit în mare primejdie.

Semnalul răscoalei a fost dat în ziua de 5 iunie 1916, cînd șeriful Hussein se proclamă rege al Hedjazului independent, refuzînd să-i mai recunoască țării statutul de vilaiet otoman. Trupele turcești din Hedjaz erau repartizate între Medina, Djeddah și Mecca, cu mici contingente în portulețele de la Marca Roșie : Rabegh, Yambo și El Ouedj. Garnizoana de la Mecca, își avea cartierul de vară la Taif, 60 km mai departe, într-o zonă muntoasă, nelăsînd în cazărmile fortificate din orașul sfînt decît o mie de soldați. Revolta arabă luă complet prin surprindere autoritățile otomane și insurgenții obținură succese, din primul moment, aproape peste tot. Cînd garnizoana redusă din Mecca fu atacată, comandantul ei telefonă șerifului : „Beduinii sînt în revoltă ; ajută-mă să-i calmez“. Dar foarte curînd își pierdu orice iluzie și, copleșit de numărul asediatorilor, se predă, după trei zile de rezistență onorabilă.

Camuflînd acțiunea insurecțională, Abdallah, al doilea fiu al lui Hussein, se duse în ziua de 10 iunie la Taif, la solicitarea guvernatorului otoman, Ghalib Pașa, în jurul căruia începuseră să circule zvonuri alarmante. Deși anturajul său îl sfătui pe emirul Abdallah să nu răspundă invitației lui Ghalib Pașa, acesta hotărî totuși să-l viziteze pe guvernator, însoțit doar de doi șeici și de doi oameni de gardă. La guvernator, intră singur. După o lungă conversație introductivă, tipică tradiției orientale, Ghalib îl întrebă pe Abdallah :

— Spune-mi, ce știi în legătură cu zvonurile care circulă ?

— Zvonuri privind revolta ?

— Da.

— Nu pot exista decît trei ipoteze : sau este vorba de o minciună ; sau această revoltă este atît împotriva noastră cît și împotriva voastră ; sau ea este îndreptată numai împotriva voastră și vine din partea șerifului și a poporului. Dacă însă ar fi așa, eu nu m-aș găsi acum în fața voastră, pentru că ați putea face cu mine ce ați dori.

Doi ofițeri turci intrară, în acel moment, în salon, șoptindu-i ceva guvernatorului la ureche ; după cum s-a aflat ulterior ei i-au sugerat să-l rețină ca prizonier pe Abdallah. Dar Ghalib Pașa, conducîndu-se după legile ospitalității musulmane, și-a luat la revedere de la emir, rugîndu-l să rămînă în contact cu el și odată întors la Mecca să liniștească poporul, pentru ca toată lumea să se întoarcă la casele sau la corturile sale. După un asediu, ce avea să

dureze trei luni, beduinii lui Abdallah, cărora le venise între timp în ajutor o baterie de artilerie trimisă din Egipt, siliară garnizoana din Taif, cu un efectiv de trei mii de oameni, să se predea, în frunte cu Ghalib Paşa.

Emirul Feisal sosise de la Damasc, chiar în preajma proclamării independenţei Hedjazului, scăpînd vigilenţei lui Djemal Paşa, sub pretextul că se întoarce la Mecca, în mod special, pentru a lua comanda recruţilor beduini ridicaţi de tatăl său, promiţînd că-i va pune la dispoziţia statului major otoman în vederea unui nou atac pe direcţia Canalului Suez. În fruntea trupelor sale de beduini, Feisal se îndreptă spre Medina, punctul cel mai puternic al sistemului militar otoman din Hedjaz. Aici lucrurile luară o întorsătură nu prea fericită pentru arabi. Garnizoana oraşului număra circa 15 000 de oameni, inclusiv detaşamentul special al maiorului von Stotzingen, ce avusese misiunea de a ajunge în Yemen dar din cauza evenimentelor în desfăşurare rămăsese provizoriu la Medina.

Comandant al garnizoanei din Medina era Fakri Paşa, un ofiţer extrem de dur, dar foarte curajos şi cu certe calităţi militare. Trupele turceşti respinseră asaltul beduinilor lui Feisal împrăştiindu-i prin tirul concentric al mitralierelor şi artileriei ; ieşind din poziţiile lor fortificate îi vor urmări 30 km la sud de Medina şi numai natura reliefului ţării, foarte accidentată, şi lipsa de apă, pe o căldură infernală, le împiedică să înainteze mai departe. Emirul Ali, fiul mai mare al şerifului, căutînd să întrerupă comunicaţiile feroviare ale otomanilor distruse linia ferată a Hedjazului ceva mai la nord, în zona Medina Saleh, dar pe o porţiune neînsemnată, pagubele provocate fiind uşor remediabile.

În alte puncte din Hedjaz, unde se aflau garnizoane otomane, lucrurile meraseră mai uşor, Djeddah, principalul port al Hedjazului, fusese luat cu asalt, la 16 iunie, de către 4 000 de călăreţi din tribul Harb ; la sfîrşitul lui iulie, căzuseră şi porturile mai mici : Yambo şi Rabegh. Medina, însă, va rămîne ca un cui în inima revoltei arabe, rezistînd şi ameninţînd trupele şerifului pînă aproape de sfîrşitul primului război mondial.

La 2 noiembrie 1916, Hussein se proclamă rege al ţărilor arabe în marea moschee de la Mecca, în aclamaţiile mulţimii. Acţionînd ca ministru de externe al noului regat, Abdallah telegrafie evenimentul puterilor aliate. Rusia, şi

la scurt timp Franța și Anglia, îi transmiseră recunoașterea lor oficială dar numai ca rege al Hedjazului. Nici unul din aliați n-a precizat însă care erau frontierele acestui Hedjaz. Cam în același timp, englezii recunoscuseră suveranitatea lui Abdel Aziz Ibn Saud (proclamat și el monarh în Nedjd) asupra unor teritorii din Arabia centrală și răsăriteană dar și în acest caz, în termeni vagi, ceea ce va constitui o sursă de viitoare și grave încurcături politice.

În acel moment, situația revoltei nu se prezenta prea optimistă pentru englezi care trimițând în Hedjaz câteva sute de mii de lire sterline și cele 50 000 de puști promise, așteptau ca răsculații să termine, rapid și complet, cu trupele otomane din această regiune pentru ca armata arabă să se poată îndrepta spre Siria, sprijinind ridicarea la luptă a populațiilor mai numeroase, de acolo. Or, nu numai că trupele otomane au continuat să se mențină la Medina — păstrând legătura cu restul imperiului pe calea ferată spre Damasc, apărată pe traseul său de garnizoane întărite în fiecare gară — dar din cînd în cînd întreprindeau raiduri și împotriva unor localități deținute de forțele arabe. Storre și Hogarth făceau dese drumuri în Hedjaz aducînd de la Cairo saci cu suverani de aur pentru șerif în timp ce noi transporturi de arme erau debarcate în porturile de la Marea Roșie. Dar revolta arabă continua să bată pasul pe loc. În timp ce trupele lui Abdallah și Feisal îi hărțuiau pe soldații otomani în jurul garnizoanelor ce le mai stăpîneau aceștia, ceilalți doi frați ai lor, emirii Ali și Zeid, descurajați de turnura evenimentelor, părăsiră frontul și se retrăseseră la Rabegh sub protecția artileriei navelor britanice ancorate în fața portului.

Comandamentul englez de la Cairo era absorbit în acea vreme de preparativele ofensivei din Sinai, pe direcția Palestinei. În august 1916, o armată de 18 000 de soldați otomani, înaintînd în Sinai, de-a lungul litoralului mediteranean, înspre Canalul Suez, se ciocnise cu englezii la Romani, în apropierea oazei Katia, la sud-est de Port Said. Bătălia se termină dezastruos pentru armata otomană. Infanteria engleză și indiană, sprijinită de cavaleria australiană, raportară o victorie categorică, capturînd 4 000 de prizonieri, o baterie Krupp, nouă mitraliere și 500 de cămile. În plus, otomanii mai înregistrară în rîndurile lor 1 250 de morți și 4 000 de răniți. Statul-major britanic din Egipt, înțelese, după acest al doilea atac otoman de anver-

gură în Sinai, că va fi nevoie pentru a putea asigura securitatea Canalului Suez să treacă la contraofensivă și să ocupe peninsula, înaintînd mai departe, în Palestina. În decembrie, după ce cuceririle prin surprindere El-Arich, cea mai importantă localitate din Sinai, situată pe litoralul mediteranean, cavaleria australiană și neozeelandeză ajunse la vechea frontieră dintre Egipt și Imperiul otoman, luînd inamicului încă 3 100 de prizonieri și 11 tunuri. Din acel moment, campania din Palestina era începută ; armatei britanice îi va trebui însă un an ca să ajungă la Ierusalim.

În condițiile deschiderii noului front palestinian, comandamentul britanic din Cairo dădea o atenție mai mică Hedjazului, ezitînd să folosească trupe proprii pentru a sprijini revolta arabă. Cu mare greutate fură trimise ceva întăriri la Rabegh : două companii de mitraliere și două baterii de artilerie egiptene, o escadrilă de patru avioane și un mic detașament francez precum și cîteva nave de război. În ce privește pe arabi, singura forță mai organizată o constituia mica armată beduină în curs de pregătire sub comanda lui Feisal, pe lingă care fu numit, ca ofițer britanic de legătură, Lawrence. El debarcă la 9 noiembrie 1916 în portul Yambo îndreptîndu-se spre tabăra lui Feisal aflată la Nakhel Mubarek, punct situat la 150 km de Medina. Nu rămase decît două zile acolo, grăbindu-se să se întoarcă la Yambo pentru a lua contact cu emirul Zeid, cel mai mic dintre fiii lui Hussein, pentru a-l determina și pe acesta să-și trimită oamenii la luptă. Dar de-abia plecase din Mubarek, cînd trupele otomane din Medina făcură încă o incursiune atacînd și împrăștiînd detașamentele beduine. Trei batalioane, comandate personal de Fakri Pașa, se îndreptară spre Yambo, unde se afla o puternică bază de aprovizionare a revoltei arabe.

Acest mic port la Marea Roșie era construit pe o peninsulă coralieră, fiind înconjurat de un vechi zid de apărare. Lawrence, împreună cu Garland, un ofițer genist, care răspundea de buna funcționare a portului, și cu alți cîțiva ofițeri egipteni și marinari britanici, căutară să organizeze apărarea, instalînd o linie de sîrmă ghimpată în spatele căreia plasară mitralierele și artileria ușoară a egiptenilor. De la Rabegh fură trimise în grabă cinci mici nave de război engleze și franceze, pentru a susține efectivele reduse ce se aflau în portul Yambo.

✓ La miezul nopții se dădu alarma. Posturile avansate ale apărării se pomeniseră atacate de patrurile turcești. Neștiind unde să tragă, artileriștii nu puteau să deschidă focul, dar marinarii avură ideea să lumineze cîmpul din față cu proiectoarele. Toate luminile de pe nave fură aprinse lăsînd impresia asediatorilor otomani că au în fața lor o formidabilă forță de război. Fakri Pașa, înșelat de această stratagemă, renunță să riște, mai cu seamă că trupele sale erau obosite de marșul rapid sub cerul de plumb topit al deșertului și sufereau cumplit de sete. Așa că, pînă la urmă, hotărî să se retragă înapoi spre Medina, detașamentul fiind hărțuit neîncetat pe drum de grupuri mici de călăreți beduiți care atacau prin surprindere trăgînd cîteva focuri pentru a dispărea apoi, ca niște fantome, printre stînci.

Dacă bluful cu reflectoarele de la Yambo n-ar fi reușit și cele trei batalioane otomane s-ar fi decis să atace, ocupînd orașul, probabil că revolta arabă s-ar fi găsit în mare dificultate deoarece prin acest port se făcea aprovizionarea frontului arab ce bloca dinspre vest Medina. Eliberate de presiune, trupele puternicei garnizoane otomane din cel de al doilea mare oraș sfînt al Islamului, ar fi avut, în cazul respectiv, mîna liberă de a-și concentra forțele și a coborî spre sud, ocupînd Mecca, ceea ce ar fi însemnat sfîrșitul practic al revoltei arabe. Dar la Yambo — ca și în multe situații-limită din cursul desfășurării unor evenimente istorice, cînd punctul critic este depășit prin hazardul unei acțiuni oarecare — aprinderea inspirată a reflectoarelor de pe micile nave de război din port a făcut ca revolta arabă să-și poată continua cursul spre țelurile propuse.

Colonelul Lawrence intră în acțiune

Revolta arabă, ieșită cu bine din încercarea de la Yambo, avea nevoie urgentă de a fi disciplinată și organizată temeinic pentru a se dovedi eficientă. Generalul englez Wilson și colonelul francez Bremond fuseseră trimiși special de la Cairo, imediat după declanșarea insurtecției, în calitate de reprezentanți, la fața locului, ai Comandamentului aliat. Ei se instalaseră la Djeddah, împreună cu ofițerii lor de legătură, străduindu-se să găsească o direcție de urmat pentru dezvoltarea în continuare

a mișcării insurecționale. Puși în fața situației complexe a revoltei, izbucnită spontan, fără o pregătire prealabilă din punct de vedere militar, fără o strategie bine determinată, cei doi ofițeri superiori aliați bîjbîiau încă, descurcîndu-se cu greu și nereușind să intuiască direcția în care ar fi trebuit să fie canalizată mișcarea ce rămînea, mai departe, anarhică și indecisă.

Ideea cea mai simplă părea a fi crearea unei armate arabe regulate, capabilă să ducă un război modern și a cărei sarcină prioritară trebuia s-o constituie cucerirea Medinei ; în continuare, regimentele arabe urmau să fie dirijate în direcția Siriei pentru a ridica la luptă populațiile locale și a prinde frontul otoman din Palestina între două focuri. Era însă îndoielnic ca arabii să poată atinge, chiar și primul obiectiv, în aparență modest, prin forțe proprii, fără ajutorul trupelor aliate, deoarece Medina constituia o zonă fortificată, greu de străpuns și pentru o armată cu mai multă experiență de război.

Din motive diplomatice, englezii în loc să concentreze de la început mijloacele furnizate revoltei, așa cum ar fi fost normal, le dispersaseră în vederea cîștigării simpatizilor emirilor și altor șefi locali. Fiii marelui șerif, proaspăt proclamat rege al arabilor, se arătau geloși unul pe gloria altuia ; toți doreau să aibă trupe sub comandă directă, state majore personale, subsidii. Așa s-a făcut că ajutorul financiar și logistic al englezilor a fost împrăștiat între cei patru emiri, fiecare conducînd o oștire proprie. În calitate de consilieri ai acestora, Comandamentul aliat a repartizat un număr egal de ofițeri europeni pentru a-i sfătui și ajuta direct la organizarea trupelor.

Lawrence fusese trimis detașamentului condus de emirul Feisal. Agentul britanic, care se întîlnise cu Feisal în cursul primei sale călătorii în Hedjaz, îl considera ca personajul cel mai potrivit să conducă revolta arabă. Cei doi, emirul arab și ofițerul englez, aveau cam aceeași vîrstă și între ei se va stabili o prietenie durabilă, legîndu-i pe toată perioada războiului, Lawrence exercitînd, continuu, o puternică influență asupra lui Feisal.

Începîndu-și misiunea pe lingă Feisal, Lawrence va urmări un obiectiv precis : să dea revoltei arabe o politică și o strategie coerente, să facă din detașamentul acestuia nucleul activ al mișcării, să acapareze pentru emir totalitatea ajutorului aliat, să ia, el însuși, conducerea ansamblului negocierilor și operațiunilor. În vederea atingerii

țelurilor sale ambițioase, Lawrence s-a integrat complet în mișcarea insurecțională devenind un adevărat arab în comportare, în aspect și chiar în modul de a gândi. El se va îmbrăca în vestminte beduine și le va purta nu numai în tabăra emirului ci și atunci când se va găsi în mijlocul trupelor europene și chiar în cursul deplasărilor sale la comandamentele de la Cairo. Cunoașterea limbii arabe, a modului de viață și a obiceiurilor populațiilor din regiune, pe care și le însușise încă din timpul șederii sale în Siria, înainte de război, l-a ajutat să-i reușească perfect travestirea, fiind adeseori luat drept localnic autentic de cei ce nu-l cunoșteau direct, amici sau inamici.

La sfârșitul operațiunilor din zona Yambo, generalul Wilson și colonelul Bremond, însărcinați cu supravegherea organizării revoltei, se deplasară de la Djeddah la Rabegh pentru a lua cunoștință de situație, la fața locului. Colonelul Bremond care comandase trupe indigene în Africa de nord franceză și avea cunoștințe temeinice în ce privește lumea musulmană, a intrat de la început în conflict cu Lawrence datorită opiniilor diferite în legătură cu modul de a fi dusă campania din Arabia.

Discuțiile s-au purtat asupra necesității de a debarca trupe din Egipt în Hedjaz și asupra oportunității ocupării Medinei. Colonelul francez nu acorda prea multă importanță revoltei arabe și se situă, în această privință, pe aceeași poziție cu guvernul Indiilor și cu comandamentul armatei britanice din Mesopotamia, considerînd ca îngrijorătoare pentru interesele imperialismului european explozia naționalismului arab. El nu ascundea deloc vederile colonialiste față de Siria ale guvernului pe care-l reprezenta. În definitiv, intențiile britanice în Irak nu erau la fel de evidente ?

Lawrence, surprins de modul, mai puțin-sofisticat al ofițerului francez, de a pune problemele, ocolind hățișurile diplomatice ce caracterizau politica colonialistă engleză, avea să scrie : „Întrevederea dintre acest bătrîn soldat și un tînăr îmbrăcat în vestminte fanteziste fu într-adevăr curioasă, lăsîndu-mi un gust amar“, observație ce o va completa cu următoarea mențiune : „Colonelul, la fel ca ceilalți compatrioți ai săi, era, în amor ca și la război, un realist. În situațiile cele mai poetice, francezii rămîniște incorigibili prozatori. Ei proiectează asupra oricărui lucru lumina directă a rațiunii și a inteligenței, în loc să

privească în zare, printre gene, strălucirea esențială a lucrurilor, așa cum face un englez imaginativ. Astfel, orice colaborare pentru o operă importantă este dificilă între cele două rase“. În ciuda acestor considerațiuni, de valoare îndoielnică, Lawrence, lăsînd la o parte orice sens poetic, va face tot ce-i va sta în putință să-l elimine sau cel puțin să-l neutralizeze pe acest om atît de primejdios pentru proiectele sale, ceea ce îi va reuși pînă la sfîrșit. Bremond, sătul de colaborarea dificilă cu aliații britanici, a abandonat, la începutul lui 1918, comandamentul misiunii de la Djeddah, reîntorcîndu-se în Franța unde, ca șef de stat-major al unui corp de armată, va sfîrși războiul, în mod strălucit, obținînd gradul de general. Ulterior, în cartea sa publicată la Paris sub titlul „Hedjaz în războiul mondial“ va face aspre critici activității lui Lawrence, căutînd să demitizeze persoana agentului britanic în jurul căreia se țesuse aureola de principal factor al victoriei revoltei arabe.

Lawrence, avea cu totul alte idei decît șefii militari englezi și francezi despre modul în care ar fi trebuit să se ducă campania din Arabia. El le va consemna mai tîrziu în „Cei șapte stîlpi ai înțelepciunii“, expunîndu-le în felul următor : Războiul din Arabia nu era propriu-zis un război, ci o luptă de gherilă, un fapt politic și psihologic asupra căruia teoremele unor maestri ai strategiei militare ca Jomini, Clausewitz sau Foch nu-și găseau aplicare. Forța unei gherile este de a rămîne gherilă și de a nu căuta să devină un război regulat. Trebuiau cîștigate de revoltă, prin propagandă, bani și arme, toate popoarele arabe, construindu-se astfel o largă și puternică mișcare care să deregleze întregul spate al frontului otoman. Protejarea liniilor de comunicații în regiuni imense și în general pustii, absorbea cea mai mare parte din efectivele armatei otomane din Orientul Arab și viața acestora într-un mediu înconjurător ostil nu putea decît să le macine moralul, făcîndu-le inapte de luptă. Lawrence considera, de asemeni, că luarea Medinei, în afara pierderilor grele ce le-ar fi comportat pentru asediatori în cursul unui asalt direct, n-ar fi servit practic la nimic. Dimpotrivă, imobilizarea în continuare la Medina a 15 000 de soldați otomani, plus efectivele de pază ale căii ferate a Hedjazului, singura linie de comunicații cu grosul armatei din Siria, constituia un succes strategic de necontestat.

Realismul părerii sale va fi confirmat de memoriile generalului german Liman von Sanders, șeful de stat major al armatei otomane, acesta relatînd că a propus, de la început, evacuarea Medinei, a cărei păstrare era inefficientă și costisitoare, dar că Enver Pașa, ministrul de război de la Istanbul, a respins ideea sa din motive de prestigiu religios și de propagandă. De notat că o părere asemănătoare a fost exprimată, la timpul respectiv, și de viitorul conducător al republicii Turcia, generalul, de atunci, Mustafa Kemal, care fusese solicitat, în ultimele zile ale anului 1916, să ia comanda unei armate otomane ce ar fi urmat să poarte numele de Forța expediționară din Hedjaz. Mustafa Kemal s-a deplasat la Damasc pentru a studia la fața locului situația și de acolo i-a comunicat lui Enver Pașa că menținerea Hedjazului n-are nici un rost, mult mai util fiind ca trupele din Medina să fie retrase pentru a întări frontul din Siria. Enver Pașa n-a acceptat propunerea lui Mustafa Kemal privind abandonarea Hedjazului dar a renunțat la ideea de a mai forma forța expediționară pe care o avusese în vedere.

Principala problemă privind desfășurarea revoltei arabe și care trebuia să fie rezolvată urgent era aceea a degajării definitive a coastei și a drumului spre Mecca, amenințate de incursiunile a 4—5 000 de soldați otomani ce se plimbau nestînjeniți între Medina și Marea Roșie. În ziua Crăciunului din 1916, la Rabegh, avu loc o alarmă atît de gravă încît Wilson și Bremond pregătiră evacuarea portului; Yambo fusese salvat, după cum am văzut, mai înainte, în noiembrie, de bluful reflectoarelor.

Cei mai mulți dintre observatorii militari englezi și francezi din Hedjaz considerau că trimiterea unei mari unități aliate era cu totul indispensabilă pentru a pune revolta arabă la adăpost de o surpriză dureroasă. Statul-major de la Cairo decise, în cele din urmă, să țină în rezervă, în Egipt, o brigadă pregătită pentru a fi expedită peste Marea Roșie, la primul semnal. Generalul Murray, comandantul șef din acel timp al trupelor aliate, spera totuși, că nu va fi nevoie să recurgă la ea decît în caz absolut extrem. În schimb, pentru a intensifica acțiunile arabilor, un grup de ofițeri britanici, în frunte cu colonelul Newcombe, vechea cunoștință a lui Lawrence din timpul călătoriei comune în Sinai, a fost dirijat urgent spre Hedjaz.

Generalul Wilson, dorind să slăbească presiunea otomană în direcția coastei și a capitalei Hedjazului, imaginează o manevră destinată să producă derută în rândurile inamicului. El decide să răspundă ofensivei printr-o ofensivă îndreptînd dispozitivul arab spre nord și amenințînd, dincolo de Medina, calea ferată a Hedjazului. Obiectivul îl constituia El Ouedj, cel mai nordic port din Hedjaz, unde se afla cantonată o garnizoană otomană.

Acțiunea va fi programată pe două direcții de atac. Grosul armatei lui Feisal urma să ajungă la El Ouedj folosind pista paralelă cu țărmul mării ; alți 500 de partizani de ai săi transportați la bordul navelor de război anglo-franceze, trebuiau să efectueze o debarcare prin surprindere, unindu-se cu coloana ce înainta terestru. Între timp, în apropiere de Medina, detașamentul lui Abdallah interceptă un convoi otoman, capturînd un transport de douăzeci de mii de piese de aur, iar emirii Ali și Zeid însoțiți de locotenentul francez Lahlouh, patrulau cu beduinii lor la porțile orașului fortificat.

Marșul primului detașament al armatei lui Feisal spre El Ouedj se desfășura în condiții extrem de grele, ultima porțiune a distanței de 300 km fiind străbătută sub semnul epuizării fizice și a lipsei de apă. Din fericire, nava engleză „Hardinage“ aștepta detașamentul cu o încărcătură de apă, undeva în apropiere, lângă o plajă și luptătorii potolindu-și setea putură să-și continue mai departe drumul. Cînd ajunseră însă la El Ouedj, avură surpriza să constate că micul port fusese deja capturat de detașamentul debarcat de pe nave și condus la luptă de ofițerii englezi ; aceștia pierduseră însă în luptă un număr important de oameni ceea ce atrase vii critici din partea lui Lawrence, el considerînd că dacă ar fi fost așteptate și celelalte trupe ale lui Feisal, garnizoana otomană capitula, mai mult ca sigur, fără să opună rezistență.

La sfîrșitul lui ianuarie 1917, Lawrence se deplasă din nou la Cairo pentru a lua contact cu statul major și Arab Bureau. Generalul Murray, care începuse să înțeleagă mai bine importanța revoltei arabe ce imobiliza un număr apreciabil de trupe otomane, se dovedi, de data aceasta, mai înțelegător față de nevoile acțiunii din Hedjaz ordonînd trimiterea imediată de ajutoare. Colonelul Bremond se afla și el, în acel moment, la Cairo, susținînd, în continuare, un plan de operațiuni bazat pe prezența unui corp expediționar anglo-francez, menit să ocupe Akaba, singurul port de

la Marea Roșie rămas încă în mâinile inamicului. Lawrence se opuse ideilor colonelului francez și făcu tot ce-i era în putință pentru a-i bloca orice inițiativă, ofițerul francez rămânând izolat la Djeddah, fără mijloace materiale și fără ajutorul efectiv al guvernului său.

Lawrence se întorsese la El Ouedj, unde forțele arabe se organizau în stil mare. Arme, alimente, echipament, aur, soseau din abundență. Fusese debarcată o stație T.F.F., tunuri, automitraliere. Feisal primise totodată și un recrut de marcă : Jaffar Pașa, colonelul otoman, trimis în 1915 în Sahara răsăriteană pentru a conduce răscoala senussilor și care fusese făcut prizonier de englezi. Originar din Bagdad, pregătit la școala germană, Jaffar Pașa, un adevărat uriaș, de un curaj rar întâlnit, fusese închis în Citadela din Cairo de unde încercase să evadeze pe o frînghie făcută din cearceaful patului din celulă. Spre ghinionul său, frînghia improvizată nu-i rezistase greutateii și colonelul otoman, cu o gleznă scrîntită, își reluase locul în închisoare. Auzind despre revolta arabă, ceruse să i se permită de a lupta alături de Feisal, emirul încredințându-i organizarea armatei regulate și acordîndu-i gradul de general. Un alt fost colonel otoman, Nuri Said, se va alătura și el lui Feisal, în calitate de șef de stat major al armatei acestuia. Legîndu-și soarta de aceea a emirului și a familiei sale, el îl va urma după război în Irak, unde Feisal va ajunge rege, iar Nuri Said prim ministru, dirijînd direct sau indirect, aproape trei decenii, politica noului stat.

Lawrence, căruia șefii săi îi lăsaseră mină liberă pe lângă Feisal, reuși, în scurt timp, îndrumîndu-l cu abilitate, să facă din detașamentul emirului piesa principală pe tabla de șah britanică din Arabia. Armata lui Feisal avea o compoziție eterogenă, complicînd sarcina ofițerilor englezi de școală veche de a o transforma într-o forță militară după tipic european. Beduinii rămîneau insensibili disciplinei ce se căuta a li se impune și nutreau o neîncredere ancestrală față de europeni. Arabii instruiți în mijlocul elitelor turcești erau și mai greu de manevrat. Obişnuiți să-i frecventeze pe europenii stabiliți prin diverse centre ale Imperiului otoman, ei înțelegeau gîndurile aliaților lor și deslușeau perfect ce se afla în spatele ajutorului acordat de aceștia. Experiența istoriei arăta, de la Cezar la Cortez și Lyautey, că toți acești cuceritori au acaparat teritoriile străine cu ajutorul localnicilor înșiși, recrutați prin șirete-

nie pentru a lupta împotriva propriilor compatrioți. Era greu de crezut că arabii s-ar fi putut afla mai aproape de englezi sau francezi decît de coreligionarii turci. În sinea lor, ei își dădeau seama că sînt manevrați; disputa cu turcii ar fi dorit s-o rezolve între musulmani, fără prezența „necredincioșilor”; incapabili s-o facă, erau plini de amărăciune și continuau revolta alături de aliații europeni neavînd altă cale de ales.

În aceste condiții, talentul lui Lawrence de a se disimula și de a se integra organic mișcării arabe, bazîndu-se și pe experiența sa trecută din Orient, avea să joace un rol esențial în dirijarea și canalizarea revoltei pe căi mai naturale, ce nu se pōtriveau preceptelor purtării războiului, extrase din cursurile de tactică și strategie ale școlilor militare din Europa.

Nucleul de bază al armatei lui Feisal îl constituiau șase-șapte sute de mercenari mehariști, recrutați din oazele Arabiei centrale, de un șeic oarecare pentru armata otomană dar care se alăturaseră, în bloc, revoltei arabe din Hedjaz. Izolați de locurile lor de baștină, acești, beduini din triburile Ageyl, nu puteau dezerta sau părăsi pozițiile de luptă pentru a se rezezi pînă la corturile familiare așa cum făceau luptătorii beduini de prin părțile locului. Alături de ei, luptau diferite triburi din Hedjaz, dar și numeroși dezertori din armata otomană ce își găsiseră salvarea în armata emirului.

Lawrence își încropise o gardă personală, formată din 80—90 de mercenari, bine plătiți, recrutați dintre elementele cele mai dubioase și gata de orice faptă — tîlhari de drumul mare, evadați din pușcării, nomazi alungați pentru cine știe ce purtări urite din mijlocul comunităților în care trăiau, sclavi fugiți de la stăpînii lor — oameni în stare să sufere în tăcere cele mai grele privațiuni ale campaniei și să ucidă fără crîcnire, la ordinele șefului lor, acel micuț „inglesi”, cu privirea blîndă, îmbrăcat în același vestminte ca și ei, umblind la fel în picioarele goale, mîncînd din același castron și dormind sub același cer liber și în plus vorbind perfect limba arabă, cu cele mai mici detalii dialectale.

În aprilie 1917, englezii, care cheltuiseră deja cu revolta arabă peste o jumătate de milion de lire de aur, multe tone de arme, muniții și alimente, se gîndiră că a venit timpul să tragă totuși un profit mai substanțial pentru campania lor din Orient de pe urma eforturilor financiare făcute

în Hedjaz. În acest sens, hotărîră să organizeze o operațiune de anvergură pentru a neutraliza definitiv pe Fakri Paşa şi trupele sale din Medina.

Colonelul Newcombe, însărcinat de statul major din Cairo cu coordonarea operaţiunilor din Hedjaz, era tentat să încerce o lovitură la un punct situat cam la 300 km nord de Medina, pe calea ferată, pentru a întrerupe legăturile garnizoanei asediate cu Siria. Lawrence considerînd că succesul unei astfel de acţiuni de anvergură era îndoielnic iar scopul contestabil, propuse ca împreună cu un grup de beudini să întreprindă un atac, la o distanţă mult mai mare, cucerind portul Akaba din extremitatea nordică a Mării Roşii. Newcombe dîndu-şi asentimentul, Lawrence trecu la pregătirea minuţioasă a expediţiei care trebuia să străbată un drum extrem de dificil, în mare parte prin zone de deşert total.

Drumul spre victorie

Micul detaşament, pe care Lawrence îl luă cu el, nu număra decît 30 de oameni din garda sa personală, pe cămile, înarmaţi doar cu puşti. Fiecare om ducea 45 livre de făină, conţinînd să-şi completeze proviziile în puţinele puncte locuite de pe parcurs. Lawrence avea însă asupra sa şi 20 000 de suverani (160 kg de aur) pentru a putea ridica la luptă unele triburi din zonele apropiate punctului terminus al misiunii sale.

Plecat la 9 mai din El Ouedj, va face un lung ocol străbătînd 300 km prin deşertul Nefud (al doilea mare deşert al Peninsulei Arabice) ajungînd în valea Sirhan unde era şeic Nuri Shaalan, un şef local extrem de curajos dar care ezitase, pînă atunci, între otomani şi revolta arabă.

Diplomaţia agentului britanic, dublată de 6 000 de suverani de aur, îl cîştigă pînă la urmă pentru revoltă pe Nuri Shaalan, pumnul de oameni, cu care Lawrence plecase iniţial la drum, transformîndu-se peste noapte, într-un detaşament impozant de 500 de războinici, fiecare cu cămila sa.

Continuîndu-şi traseul, Lawrence, însoţit doar de doi oameni, avea să dispară, la un popas, pentru două săptămîni, într-o călătorie secretă în Siria, în scopul cunoaşterii directe a stării de spirit a populaţiei şi pentru a lua legătură cu agenţii săi de acolo. „Întreprinzînd acest lung şi

periculos voiaj în Siria, contam să întilnesc principalii amici secreți ai lui Feisal și să iau în considerare pozițiile cheie ale viitoarelor noastre campanii...“, avea să menționeze el, vag, în „Cei șapte stilpi ai înțelepciunii“, fără să dea vreun amănunt. Abia 15 ani mai târziu, în corespondența cu biografii săi, răminind totuși destul de misterios (era normal să nu-și desconspire agenții, în momentul respectiv Siria aflându-se sub stăpânirea Franței) va dezvălui că a ajuns pînă la Baalbeck (în Libanul de azi), a poposit în suburbiile Damascului și a văzut un număr de personaje importante afiliate revoltei arabe, întreținându-se chiar și cu Ali Reza Pașa, comandantul garnizoanei, pe care l-a cîștigat pentru cauza revoltei și că, la întoarcere, a aruncat în aer cîteva construcții cu caracter militar la nord de Marea Moartă.

La 19 iunie, reîntilnindu-și detașamentul în punctul Bair, la est de Maan (astăzi oraș în Iordania) a continuat marșul spre Akaba atingînd calea ferată a Hedjazului în dreptul gării Atoui. Soldații garnizoanei otomane lipsiți de griji, tocmai își pregăteau mîncarea, în jurul tranșeelor, în timp ce un grup de ofițeri își sorbeau cafeaua, sub o umbrelă, tolăniți în fotolii, în fața sălii de așteptare. „Zaal (unul din oamenii lui Lawrence), urcînd, pînă în apropiere, trase un foc și cel mai gras dintre acești ofițeri, înclinîndu-se încet în fotoliul său, se prăbuși la pămînt sub privirile îngrozite ale asistenței“. Arabii urlînd se aruncară la atac. Mai mulți dintre militarii otomani reușiseră să se baricadeze într-una din clădirile gării, dar oamenii lui Lawrence le jefuiră pe celelalte și le dădură foc.

La începutul lui iulie, trupă lui Lawrence se întilni, pentru prima oară, cu o forță inamică mai serioasă, la sud de Maan, în punctul de aprovizionare cu apă, Aba El Lissan. Bătălia, începută în zori, se termină cu o victorie totală a arabilor. 300 de soldați inamici fură uciși și 160, în majoritatea lor răniți, căzură prizonieri. În cursul întregii lupte, beduinii nu pierdură decît doi oameni. Drumul spre Akaba era acum deschis.

Garnizoana inamică de la Akaba, numărînd doar 300 de oameni, se trezi complet izolată. Apărarea se prezenta extrem de slabă, toate lucrările de fortificații fiind dirijate în direcția mării de unde s-ar fi putut aștepta, în mod normal, la un eventual atac; spatele frontului era însă complet descoperit. Demoralizată și rămasă fără nici un

sprijin din afară, garnizoana otomană capitulă fără luptă. Trecuseră exact două luni de când Lawrence plecase din El Ouedj doar cu un grup de 30 de oameni. Armata sa număra acum 2 000 de luptători, alte triburi arabe alăturându-i-se. Dar și cei 20 000 de suverani de aur i se terminaseră, iar proviziile capturate de la garnizoana otomană erau insuficiente pentru a hrăni mulțimea neașteptată de beduini ce i se alăturau. Pentru a face față situației, se vedea necesar un contact rapid cu statul-major de la Cairo, în vederea obținerii de ajutoare.

Însoțit de opt oameni, Lawrence plecă la Cairo, urmînd vechiul drum al pelerinilor prin Sinai, străbătînd, pe cămile, distanța de 250 km, doar în patruzeci și nouă de ore, prin deșertul lipsit, în plină vară, de orice sursă de apă. Efectul victoriei de la Akaba fu extrem de puternic la statul-major de la Cairo. Lawrence primi imediat gradul de maior, fiind propus totodată pentru una dintre cele mai mari decorații britanice, Ordinul Băii ; creditul său devenise acum considerabil și faima de necontestat. Succesul repurtat, datorită inițiativei sale, combătută inițial de șefii ierarhici, și care fusese realizat fără să expună viața vreunui alt militar englez decît a lui proprie, provocase o satisfacție deosebită, mai cu seamă că rezultatul apăsarea mai mult decît apreciabil. Lunga linie de comunicații otomană era amenințată acum pe 1 000 km, iar luptătorii arabi se apropiaseră de aripa dreaptă a frontului britanic din Palestina putîndu-i oferi un sprijin real. Marea Roșie fusese debarasată de otomani, aceștia nemaifiind în măsură să plaseze mine și să strecoare spioni în spatele liniilor britanice.

Lawrence, exploatînd succesul obținut, se duse imediat la Clayton pentru a-i prezenta propunerile sale : baza de la El Ouedj trebuia să fie înlocuită cu Akaba, toate trupele lui Feisal urmînd să fie concentrate în zona portului proaspăt cucerit ; operațiunile din jurul Medinei încetînd să reprezinte un interes major, întregul sprijin britanic în ofițeri, material de război și aur va trebui îndreptat spre Akaba ; Feisal va fi detașat de forțele lui Hussein și va deveni comandantul unei armate plasate sub ordinele statului major din Egipt. În plus, lui Lawrence, obținînd mină liberă în toate problemele Arabiei, i se puse la dispoziție o sumă importantă — 200 000 suverani de aur — și va fi subordonat direct Comandamentului de la Cairo, avînd astfel o largă marjă de acțiune.

Într-una din zile, Lawrence fu primit de generalul Allenby care îl înlocuise, de puțin timp, la comanda supremă pe Murray, după ce acesta se împotmolise cu frontul, bătînd pasul pe loc, în fața Gazei, suferind pierderi grele. Allenby, pe atunci în vîrstă de 56 de ani, era unul din cei mai buni generali ai armatei engleze, cu o bogată experiență de luptă în colonii. Participase în Africa de Sud, mai întîi la războiul cu zulușii apoi cu burii, comandînd un regiment de lăncieri. Războiul mondial îl începuse în 1914, în Franța, în fruntea diviziei engleze de cavalerie, apoi comandase corpul 5 de armată și armata III-a pe Somme și Artois, cu rezultate meritorii. Fusesse numit comandant al frontului din Palestina, la 28 iunie 1917, așteptîndu-se de la el o schimbare pozitivă, cît mai rapidă, a mersului operațiunilor.

Întîlnirea lui Allenby cu Lawrence a avut loc în ultima zi, înainte ca agentul englez să se întoarcă în Arabia. „A fost o întrevvedere comică — povestește Lawrence — deoarece Allenby, fizicește era voluminos și plin de încredere în sine, iar moralmente atît de mare încît cu greu concepea micimea noastră, a celorlalți. Ședea în scaunul său privindu-mă nu drept în față, cum avea obiceiul, ci cu coada ochiului, vădit încurcat... Oricum, nu era pregătit pentru ceva atît de ciudat ca o întîlnire cu persoana mea — un om mic de statură, în vestminte lungi de mătase, cu picioarele goale — și care se oferea să învingă pe inamic, dacă i se dădeau, pentru a-și convinge și păstra adepții săi, provizii, arme și două sute de mii suverani de aur. Allenby nu putea discerne în acest personaj ce-i sta în față, partea reală a omului de acțiune, de aceea a șarlatanului. Nu mi-a pus multe întrebări, nici n-a vorbit prea mult; a cercetat harta și mi-a ascultat cu atenție expunerea în care descriam Siria răsăriteană și locuitorii ei. În cele din urmă, a ridicat capul și mi-a spus: «Bine. Am să fac tot ce se poate pentru dumneata» și cu asta întrevederea s-a sfîrșit. Nu am fost sigur că l-am cîștigat cu totul; dar mai tîrziu am aflat: primo, că generalul Allenby făcea exact ceea ce gîndea; secundo, că el putea satisface și pe cel mai exigent, cel mai lacom dintre subordonații săi“.

Bucurîndu-se de întregul sprijin al noului comandant britanic al frontului, Lawrence se puse pe treabă, deplasîndu-se la El Ouedj și apoi la Djeddah pentru a-l întîlni pe rege și a-l convinge să permită deplasarea forțelor lui Feisal la noua bază de la Akaba.

La sfârșitul lui august, statul-major al lui Feisal și 3 000 de luptători din armata sa regulată se instalează la Akaba (astăzi portul Iordaniei la Marea Roșie). Baza se organizează activ : o navă de război britanică — „Humber“, staționa în port ; mai sosiră două companii egiptene, cinci automitraliere, o stație T.F.F. Un număr important de ofițeri europeni se ocupau de muncile administrative și de aprovizionare, în timp ce Jaffar Pașa, secondat de un ofițer britanic, făceau instruirea trupelor arabe. La Kuntilla, 60 km nord-vest de Akaba, se amenajase un aerodrom de campanie pentru o escadrilă de bombardament. Între timp, debarcă și un detașament francez, dispunând de o baterie de artilerie montană dotată cu tunuri de 65 m/m, deservite de soldați nord-africani, în total 150 de oameni.

În septembrie, Lawrence organizează o expediție, plecând din Akaba, împotriva căii ferate Damasc-Medina. Acțiunea se va desfășura într-un punct din apropierea gării El Meduara, surprinzând un tren încărcat cu trupe, ce venea dinspre Medina și pe care îl aruncă în aer. Aproape toți pasagerii au fost uciși sau luați prizonieri. Printre ei se afla și un grup de ofițeri și subofițeri austrieci plecați în permisie.

Urmă un nou raid asupra căii ferate, la începutul lui octombrie, când împreună cu căpitanul Pisani, comandantul detașamentului francez de la Akaba, atacă la sud de Maan. Pentru această acțiune Lawrence primește Crucea de război franceză iar Pisani, Crucea militară britanică. În decurs de două luni, fură distruse 17 locomotive și mai multe garnituri feroviare, circulația pe linia ferată devenind, pe zi ce trecea, o problemă tot mai gravă pentru inamic.

Prestigiul lui Lawrence în rîndul arabilor luase proporții greu de descris. El era în ochii lor nu numai marele distribuitor de aur și arme ci și omul capabil să facă 100 km pe spatele unei cămile ca cel mai tenace războinic beduin, să se bată corp la corp și să-și conducă trupa la victorie prin foc și moarte. Când apărea în mijlocul luptătorilor beduini era întâmpinat cu salve trase în aer și strigăte de Urens ! Urens ! ca un adevărat șef de bandă, după o „razzia“ reușită din care războinicii se întorceau cu o pradă bogată.

Anul 1917, fusese nefavorabil pentru fronturile otomane din Orientul Mijlociu. Trăgînd învățăminte din tragedia lui Townsend de la Kut El-Amara, guvernul imperial al

Indiilor, ce avea răspunderea frontului din Mesopotamia, organizează temeinic a doua campanie de-a lungul Tigrului. În februarie, general Maud, carea avea acum comanda, încercui, la rîndul său, Kut El-Amara, recucerind această poziție cheie, în mai puțin de trei săptămîni și capturînd 7 000 de prizonieri, 38 de tînuri, trei canoniere fluviale. Drumul spre Bagdad era deschis. Generalul rus Baratoff, care înaintase, în mai 1916, din Persia în Mesopotamia și se retrăsese în urma eșecului ofensivei britanice de atunci, își trimise din nou diviziile peste frontieră pentru a face joncțiunea cu armata lui Maud. Britanicii ocupaseră, la 12 martie 1917, Bagdadul și înaintaseră mai departe pe malurile Dialei, un afluent al Tigrului, unde îi vor întîlni la 2 aprilie pe soldații ruși ai generalului Baratoff. Mai departe, armata lui Maud ocupă Samarra, ajungînd la poalele muntelui Hamrin, la 115 km nord de Bagdad. Marile călduri ale verii irakiene opri ofensiva engleză care va fi reluată abia în toamnă dar sub altă comandă ; generalul Maud murise între timp de holeră fiind înlocuit cu generalul Marshall.

Frontul din Palestina care bătuse aproape un an pasul pe loc, sub comanda generalului Murray, reorganizat acum minuțios de Allenby începu să se miște, la începutul lui noiembrie englezii ocupînd, în decurs de două săptămîni, litoralul mediteranean de la Gaza și pînă la Jaffa. Apoi, întorcînd flancul drept, Allenby se îndreptă spre Ierusalim intrînd, fără să întîmpine rezistență, în „orașul sfînt“, la 9 decembrie 1917. Lawrence, care tocmai fusese chemat la statul major al comandantului-șef, părăsindu-și pentru cîteva ore vestmintele beduine și împrumutînd o uniformă de maior britanic, avu cîntea să intre în Ierusalim făcînd parte din cortegiul principal al învingătorilor. Dar războiul din Orientul Arab nu se încheiase : în fața celor 600 000 de soldați britanici din Palestina și Mesopotamia se găseau încă 45 de divizii otomane sub comanda directă a generalului german Erich von Falkenhayn și pentru zdrobirea acestora vor urma alte lupte grele, în cursul anului 1918.

Pentru a-i sprijini flancul drept, Allenby ceru armatei arabe să-și deplaseze acțiunile, mai spre nord, în direcția sudului agricol al Siriei care continua să aprovizioneze armatele otomane. În ianuarie 1918, beduinii lui Lawrence, însoțiți de o companie britanică de automobile blindate, atacă din nou calea ferată, la sud de Maan, provocînd distrugerii întinse. Iritați, otomanii trimiseră în urmărire

trei batalioane de infanterie, un escadron de cavalerie, două obuziere și 30 de mitraliere, surprinzându-l pe Lawrence doar cu 100 de mehariști din garda emirului Zeid, detașamentul său personal, câțiva mitraliori marocani și francezi și un grup de nomazi aparținând unui trib din regiune. Ciocnirea se desfășură în apropierea satului Tafilah. Manevrându-și oamenii cu dibăcie, deși în inferioritate numerică, Lawrence obținu cea mai concludentă victorie militară din cariera sa. Otomanii avură 400 de morți și pierdură 250 de prizonieri, 27 de mitraliere și 200 de animale de povară.

În continuare, agentul britanic va trăi o serie de aventuri solitare extrem de periculoase. Pătrunzând singur în Deraa; important punct strategic al frontului otoman și mare gară de cale ferată la 100 km sud de Damasc (astăzi reședința administrativă a unei provincii siriene la frontiera cu Iordania) și fiind arestat de jandarmii turci, ca dezertor arab, abia a scăpat cu viață evadând din închisoare după ce avea să fie torturat îngrozitor. Altădată, deghizat ca țigancă și întovărașit de unul din oamenii gărzii sale personale, îmbrăcat la fel ca și el în vestminte de femeie, a intrat în Amman, parcurgând străzile orașului înțesate de soldați otomani. De notat că în acel moment, pe capul său fusese pus un mare premiu în aur de către comandamentul inamic.

Pentru septembrie 1918, Allenby, ce primise noi întăriri, hotărî declanșarea ofensivei finale. El ceru lui Lawrence ca, în ajunul ofensivei, să distrugă comunicațiile în jurul orașului Deraa, de unde, din linia ferată Damasc—Medina, se desprindea o ramificație spre Palestina, pe care se făcea aprovizionarea frontului otoman. În fruntea unei coloane de 400 de luptători arabi, 35 de geniști egipteni, 30 de mitraliori gurkhas (soldați de profesie recrutați de englezi în Nepal), 140 de nord-africani sub comanda căpitanului francez Pisani, cu patru tunuri de munte și cinci automobile blindate, făcând un ocol de 300 km prin deșert, ajunse la oaza Azrak de la nord-est de Amman. Două avioane ale armatei din Egipt îi fură trimise în sprijin. Oficial, expediția era comandată de Nuri Said, fostul colonel otoman.

La 17 septembrie, oamenii lui Lawrence atacând simultan, în mai multe puncte, atât linia ferată principală cât și ramificațiile, izolară complet Deraa, această placă turnantă

a comunicațiilor armatei inamice, privind cartierul general germano-otoman de la Nablus, al generalului Liman von Sanders ce comanda efectiv frontul din Palestina, atât de posibilitatea primirii de întăriri cât și a evacuarii materialului în caz de retragere.

Ofensiva lui Allenby, pornită în noaptea de 18—19 septembrie, se desfășură, de la început, sub semnul victoriei totale. La 22 septembrie, seara, armatele a 7-a și a 8-a otomană încetaseră să mai existe, pierzând 40 000 de prizonieri și 265 de tunuri. A urmat la rând armata a 4-a, din sudul Siriei, transformată și ea într-o masă de fugari. În câteva zile, britanicii luaseră 75 000 de prizonieri, din cele trei armate otomane nereușind să scape decât 17 000 de oameni. Comandantul lor, generalul Liman von Sanders abia evitase să nu fie luat prizonier la Nablus. Ceea ce a urmat avea înfățișarea unui simplu marș triumfal pentru armatele aliate. Întreaga Sirie era în fierbere, ridicându-se pentru a saluta eliberarea atât de mult așteptată, după patru secole de stăpânire otomană.

La 1 octombrie, Damascul în sărbătoare primea cu un entuziasm de nedescris avangarda armatei lui Feisal. Lawrence care s-a aflat printre primii intrați în capitala siriană descrie astfel acele clipe memorabile : „Destul de liniștiți, am mers pe lunga stradă spre clădirea Guvernământului, pe malul Baradei. Drumul era tixit de oameni, aliniați de ambele părți sau îngrămădiți la ferestre, la balcoane, pe terase. Mulți plîngeau, unii aclamau, alții mai informați ne strigau numele ; dar cei mai mulți priveau și priveau, bucuria strălucindu-le în ochi... Fiecare bărbat, femeie și copil din acest oraș cu un sfert de milion de locuitori, părea că a ieșit în stradă. Damascul înnebunise de bucurie. Bărbații își zvîrleau fesurile și turbănele în aer, femeile își sfîșiau voalurile. Se aruncau flori, covoare, șaluri înaintea noastră. Pe deasupra strigătelor bărbaților și țipetelor femeilor, se auzea corul mulțimii cîntînd : Feisal, Nasir, Shukri, Urens. În noaptea aceea Damascul va trăi un carnaval cum nu mai văzuse de sute de ani...”

Prima preocupare a lui Lawrence, după baia de entuziasm popular prin care a trecut, a fost de a pune pe picioare un guvern provizoriu corespunzător intereselor ce le reprezenta. El îi organizează lui Feisal o primire la fel de triumfală, solicitînd cavaleriei australiene și regimentului de spahii francez, care atinseseră periferiile orașului, să se oprească pentru a permite mai întîi emirului și celor

1 500 de călăreți ai săi ce-l urmau, să defileze în aclamațiile mulțimii ieșite în întâmpinare.

Feisal avea să se întâlnească la Damasc, pentru prima oară, cu marele învingător Allenby, care imediat după război va primi gradul de mareșal al armatei britanice și titlul de viconte, parlamentul votînd propunerea de a i se acorda și o donație de 50 000 de lire sterline pentru merite deosebite. Lawrence, avansat colonel, în ultimele zile ale războiului, îi ceru lui Allenby permisiunea de a se întoarce de la Damasc direct în Anglia, fiind complet epuizat. Mișcarea de război se încheia aici. Dar el se va mai reîntoarce în anii următori pentru a continua acțiunea începută în slujba Imperiului britanic, pentru ca apoi, nemulțumit de rolul ce i se atribuia, să dispară, sub un alt nume, ca simplu soldat, într-o unitate a armatei engleze.

După zdrobirea în Palestina și în sudul Siriei a celor trei armate otomane, victorie dublată și de o înaintare spectaculoasă britanică în Mesopotamia, rezistența inamicului se transformase într-o retragere în totală debandadă. La 7 octombrie, divizia navală a contraamiralului Varney ancoră în rada portului Beirut, fiind salutată de întreaga populație înșirată pe chei, iar a doua zi primele elemente ale infanteriei australiene și indiene intrară în oraș. Ocuparea Alepului, la 27 octombrie, conștințind eliberarea Orientului Arab, va însemna prăbușirea definitivă a întregului dispozitiv al armatei otomane.

Între timp, la Istanbul se petrecuseră o serie de schimbări importante. Noul sultan Mehmet al VI-lea (Vahdettin) care îi urmasese la tron lui Mehmet al V-lea (Reșad), decedat la începutul lui iulie, însărcină cu formarea unui nou guvern, în momentele grele din octombrie, pe Tevfik Pașa, în locul lui Talaat.

Conducerea dictatorială a triumviratului Talaat-Enver-Djamal se încheiase dezastruos. Cei trei, demisionați din toate funcțiile, se grăbiră să părăsească țara fugind spre destinele lor tragice ce se vor împlini curînd.

Emigrat mai întîi în Germania, Enver Pașa, cu firea lui de aventurier, va ajunge ulterior în Asia centrală în hanatul Buhara. După ce cochetase un timp cu puterea revoluționară ce se stabilise în regiune, Enver Pașa, devenit șef al unor bande de basmaci, s-a gîndit să întemeieze propria sa putere și să se proclame suveran peste ținuturile cu populație musulmană din Asia centrală. La primă întâlnire cu o unitate a Armatei Roșii, cariera furtunoasă a

lui Enver se va încheia, fiind rănit mortal pe câmpul de luptă, la 4 august 1922, când avea doar patruzeci de ani. Talaat Paşa, retras şi el în Germania, a fost ucis, în martie 1921, la Charlottenburg, în apropiere de Berlin, de un student armean a cărui familie pierise în întregime, în cursul masacrelor din 1915 ordonate de triumvirat. Al treilea membru al juntei, Djamal Paşa, îşi va găsi moartea la Tbilisi, fiind asasinat tot de un armean, în 1922, la întoarcerea sa din Afganistan unde se ocupase de organizarea armatei ţării respective.

Noul guvern al lui Tevfik Paşa, ţinând seama de dezastrul militar, hotărî, la sfîrşitul lui octombrie, să solicite încetarea luptelor. Generalul Townsend, luat prizonier în 1916 la Kut El-Amara, fusese pus în libertate, fiind trimis să-l informeze pe viceamiralul englez Calthorpe, comandantul flotei aliate din Marea Egee, că Turcia cere deschiderea imediată de negocieri în vederea încheierii unui armistiţiu. Acesta va fi semnat, la 30 octombrie 1918, în Insula Mudros din Arhipelagul Lesbos şi va intra în vigoare a doua zi la prînz. Condiţiile armistiţiului de la Mudros stipulau : deschiderea Dardanelelor şi Bosforului şi liberul acces în Marea Neagră ; ocuparea militară de aliaţi a forturilor de pe Dardanele şi Bosfor ; indicarea cîmpurilor de mine şi a tuburilor lans-torpilor şi sprijin la ridicarea tuturor obstacolelor ; eliberarea tuturor prizonierilor aliaţi şi a internaţilor armeni ; demobilizarea imediată a armatei turce, în afară de grăniceri şi poliţia interioară ; controlul căilor ferate de către aliaţi ; capitularea tuturor garnizoanelor turceşti din Hedjaz, Assir, Yemen, Siria, Mesopotamia ; obligaţia de a rupe relaţiile cu Puterile Centrale — Germania, Austro-Ungaria.

Pentru arabi, războiul se terminase şi, odată cu el, şi ocupaţia otomană. Ei aşteptau acum independenţa promisă de aliaţi pentru întregul Orient Arab, organizarea vieţii publice în noile condiţii, modernizarea necesară după înapoierea în care fuseseră ţinuţi de stăpînirea străină. Dar la ospăţul victoriei se vor pomeni omişi cu bună ştiinţă. Marile puteri învingătoare nu vroiră să cedeze nimic din prada de război, trecînd imediat la împărţirea moştenirii otomane între ele, uitînd pe acei ce aveau în primul rînd dreptul să se bucure şi să-şi dobîndească libertatea.

ÎMPĂRȚIREA PRĂZII

Prin culisele sălilor de conferințe ale învingătorilor

Primul război mondial, care costase viața a peste zece milioane de locuitori ai planetei, luase sfârșit, în noiembrie 1918. Tabăra învingătorilor trăia euforia marelui moment, așteptat timp de patru ani și trei luni : mulțimile ieșite în stradă cântau și dansau, pretutindeni fluturau drapelul ; cortegii amestecate, din civili și militari, străbăteau marile artere ale capitalelor, brăț la brăț, cu fețele pline de bucuria încheierii teribilului coșmar ; răsunau salve de artilerie, defilau fanfare, cerul era luminat feeric de puzderia jocurilor de artificii. La Paris, marea victorie fusese vestită prin 1 200 de lovituri de tun, spre amiaza zilei de 11 noiembrie, când delegații germani semnau, la Rethondes, lângă liziera pădurii Compiègne, documentele armistițiului. Orașul-lumină cunoștea un delir de nedescris. Masele de oameni, ce inundau străzile, întrerupseseră circulația oricărui vehicul. La orele 16, premierul Clemenceau, poreclit „Tigrul“, ieși în balconul palatului Bourbon, ridicînd, în mîini, deasupra capului, dosarul victoriei. Din piepturile mulțimii, adunate în marea piață, izbucniră ovății formidabile, urmate de acordurile impresionante ale Marseillezei, intonată, împreună, de sute de mîi de oameni.

În tabăra adversă, cădeau coroanele și se prăbușeau tronurile. Marile imperii se destrămau. Popoarele subjugate își lua soarta în propriile mâini, cucerindu-și libertatea și independența națională. La Berlin, se dădeau lupte de stradă ; la Kiel, pe navele marinei de război imperiale, se înălțau steagurile roșii ; la Viena și Budapesta spiritul revoltei își făcea drum în forță. Revoluția din Rusia pusese capăt, încă înainte de sfârșitul războiului, putredului regim țarist.

Nici nu se uscase bine cerneala pe acordul de armistițiu de la Compiègne, nici nu începuseră să se întoarcă acasă primele contingente ale milioanelor de oameni ce înotaseră timp de mai mulți ani în noroiul tranșeelor, răniții ce umpleau spitalele nu erau încă vindecați, lacrimile văduvelor și orfanilor nu se șterseseră, când marile puteri învingătoare se și grăbiră să înceapă împărțirea prăzii, uitînd cuvintele mari, despre libertatea popoarelor și instaurarea noii ere a dreptății, cît și promisiunile făcute, în focul războiului, aliaților mai mici.

Președintele Wilson al Americii lansase celebrele sale 14 puncte, ca o nouă doctrină pentru pacea lumii, promițînd libertate tuturor popoarelor asuprite. Dar ce se va alege din doctrina sa, după încheierea negocierilor de pace, se va vedea foarte curînd. Soluțiile la care se va ajunge vor reprezenta foarte puțin din propunerile inițiale, atît de generoase.

La 18 ianuarie 1919, după amiază, în marele Salon al Orologiului din clădirea ministerului de externe francez, de pe Quai d'Orsay, se desfășura ședința inaugurală a Conferinței de pace. Participau 72 de reprezentanți ai 27 de națiuni aliate, de pe toate continentele, care se aflaseră în război cu Puterile Centrale. Președintele Franței, Raymond Poincaré, flancat de președintele Statelor Unite, Woodrow Wilson, și premierul britanic, Lloyd George, rosti cuvîntul de bun sosit, cedînd apoi locul primului ministru, Georges Clemenceau, șeful delegației franceze. Acesta a fost ales președinte permanent al Conferinței, la propunerea șefului statului american. Pentru desfășurarea lucrărilor, s-au creat tot felul de comisii, în total peste cincizeci, dar hotărîrile importante urmau să fie adoptate de „Consiliul celor zece“, format din șefii de guverne și miniștrii de externe ai principalelor cinci puteri învingătoare — Franța, Marea Britanie, Statele Unite, Italia și Japonia. Deciziile finale vor fi însă luate, începînd din a treia lună a Conferinței,

de Consiliul suprem de pace sau „Consiliul celor patru“, cum mai era denumit, compus din președintele american Wilson și premierii francez, britanic, italian — Clemenceau, Lloyd George, Orlando.

La ședințele Conferinței de pace a putut fi văzut, încă de la reuniunea inaugurală, îmbrăcat în vestminte arabe, cu o basma de mătase roz, prinsă pe cap în șnururi de aur împodobite cu diamante, emirul Feisal, reprezentând regatul Hedjaz, admis ca unul dintre cele 27 de state ale coaliției aliate. Prințul arab era însoțit de nelipsitul său prieten și mentor, colonelul Lawrence.

Feisal sosise în Europa, la sfârșitul lui noiembrie 1918, fiind transportat pînă la Marsilia pe o navă de război britanică, împreună cu șeful de stat-major al armatei arabe, Nuri Said, și cu cîteva notabilități siriene. Călătoria sa precipitată, la puțin timp după încheierea campaniei din Siria, fusese determinată de neînțelegerile survenite cu autoritățile franceze ce începuseră să se instaleze la Beirut și pe litoralul mediteranean al Siriei și Libanului. Guvernul de la Paris solicita, totodată, cu insistență, înlocuirea trupelor britanice cu trupe franceze. Emirul era îngrijorat, de asemeni, de efectele acordului Sykes-Picot cît și de declarația șefului diplomației engleze, lordul Balfour, cu privire la sprijinirea creării unui cămin evreiesc în Palestina, acte de care avusese posibilitatea să ia cunoștință, pe diverse căi, încă înainte de încetarea războiului dar le trecuse oarecum cu vederea. În toiul luptelor, liderii arabi se preocupau în primul rînd de combaterea dușmanilor otomani și mai puțin de întortocheatele planuri ale diplomației, în care erau meșteri prietenii lor englezi.

Pe chei, la Marsilia, îl aștepta Lawrence, îmbrăcat și el, tot în vestminte arabe, la briu cu pumnalul încovoiat, din aur, pe care i-l făcuse, cadou, cîndva, în bazarul de la Mecca, însuși emirul Feisal. Ministerul de externe francez însărcinase, cu primirea și însoțirea înaltului oaspete, în cursul sejurului său în Franța, pe vechiul adversar al lui Lawrence, colonelul Bremond, chemîndu-l, pentru această misiune, de la un comandament din Belgia unde se afla în acel moment. Bremond avea instrucțiuni precise în privința agentului englez : „Cu Lawrence, trebuie să ne purtăm foarte net și să-i arătăm că sîntem intransigenți. Dacă vine în calitate de colonel britanic, în uniformă engleză, atunci îi vom ura bun venit. Dar nu-l acceptăm ca arab

și dacă va rămîne deghizat așa, nu vrem să avem nimic de-a face cu el“.

Neajungînd la timp, pentru a-l întîmpina pe emir, la Marsilia, Bremond îl va ajunge, pe drum, la Lyon, unde acesta se instalase în hotelul „Terminus“. Ofițerul francez, întîlnindu-se cu Lawrence și constatînd că purta costum oriental, îi comunică lui Feisal punctul de vedere al guvernului său în legătură cu această problemă de ordin politico-vestimentar. Lawrence se înclină, spunîndu-i, cu amărăciune, reprezentantului lui Bremond : „Prin urmare mă goniți. Bine ! Voi pleca chiar în această seară“.

Bremond îl însoți, în continuare pe emir, în itinerarul său oficial : primire la Camera de Comerț din Lyon, unde i se oferi o serie de cadouri ; la Strasbourg — trecerea în revistă a trupelor ; Verdun — vizitarea cîmpurilor de luptă. Urmă apoi ceremonia remiterii insignelor de Mare Ofițer al Legiunii de Onoare, înaltă distincție primită din partea guvernului francez. De la Bar-le-Duc la Paris, delegația arabă călători în fostul vagon personal al împăratului Wilhelm și în capitala franceză a fost cazat în somptuosul hotel „Continental“. Între o seară la Operă și un dejun la ministerul afacerilor externe, emirul va fi prezentat președintelui Poincaré. Întrevederea scurtă, protocolară, nu-i permise lui Feisal să abordeze problemele divergente.

La 9 decembrie, delegația arabă se îndreaptă spre Boulogne unde era așteptată de Lawrence, cu o navă britanică, în vederea îmbarcării pentru Anglia. Bremond îl văzu pe Lawrence coborînd pasarela în costumul său alb, arăbesc ; „Așa mic cum era, ras-proaspăt, făcea, sub cerul înourat, impresia unui copil dintr-un cor catolic“ își va aminti colonelul francez. „Doriți să-i însoțiți pe prietenii noștri arabi ? Vom fi încîntați să vă primim în Anglia“ — ținu Lawrence să-i plătească polița. Bremond îi răspunse sec : „Din păcate nu pot accepta. Misiunea mea este încheiată. Mă întorc la postul meu din Belgia“.

Lawrence îl conduse pe emir la Londra, unde i se acordă toate onorurile. Feisal fu primit de regele George al V-lea la Westminster. Micul colonel, care îl însoțea, dori să facă, și cu această ocazie, dovada neconformismului său iritant : apărînd în fața suveranului său în vestminte arabe, scandaliză profund, prin extravaganța purtării, protocolul riguros și conservator al curții regale.

În convorbirile avute, la Foreign Office și apoi cu șeful guvernului, Lloyd George, lui Feisal, care cerea executarea

promisiunilor făcute de Mac Mahon tatălui său Hussein, i se explică că acordul Sykes-Picot era o realitate și că Anglia nu poate să se dezangajeze de obligațiile sale față de Franța. Același lucru, în ceea ce privește obligațiile luate prin Declarația Balfour față de mișcarea sionistă. Lloyd George îl sfătuiește să discute problemele privind Siria și Palestina, direct cu Clemenceau și cu Weizmann, președintele comitetului mișcării sioniste.

Reîntors la Paris, Feisal se întâlnește cu Clemenceau și înalții funcționari de la Quai d'Orsay dar fără să ajungă la vreun rezultat. Emirul prezintă, atunci, în numele delegației arabe pe care o prezida, mai multe petiții „Consiliului celor zece” expunând, în detaliu, aspirațiile arabilor la independență și amintind, totodată, colaborarea lor sinceră cu aliații în timpul războiului. Dar toate eforturile sale se dovediră zadarnice. Puterile învingătoare se arătau puțin interesate de năzuințele arabilor ; ele erau ocupate, la Conferință, să dezbată modul cum să-și repartizeze țările detașate din Imperiul otoman și din celelalte imperii învinse, coloniile rămase moștenire de la germani și zonele de influență.

La 6 februarie 1919, Feisal veni să pledeze personal cauza arabă, în fața „Consiliului celor zece”, Lawrence servindu-i ca secretar și interpret. La fel ca în memorandumul prezentat anterior, emirul revendică independența arabilor în Siria, Mesopotamia, Hedjaz, Nedjd și Yemen. Pentru Siria, el admitea colaborarea tehnică sub formă de funcționari străini angajați și plătiți. Pentru Mesopotamia și Palestina, era de acord cu colaborarea unei mari puteri. În ce privește Hedjaz, Nedjd și Yemen, nu accepta să discute nici statutul, nici soarta acestor state independente. Dar nu avu nici de data aceasta succes, hotărîrea de a împărți teritoriile arabe, între Anglia și Franța, fiind luată mai de mult.

În cursul șederii lui Feisal la Paris, unde închiriasă o vilă elegantă, pe Avenue du Bois, Lawrence nu-l va părăsi decît trei-patru zile, fiind convocat la Londra pentru a i se înmîna personal de către rege, Ordinul Băii, ce-i fusese acordat pentru cucerirea portului Akaba, în timpul campaniei din Arabia. Dar dorind să șocheze și de data asta, Thomas Edward îi spuse suveranului înainte de ceremonie că nu poate accepta onoarea de a primi înalta decorație, deoarece el și-a luat, în timpul războiului, în numele guvernului britanic, unele angajamente privind cauza

arabă care nu sînt respectate. Cum putea fi interpretat gestul îndrăzneţ al micuţului colonel faţă de regele său ? Reacţie sinceră ? Extravaganţă personală ? Sau în spatele acestei atitudini se disimula poziţia anumitor cercuri britanice care erau de părere că ar trebui oprite, cu orice preţ, înaintarea şi concurenţa franceză în Orientul Mijlociu, inclusiv, sprijinind crearea unui mare stat arab şi împiedicînd astfel acapararea Siriei de către Franţa ? O astfel de explicaţie n-ar fi hazardată ţinînd seama de hăţişurile politicii coloniale engleze, exponenţii săi manifestîndu-se şi acţionînd adeseori în direcţii cu totul opuse, conforme opiniilor unui grup sau altul, politico-militar. În cazul de faţă, un grup ce se opunea politicii de colaborare cu Franţa în Orientul Mijlociu.

La Paris, Lawrence, îmbrăcat cînd în vestminte arabe, cînd în uniformă de colonel englez, dar purtînd pe cap tradiţionala basma beduină, devenise, repede, un personaj bine cunoscut în cercurile Conferinţei de pace. Churchill dejună cu el şi fu sedus de personalitatea tînărului colonel ; ulterior, conducînd ministerul coloniilor, îl va angaja în calitate de consilier pentru problemele arabe. Într-o zi, fu prezentat lui Foch. Lawrence nu se arătă copleşit de prestanţa generalisimului care condusesese la victorie armatele aliate. Se spune că, discutînd despre situaţia din Orient, Foch i-ar fi menţionat la un moment dat :

— Ei bine, tinere, se pare că veţi merge să luaţi comanda armatelor arabe şi să ne faceţi război în Siria ?

— Cu siguranţă nu, domnule general. Cel puţin, dacă dumneavoastră însuşi nu veţi lua comanda forţelor franceze. În acest caz, desigur, nu aş putea declina onoarea,... i-a replicat colonelul britanic.

Evenimentele se scurgeau fără să aducă cel mai mic semn favorabil cauzei arabe, în pofida eforturilor delegaţiei Hedjazului sprijinită şi dirijată din umbră de Lawrence. Emirul continua să se întâlnească cu diverse personalităţi politice prezente la Conferinţa de pace, unii exprimîndu-şi simpatia pentru independenţa arabilor, alţii explicîndu-i că de fapt cărţile au fost împărţite de mult şi în fond jocul este deja încheiat.

Lui Feisal îi mai rămînea, în apărarea cauzei arabe, o singură speranţă : sprijinul preşedintelui american Wilson. În proiectul acestuia, privind crearea Societăţii Naţiunilor, depus în decembrie 1918 şi adoptat ulterior de „Consiliul celor zece“, menţionîndu-se problema ţărilor arabe des-

prinse din Imperiul otoman, se stipula, la articolul 19, următoarele : „Anumite comunități, care aparțineau altă dată Imperiului otoman, au atins un astfel de grad de dezvoltare încît existența lor ca națiuni independente ar putea fi recunoscută provizoriu, cu condiția ca sfaturile și ajutorul unei puteri mandatare să ghideze administrația lor pînă în momentul în care ele vor fi capabile să se conducă singure. Dorințele acestor comunități trebuiesc luate în considerare pentru alegerea puterii mandatare“.

Feisal va profita de ocazie pentru a cere trimiterea unei comisii de anchetă interaliată în Irak, Siria, Liban și Palestina, aceasta urmînd să asculte, la fața locului, doleanțele populației. Consiliul suprem de pace decise, în acest sens, la sfîrșitul lui martie 1919, să deplaseze o comisie de anchetă internațională în Orientul Mijlociu, compusă din reprezentanți englezi, francezi și americani. Dar atunci cînd cele trei puteri fură solicitate să-și desemneze reprezentanții, Franța și Anglia se eschivară. Ele erau sigure că populațiile țărilor arabe se vor pronunța pentru independență. Convențiile Sykes-Picot și declarația Balfour ar fi devenit, în acest caz, literă moartă.

Președintele Wilson, considerînd refuzul neașteptat al Franței și Angliei drept un afront personal, numi ca delegați americani pe Henry King și Charles Crane, de unde numele de „Comisia King-Crane“, expediindu-i la 30 aprilie în Orientul Mijlociu. După aproape trei luni de întîlniri și convorbiri cu toate tendințele politice, religioase și comunitare ale populațiilor, cei doi delegați americani, reîntorși în Europa, prezentară lui Wilson constatările lor : În Palestina, arabii erau împotriva planurilor britanice, considerînd că acestea conduc spre crearea unui stat evreiesc fără să țină seama de drepturile și interesele locuitorilor autohtoni și cereau independența cu o asistență americană. În Liban, o parte a populației (creștinii) ar fi preferat un mandat francez. În restul teritoriilor arabe, reprezentanții populațiilor se pronunțau ferm pentru deplină independență. Raportul King-Crane n-a prea plăcut ; pînă la urmă, supus presiunilor cercurilor politice de acasă, însuși președintele Wilson avea să se ralieze politicii imperialismului englez și francez subscriind la împărțirea Orientului Arab între cei doi aliați ai săi.

De fapt, lucrurile erau tranșate chiar din zilele în care „Comisia King-Crane“ se afla încă în Orient chestionînd opțiunile populațiilor locale. Delegații la Conferința de pace

semnaseră, la 28 iunie 1919, Tratatul de la Versailles, care plasa sub mandat regiunile arabe detașate Imperiului otoman. Acest tratat va fi urmat, la 15 septembrie 1919, de o convenție între Anglia și Franța care prevedea înlocuirea trupelor engleze din Siria și Cilicia cu trupe franceze. Între timp, pentru arabi devenise clar că între cei doi aliați există o înțelegere în vederea trecerii Siriei și Libanului sub mandat francez. Feisal protestă energic și ceru ca armata engleză din Levant, ce va fi retrasă, să fie înlocuită de contingente arabe. Guvernul britanic, avînd în vedere posibilitatea primirii în schimb a regiunii petroliere Mossul din Irak, care inițial fusese inclusă în zona de influență franceză, îi dădu emirului un răspuns negativ.

Feisal, descurajat de eșecurile sale la Conferința de pace, se întorsese, încă din cursul primăverii, la Damasc, unde Zeid, fratele său mai mic se descurca anevoie cu înțirimatul ce-i fusese lăsat. Aici se va ține, la 2 iulie 1919, un Congres arab opunîndu-se hotărîrii de a fi stabilit un mandat european pentru Siria, Irak, Palestina, Liban și respingînd, de asemeni, solicitările mișcării sioniste în Palestina. Un nou Congres arab întrunit, la Damasc, în primele luni ale anului 1920, ajungînd la convingerea că aspirațiile naționale ale poporului arab nu vor fi realizate pe calea negocierilor, proclamă, la 8 martie 1920, independența Siriei unificate, în care intra și Palestina, teritoriul actualei Iordanii și Libanul (cu statut autonom). Feisal fu ales rege al Siriei în timp ce fratele-său Abdallah era proclamat rege al Irakului. Hotărîrile congresului arab de la Damasc, determinară pe francezi și englezi să-și repartizeze oficial mandatele, cît mai urgent posibil.

La 19 aprilie 1920, la San Remo, în Italia, puterile învingătoare se întruniră în cadrul unei conferințe menită să decidă atît asupra teritoriilor arabe desprinse din Imperiul otoman cît și asupra Turciei, pînă la încheierea tratatului de pace cu această țară.

Conferința de la San Remo, desfășurată pe parcursul unei săptămîni, hotărî unilateral să plaseze Libanul și Siria sub mandat francez, Irakul, Palestina și Transiordania sub mandat britanic, specificînd că Anglia va executa și dispozițiile conținute de Declarația Balfour în privința Palestinei. Această decizie, unilaterală, a conferinței de la San Remo era nu numai în contradicție cu promisiu-

nile făcute de Anglia, în timpul războiului, regelui Hussein și popoarelor arabe, dar contravenea și articolului 22 al Cartei Societății Națiunilor (Tratatul de la Versailles) care, plasînd teritoriile detașate din Imperiul otoman sub mandat, specifica, fără echivoc, că trebuiesc luate în considerație, în primul rînd, opțiunile comunităților din țările respective la alegerea puterii mandatare. Or, participanții la Conferința de la San Remo, presați de evenimente, nu s-au mai gîndit să consulte, din nou, în acest sens, și populațiile din Siria, Liban, Palestina și Irak. Ținînd seama de concluziile comisiei americane King-Crane, care anchetase cu un an înainte opțiunile locuitorilor teritoriilor în cauză, puterile învingătoare nici n-aveau vreun interes să le mai chestioneze încă odată deoarece rezultatul ar fi fost identic. Ei începeau să ignore deci Carta Societății Națiunilor doar la cîteva luni de la adoptarea ei.

În ce privește Turcia, Conferința de la San Remo veni cu cîteva precizări complementare la deciziile interaliatate anterioare. După armistițiul de la Mudros, încheiat la sfîrșitul lui octombrie 1918, care consemna ieșirea Imperiului otoman din război și capitularea armatei sale, aliații începură să ocupe diverse puncte ale teritoriului turcesc propriu-zis. La mai puțin de zece zile, flota anglo-franceză ancora în fața Istanbulului. Trei cabinete imperiale se succedară rapid la putere, fiecare compus din personaje filoengleze, unul mai conservator decît altul. În martie 1919, marele vizir Damad Ferit se duse la Paris pentru a se interesa pe lîngă aliați de soarta țării sale. Primirea rece ce i se făcu acolo lăsa să se înțeleagă primejdia ce plana asupra Turciei. Slabii săi guvernanți de la Istanbul aprobă nu numai dezmembrarea imperiului dar și a națiunii, cramponîndu-se de putere, pînă la ultima suflare, gata să facă, pentru a o păstra, orice fel de compromis.

La 15 mai 1919, trupe grecești debarcau la Smirna (Izmirul de azi), urmate la scurt timp de trupe italiene, în regiunea Adalia. Prin acordul franco-anglo-italian de la Saint Jean de Maurienne, încheiat în aprilie 1917, Italiei i se admitea drepturi asupra unei importante părți a Anadoliei de sud, cu Smirna, Adalia, Konieh. Urma ca aceste prevederi să fie supuse spre aprobare și Rusiei. Rusia revoluționară excluzînd însă o astfel de aprobare, Franța și Anglia au găsit pretextul, după încheierea războiului, să considere acordul ca perimat. În schimb, cele două guverne

s-au arătat favorabile pretențiilor grecești, în special în zona Smirna locuită de populație greacă. Debarcarea italienilor, la Adalia, a suscitat o notă de protest, din partea lui Lloyd George și Clemenceau, dar faptul era consumat. Conferința de la Londra, din februarie 1920, decidând ca totuși Istanbulul să rămână Turciei a aprobat instalarea Greciei în regiunea Smirna și a Italiei în Adalia. De asemenea a consfințit ocuparea de către francezi a Ciliciei, situată în zona litoralului mediteranean, între Munții Taurus și frontiera siriană, regiune care era locuită, atunci, de o populație numărînd 300 000 de turci și 50 000 de armeni.

La San Remo, condițiile privind Turcia fură înăsprite. Greciei i se acorda posesiunea asupra întregii Tracii răsăritene, pînă în apropiere de Istanbul, plus zona ocupată de ea în Asia Mică. Strîmtorile urmau să fie demilitarizate și neutralizate sub controlul unei comisii internaționale. Se preconiza crearea unui stat independent armean și a unui Kurdistan independent. În partea din Anatolia rămasă Turciei, atît Franței cît și Italiei li se rezervaseră întinse zone de influență. Turcia era obligată să predea întreaga flotă alăților iar armata sa nù putea să depășească un efectiv total de 50 000 de oameni.

Tratatul de pace cu Turcia, semnat la Sèvres, lîngă Paris, la 10 august 1920, relua prevederile de la San Remo cu precizările de rigoare : Arabia, Palestina, Siria, Mesopotamia erau detașate definitiv de Turcia care renunța de asemenea la orice drept asupra Egiptului, Sudanului, Ciprului, Tripolitaniei, Tunisului și Marocului. Smirna, cu teritoriul înconjurător, trecea sub administrație grecească pentru o perioadă de cinci ani după care un plebiscit trebuia să hotărască asupra soartei sale definitive. Insulele din Marea Ionică, ce aparținuseră Imperiului otoman, treceau, cu toate, fie la Grecia fie la Italia. Turcia răsăriteană, fără Istanbul și suburbiile sale, revenea, de asemenea, Greciei. Aceleași stipulări ca și la San Remo, în ceea ce privește Armenia independentă și Kurdistanul autonom.

Turcia devenise între timp un fel de protectorat britanic, sultanul și guvernul său acționînd doar la sugestiile ambasadei engleze. Dar, dincolo de Bosfor, în Anatolia, se năștea, în acele zile dramatice, în mod neașteptat pentru planurile puterilor europene, o mișcare naționalistă de mare amploare care, stringînd sub steagul ei întregul po-

pot, va reuși să răstoarne toate intrigile și intențiile puterilor străine.

Marea șansă a mișcării naționaliste a fost că în fruntea sa s-a găsit, în acele momente extrem de critice pentru națiunea turcă, o personalitate politică și militară de talia lui Mustafa Kemal, denumit mai târziu Atatürk, care a știut s-o conducă cu pricepere la victorie, răsturnând toate calculele puterilor străine. Tânărul căpitan, pe care l-am întâlnit la începutul povestirii, în toamna lui 1906, la Damasc, punând bazele organizației revoluționare „Patrie și Libertate“, obținuse în timpul războiului mondial, la 35 de ani, gradul de general, comandînd, rînd pe rînd, o divizie, un corp de armată, o armată și spre sfîrșitul ostilităților, un grup de armate.

În primăvara lui 1919, Mustafa Kemal fusese numit în Anatolia inspector al armatei a 9-a, cu sediul la Samsun. Guvernul sultanului, conștient de marea popularitate de comandant militar a tînărului general, dorea, pe această cale, să-l îndepărteze de Istanbul, probabil și la sugestia englezilor, suspicioși față de orice adversar potențial al planurilor lor acaparatoare. Înainte de plecare, Kemal fusese informat că inamicii săi hotărîseră să scufunde nava pe care urma să călătorească de la Istanbul la Samsun (port în Asia Mică, pe țărmul Mării Negre). Neluînd în seamă pericolele, el se îmbarcă pe un mic vas „Bandirma“, debarcînd, la 19 mai, pe cheiul portului Samsun. Cu patru zile înainte, trupele grecești ocupaseră Smirna, ca un prim pas al unei campanii de cucerire în Anatolia.

Evocînd amintirile și sentimentele sale din acele momente de răscruce pentru națiunea turcă, Mustafa Kemal le va înfățișa într-un tâbolu cuprinzător : „Grupul din care făcea parte Imperiul otoman era învins. Armata otomană fusese hărțuită din toate părțile și un armistițiu dezastruos tocmai fusese semnat. Atunci, națiunea era oboșită și sărăcită de lungi ani de război, iar acei care o tîrîse în acest război mondial, negîndindu-se decît la salvarea lor, fugiseră din țară. Vahdettin, care cumula funcțiile de sultan și de calif, căuta noi căi sau mijloace prin care își imagina că și-ar putea salva personalitatea sa degenerată și tronul. Cabinetul lui Ferit Pașa era neputincios, fricos, fără demnitate, fiind legat doar de dorința personală a sultanului și consimțînd la orice situație infamantă. Armata era lip-

sită de armele și munițiile sale. Statele Antantei nu erau animate de nevoia respectării clauzelor armistițiului. Învocînd, fiecare, un pretext, flotele și soldații Antantei se aflau la Istanbul, francezii ocupau provincia Adana, englezii provinciile Ufa, Maras și Ayıntap, forțele armate italiene se găseau la Antalya și la Konya, cele ale englezilor la Merzifon și Samsun. În toate părțile, ofițerii și funcționarii străini cît și partizanii lor treceau la acțiune. În sfîrșit, la 15 mai 1919, armata greacă debarca la Izmir cu aprobarea statelor Antantei“.

Continuînd descrierea situației, Mustafa Kemal amintea soluția care mai putea salva națiunea : „În acea epocă, bazele Imperiului otoman erau avariate și existența sa ajunsese la sfîrșit. Țările care formase Imperiul erau desprinse de el și nu mai rămînea decît patria-mamă unde locuia o mină de turci. Ultima problemă consta într-o dezmembrare la rîndul ei. Imperiul otoman, independența sa, sultanul, califul, guvernul, toate acestea nu mai reprezentau decît cuvinte fără sens. Ce fel de ajutor se dorea și pentru cine ? În astfel de condiții, ce decizie putea fi serioasă și realistă ? În această situație nu exista decît o singură hotărîre de luat. Era aceea a creării unui nou stat turc sprijinit pe suveranitatea națională și independență fără nici o rezervă“.

Această idee avea să călăuzească întreaga activitate a lui Mustafa Kemal în fruntea mișcării naționale de eliberare care va da naștere republicii turce, independente și suverane, în frontierele sale din zilele noastre. Dar lupta n-ă fost ușoară și au trebuit aproape patru ani ca să izbîndească.

Mișcarea de eliberare națională dezvoltîndu-se în Anadolia sub conducerea lui Mustafa Kemal, englezii ocupară militar Istanbুলul la 15 martie 1920, efectuînd arestări masive în rîndurile partizanilor acestuia și deportîndu-i în Malta. Damid Ferit, numit din nou mare vizir, nu era decît o simplă marionetă în mîinile englezilor. Aceștia îl forțară pe sultan să-i proclame rebeli și în afara legii pe membrii mișcării naționaliste ; căpetenia religioasă Șeik-ul-Islam îi denunță, la rîndul său, drept „trădători ai Islamului“. Lui Mustafa Kemal i se luă toate funcțiile și gradele militare fiind condamnat la moarte, în contumacie, de autoritățile marionetă de la Istanbul. Bineînțele că toate aceste decizii n-aveau nici o valoare, nici prac-

tică și nici morală, ele fiind dictate de niște guvernnanți lipsiți de orice autoritate reală.

La 23 aprilie 1920, membrii Marii Adunări Naționale reunită la Angora (Ankara), care devenise capitala mișcării naționaliste, îl aleseră pe Mustafa Kemal în funcția de președinte al înaltului for. O săptămână mai târziu, Kemal încunoștință toate țările străine, printr-o notă adresată miniștrilor de externe, de constituirea Marei Adunări Naționale, care va numi foarte curând un consiliu de miniștri dirijat direct de el însuși. În același timp, hotărînd să ia legătura cu Rusia Sovietică, care lupta în acel timp, ca și Turcia, împotriva intervenționiștilor străini, Mustafa Kemal trimise o delegație la Moscova condusă de ministrul afacerilor externe al noului guvern. Turcia naționalistă obținuu, cu această ocazie, recunoașterea sa oficială din partea marelui vecin și, ulterior, chiar sprijin militar direct împotriva intervenționiștilor străini.

Încurajat de Anglia, guvernul grec din acel timp, ordonă înaintarea trupelor sale în interiorul Anatoliei, acestea ajungînd, în august 1921, pe râul Sakaria, la o distanță nu prea mare de Angora, capitala noii Turcii naționaliste. Luînd personal conducerea armatei, în calitate sa de comandant șef, Mustafa Kemal a dirijat-o direct în cursul mari bătălii de pe râul Sakaria, care s-a încheiat cu o victorie turcească hotărîtoare. Diviziile grecești vor începe o retragere forțată ce se va termina, un an mai târziu, cu evacuarea completă a Asiei Mici.

Jucîndu-le o mică cacialma aliaților britanici, în competiția din Orient, francezii deciseră, pe neașteptate, în octombrie 1921, să renunțe la Cilicia, cu excepția sandjakului Alexandretta, recunoscînd de facto guvernul kemalist și furnizîndu-i arme. Cu cîteva luni mai înainte, italienii care își dădeau seama că angrenarea lor într-un război în Asia Mică i-ar costa foarte mult, promițînd în schimb beneficii foarte reduse, deoarece, pînă la urmă, castanele scăse din foc, cu mîna lor, le-ar fi revenit altora, hotărîseră și ei să-și retragă trupele, păstrînd însă, în stăpînire proprie, insulele Dodecanezului.

Rămîneau în joc doar englezii. În ciuda tuturor diligențelor făcute direct, la Paris, de Lloyd George, Anglia nu reușise să obțină acordul Franței pentru o acțiune militară comună. Franța se va retrage nu numai din Asia Mică dar și de pe țărmul european al strîmtorilor. Căderea gu-

vernului Lloyd a operat o mutație determinantă în atitudinea Angliei, care retrăgându-și sprijinul acordat pînă atunci pretențiilor grecești a ajuns la o înțelegere cu noua Turcie, nu înainte de a facilita fuga sultanului Vahdettin, la bordul unui crucișător britanic ce staționase pe Bosfor. La 11 octombrie 1922, Turcia, Anglia și Grecia semnav Armistițiul de la Mudania, prin care autoritatea guvernului de la Ankara se întindea direct și asupra Istanbulului.

În continuare, va urma încheierea tratatului de la Lausanne, după aproape un an de negocieri, întreruperi și reluări. La negocieri participaseră Anglia, Franța, Italia, Grecia, Turcia și Rusia Sovietică care sprijinea regimul kemalist. Duelurile verbale dintre lordul Curzon, reprezentantul Angliei și Cicerin, reprezentantul sovietic vor fi reproduse pe larg de presa vremii. Conform prevederilor tratatului semnat la 24 iulie 1923, în orașul elvețian de pe malul lacului Lemman, Turciei îi rămînea întreaga Asie Mică și Tracia răsăriteană (23 000 km²) în Europa. Se stipula, de asemenea, un schimb de populații între Turcia și Grecia afectînd un număr de aproape un milion și jumătate de locuitori aparținînd ambelor națiuni. Străimtorile erau demilitarizate, capitulațiile față de puterile străine, abolite.

Clădită pe noi baze, Republica Turcia, care succeda Imperiului otoman, înceta să mai fie obiectul controverșelor politice ale marilor puteri europene și va deveni statul cel mai stabil din zona Orientului Mijlociu, unde între cele două războaie mondiale, în condițiile mandatului și ale dominației străine, popoarele țărilor arabe vor trece prin destule suferințe, ridicînd adeseori steagul revoltei în scopul dobîndirii libertății și independenței lor naționale.

Tancuri și avioane împotriva săbiilor și pumnalelor

Șoseaua dintre Beirut și Damasc, construită la sfîrșitul secolului, trecut, escaladează înălțimile Munților Liban, strecurîndu-se prin trecătoarea Dahr El Baidar, la 1 600 m altitudine, pentru a coborî, în continuare, spre mînosul platou, cunoscut sub numele de cîmpia Bekaa, traversîndu-l în toată lățimea sa de 15—20 km, pînă la primele pante ale Munților Antilibanului. Mai departe, serpuiind

de-a lungul unor coline nu prea înalte, acoperite de stu-fişuri ţepoase şi măraciniş pitic, înaintează printre pereţii dreپti de piatră, ciopliţi în cele mai ciudate forme de su-flul stihinic al hamsinului, vîntul celor cincizeci de zile, iscat din inima deşerturilor la cumpăna dintre iarnă şi pri-măvară.

Prin aceste locuri de o frumuseţe sălbatică, tulbură-toare, mărşăluia, în zorii zilei de 24 iulie 1920, o lungă coloană militară. În avangardă, cercetînd cu atenţie tere-nul, se tira o companie de tancuri „Renault“, apreciate ca cele mai rapide şi uşor manevrabile maşini din noua armă a blindatelor apărută în ultima parte a războiului mondial proaspăt încheiat. Monştrii de oţel erau urmaţi de subuni-tăţi ale regimentului 415 de infanterie francez, încadrate de fesurile înalte ale tiraliorilor senegalezi din regimentele 10 şi 11, în partea dreaptă, şi de vestoanele verzi ale regi-mentului 2 de tiraliori algerieni, pe partea stîngă. În flancuri, dincolo de îngustimea defileului, se desfăşurau es-cadroanele regimentului de spahii marocani, cu turbane albe şi tunici roşii, fluturîndu-şi, în galopul cailor, lungile pelerine ce le atîrnau pe umeri. Deasupra coloanei, trecea, din cînd în cînd, la mică înălţime, avioane biplane de tip Caudron, cu cercuri tricolore pe aripi, jalonînd drumul tanchiştilor şi infanteriştilor francezi şi al celor patru re-gimente coloniale însoţitoare.

Această impunătoare desfăşurare de forţe militare, în timp de pace, era comandată de generalul Goybet şi avea drept ţintă capitala siriană spre care se îndrepta, în acea zi de iulie, în marş forţat, avînd misiunea să zădărească orice împotrivire întîlnită în cale.

Trecuse mai bine de patru luni din momentul procla-mării independenţei siriene. Evenimentul se petrecuse ca urmare a hotărîrilor luate de Congresul arab sirian întru-nit la Damasc, în primele luni ale anului 1920. La 8 mar-tie, după zece ore de dezbateri, cei 80 de reprezentanţi ai provinciilor siriene adoptaseră, într-o atmosferă entuziastă, textul definitiv al rezoluţiei finale care prevedea : inde-pendenţa Siriei în hotarele ei naturale, cu luarea în con-siderare a dezideratelor populaţiei libaneze ; refuzul unei organizări statale evreieşti în Palestina numită, în mod curent, Siria de sud sau Siria mică ; abolirea administra-ţiei militare străine ; proclamarea emirului Feisal, fiul su-veranului Hedjazului, ca rege al noului stat sirian ; con-

stituirea unui guvern responsabil în fața congresului, pînă la alegerea parlamentului.

În după amiaza aceleiași zile, la palatul Municipality din Damasc se desfășură, cu largă participare, solemnitatea proclamării lui Feisal ca suveran al regatului Siriei. La sosire, acesta fusese întâmpinat de autoritățile locale, de reprezentanții puterilor aliate, de înaltul cler și de notabilitățile țării. Din balconul clădirii, secretarul Congresului sirian dădu citire, cu glas tare, hotărîrii de a-l proclama pe Feisal rege al noului stat, istoricul act fiind salutat de uralele mulțimii, acompaniate de 101 lovituri de tun. Apoi, întreaga asistență trecu, rînd pe rînd, prin fața regelui, strîngîndu-i mîna, ceea ce echivala, după tradiția arabă, cu ceremonialul încoronării din statele europene. În cursul serii, se constituia primul guvern al Siriei independente.

Congresul sirian va elabora, în continuare, Constituția țării, promulgînd-o la 3 iulie. Noile autorități statale își exercitau autoritatea atît în capitală cît și în provincii; administrația începea să se organizeze temeinic pînă în ultima localitate; se înființaseră forțe armate naționale introducîndu-se serviciu militar obligatoriu. Siria își lua în mîinile-i proprii, cu multă hotărîre, toate atributele unei națiuni independente.

Puterile occidentale refuzaseră însă să recunoască legitimitatea independenței siriene. Convocată în grabă, Conferința „celor patru“ de la San Remo, distribui Franței și Angliei, mandatele administrării teritoriilor arabe aflate în trecut sub stăpînirea directă a Imperiului otoman. Iar generalul Gouraud numit de guvernul de la Paris înalt comisar al Franței pentru Levant și care se instalase încă de la sfîrșitul anului 1919 la Beirut, concentră trupe pe litoralul libanez în vederea unei acțiuni menite să aducă la îndeplinire deciziile Conferinței de la San Remo în privința Siriei.

Dîndu-și seama de pericolul unei intervenții militare asupra tînărului său stat, Feisal îi scrisese, la 8 iulie, generalului Gouraud, exprimîndu-și dorința de a merge în Europa pentru a discuta cu guvernele francez și englez situația creată. El solicita, pentru această călătorie, să i se pună la dispoziție un vas de război francez. Gouraud îi aduse la cunoștință, în mod oficial, că înainte de plecare trebuia să satisfacă anumite cereri: punerea la dispoziția trupelor franceze a căii ferate Rayak-Alep (tronsonul Bei-

rut-Rayak se afla deja în mâinile lor); recunoaşterea mandatului francez ; acceptarea monedei-hîrtie emisă de Banque de Syrie (franceză); abolirea serviciului militar obligatoriu. În continuare, i se atrăgea atenţia că, în cazul în care va alege altă cale pentru a se îndrepta spre Europa, ocolind autorităţile militare franceze din Levant, atunci guvernul francez va refuza să discute cu el problemele Siriei.

Între timp se petrecu afacerea consiliului libanez ai cărui membri, de acord cu regele Feisal, încercaseră să ajungă la Paris pe o cale ocolită, pentru a-şi pleda, acolo, cauza. Descoperiţi, ei fuseseră arestaţi de autorităţile militare franceze.

Tensiunea creştea zi de zi. Generalul Gouraud dădu ordin să se constituie o coloană de luptă şi să fie gata pregătită pentru un marş decisiv în direcţia Damascului. Apoi îi trimise lui Feisal un ultimatum, condiţiile acestui document urmînd să fie acceptate, în bloc, pînă la 18 iulie şi executate, total, înainte de 31 iulie, ora 24.

Reacţia fu extrem de violentă la Damasc, mulţimea manifestîndu-şi oprobriul prin puternice acţiuni de stradă. Feisal îi ceru atunci lui Gouraud să clarifice condiţiile puse şi să-i acorde un răstimp mai mare pentru studierea lor. Generalul francez, arătîndu-se „mărinimos“, îi dădu o păsuire de încă... 24 de ore. Feisal care ştia că în faţa unei invazii militare franceze nu va putea rezista cu slabele sale forţe armate, în curs de organizare şi lipsite de armament modern, acceptă în bloc condiţiile puse, transmiţînd răspunsul printr-o scrisoare redactată în limba arabă.

Între timp, la Damasc, situaţia luase o turnură dramatică. Congresul sirian, reunit ad-hoc, declară nul orice fel de acord încheiat de guvern care nu va respecta decizia din 8 martie, privitoare la independenţa ţării. Izbucniră tulburări de stradă. În capitala siriană domnea atmosfera unui început de război civil, alimentată copios de agenţii plătiţi ai francezilor, îndemnînd la nesupunere şi la împotrivire armată deşi în condiţiile date nu exista nici o şansă pentru tinerele forţe armate siriene de a face faţă unui război modern. Astfel de agenţi, strecuraţi pînă şi în anturajul lui Feisal, dublau vocile unor elemente aventuroase care îl împingeau pe rege spre capcanele întinse de autorităţile generalului Gouraud. În rîndurile populaţiei îşi făcea loc spiritul revoltei aţîţat de cei interesaţi să pro-

ducă dezordine ce ofereau pretexte pentru intervenții străine. Mulțimea, ieșită în stradă, atacă și devastă clădiri guvernamentale. În ciocnirile cu forțele de ordine ale proaspătului stat, se înregistrează 300 de morți și răniți numai în seara de 20 iulie.

Cu o zi înainte, generalul Gouraud trimisese un nou ultimatum regelui Feisal, stabilind, ca termen de primire a unui răspuns afirmativ, în limba franceză, data de 21 iulie, ora 1. Presat de evenimente, Feisal decise la 20 iulie să dizolve forțele armate, dînd ordin, totodată, elementelor înaintate de la postul Anjar (astăzi pe teritoriul libanez, în apropierea frontierei cu Siria) să se replieze imediat spre Damasc și decretă cursul forțat al așa-numitei monede siriene (emisă de o bancă cu capital francez). Răspunsul său detaliat de acceptare a condițiilor ce i se pusese, comunicat colonelului Cousse, reprezentantul la Damasc a lui Gouraud, la orele 18 în aceeași zi, îl încheie în felul următor : „Sînt convinși că guvernul Republicii Franceze nu va întîrzia să înțeleagă că penibila criză pe care am trecut-o cu bine împreună, n-a fost decît rezultatul unei neînțelegeri“.

Acest răspuns, predat la orele 18, cifrat și expediat la orele 20, parveni generalului Gouraud, datorită unei defecțiuni, bine calculate de către francezi, a liniilor telefonice dintre Damasc și Beirut, abia după expirarea termenului ultimatumului, atunci cînd ordinul de luptă fusese deja dat coloanei generalului Goybet. La 21 iulie, aflînd că a fost tras pe sfoară, trupele franceze înaintînd în direcția Damascului, Feisal protestă cu vehemență pe lîngă reprezentantul înaltului comisar francez din Levant, atunci cînd acesta îi înmînă un nou ultimatum din partea lui Gouraud, conținînd condițiuni mult mai dure. „Noi refuzăm războiul dar acceptarea ultimei dv. note ne expune în mod sigur războiului civil“. Zarurile fuseseră aruncate și apariția trupelor franceze la porțile Damascului devenise iminentă. Înfuriat de perfidia cu care fusese tratat, regele Feisal, luăt de curent, optă pentru luptă, predicînd el însuși războiul în timp ce străbătea incinta marelui moschei a Omeyazilor cu sabia în mînă.

Tînăra armată siriană, comandată de colonelul Yussef Al-Azme, ministrul apărării din guvernul de la Damasc, ieși în întîmpinarea inamicului întîlnindu-l la Khan Mey-salun, punct situat la circa 40 km de capitală. Efectivele

forțelor siriene se cifrau la câteva sute de soldați, slab înarmați, cu muniție doar pentru o oră de luptă, dar decisi să apere cu prețul vieții pământul patriei. În dimineața zilei de 24 iunie, la orele 5 și 30, artileria franceză deschise focul fără a reuși să-i scoată pe trăgătorii sirieni din pozițiile ocupate de aceștia printre stînoile colinelor. Urmare, la rînd, avioanele de bombardament franceze secondînd infanteria colonială ce ataca la baionetă, în timp ce tancurile Renault înaintau nestîngerite prin mijlocul șoselei. Moartea eroică, pe cîmpul de luptă, a colonelului Yussef Al-Azme și superioritatea tehnică atît de netă a francezilor puse capăt confruntării, în scurt timp apărătorii sirieni fiind nevoiți să se retragă în dezordine. La orele 11, primul dintre supraviețuitori, ajuns la Damasc, aduse știrea dezastrului. A doua zi trupele franceze, care curățiseră între timp zona de trăgători izolați, intrară în capitala siriană părăsită, în grabă, de rege și de entourageul său. Generalul Goybet anunță detronarea lui Feisal, lăsînd conducerea provizorie unui guvern încropit la repezeală.

La 7 august 1920, generalul Gouraud, înaltul comisar francez pentru Levant, își făcea intrarea în Damasc. Peste trei săptămîni, la 1 septembrie, el proclamă formarea statului Liban, în frontierele sale actuale, avînd drept capitală Beirutul. Se înțelege, însă, sub mandat francez. Vechiului Liban autonom, din timpul Imperiului otoman, locuit de maroniți, greco-catolici și druzi, îi fură adăugate : podișul Bekaa, districtele Hasbaya, Rachaya și Saida, din sud, precum și zona nordică, din jurul portului Tripoli, toate cu preponderență musulmană.

Urmă la rînd, decuparea Siriei propriu-zise, în patru state-fantomă : Damasc și Alep (din septembrie 1920 pînă în ianuarie 1925), Alauit (iulie 1922—decembrie 1936), Djebel Druz (martie 1922 — decembrie 1936), create pe baza principiului divizării pentru a domina. Autoritățile franceze, înțelegînd greșit sau mai de grabă ignorînd nașterea naționalismului arab, activ încă din ultima perioadă a stăpînirii otomane, creșterea continuă a sentimentului unitar al arabismului, mizară, de la început, pe antagonismele dintre diversele minorități naționale sau comunități religioase, ceea ce va avea, pînă la sfîrșit, un efect contrariu, conducînd la marea mișcare insurecțională din 1925.

La 24 iulie 1922, Societatea Națiunilor confirmă mandatul francez asupra statelor din Levant, recunoscînd or-

ganizarea administrativă deja realizată. Regimurile administrative din așa-numitele state create de francezi funcționau în moduri de organizare diferențiate : în Damasc și Alep, reunite, la începutul lui ianuarie 1925, sub numele de Siria, șeful statului era un notabil autohton desemnat de puterea mandatară și ajutat de o administrație siriană în care francezii aveau rol de consilieri. În „statele” Alauit și Djebel Druz, administrația franceză, plasată sub responsabilitatea unui guvernator francez, era directă.

Poporul arab sirian — care avusese atît de suferit de pe urma dominației otomane, mai cu seamă în ultimii ani de război, cînd Djemal Pașa căutase să-l îngenunche, ridicînd spînzurători în piețele publice, unde au fost executați numeroși patrioți, sau exterminînd, deliberat, zeci și zeci de mii de oameni, prin foamete organizată (în anumite zone supuse unei astfel de pedepsă, trupele otomane blocau satele împiedicîndu-le aprovizionarea) — nu înțelegea să accepte înlocuirea unei stăpîniri cu altă stăpînire străină. De aceea, încă din primul moment al ocupării Siriei de trupele franceze focurile revoltelor se aprindeau, într-un loc sau altul, cuprinzînd treptat întregul teritoriu și transformîndu-se în anii 1925—1926 într-un adevărat incendiu generalizat. Peste tot aveau loc tulburări și revolte. În zona litoralului mediteranean, la nord de Lattakia, populația se răsculase purtînd un adevărat război de gherilă, sub conducerea șeicului Saleh el-Ali, care va cuprinde curînd regiunea Munților Zawiyeh ajungînd pînă la Antiohia. În nord-estul Siriei, izbucni o altă răscoală, condusă de Ibrahim Hanno, care reuși să facă repede joncțiunea cu insurgenții șeicului Saleh el-Ali. Pînă în 1922, în cursul luptelor cu răsculații, aveau să-și piardă viața circa 5 000 de soldați francezi, îndeosebi din regimamentele coloniale care formau grosul trupelor de ocupație.

Cea mai puternică mișcare insurecțională se va dezvolta începînd din 1925 în zona de sud-est a Siriei, regiune cunoscută sub numele de Djebel Druz, unde luptele vor continua fără întrerupere, aproape doi ani, regiunea fiind pacificată abia la mijlocul anului 1927.

Între timp, guvernul puterii mandatare schimbase mai mulți înalți comisari în Levant, generalului Gouraud urmîndu-i generalii Weygand, în 1923 și Sarraill în 1925. Spirit liberal și anticlerical, generalul Sarraill, care fusese unul din comandanții militari de vază din cursul războiului

mondial, venise la Beirut cu dorința pacificării Levantului pe calea înțelegerilor cu populațiile locale, prin acceptarea doleanțelor acestora. Dar odată ajuns aici, bătrînul general, în vîrstă de aproape șaptezeci de ani, fu încuștințat, imediat, de înalții funcționari ai administrației franceze din Levant, că „liberalismul și anticlericalismul francez nu constituie o marfă de export pentru colonii” și în cazul concret, nici pentru Liban și nici pentru Siria. Influențat de anturajul său de la Beirut, el cedă acestui punct de vedere și în loc să trateze cu reprezentanții populațiilor locale, preferă să rezolve conflictul pe calea armelor, refuzînd să asculte plîngerile împotriva administrației franceze directe, împotriva abuzurilor funcționarilor acesteia și ale înaltelor autorități civile și militare. O delegație de șeici druzi, venită în două rînduri la Beirut (mai și iunie 1925) pentru a prezenta nemulțumirile populației față de abuzurile căpitanului Carbillet, guvernatorul așa-numitului stat al Djebelului Druz, un tip brutal și fără scrupule, care nu ezita să folosească cravașa în discuțiile cu autohtonii, fûră primiți extrem de rece de generalul Sarraill, ceea ce le răni amorul propriu, onoarea. Ei ridicară în iulie 1925 steagul revoltei urmați de întreaga populație.

Zona Djebel Druz, numită astăzi Djebel Arab, cu culmi muntoase atingînd două mii de metri, era locuită din secolul al XIII-lea de o comunitate druză (sectă religioasă provenită din Islâm dar care pe parcurs s-a îndepărtat de credința inițială) emigrată în sud-estul Siriei din Munții Libanului. Populație de munteni, harnică, curajoasă, conducîndu-se după precepte morale stricte, trăind într-o comunitate închisă și bucurîndu-se de o stare economică mulțumitoare (fiind artizani pricepuți, pomicultori și crescători de animale) druzii au știut să-și apere întotdeauna libertatea, modul lor de viață, la nevoie chiar cu arma în mînă. Relieful accidentat al sud-estului Siriei și aprovizionarea clandestină cu arme de către agenții britanici din Transiordania vecină, interesați să pună bețe în roate aliaților francezi, le-a permis druzilor să poarte un război în toată regula și destul de îndelungat, împotriva unei armate numeroase și dispunînd de echipament modern. În fruntea forțelor druze insurecționale s-a aflat, din primul moment, liderul naționalist, Sultan Pășa Al Atraș, care

luptase și în timpul războiului mondial împotriva trupei-
lor de ocupație otomane.

Generalul Sarraïl, înaltul comisar francez, fost coman-
dant al armatei a III-a la Marna, în 1914, iar apoi pînă la
sfîrșitul lui 1917, al forțelor aliate de pe frontul de la Sa-
lonic, a considerat că-i va fi ușor să înfrîngă răzmerița
unor țărani munteni și, în consecință, a trimis trupe în
regiunea Djebel Druz pentru a pacifica sătele răscolate.

Fermitatea ripostei luptătorilor druzi a fost cu totul
neasteptată pentru francezi. La 20 iulie 1925, o primă co-
loană franceză a fost împrăștiată suferind mari pierderi.
După incendierea misiunii militare franceze din orașelul
Salkhad, situat în mijlocul-zonei muntoase, răsculații s-au
îndreptat spre capitala regiunii Djebelului Druz, orașul
Suwaida, pătrunzînd în interiorul său, la 28 iulie și ase-
diînd garnizoana franceză retrasă în incinta zidurilor vechii
fortărețe. Între 1 și 3 august, 4 000 de luptători druzi au
blocat, la zece kilometri de Suwaida, în împrejurimile sa-
tului Mazraa, o puternică coloană inamică numărînd
13 000 de oameni sub comanda generalului Michaud. În
cursul sîngeroasei bătălii, trupele franceze au pierdut 1 500
de oameni iar luptătorii druzi doar 341. Flăcările răscoa-
lei s-au întins repede pe întregul teritoriu al Siriei, cu-
prinzînd regiunea Ghouta din jurul Damascului, care avea
să fie pacificată abia peste un an. Revolta a trecut mai
departe ajungînd în Liban — în sudul acestuia, în Chouf
(regiunea muntoasă de la sud-est de Beirut) și în zona
Tripoli din nord. În ultima decadă a lunii august, s-au
desfășurat lupte grele pe înălțimile din jurul Damascului,
francezii folosind pe scară largă artileria și aviația.

La 23 august 1925, într-o proclamație adresată po-
porului, Sultan Al Atraș definea astfel țelurile revoluției
siriene : unificarea Siriei și recunoașterea ei ca stat unitar
pe deplin independent ; constituirea unui guvern popular,
validat de un Consiliu legislativ, care să elaboreze o con-
stituție, fundamentată pe principiile suveranității com-
plete și absolute a națiunii siriene ; retragrea trupelor de
ocupație și crearea unei armate naționale, avînd ca mi-
siune apărarea securității țării ; aderarea la principiile
proclamate de revoluția franceză cu privire la recunoaș-
terea drepturilor omului, ale libertății, egalității și frater-
nității. Acest program progresist a găsit o largă audiență
în rîndurile poporului, reușind să cîștige de partea revoltei
masele largi ale locuitorilor țării.

Pentru a înăbuși revolta, autoritățile franceze vor întreprinde, în continuare, o amplă concentrare de forțe militare, însărcinându-l cu această misiune pe generalul Gamelin numit adjunct al generalului Sarrail (generalul Maurice Gamelin a deținut, ulterior, în prima parte a celui de-al doilea război mondial, între 1939—1940, funcția de comandant suprem al forțelor franco-engleze pe frontul din Franța). Ținta atacului francez rămânea Djebel Druz unde, în cursul toamnei anului 1925, s-au înregistrat lupte crâncene. La 18 octombrie, întreprinzând o operație îndrăzneată, insurgenții au pătruns în Damasc. Ei au înconjurat sediul administrativ al înaltului comisar francez încercând să-l captureze. Operația a fost facilitată de o grevă generală a populației, aceasta solidarizându-se cu răsculații. Riposta militară franceză n-a întârziat să vină, fiind teribilă. Timp de 48 de ore, cartiere întregi ale Damascului au fost supuse unui sălbatic bombardament de artilerie și aviație provocând numeroase victime umane. Sub presiunea superiorității numerice și tehnice a inamicului, insurgenții s-au retras din oraș, continuând să lupte, încă multe luni, pe înălțimile și printre livezile din Ghouta înconjurătoare.

După înfrângerea revoltei rifane din Maroc, în primăvara anului 1926, guvernul de la Paris a avut posibilitatea să-și suplimenteze contingentele aflate în Siria, numărul trupelor franceze din această țară ajungând la 80 000 de oameni, sprijiniți de o tehnică de luptă modernă. Slab înarmate, forțele insurecționale s-au dispersat și, renunțând la operațiuni de amploare, au adoptat tactica gherilei hărțuind pretutindeni trupele de ocupație franceze pînă în prima parte a anului 1927, cînd Djebel Druz a încetat lupta. Sultan Al Atraș, conducătorul militar al revoltei siriene, a părăsit Siria împreună cu o parte din colaboratorii săi, refugiindu-se în Transiordania. El avea să revină în Siria după o amnistie, în 1937. Trăind 97 de ani (a murit în 1983) Sultan Al Atraș a avut fericirea să vadă victoria luptei de eliberare a poporului sirian, dobîndirea deplină a independenței țării în aprilie 1946, cînd ultimul soldat străin a părăsit teritoriul sirian, precum și cursul ascendent al dezvoltării Republicii Arabe Siriene, stat suveran, care în perioada de după cel de-al doilea război mondial a înregistrat realizări notabile.

În cursul marii revolte siriene din anii 1925—1927, circa 10 000 de luptători și-au pierdut viața pe cîmpurile

de bătălie. Jertfa lor n-a fost zadarnică. Puternicul ecou internațional, campania de presă deschisă chiar în Franța împotriva politicii colonialiste din Levant a silit guvernul de la Paris la o serie de concesii, la schimbarea metodelor de administrare, permițând dezvoltarea forțelor politice autohtone, punerea bazei unei autonomii interne care va conduce treptat la independență deplină.

Încă din noiembrie 1925, generalul Sarrail fusese înlocuit cu senatorul Henri de Jouvenel, primul înalt comisar civil din Levant urmînd seriei de militari — generali Gouraud, Weygand, Sarrail. Ca și predecesorul său, H. de Jouvenel se arătase, la sosirea sa la Beirut, a fi un liberal, gata să înceapă tratative cu naționaliștii sirieni pentru a pune capăt luptelor. Această atitudine era cu totul contrarie poziției colaboratorilor săi apropiați care nu întîrziară să-și exprime nemulțumirea. Spirit slab, el se va ralia punctului lor de vedere, optînd pentru înăbușirea revoltei pe calea armelor. Dar pentru a neutraliza, cel puțin pe libanezi, el promulgă, la 23 mai 1926, o Constituție care transforma statul Marele Liban, cum i se spusese pînă atunci acestei țări sub mandat francez, în Republica Libaneză și Consiliul reprezentativ în Camera deputaților. Constituția respectivă prevedea și instituirea unui Senat format din 50 de membri care vor fi numiți chiar în zilele următoare. La 26 mai 1926, Camera și Senatul libanez, reunite într-o ședință comună, îl alege președinte al republicii pe Charles Debbas, avocat și ziarist, pînă în acel moment director în departamentul justiției. Noua republică avea chiar și un drapel propriu, roșu-alb-albastru, asemănător cu cel francez, cu singura deosebire — imaginea unui cedru pe banda din mijloc. Dar, și în continuare, adevăratul stăpîn al țării rămînea înaltul comisar francez, depozitarul în fapt atît al puterii executive cît și al celei legislative. El putea să suspende oricînd Constituția, să dizolve parlamentul, să revoce președintele guvernului și guvernul său, ceea ce va și face la primul conflict cu reprezentanții libanezi. Naționaliștii libanezi refuzară să recunoască această Constituție, a unei independențe trunchiate, și vor începe o lungă bătălie pentru cucerirea independenței reale.

Negocierile cu naționaliștii sirieni în vederea încetării luptelor eşuînd, H. de Jouvenel fu înlocuit în septembrie 1926, cu Henri Ponsot. Contrar predecesorului său,

noul înalt comisar pentru Levant păstrase, la început, un mutism total, plecînd pentru un turneu de recunoaştere în mai multe regiuni din Siria şi Liban — unde se întîlni cu unii lideri naţionalişti. La reîntoarcere el declară că Franţa era dispusă să doteze Siria şi Libanul cu instituţii liberale, dînd posibilitate cetăţenilor să participe mai activ la administrarea ţărilor lor.

Aceste declaraţii conciliante avură darul să aducă un climat de destindere şi în primăvara lui 1927, sirienii începură negocierile în vederea încetării complete a ostilităţilor. Un an mai tîrziu, a fost aleasă o Adunare Constituantă menită să doteze Siria cu o Constituţie. Revendicînd, însă, teritoriile trecute în 1920 la Liban, parlamentul sirian va fi dizolvat de înaltul comisar, în mai 1930. Noile alegeri din ianuarie 1932, nepermiţînd găsirea unui compromis între naţionalişti şi autorităţi, Camera va fi suspendată, definitiv, doi ani mai tîrziu. Abia în 1936, cînd în Franţa venise la putere Frontul Popular, revendicările Siriei şi Libanului vor lua forma concretă a unor tratate cu Franţa, prin care se prevedea independenţa deplină a celor două ţări din Levant; dar sub presiunea cercurilor conservatoare de la Paris acestea nu vor mai apuca să fie ratificate pînă la începutul celui de-al doilea război mondial care excluse, datorită existenţei unor preocupări concrete impuse de desfăşurarea evenimentelor, orice posibilitate de reluare a negocierilor. Spre sfîrşitul războiului, situaţia evolua însă de asemenea natură încît independenţa celor două ţări va deveni de actualitate, realizîndu-se în scurt timp, nu însă fără noi şi întortocheate manevre diplomatice ale puterilor mandatare, acţiuni represive şi chiar vărsări de sînge şi bombardamente aşa cum se va întîmpla în cazul Siriei, în mai 1945, imediat după încheierea ostilităţilor din Europa ale celui de-al doilea război mondial.

Încurcăturile politicii colonialiste

În primăvara lui 1919, cînd emirul Feisal, decepţionat de eşecurile sale la Conferinţa de pace, se hotărîse să părăsească Parisul, reîntorcîndu-se la Damasc, Lawrence, care îl însoţise permanent în ultimii doi ani, se despărţi de prinţul arab, îndreptîndu-se spre Anglia. La Oxford, îşi găsi casa aproape pustie. Tatăl său decedase de curînd.

Familia purta încă doliu, după cei doi frați ai lui Thomas Edward, dispăruți în timpul războiului. Mama, arborînd un stoicism înghețat, se pregătea să plece în Extremul Orient, împreună cu fiul mai mare, medicul, intenționînd să se consacre, acolo, ca misionară, religiei și operelor de caritate.

Colonelul Lawrence nu va rămîne nici el, mult timp, în Anglia. Dintr-o dorință personală sau poate la ordin, pentru a îndeplini o misiune, Thomas Edward decise, pe neașteptate, să se îndrepte spre Cairo. În acel moment, Egiptul se afla în plină efervescență după gravele tulburări din martie, o adevărată revoltă populară ce cuprinsese, cu flăcările ei, întreaga țară a Nilului și care fusese reprimată cu brutalitate de englezi.

Politica colonialistă britanică trecea atunci prin mari dificultăți, nu numai în Egipt dar pretutindeni în Orientul Mijlociu, popoarele scăpate de sub jugul stăpînirii otomane revendicîndu-și drepturile lor la libertate și independență națională. Se contura, tot mai mult, un paralelism evident între necazurile întîmpinate de francezi în Levant și cele ale englezilor în restul țărilor arabe, desprinse din Imperiul otoman și ocupate de trupele acestora. În Mesopotamia, administrată cu metode dure, coloniale, de colonelul A.T. Wilson, care vroia să aplice aici aceleași principii de guvernare ca și în Indii, ocupația britanică costa treizeci de milioane de lire sterline pe an, iar 50 000 de soldați, ce așteptau să fie lăsați la vatră, rămîneau pe loc pentru a face față valului de răzmerițe ale populației. În nord, pe Eufrat, trupele britanice erau hărțuite continuu de triburile beduine care pătrundeau cu îndrăzneală în diverse localități, incendiind birourile administrației colonialiste și atacînd posturile militare. Pe linia ferată a Bagdadului, un tren fusese aruncat în aer, iar în regiunea locurilor sfinte ale șiiților, de la Kerbela-Najaf, întreaga populație se găsea în stare de revoltă. Kurzii se agitau și ei solicitînd autonomia promisă. Mișcarea naționalistă arabă se manifesta puternic în însăși capitala țării, Bagdad. Șefii politici și religioși autohtoni își dădeau mîna în lupta împotriva noii stăpîniri străine. Înaltul comisar britanic, Percy Cox, fusese însărcinat să potolească insurecția, cu sprijinul trupelor trimise pentru întărire, din India, dar flacăra, stinsă într-un loc, se aprindea repede, în altul, cu și mai multă furie.

În Persia, părăsită de trupele rusești după Revoluția din Octombrie, Anglia se grăbise să umple golul, semnând, la 9 august 1919, un tratat cu șahul și impunând, prin acest act, un adevărat protectorat al său. Foarte curînd, politica britanică în Persia va trebui să facă față valului naționalist, mai cu seamă după ce Armata Roșie reîncepu luptele împotriva trupelor britanice, stăpîne pînă atunci pe Caucaz. Pentru a remedia situația, agenții britanici se opriră asupra unui ofițer autohton, care făcuse carieră într-o brigadă persană de cavalerie. El se angajase în armată cu 20 de ani în urmă, pornind de la gradul de soldat. Acest ofițer, pe nume Riza Khan, va fi pus în fruntea armatei șahului, englezii dîndu-i sprijin militar și financiar. Dar Persia, în care Riza Khan devenise personajul principal militar și politic, va încheia, în februarie 1921, un acord cu Rusia Sovietică, abrogînd tratatele anterioare și privilegiile străine. Noul regim persan va denunța, la scurt timp, și tratatul cu Anglia din 1919, liberîndu-se astfel de servituțile internaționale. Ministru de război în 1923, șef de stat provizoriu după o lovitură militară care îl detrona pe șah, Riza Khan se proclamă, pînă la urmă, suveran ereditar, întemeind dinastia Pahlevi, care va rămîne pe tron pînă la revoluția islamică din 1979.

Situația nu era mai roză pentru politica colonială britanică nici în Afganistan sau în Peninsula Arabică unde regele Hussein al Hedjazului, înfuriat de încălcarea promisiunilor primite în timpul războiului, se îndepărta vizibil de sfera de influență britanică, iar Abdel Aziz, conducătorul Nedjdului, avusese deja unele ciocniri cu interesele Angliei în zonă, soldate cu exterminarea unui detașament al armatei sale beduine, de către Royal Air Force. Atmosfera se vădea sumbră și în Palestina unde se înregistrau primele tulburări legate de punerea în aplicare a Declarației Balfour. În acele momente tulburi pentru Anglia Thomas Edward va pleca în Egipt, însărcinat probabil, ca specialist în probleme arabe, să se informeze la fața locului despre posibilitățile găsirii unei ieșiri convenabile din situația încurcată în care se afla politica guvernului de la Londra privind această regiune.

Colonelul Lawrence își alege, pentru a ajunge cît mai repede la Cairo, o cale rapidă dar care se va dovedi pînă la urmă nu prea inspirată, călătoria fiind la un pas să se încheie tragic pentru el. Aflînd că două escadrile de bombardiere grele „Handley Page” urmează să fie trimise de

urgență în Egipt, pentru a ajuta la reprimarea insurecțiilor care izbucneau peste tot, Thomas Edward fiind, se pare, extrem de grăbit, se gândi că la bordul unuia dintre aceste avioane va reuși să ajungă mult mai repede decât dacă ar fi călătorit cu o navă maritimă. Lawrence cunoștea acest tip de avion, cel mai puternic aflat în dotarea R.A.F., din ultima parte a războiului, când un astfel de aparat îi fusese trimis, în septembrie 1918, să aprovizioneze detașamentul său care ataca calea ferată a Hedjazului în sudul Siriei. Era singurul „Handley Page” de care dispunea atunci armata britanică din Egipt și apariția sa făcuse o impresie extraordinară în rîndul luptătorilor arabi, scena fiind descrisă, de Lawrence, în cartea sa „Cei șapte stîlpi ai înțelepciunii”, în modul următor : „Mașina noastră se avîntă din nou spre miazănoapte. La 20 de mile de Um el Surah zărirăm un beduin, alergînd singur spre miazăzi, foarte tulburat, cu păru-i cărunț în vînt și cămașa umflată în spate. Își schimbă direcția trecînd pe lîngă noi și strigîndu-ne, în timp ce-și ridică spre cer brațele osoase : «Cel mai mare aeroplan din lume». Apoi o porni iarăși spre miazăzi pentru a răspîndi vestea cea mare printre corturi. La Um el Surah, avionul „Handley” stătea măreț pe iarbă, iar aparatele „Bristol” și „9 A” arătau ca niște pui, adăpostiți sub aripile sale întinse. Arabii încremeniseră în jur de admirație, spunînd «într-adevăr, ne-au trimis, în sfîrșit, aeroplanul față de care celelalte sînt niște mînji». Înainte de a se înnopta, zvonul resurselor lui Feisal străbătea tot Djebelul Druz, răspîndindu-se și peste cîmpia Hauranului și arătînd, tuturor, că balanța înclinase în favoarea noastră”.

Faima căpătată în cursul războiului nu le era însă de prea mare ajutor bătrînelor „Handley Page”, uzate de folosire îndelungată și aparatul în care se afla colonelul Lawrence, după o scurtă escală în Franța, ajunse cu mare greutate pînă la Roma, unde încercînd să aterizeze, în amurg, la Centocelle, se zdrobi într-o carieră de piatră, din vecinătate. Cei doi piloți își pierdură viața, iar Thomas Edward se trezi într-un spital italian, de unde ieși, după cîteva zile, cu pieptul prins într-un corset de gips și cu brațul în eșarfă, pentru a lua un alt avion al escadrilelor „Handley Page” ce se îndreptau spre Cairo. După o escală la Tarento, aparatele engleze zburară în direcția Albaniei, aterizînd la Vlora iar de aici ajunseră la Atena, unde defecțiunile tehnice le obligă la un popas fortuit de cîteva săptămîni. Ceea ce rămăsese din escadrile, ajungea, cu chiu

cu vai, în Insula Creta, de unde câteva aparate refuzară să mai decoleze, datorită gradului ridicat de uzură. Atingînd continentul african, în dreptul coastei libiene, primele „Handley Page“ aterizară, în sfîrșit, la Cairo, rămășițele celor două escadrile adunîndu-se, cu toate, în Egipt, abia după încă câteva săptămîni.

Vizita lui Lawrence în Egipt a rămas destul de misterioasă, statul-major de la Cairo nefiind încunoștințat de sosirea sa și de misiunea ce urma s-o îndeplinească. După o dispariție de câteva zile, timp în care fu căutat peste tot fără a fi găsit, Thomas Edward apăru surîzător și enigmatic în saloanele hotelului „Shepard's“ de pe malul Nilului, pentru a lua, o săptămînă mai tîrziu, vaporul spre Anglia.

Va urma perioada de glorie națională a colonelului Lawrence, despre care, pînă atunci, în ciuda isprăvilor sale din cursul războiului în Arabia, marele public nu știa prea multe. Cel ce îl va face celebru, va fi un ziarist american, Lowell Thomas, cu care se întîlnise în 1918, cînd acesta, în calitate de corespondent de război, ajunsese pe frontul din Palestina. Ronald Storrs, guvernator al Ierusalimului, proaspăt ocupat de armata britanică, i l-a prezentat ziaristului american, Lawrence aflîndu-se în trecere prin orașul sfînt. Imaginea unui ofițer britanic, îmbrăcat în vestminte de beduin, îl entuziasmă pe american, aventurile acestui personaj pitoresc, despre care începuse să se povestească multe în cercurile ofițerești din Palestina, promițîndu-i subiecte interesante pentru reportajele sale. Așa că, ziaristul american se grăbi să obțină de la statul major al lui Allenby un permis pentru a putea ajunge la Akaba, unde se afla în acel moment baza principală a lui Lawrence.

Lowell își cunoștea bine meșeria pe care, însă, o exersa într-o manieră zgomotoasă, tipică presei de senzație americană, alergînd după povești fanteziste și exagerînd realitatea, pentru a fi cît mai mult pe gustul marelui public. El petrecu câteva săptămîni în Orient culegînd diverse întîmplări anecdotice pe care le acomodă manierei proprii de a scrie, încurajat, în fabulațiile sale, de însuși Lawrence, acesta lăsîndu-se fotografiat, în atitudini pline de exotism, de Hary Chase, ce îl însoțea pe Lovell în călătoria sa pe frontul arab. După o excursie pe cămile la vestigiile arheologice ale anticei capitale a regatului nabatheen de la Petra, unde realizară splendide clișee, ziaristul american și fotograful său se întoarseră acasă, pregătindu-se să valo-

rifice, cît mai profitabil, plimbarea întreprinsă, fără prea multe emoții, în spatele frontului din Arabia.

După terminarea războiului mondial, survenită la scurt timp, ziaristul american organizează, la New York, o serie de reprezentații, constînd din conferințe urmate de proiecții de fotografii și scurte secvențe de film, în care își povestea amintirile de pe fronturile aliate. Cele mai bine primite au fost relatările despre operațiunile militare din Palestina și Arabia, episoade romantice de care spectatorii n-auziseră vorbindu-se, prea mult, pînă atunci. Aceste reprezentații erau intitulate „Cu Allenby în Palestina și cu Lawrence în Arabia”, ziaristul american lăsînd să se înțeleagă că fusese confidentul celor două personaje celebre, în cursul operațiunilor militare din Orient, participînd direct, alături de aceștia la diverse acțiuni. Într-o scrisoare adresată, cu mulți ani mai tîrziu, unui prieten, Lawrence va pune lucrurile la punct : „Lowell nu m-a însoțit în nici un raid și în nici o operațiune în Arabia. Nu știu exact cît timp a rămas în această țară, deoarece el sosise tocmai cînd eu eram plecat într-o expediție în interior și am fost din nou plecat atunci cînd s-a reîmbarcat. Cred că a rămas, acolo, zece sau cinsprezece zile, în total, din care am fost împreună, la Akaba, probabil vreo trei zile”. Dar în 1919, cînd Lowell își desfășura circuitul său la New York și apoi la Londra, micuțul colonel n-avea nici un interes să facă astfel de precizări ci, dimpotrivă.

Un impresar englez, văzînd unul din spectacole la New York, fu surprins să ia cunoștință, în America, de faptele de arme britanice din Orient, complet ignorate pînă atunci în Anglia. Așa că se grăbi să-l angajeze, imediat, pe ziaristul american, pentru o întreagă stagiune la Londra, care se va desfășura, fără întrerupere, din septembrie 1919 pînă în ianuarie 1920, la „Covent Garden” și apoi la „Albert Hall”. Spectacolele, organizate în stil american, deschise de o fanfară ce executa arii militare, într-un decor de operetă, avură un succes enorm. Întreaga Londră se precipită să le asculte și să le vadă, la ele asistînd peste un milion de persoane, printre care miniștri, generali, toată protipendada.

Lawrence devenise, peste noapte, eroul național al Angliei, chipul „celebrului colonel” surîzînd enigmatic pe prima pagină a ziarelor, în timp ce pictori de prima mîină se înghesuiau să-i facă portretul, iar sculptorii să-i cioplească bustul în diverse interpretări artistice. Era cău-

tat de politicieni, generali, exploratori, artiști și scriitori, prietenia sa, de pildă, cu marele dramaturg Bernard Shaw dăinuind întreaga viață.

Lowell, plimbându-și spectacolele, timp de patru ani, prin întregul Imperiu britanic, de pe urma cărora realizează o adevărată avere, îi va împrăstia, peste tot, faima. Americanul avea un real talent și genul său de spectacol atrăgea, ca un magnet, mulțimile. El vorbea unui popor care fusese întotdeauna interesat de țările exotice, de tot ce era în legătură cu imperiul său colonial, prezentînd, reunite într-un singur individ, imaginile a două personaje tipice ale literaturii de ficțiune din țările colonizatoare și în special din Anglia. În prima imagine, era înfățișat europeanul, prieten și sprijinitor paternal al indigenilor primitivi, subjugăți de prestigiul său de om alb, de spiritul său justițiar, de superioritatea cu care dă sfaturi suveranilor bruni sau negri, conducîndu-i spre civilizație. A doua imagine, tot atît de artificială și de clasică, era aceea a agentului secret, a „Superspy“, care vorbește și se îmbracă ca un indigen, pentru a se putea amesteca în mulțimile exotice, spionul care reușește întotdeauna să păcălească și să ridiculizeze pe inamic. Un fel de superman alb, desîntîlnit în romanele de aventuri răspîndite în lumea anglo-saxonă.

Lawrence nu l-a descurajat deloc pe Lowell în prezentarea fabulațiilor sale, iar atunci cînd a avut ocazia s-a grăbit să-l încurajeze. Ziaristul american, pregătind o carte despre Lawrence, s-a văzut cu el, în mai multe rînduri, solicitîndu-i unele amănunte. Lawrence i-a citit unele pasaje din „Cei șapte stîlpi ai înțelepciunii“, la care tocmai lucra și cînd americanul și-a exprimat îndoiala asupra autenticității anumitor întîmplări, i-a răspuns cu umor : „Merge, merge. Doar dumneavoastră știți bine că istoria nu este făcută din adevăruri“.

Ar mai fi de adăugat că succesul spectacolelor prezentate de ziaristul american se baza, într-o oarecare măsură, în afara senzaționalului ieftin al aventurilor exotice, înflorite pe gustul publicului, și pe situația politică din acel moment : rivalitatea anglo-franceză din Orient pasiona opinia publică britanică și atrăgea atenția asupra campaniei din Palestina, iar modul cum era prezentat rolul lui Lawrence flata pe englezul mijlociu în revendicările și prejudecățile sale.

Îmbătat de gloria legendei țesută în jurul persoanei sale, Lawrence petrecu aproape doi ani din viață departe

de scena politică, de activitățile secrete, care își puseseră atât de mult amprenta asupra destinului său, dedicându-se, între două banchete date în onoarea lui, redactării povestii marelui revolte arabe în deșert — „Cei șapte stilpi ai înțelepciunii“. Va reuși să își încheie complet cartea la începutul anului 1921.

Scriindu-și opera, Lawrence fu cuprins din nou de nostalgie după timpurile trăite în Orient și aventurile ce-i aduseseră gloria, căutând primul prilej pentru a se re-intoarce acolo. Acesta îi fu oferit, în februarie 1921, când vechea sa cunoștință din timpul Conferinței de pace de la Paris, Winston Churchill, pe atunci subsecretar de stat la ministerul de război, a fost numit în fruntea lui Colonial Office.

Desemnarea lui Churchill ca ministru al coloniilor se datorase impasului grav în care se găsea politica colonială britanică, îndeosebi în Orient, unde situația continua să se înrăutățească, iritând numeroasele familii engleze ai căror fii continuau să-și piardă viața în țări ocupate din locuri îndepărtate, la aproape doi ani de la terminarea războiului mondial. Mulțimi compacte manifestau pe străzile Londrei, purtând pancarte ce exprimau dorința întregii națiuni : „Aduceți-ne înapoi băieții !“. Contribuabilii, împovărați de impozitele necesitate de acoperirea cheltuielilor militare, cereau guvernului să reducă, la maximum, aruncarea banilor lor, în gura nesățioasă a politicii de cuceriri coloniale și să se retragă, cât mai curînd posibil, din teritoriile străine și în primul rînd din Orient. Fiind cunoscute calitățile politice ale lui Churchill, marile sale disponibilități de a se descurca în situații limită, capacitatea sa de adaptare și manevrare, toate acestea dublate de puterea sa rapidă de decizie, de fermitatea conducerii precum și de devotamentul intransigent față de interesele coroanei britanice, alegerea se oprise asupra persoanei sale în ceasul al doisprezecelea.

Luîndu-și postul în primire, Churchill înființă un departament al Orientului Mijlociu, înconjurîndu-se de specialiști ca Meinertzhagen, fostul colaborator al lui Allenby în Palestina, Clayton, fostul șef al Intelligence Service-ului de la Cairo, Hubert Young, fostul adjunct al lui Lawrence în Arabia. El îi ceru, de asemeni, lui Lawrence, să intre în serviciul său, în calitate de „consilier politic“. Tînărul colonel, denumit, datorită legendei create în jurul său, „regele neîncoronat al Arabiei“, acceptă imediat,

condiționându-și de la început prezența la Colonial Office, de o largă libertate de acțiune, de luarea în considerare a ideilor sale privind relațiile cu țările arabe.

După cum arăta situația existentă în momentul respectiv, Anglia nu putea nici să ocupe, nici să guverneze aceste țări, în pofida enormelor cheltuieli militare și a prezenței unui mare număr de trupe britanice la fața locului. Atunci, de ce n-ar fi însărcinat ea pe suveranii indigeni să administreze regiunea, în interesul politicii guvernului de la Londra ? Marea Britanie ar fi continuat astfel, prin persoane interpușe, să acționeze din punct de vedere politic și economic în aceste țări. Totul era să-și aleagă oamenii de încredere.

În această privință, Lawrence, expunându-și ideile sale privind rezolvarea crizei, continua să-i estimeze, ca fiind cei mai convenabili, pe hașemiți. El considera că datorită relațiilor sale cu prințul Feisal, cu frații acestuia și cu tatăl lor, regele Hussein al Hedjazului, va reuși să-i manevreze lesne. Hașemiții, după părerea sa, ofereau toate garanțiile. Nu le promisese oare englezii, încă din octombrie 1915, teritoriile situate între Egipt și linia Alep-Mossul-Bagdad-Bassra ? Lawrence opina ca Feisal să fie numit rege al Irakului și Siriei (ocupată, între timp, de francezi) iar Abdallah, rege al Transiordaniei, formînd împreună cu Hedjazul o confederație statală prezidată de regele Hussein. Cum acesta era și mare șerif la Mecca, ar fi fost ușor să-l proclame Calif al Islamului. Desigur, înalta funcție religioasă de șef suprem al credincioșilor musulmani mai era, încă, deținută de sultanul de la Istanbul, dar puterea acestuia se prezenta atît de slabă, încît n-ar fi fost o problemă dificilă să fie depozdat de titlul de calif, care urma să revină, după patru sute de ani, din nou unui arab, în persoana regelui Hussein. Considerînd că asupra acestuia s-ar putea exercita o influență directă, dirijîndu-i-se deciziile — și Lawrence asigura că Hussein se va arăta suplu și comprehensiv — se crea un avantaj deosebit pentru interesele britanice, deoarece puterea califului se întindea pînă în Malaysia și în Indii, unde trăia o populație de peste o sută de milioane de musulmani.

Prima decizie mai importantă a lui Churchill, în calitate sa de șef al lui Colonial Office, a fost de a organiza o conferință menită să ia hotărîri privind soluționarea problemelor Orientului Arab, în conformitate cu interesele

politicii britanice. El reuni, în jurul acleiași mese rotunde, în martie 1921, la Cairo, pe toți specialiștii în problemele arabe de care dispunea : Sir Percy Cox, guvernatorul Mesopotamiei, Clayton, Cornwallis, Young, protagoniștii lui Arab Bureau din timpul războiului mondial, Trenchard, mareșal de aviație, Gertrude Bell, celebra călătoare și spioană care trăia de peste douăzeci de ani în Orientul Mijlociu, Jaffar Pașa, fost colonel otoman și apoi șeful de stat-major al armatei arabe și bineînțeles, nu putea să lipsească, vechea noastră cunoștință, colonelul Lawrence.

La acea dată, atmosfera în capitala egipteană era oarecum mai calmă, după furtunosul an 1919, autoritățile britanice reprimînd între timp, cu fermitate, mișcarea naționalistă care cerea independența deplină a țării. În cursul lungilor ani de război, cu toate că Egiptul nu era parte beligerantă, locuitorii săi avuseseră mult de suferit, fiind obligați să furnizeze cereale, furaje, animale și să execute diverse corvezi pentru necesitățile frontului. Mulți egipteni, îndeosebi felahi (țărani), fuseseră înrolați cu forța în unitățile de „voluntari“, trimise să lupte în Arabia sau Palestina.

Imediat după armistițiu, un fost ministru, Saad Zaghlul Pașa, în fruntea unei „delegații“ formată din membri ai parlamentului suspendat din octombrie 1914, se duse la Reginald Wingate, înaltul comisar britanic, pentru a-i cere permisiunea să meargă la Londra în vederea discutării problemei independenței egiptene. Fiind refuzat, Zaghlul formă „partidul delegației“ (Wafd), întreprinzînd o acțiune largă de mobilizare a poporului în lupta menită să obțină libertatea țării. Autoritățile britanice îl arestară pe Zaghlul, împreună cu alți lideri al Wafd-ului, deportîndu-l în insula Malta. Datorită mișcării de masă din Egipt, au fost însă nevoite să-l elibereze, la mai puțin de o lună, Zaghlul plecînd imediat la Paris, unde se desfășura Conferința de pace, pentru a-și susține cauza. Dar aici găsi toate porțile închise pentru independența egipteană. Președintele american Wilson, în care Zaghlul, ca și alți lideri arabi-naționaliști își puneau multe speranțe, tocmai recunoscuse public legitimitatea protectoratului britanic asupra Egiptului.

Saad Zaghlul se deplasă, în 1920, la Londra, continuînd tratativele cu reprezentanții guvernului britanic în vederea încheierii unui acord privind independența egipteană.

Dar tot fără rezultat. Reîntors în Egipt și continuându-și activitatea politică în vederea eliberării țării, Zaghlul va fi din nou arestat de autoritățile britanice și deportat în insulele Seychelles, la 23 decembrie 1921. Pentru a liniști spiritele, mareșalul Allenby, sosit de la Londra, în februarie 1922, va proclama încetarea protectoratului britanic asupra Egiptului, permițându-i-se suveranului țării, ce purta titlu de sultan, să devină rege sub numele de Fuad I. Declarația britanică conținea însă patru puncte care, în fapt, limitau substanțial așa-numita independență egipteană. Astfel Marea Britanie își rezerva toate drepturile privind : securitatea comunicațiilor Imperiului britanic în Egipt ; apărarea Egiptului împotriva oricărei agresiuni sau ingerințe străine ; protejarea intereselor străine în Egipt și a minorităților ; Sudanul devenea un condominiu anglo-egiptean.

Alegerile parlamentare, de la sfârșitul anului 1923, consemna victoria triumfală a partidului Wafd care obținea 188 de locuri din totalul de 212, regele Fuad fiind determinat astfel să-l însărcineze, în ianuarie 1924, pe Saad Zaghlul cu formarea noului guvern. Zaghlul, menținându-se pe linia revendicării deplinei independențe a Egiptului, va fi la scurt timp înlocuit ca urmare a presiunilor directe ale autorităților militare britanice rămase în țară sub comanda mareșalului Allenby. După moartea lui Zaghlul, survenită în 1927, succesorii săi la conducerea Wafd-ului vor continua lupta reușind, în 1936, să cîștige din nou alegerile. Prin tratatul încheiat cu Egiptul, la 26 august 1936, Anglia va recunoaște, în sfârșit, independența acestei țări, care va deveni, în mai 1937, membră a Societății Națiunilor. Dar printr-un tratat pe termen de 20 de ani, sub pretextul cooperării militare, Marea Britanie își va păstra, în continuare, trupe proprii pe Canalul Suez și în portul Alexandria, permițându-i-se astfel ca în cursul celui de-al doilea război mondial să transforme Egiptul, la fel ca și în prima conflagrație mondială, în principala sa bază strategică și logistică din Orientul Mijlociu.

În momentul începerii conferinței de la Cairo, în martie 1921, organizată la inițiativa lui Churchill, între britanici și Wafd continuau negocieri sterile, acestea fiind însă detașate de contextul activității diplomatice privind rezolvarea problemelor Orientului Arab. Pe ordinea de zi a reuniunii figura, în primul rînd, situația Irakului și a regiunii de la est de riul Iordan, cunoscută sub denumirea

de Transiordania. Pentru Irak, se găsi ca soluție transformarea sa într-un regat constituțional și numirea ca suveran a lui Feisal, fostul rege al Siriei din 1920, detronat de francezi, care sosise, la Cairo, în timpul conferinței. De aici, sub aripa protectoare a coroanei britanice, Feisal va debarca, la sfârșitul lui iunie 1921, în portul irakian Basra. Trei săptămâni mai târziu, consiliul de miniștri irakian îl proclamă rege, fiind confirmat printr-un referendum la care locuitorii țării, în mare parte analfabeți, fuseseră chemați să voteze noua formă de guvernământ și constituția țării. Marea Britanie încheie, la scurt timp, un tratat cu regatul irakian, mandatul englez fiind fixat pentru un termen de douăzeci de ani.

Mai rămânea de rezolvat doar problema securității interne, tulburările de tot felul continuând să fixeze zeci de mii de militari britanici supuși unor atacuri permanente din partea triburilor beduine. Se hotărî ca trupele britanice să fie retrase cât mai repede, însărcinându-se aviația să îndeplinească, în locul lor, rolul de poliție. Probabil că această idee pornise de la Lawrence, care cunoștea foarte bine posibilitățile aviației în condițiile deșertului. Cele 20 de escadrile ale R.A.F., disiminate în Irak și în alte zone între Mediterană și Eufrat, se dovediră mult mai eficace decât numeroasa armată terestră britanică care staționa în diverse puncte ale Orientului Mijlociu. Și, în plus, mult mai convenabile pentru bugetul cheltuielilor militare, permițând ca o mare parte a trupelor britanice din Orient, formate, îndeosebi, din australieni, neozeelandezi și indieni, să se întoarcă acasă.

În 1922, Marea Britanie semna cu Irakul un tratat, care, menținând dispozițiile mandatului, dădea un aspect contractual relațiilor dintre cele două țări. Înaltul comisar, ajutat de un corp de administratori britanici, păstra dreptul de supervizare a politicii interne și externe, iar regele împărțea puterea legislativă cu un parlament format dintr-o cameră a deputaților și un senat numit de suveran. În ceea ce privește puterea executivă, ea era exercitată de un guvern condus de un prim ministru desemnat tot de rege.

Anglia se va îngriji, în continuare, să-și exercite controlul asupra altor teritorii rezolvînd în favoarea sa „problema Mossul“, a regiunii în care se descoperise între timp mari zăcăminte de petrol. Inițial, în cadrul acordului Sy-

kes-Picot, se prevedea ca teritoriul vilaetului otoman Mosul să treacă, la încheierea primului război mondial, în zona de influență franceză. Ulterior, printr-un nou tîrg colonialist, Lloyd George obținea din partea lui Clemenceau, renunțarea Franței la regiunea Mossul, primind în schimb încuviințarea de a administra direct teritoriile interioare ale Siriei. Dar regiunea Mossul va fi revendicată, după încetarea ostilităților din Asia Mică, și de noua Turcie a lui Mustafa Kemal așa că, între anii 1923—1925, are loc un adevărat proces pentru stăpînirea fostului vilaet otoman, acesta fiind atribuit, pînă la urmă, printr-o hotărîre a Societății Națiunilor, din octombrie 1925, Irakului, aflat sub mandat britanic. Exploatarea „aurului negru” irakian va fi preluată de vechea societate „Turkish Petroleum” datînd dinaintea primului război mondial, cu participarea lui „Anglo-Persian”, „Royal Dutch Shell” și „Deutsche Bank”, sfertul de acțiuni aparținînd părții germane trecînd ulterior în patrimoniul capitalurilor franceze. Reboțezată „Irak Petroleum Co.”, această societate, dominată de englezi, va exploata petrolul irakian pînă în 1972 cînd a fost complet naționalizată.

Transformarea Irakului într-o monarhie condusă de regele Feisal n-a pus capăt mișcărilor antibritanice, escadrițele R.A.F. intervenind în repetate rînduri pentru a înăbuși revoltele kurzilor, asirienilor, șiiților, care izbucneau în diverse locuri. Modificîndu-și din nou tactica, Marea Britanie va consimți în 1930 — prin acordul încheiat cu guvernul irakian al lui Nuri Said, omul de încredere al regelui Feisal încă din timpul războiului din Hedjaz — să recunoască de jure independența Irakului, păstrîndu-și însă importante privilegii pe o perioadă de 25 de ani, inclusiv bazele aeriene de la Habbaniya și Suiba, lîngă Bagdad și Bassra, care vor fi evacuate abia după victoria revoluției republicane din 1958.

La conferința de la Cairo din primăvara anului 1921, o altă problemă ce rămînea de rezolvat era aceea a teritoriului de la est de riul Iordan, regiune cunoscută sub numele de Transiordania. Ocupată în cursul războiului mondial de trupele britanice, în partea de nord, și de armata arabă, în sud, în zona Golfului Akaba, această regiune slab populată și cu resurse economice extrem de sărace rămăsese, după încheierea ostilităților, oarecum în părăsire, Anglia concentrîndu-și forțele armate din Orientul Mijlociu în Irak și Egipt, unde trebuia să facă față situației tulbure

punctată de repetate revolte și răzmerițe ale populației. În Transiordania, ofițeri ai Intelligence-ului puseseră pe picioare fantomatice administrații locale, în cele câteva ținuturi existente atunci în țară, foste reședințe ale unor garnizoane otomane, îndeosebi pe linia ferată a Hedjazului, care străbătea întreaga regiune de la frontiera siriană pînă la Medina.

În noiembrie 1920, emirul Abdallah, fiul regelui Hussein al Hedjazului, avînd intenția de a merge spre Damasc pentru a-l ajuta pe fratele său Feisal să-și recapete tronul ce-i fusese luat, nu de mult, de francezi, ajunse în fruntea unui detașament de beduini la Maan, puțin mai la nord de Golful Akaba, localitate și gară importantă pe calea ferată a Peninsulei Arabice, unde rămase circa o lună și jumătate pentru a-și organiza forțele. La începutul anului următor, a sosit la Karak, o altă localitate, mai la nord, în apropiere de Marea Moartă. Aici se găsea cu titlul de consilier al guvernămîntului din provincia Moab, căpitanul englez Kirkbride, viitor rezident britanic în emiratul Transiordaniei. La apariția detașamentului beduin, administrația fantomă din Moab, ce avea sub ordinele sale doar 50 de polițiști, s-a destrămat imediat, Abdallah formînd un nou guvernămînt local și luînd titlul de emir al Karakului. Între timp, guvernămîntul mandatar, stabilit la Amman, difuza un afiș în care se menționa : „Guvernămîntul britanic a fost informat că un mic grup a venit din Hedjaz, pentru a combate Franța în Siria, pretinzînd că ar avea sprijin britanic. Guvernămîntul britanic nu ia în considerare pe nici una din persoanele aparținînd acestui grup și avertizează populația să nu i se alăture“.

Dar, după cît se pare, afișul respectiv nu era decît o simplă diversiune față de aliații francezi, deoarece Abdallah care s-a dus cu trenul, la Amman, va fi foarte bine primit de același guvernămînt britanic care îl dezavuase doar cu câteva zile mai înainte. Plecînd mai departe, la Ierusalim, Abdallah îl va întîlni pe ministrul coloniilor, Winston Churchill, în trecere prin oraș. După mai multe întrevederi, dintre care cea mai importantă a avut loc la 27 martie 1921, cu participarea lui Herbert Samuel, înaltul comisar britanic în Palestina și a consilierului lui Churchill pentru probleme arabe, colonelul Lawrence, englezii au hotărît să-i încredințeze Transiordania lui Abdallah, pentru a stabili ordinea.

✓ În aprilie 1921, Abdallah s-a instalat, într-un cort imens, pe locul unde se află astăzi palatul regal din Amman, formînd un singur guvernămînt pentru întreaga Transiordanie. Anul următor, la invitația lui Churchill, emirul Abdallah s-a deplasat la Londra pentru a stabili o reglementare definitivă în vederea independenței noului stat. Cu această ocazie s-au delimitat și frontierele țării : o linie convențională la vest de Iordan trecînd prin mijlocul Mării Moarte, la sud, și pe riul Yarmuk, la nord. În 1925, Abdallah a hotărît să înglobeze, cu sprijinul englezilor, Maan și Akaba care făceau parte din vechile vilaete otomane Hedjaz și Siria. Frontiera cu Irakul a fost fixată în 1932, printr-un schimb de scrisori cu primul ministru, din acel timp, de la Bagdad, Nuri Said. Între timp, încă din mai 1923, Marea Britanie recunoscuse independența administrativă a Transiordaniei, sub rezerva avizării ei de către Societatea Națiunilor și stabilirea unui guvern constituțional.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, Marea Britanie a fost implicată direct și extrem de puternic în acest emirat, trimițînd în prima perioadă, ca rezidenți la Amman, două personaje celebre din istoria modernă a Orientului Mijlociu — colonelul Lawrence și maiorul Harry St. John Philby și punînd pe picioare o unitate militară autohtonă de elită, „Legiunea arabă“, comandată mai întîi de căpitanul Peake iar apoi de maiorul John Bagot Glubb, cunoscut timp de un sfert de veac sub numele de Glubb Pașa. Totodată R.A.F. și-a stabilit la Amman o importantă bază aeriană păzită de o companie de tancuri și un escadron de cavalerie britanice, intervenînd, îndeosebi în prima parte a existenței emiratului, împotriva incursiunilor călăreților wahabiți peste hotarele Transiordaniei. Mandatul britanic în această țară va înceta abia după al doilea război mondial, în anul 1946. Emiratul se va transforma atunci în Regatul Hașemit al Iordaniei pe al cărui tron a rămas pînă în 1951, cînd a fost asasinat de un fanatic, pe treptele moscheii Al Aksa din Ierusalim, regele Abdallah, bunicul actualului suveran Hussein Ibn Talaal.

Misiunea colonelului Lawrence la Amman, în calitate de „Chief British Representative“ a fost efemeră, durînd doar cîteva luni, pînă la sfîrșitul anului 1921, detaliile exacte ale acesteia rămînînd greu de deslușit pentru biografii lui Edward Thomas. „L-am trimis în Transiordania — menționa mai tîrziu Churchill — unde grave dificultăți

se produsese. El avea depline puteri și servindu-se de acestea cu vechea sa energie, înlocui ofițeri, făcu uz de forță, restabili complet ordinea“.

Există unele supoziții că, în realitate, Lawrence a folosit șederea sa în înalta funcție încredințată în Transiordania pentru a instiga și sprijini tulburările din sudul Siriei ocupate de francezi, îndeosebi în zona Djebelului Druz unde, câțiva ani mai târziu, va izbucni o puternică și lungă revoltă împotriva autorităților mandatare. Funcționarii francezi ce au lucrat în acele vremuri în Siria considerau că Lawrence a acționat, în cursul prezenței sale la Amman, împotriva intereselor Franței atît printr-o campanie de propagandă în rîndurile populației druze cît și prin trimiterea masivă de arme în regiunea respectivă. După părerea lor, insurecția ce a urmat a fost susținută și finanțată de la început prin Transiordania, unde Sultan Al Atraș și partizanii săi au găsit arme, bani și refugiu, la Amman și Azrak, luptele încetînd abia atunci cînd Comandamentul francez din Siria a obținut ca militarii englezi ce-l înconjurau pe Abdallah să nu-i mai aprovizioneze pe insurgenți.

Aici se va încheia activitatea colonelului Lawrence în Orientul Mijlociu, la sfîrșitul anului 1921 acesta plecînd în Anglia pentru a nu se mai reîntoarce niciodată în țările arabe. Din motive neclarificate de nici unul din biografii săi, Lawrence, părăsind în iulie 1922 Colonial Office, se va angaja, o lună mai târziu, ca simplu soldat în Royal Air Force sub numele de John Hume Ross, iar apoi cu același grad în Tank Corp, purtînd numele de Shaw. Revenit în R.A.F. la sfîrșitul lui 1924, tot cu gradul de soldat, fostul colonel va rămîne în aviație, timp de încă unsprezece ani, servind în diverse garnizoane fie în metropolă, fie în Lahore, la granița cu Afganistanul, sau la baza aeriană de la Karachi. Cu toate insistențele șefilor săi ierarhici de a purta gradul său de colonel, Lawrence nu va accepta să fie altceva decît un simplu soldat.

Au fost avansate, desigur, multe ipoteze în legătură cu atitudinea sa : neînțelegeri grave cu Intelligence Service, nemulțumire față de politica britanică în privința familiei hașemiților cărui el dorea să-i fie acordat rolul principal în lumea arabă din Orientul Mijlociu, o răbufnire a orgoliului pornind de la supraaprecierea meritelor sale privind interesele Angliei în această zonă, depresiune psihică provenită din suprasolicitatea nervoasă de pe urma aventurilor trăite în Arabia etc. Dar nici una din aceste ipoteze

n-a reușit să fie probată cu fapte concrete pînă la capăt, misterul rămînînd să subziste în continuare așa cum el l-a înconjurat mai tot timpul, chiar de la începutul activității sale în Orient. Viața „regelui neîncoronat al Arabiei” se va stinge, în mai 1935, la o lună după încetarea angajamentului său în aviație, în urma unui stupid accident de motocicletă. Vroind să evite doi copii care îi tăiau drumul, Thomas Edward s-a răsturnat în plină viteză, fracturîndu-și baza craniului și decedînd după o agonie de șase zile. Lawrence avea atunci 47 de ani.

Umbra sa va continua însă să plutească deasupra politicii Angliei la est de Suez, alți și alți Lawrence urcînd pe scenă sub diverse nume și acționînd în slujba multiplelor interese ale politicii britanice în această parte a lumii unde descoperirea masivelor zăcămintे petroliere dubla, tripla și înzecea valoarea strategică a regiunii, iar lupta pentru dominație și zone de influență devenea tot mai aprigă, mai ramificată, mai dură, diplomația și spionajul dîndu-și mîna pentru a-și juca cît mai eficient rolurile atribuite.

Secretul șeicului Abdullah

Pelerinajul anual de la Mecca se afla în plină desfășurare. O mulțime imensă de credincioși, sporind neîncetat, ca un fluviu ce-și umflă apele primăvara, se aduna de prin toate colțurile lumii musulmane, după lungi și extenuante călătorii întinse pe parcursul a săptămîni și luni. Caravane nesfîrșite soseau de pe vechile meleaguri ale Persiei și Mesopotamiei, din emiratul Transiordaniei sau din zona marelui Golf mărginaș al Peninsulei Arabice, după ce străbătuseră întinderi inospitaliere de deșert, sărace în apă și hrană, bîntuîte adeseori de briganzi ce jefuiau, fără milă, pe călătorii rămași mai în urmă. Corăbii după corăbii acostau în micile porturi de la Marea Roșie, debarcînd pelerini din Egipt, Sudan, din țările Maghrebului.

În ultimii ani, după ce Ikwanul „fraților în credință” wahabiți ocupase Hedjazul, întronînd ordinea și stîrpind în modul cel mai dur tilhăria și furtul, numărul pelerinilor crescuse substanțial. Drumurile erau vegheate de patrule ale armatei wahabite ce scurtau de cap, fără prea multă vorbă, pe oricine ar fi avut poftă de tilhărie și, conform dreptului coranic, tăiau mîna celui care era prins furînd cel mai mic lucru. Se ajunsese pînă acolo, încît dacă cineva

pierdea un obiect pe un drum oarecare, chiar într-o zonă pustie, îl găsea în același loc după săptămîni și săptămîni, trecătorii ocolindu-l cu grijă pentru a nu fi cumva bănuîți că ar fi dorit să-l însușească. Se povestea că într-un sal un locuitor găsind în mijlocul uliței un sac cu orez s-a prezentat la primul post al Ikwan-ului pentru a-l anunța. Întrebat dacă știe ce se afla în sac și răspunzînd afirmativ, pentru simpla vină de a-l fi desfăcut spre a-i cunoaște conținutul, omul respectiv a fost pedepsit cu tăierea unui deget.

Cîmpia plată Arafa, înconjurată de un șir de coline stîlcoase, în mijlocul căreia se înălța „Jabal er Rahma” (Muntele Clementei), prezenta aspectul unui indescriptibil furnicar uman numărînd șazeci-optzeci de mii de suflete, mișcîndu-se, cu greutate, în jurul corturilor de toate formele, culorile și mărimile, printre animale de povară și bagaje lăsate în drum, fiecare așteptîndu-și cu răbdare rîndul pentru a ajunge la piatra sfîntă Kaaba și a îndeplini ritualurile credinței.

Prin forfota mulțimii, își făcea loc, într-una din acele zile ale pelerinajului anului 1930, un notabil arab, după cum îl indica îmbrăcămintea. Purta o pelerină subțire de mătase maron, tivită cu fir de aur, atîrnîndu-i pe umeri iar keffiehul îi era prins pe cap cu șnururi groase aurite. Îl însoțeau doi servitori urmîndu-l respectuos, la mică distanță, cu palmele strînse pe minerele sidefate ale pumnalelor curbe purtate la brîu. Personajul, cu o bărbită blond-roșcată, mai puțin obișnuită prin acele locuri, se vădea de rang înalt. Purta titlul de șeic și lua parte, adeseori, la consiliile de coroană ale regelui Abdel Aziz Ibn Saud, suveranul Hedjazului, Nedjdului și al altor teritorii din Peninsula Arabică.

Șeicul Abdullah, cum se numea personajul descris mai sus, participa, în acel an 1930, pentru prima oară la un pelerinaj la Mecca, îndeplinind, astfel, una din îndatoririle de bază ale unui credincios fervent. Deși se afla de mulți ani în regiune, nu călcase niciodată pînă atunci în „haram”, teritoriu sacru, ale cărui limite urmau, conform tradiției musulmane, punctele unde se opriseră demonii speriați de strălucirea focului aprins de Abraham pe muntele Abu Qubais de deasupra orașului sfînt. Aceste limite, marcate prin grămezi de pietre și, ulterior, prin stîlpi și coloane, erau strict interzise de a fi trecute de către nemusulmani.

Şeicul Abdullah se convertise însă la islamism de dată recentă ceea ce explica reţinerile sale de pînă atunci de a vizita locurile sfinte ale religiei întemeiate de profetul Mahomed.

Şeicul Abdullah se născuse, cu 45 de ani în urmă (în 1885), la Badulla, în Insula Ceylon (Sri Lanka), unde tatăl său Saint-John Bridger Philby era funcţionar în administraţia britanică şi, în acelaşi timp, mare plantator de ceai, descinzînd dintr-o veche familie engleză de negustori, marinari şi ofiţeri ai regelui. Mama sa făcea parte şi ea dintr-o onorabilă familie britanică fiind fiică de general. Viitorul şeic urmase cursurile primare la „Westminster School“ din Londra, unde se făcuse remarcat în calitate de căpitan al echipei şcolare de crichet. Mai tîrziu, studiasse latina, franceza şi araba literară, pe care o vorbea curent, luîndu-şi licenţa la Universitatea din Cambridge. Tînărul Harry St. John Bridger Philby, membru al distinsului club londonez „Athenaeum“ se căsătorise cu Dora Johnson, fiica unui inginer englez şi la vîrsta de 23 de ani se angajă ca funcţionar la „India Office“, legîndu-şi apoi întreaga viaţă de Orient. La începutul primului război mondial, avînd gradul de maior al armatei britanice, Harry Philby va intra în serviciul secret fiind afiliat branşei Intelligence Service-ului de la Bombay, care depindea de guvernul Indiilor şi, prin urmare, avea o orientare diferită decît a lui Arab Bureau din Cairo, în ceea ce priveşte politica engleză în Peninsula Arabică.

Maiorul Harry St. John Bridger Philby, viitorul şeic Abdullah, fusese trimis în Peninsula Arabică să-l secondeze pe rezidentul englez din Mesopotamia, colonelul Percy Cox, în activitatea sa şi în această calitate se întîlnise pentru prima oară, în noiembrie 1916, la Oqair, pe coastă marelui Golf, cu emirul Nedjdului şi al Hassei, Abdel Aziz Ibn Saud, cei doi reprezentanţi britanici încheind cu monarhul arab un acord privind neutralitatea teritoriilor sale faţă de conflictul armat ce se desfăşura în Orient, între imperiile otoman şi britanic. Un an mai tîrziu, Harry Philby este afectat permanent pe lîngă Abdel Aziz cu misiunea de a tempera vrăjmăşia şi acţiunile acestuia împotriva suveranului Hedjazului, Hussein, care sprijinit de englezi ridicase steagul revoltei împotriva stăpînirii otomane. Între cele două monarhii arabe, avuseseră deja loc mici incidente, ameninţînd să degenereze într-un conflict major.

La un moment dat, oaza Kurma, un important tirg de animale la hotarul Hedjazului cu provincia Ataiyba de sub suzeranitatea lui Abdel Aziz, fusese ocupată de trupele Hedjazului. Populația, de credință wahabită, aparținând tribului Ataiyba, luptându-se cu vitejie, reușise să-i alunge pe invadatori de trei ori și solicita în continuare sprijin din partea lui Abdel Aziz pentru a-și întări apărarea. O intervenție directă a acestuia ar fi putut însă conduce la un război direct între Nedjd și Hedjaz, paralizând marea revoltă arabă antiotomană care se desfășura în acel timp cu succes. Comandanții Ikwanului și prelații wahabiți îl împingeau pe Abdel Aziz la o operație militară aventuroasă, iar de la Kurma, emisarii populației îi aduceau mesaje desperate : „Dacă pentru a păstra riul de aur murdar cu care te adapă străinii, tu nu vii în ajutorul nostru, atunci spunene-o Ibn Saud ! Noi te vom scuza fiindcă știm că este omul de slab în fața tentației. Ți-am trimis războinici pentru a-ți descrie nenorocirile noastre. Data viitoare vom trimite pe mamele și soțiile noastre. Ele vor ridica întregul Nedjd. Căci, dacă, în ceea ce te privește, inima ta de piatră rămîne surdă la chemările noastre, inima generoasă a poporului tău va auzi strigătul nostru de disperare” — se spunea în mesajul întocmit, în pitorescul limbaj beduin, de către locuitorii din Kurma.

Reținerea de care dădea dovadă Abdel Aziz, înțelegând consecințele grave ale unui conflict direct cu Anglia, făcea ca popularitatea acestuia să fie în descreștere vizibilă, războinicii săi din Ikwan manifestându-și tot mai deschis nemulțumirea. Dar suveranul wahabit nu se va lăsa ținut de curent și cu dezvoltata sa perspicacitate politică va acționa de o manieră adecvată pentru a liniști spiritele înfierbîntate. El știa foarte bine că trimițându-și armata împotriva Hedjazului și încălcînd astfel acordul de la Oqair va provoca reacția militară imediată a englezilor și Ikwanul ar fi fost nimicit. Adunîndu-i pe toți șefii armatei sale la o consfătuire, în oaza Shaqra, Abdel Aziz le explică fără menajamente situația.

Maiorul Philby, care îl însoțea peste tot, îl sfătuisese să canalizeze pornirile războinice ale comandanților Ikwanului împotriva vechiului inamic al wahabiților, Mohamed Ibn Rashid, conducătorul triburilor shammare din provincia Hail și aliat al otomanilor, promițându-i bani și arme. Dealtfel, prin acordul de la Oqair, în schimbul angajamentului de a nu ataca pe aliații englezi, Abdel Aziz

primea din partea acestora o rentă anuală de 60 000 lire sterline-aur. „În ce privește pe Mohammed Ibn Rashid — le va spune Abdel Aziz comandanților săi la consfătuirea de la Shaqra — este adevărat că englezii mă presează să-l atac. De ce v-aș ascunde-o ? Dar nu numai englezii vor fi aceia care vor culege cîștigurile. Ei îmi vor furniza muniții și arme și noi vom fi astfel într-o situație mai bună pentru a încheia socotelile cu Hussein“.

O lună mai târziu, în toamna lui 1918, conducînd el însuși avangarda Ikwanului, va intra în provincia Hail a triburilor shammare, asediind capitala acesteia și dînd, în împrejurimile ei, bătălia decisivă cu forțele dușmane pe care le zdrobi luînd o importantă pradă de război : 1 500 de cămile, numeroase turme de oi și capre, o mare cantitate de arme și muniții. Bătrînul său inamic fugi în Irak, în vreme ce Abdel Aziz urmărind rămășițele înfrînte ale triburilor beduinilor shammari, ajunse în extremitatea de nord a provinciei Hail, unde se întîlni cu maiorul Philby, care îl solicită ca, în continuare, să atace forțele otomane din sudul Siriei. Dar peste douăzeci de zile, frontul otoman se va prăbuși, trupele aliate ocupînd Damascul. Războiul mondial lua sfîrșit, în continuare urmînd împărțirea Orientului Arab între învingători.

La întoarcerea sa la Riad, populația îi făcu o primire triumfală, în aceeași zi fiind proclamat, în cadrul unei ceremonii desfășurate la marea moschee a orașului, sultan al Nedjdului și al tuturor teritoriilor dependente. Hailul cucerit de la familia Rashid, fusese alipit Nedjdului, Abdel Aziz fiind primul membru al dinastiei saudite care guverna și această provincie.

La încheierea primului război mondial, problema oazei Kurma fu pusă din nou pe tapet. Experții englezi, trimiși de la Cairo pentru a stabili hotarele noilor state și teritorii ce aparținuseră Imperiului otoman, fără prea multe cunoștințe geografice și istorice asupra regiunii și conducîndu-se îndeosebi după considerente politice conjuncturale, atribuiră oaza Kurma lui Hussein. Acesta îl trimise imediat pe fiul său, emirul Abdallah, în fruntea a 4 000 de infanteriști și a 10 000 de călăreți să o ia în stăpînire.

Englezii îl sfătuiră, din nou, pe suveranul Nedjdului să nu se amestece. Dar de data aceasta, Abdel Aziz, profitînd de încurcăturile politicii britanice în celelalte regiuni ale Orientului Arab, nu le mai dădu ascultare și expedie în cea mai mare taină, un puternic detașament al Ikwanu-

lui, în sprijinul tribului Ataiyba. În ciuda inferiorității numerice și a armamentului, războinicii wahabiți obținură o victorie neașteptat de ușoară. Căzînd prin surprindere, în noaptea de 25 mai 1919, asupra armatei emirului Abdallah, cantonată în tîrgușorul Turaba și în împrejurimile acestuia, ei provocară o panică teribilă ucigînd și împrăștiind forțele inamice. Fiul regelui din Hedjaz abia reuși să scape cu viață printr-o adevărată minune. Drumul spre capitala lui Hussein era liber, dar Abdel Aziz apreciînd just situația își dădu seama că n-a venit încă momentul decisiv și pentru a nu provoca o reacție a englezilor dădu dovadă, din nou, cu multă înțelepciune, de reținerea cuvenită.

Victoria excepțională de la Turaba îl impuse pe Abdel Aziz și englezii îl invitară la Londra pentru discuții în vederea soluționării definitive a diferendului. Ambiguitatea politicii colonialiste britanice îl făcu însă să decline invitația personală scuzîndu-se că în acel moment îi era imposibil să părăsească Arabia. Pentru a nu rupe toate punțile se mulțumi să-l desemneze, pentru a-l reprezenta în capitala britanică, pe fiul său Feisal, în vîrstă de 14 ani (viitorul rege al Arabiei Saudite între 1964—1975). În calitate de consilieri ai acestuia îi trimise pe Ahmad al Tunayan al Saud, o rudă apropiată a sa, care trăise mulți ani la Istanbul, cunoscător perfect al limbilor turcă și franceză, și pe un negustor bogat Abdallah al Qusaibi, proprietarul unei firme comerciale în Bahrein, vorbind curent limba engleză. Împreună cu ei se imbarcă pe același vapor, într-un mic port din Golf, și șeicul Ahmed al Jabir al Sabah, nepotul și moștenitorul emirului Kuweitului, care-l reprezenta pe unchiul său în cadrul unei invitații asemănătoare ce-i fusese făcută acestuia de a vizita Londra.

După mai multe săptămîni de călătorie pe mare, cei doi prinți arabi și suitele lor, debarcară în portul Plymouth unde-i aștepta Harry St. John Philby, cu misiunea de a-i călăuzi pe teritoriul englez. Feisal împreună cu persoanele care-l însoțeau, coborîră în gara Paddington fiind conduși de Philby la „Queen's Hotel Uper Norwod“ unde li se reținuseră apartamente. Dar chiar a doua zi se petrecu un incident grav. Patronul hotelului, care avea vederi rasiste și nu dorea să-i vadă pe arabi plimbîndu-se în costumele lor insolite prin saloanele sale elegante, le spuse că rezervarea fusese valabilă doar pentru o singură noapte așa că vor trebui să-și găsească cazare în alt loc. La Lon-

dra, hotelurile, cît de cît acceptabile, erau pline ochi, toate insistențele lui Philby dovedindu-se zadarnice. Situația devenise mai mult decît penibilă, oaspeții arabi de marcă riscînd să rămînă peste noapte în stradă. Cu mare greutate, la intervenția directă a conducerii lui „India Office“, se găsiră în sfîrșit cîteva camere, la Casa ofițerilor indieni ai regelui, fiind evitat astfel un deznodămînt neplăcut.

La sfîrșitul lunii octombrie 1919, prințul saudit, împreună cu consilierii săi, fură primiți, la Buckingham Palace, de regele George al V-lea. Prințul Feisal îi oferi suveranului britanic, din partea lui Abdel Aziz, două splendide săbii de Damasc. Oficial, misiunea prințului Feisal în Europa era de a transmite Marii Britanii și aliaților, din partea tatălui său, felicitări pentru victoria obținută împotriva Puterilor Centrale (Reichul german, Austro-Ungaria, Imperiul otoman). Dar englezii doreau să definească, cu acest prilej, odată pentru totdeauna, comportamentul lui Abdel Aziz Ibn Saud față de adversarul său hașemit, regele Hussein, precum și frontierele dintre cele două monarhii arabe — Nedjd și Hedjaz. Guvernul britanic se arăta dispus, ca în cazul unei înțelegeri, în termenii solicitați, să reînnoiască acordul încheiat în 1916, la Oqair, de colonelul Percy Cox și maiorul Philby, privind totodată favorabil o creștere substanțială a ajutorului financiar acordat suveranului de la Riad. Cel puțin așa îi lăsă Philby să înțeleagă pe oaspeții arabi în discuțiile neoficiale avute cu ei pe parcursul călătoriei în Anglia.

La întîlnirea cu delegația Nedjdului, condusă de un prinț de 14 ani, lordul Curzon, ministrul de externe britanic, îi trată pe oaspeți, de sus, ca pe niște simpli beduini din deșert, vorbindu-le pe un ton de intolerabilă aroganță, cu accente ultimative. Întorși acasă și povestindu-i lui Abdel Aziz despre atitudinea oficialilor britanici, acesta înțelese și mai bine jocul duplicitar al politicii engleze în Orient ceea ce îl va face să tragă, pentru viitor, concluziile de rigoare, manevrînd cu dibăcie spre a nu fi prins în cursele acesteia dar rămînînd, totodată, ancorat, atîta timp cît va avea nevoie, de sacii cu aur ai vistieriei britanice. Arabia era încă departe de era petrolului, cu venituri anuale depășind o sută de miliarde de dolari, așa că cele cinci mii de lire sterline lunare constituiau atunci o subsidie absolut indispensabilă pentru Abdel Aziz.

Neînfricatul războinic al deșertului, care nu ezifa să sarjeze cu sabia în mină în fruntea călăreților săi, în toiul

bătăliilor, a căutat întotdeauna ca în relațiile sale politice să nu depășească limitele, retrăgîndu-se în carapacea sa ori de cîte ori s-a aflat într-o situație nefavorabilă. Țelul politic major al vieții sale a fost reunificarea Arabiei, ideal, mai mult sau mai puțin declarat cu care se născuse însăși mișcarea wahabită, fiind realizat, la începutul secolului trecut, pentru scurt timp, de un străbun de al său, Saud cel Mare. Învățînd, din propria experiență, că „politica este arta posibilului“, Abdel Aziz, cu un dezvoltat simț diplomatic, a știut să înainteze, pas cu pas, profitînd de orice ocazie favorabilă pentru a-și lărgi teritoriile stăpînite de el și a-și întări puterea.

După cucerirea Hail-ului și pacificarea triburilor sham-mare din nord-vestul peninsulei, privirile sale s-au îndreptat spre provincia Asir din sud, situată de-a lungul litoralului asiatic al Mării Roșii, între Hedjaz și Yemen.

Zona de coastă a acestei provincii era stîncoasă, aridă, puțin ospitalieră. În schimb, pantele munților și văile mănoase constituiau pentru nomazii deșertului, în trecere, un adevărat popas paradisiac. Populația sedentarizată îngrijea livezi bogate de piersici, caiși, meri, mandarini; din loc în loc se întindeau plantații de cafea și bumbac; viile produceau struguri dulci și parfumați; grădinile de legume înconjurau satele. Alături de Yemen, Asirul se înfățișa, în acele timpuri, ca regiunea cea mai fertilă, cea mai bogată din întreaga Peninsulă Arabică.

Asirul se constituise într-un stat teocratic sub conducerea imamului Sayed Mohammad Idrissi, în 1914, aflîndu-se însă sub suzeranitatea Imperiului otoman care întreținea o garnizoană în orașelul montan Adha, capitala provinciei. El se formase din două regiuni vecine, Ayedh și Idrissi, dar triburile din Ayedh tolerau greu autoritatea imamului și în 1920 cerură sprijin lui Abdel Aziz pentru a se elibera. Acesta trimise un detașament al Ikwanului, în ajutor, care înfrînse armata lui Idrissi în cîmpia Tihamat, luînd în stăpînire Ayedhul. Triburile din Ayedh nu doreau însă să schimbe un stăpîn cu altul și se răscoală din nou, de data asta împotriva saudiților și acestora din urmă le vor trebui patru ani ca să pacifice regiunea. Mai tîrziu, saudiții vor fi chemați în ajutor atît de Idrissi cît și de urmașii săi Ali și Al-Hassan pentru a-i apăra de intențiile acaparatoare ale imamului din Yemen, Assirul devenind cu timpul (în 1933) o provincie a regatului saudit.

Continuînd acțiunea de cucerire a unor noi teritorii în Peninsula Arabică, Abdel Aziz se va ciocni în mai multe rînduri de interesele britanice, știind de fiecare dată să se oprească la timp în fața primejdiei unui conflict armat generalizat cu forța militară a Angliei și înaintînd doar atunci cînd situația îi va deveni propice. Prima din aceste ciocniri avu loc chiar în perioada de formare a emiratului Transiordaniei, cînd țara era guvernată direct de autoritățile militare britanice.

La nord-vest de Hail, se afla un fel de „țară a nimănui” unde triburile shammare își pășteau, în transhumanță, turmele de oi și capre. Abdel Aziz trimise, în această zonă de la granița Transiordaniei, o unitate a Ikwanului care ocupă regiunea, în general pustie, fără a întîmpina nici o rezistență. Apoi așteptă reacția englezilor. Dar aceștia nu reacționară. Îmbătați de succes, războinicii wahabiți înaintară în interiorul Transiordaniei ocupînd oaza Jauf, un important punct comercial prin care treceau caravanele de la Bagdad spre Cairo. Englezii cerură, atunci, suveranului Nedjdului să vină în capitala egipteană pentru a lua parte la conferința pe problemele Orientului Mijlociu ce tocmai se desfășura în orașul de pe malurile Nilului. Abdel Aziz acceptă, începînd negocieri cu plenipotențiarilor britanici în vederea evacuării oazei Jauf, cu speranța că va obține, în schimb, alte concesiuni teritoriale și financiare. Dar un incident neprevăzut întrerupse negocierile aducînd relațiile cu englezii la o limită explozivă.

Un alt detașament al Ikwanului, numărînd 1 500 de războinici, traversă 600 km de deșert și, depășind frontierele Transiordaniei într-un punct mai nordic, atacă satul Turaif situat la mai puțin de 100 km de Amman, noua capitală a emiratului. Britanicii ripostară de data aceasta precipitat și necruțător. O coloană de automitraliere trimisă de la Amman și susținută din aer de trei escadrile de bombardament ale R.A.F., decolate de la Ierusalim, surprinse detașamentul Ikwanului în preajma ruinelor fumegînde ale satului Turaif și în cîteva ore, de sub ploaia de bombe și rafalele de mitralieră, scăpară cu viață doar opt războinici din 1 500. Dar pentru scurt timp, deoarece ajunși în fața lui Abdel Aziz și povestindu-i nenorocirea, acesta dădu ordin să li se taie capul ca un avertisment pentru toți acei ce ar fi acționat încălcîndu-și ordinele.

Revenind la Conferința de la Cairo, după distrugerea detașamentului Ikwanului de bombardierele și auto-

mitralierele britanice, Abdel Aziz se trezi tratat cu sarcasm de interlocutorii englezi care îl considerau acum drept o cantitate neglijabilă dispunând de o forță militară fără valoare în fața mijloacelor moderne de luptă. „Da, este adevărat că eu am fost prietenul englezilor — le replică suveranul wahabit. Dar mi-am propus să nu merg cu ei mai departe decît mi-ar permite onoarea, religia și mîndria mea. Or, onoarea, religia și mîndria mea au ajuns la capăt. Veți regreta într-o zi de a mă fi tratat în acest mod !“ Și zicînd acestea, se înfășură în lungă sa pelerină albă, ieșind din sala de conferințe fără a mai adăuga un singur cuvînt.

Întors la Riad, Abdel Aziz se gîndi să încerce rezistența angrenajului britanic din Orientul Arab într-o direcție geografică diametral opusă, trimițîndu-și războinicii să pătrundă în emiratul Kuweit din extremitatea de nord-est a marelui Golf.

În noiembrie 1920, un detașament al Ikwanului comandat de Feisal al Dawish, învingătorul de la Turba al hașemiților, ajunse în marginea oazei Jahra situată la circa 30 km de capitala kuweitiană. Aici îi ieși în întîmpinare o forță armată a emiratului care rezistă cu greu asaltului războinicilor wahabiți în timp ce populația capitalei muncind fără întrerupere, de la mic la mare, ridica febril un zid de pămînt în jurul orașului, din care se mai văd și astăzi urme păstrate ca relicve de muzeu. Populația Kuweitului, a portului de pescari, negustori și meseriași, cît și a oazelor din împrejurimi, nu depășea cîteva zeci de mii de locuitori dar emiratul se afla sub protectorat britanic îndrumat permanent, începînd din 1904, de un ofițer englez cu titlu de agent politic. În fața atacului wahabit, maiorul J.C. More, care era în acel moment agent politic în Kuweit, făcu apel la flota britanică din portul irakian Bassra de unde au fost trimise, imediat, trei nave de război să patruleze în apele teritoriale kuweitiene, în vreme ce avioanele lui Royal Air Force survolau amenințătoare trupele lui Dawish.

Abdel Aziz va ceda, din nou, în fața amenințării militare britanice încheind cu emirul Kuweitului, în 1921, un acord prin care se stabileau frontierele dintre țările respective și o zonă neutră unde triburile din cele două țări puteau să-și ducă liber la păscut turmele. Mediind această înțelegere, englezii acceptară să sporească subsidia anuală

acordată lui Abdel Aziz, prin tratatul de la Oqair, din 1916, de la 60 000 la 75 000 lire sterline de aur.

Urmară alte încercări ale lui Abdel Aziz de a înainta pe teritoriul irakian în direcția Kerbela și Najaf sau în sultanatul Oman, dar de fiecare dată, detașamentele Ikwanului se întâlneau cu blindatele britanice și avioanele de bombardament ale R.A.F. fiind repede împrăștiate de acestea. Până la urmă, datorită diplomației suveranului wahabit, lucrurile se aranjău acesta înțelegând, odată mai mult, că orice încercare de a ocupa vreun teritoriu aflat sub protecția Angliei nu se poate sfârși decât într-un mod primejdios pentru războinicii săi. Așa că, în următorii ani, va înceta să mai pună la încercare dispozitivul britanic din Peninsula Arabică, așteptând liniștit și consolidându-și forțele armate de care dispunea.

Visul lui Abdel Aziz rămânea Hedjazul, cu locurile sfinte ale Islamului și va aștepta, în continuare, cu multă răbdare, momentul prielnic pentru a-și îndeplini țelul. Orice pas înainte în această direcție depindea în cea mai mare măsură de relațiile dintre englezi și regele Hussein, deoarece, atâta timp cât acesta se bucura de sprijinul lor, era intangibil. Spre bucuria adversarilor săi, Hussein, îmbătrinit timpuriu, începuse să dea semne de megalomanie, vădind o atitudine tot mai potrivnică față de englezi, despre care spunea, pe bună dreptate, la toate ocaziile, că l-au înșelat continuu determinându-l să se angajeze în lupta antiotomană, fără a-și mai respecta ulterior promisiunile. În iulie 1921, când Lawrence se duse la Djeddah pentru a-l împăca, regele Hedjazului avu un acces de furie, fiind gata să-l arunce pe scările palatului : „Afară de aici, imediat ! Nu ești decât un șarlatan și un agent provocator ! M-ai antrenat în această aventură stupidă (revolta antiotomană) cu promisiuni infame ! N-ai încetat să mă înșeli din prima zi de când te-am văzut !”. În același an, făcând o vizită fiului său Abdallah, care devenise suveranul Transiordaniei, îl alungă din reședința acestuia, cu cravașa în mână, pe ofițerii britanici din anturajul emirului.

Cu trecerea timpului, purtarea tot mai extravagantă a regelui Hedjazului începu să plictisească pe sprijinitorii săi englezi, aceștia părăsindu-l, până la urmă, în momentul decisiv pentru păstrarea tronului său. Politica britanică în Orientul Arab mizase o bună bucată de vreme pe familia hașemită de la Mecca, principalul stîlp al acestei orientări fiind colonelul Lawrence. Cu ajutorul său, doi din fiii rege-

lui din Hedjaz deveniseră monarhi — Feisal, mai întâi rege al Siriei iar apoi al Irakului, și Abdallah, emir al Transiordaniei.

Familiei saudite, inițial, nu i se dăduse prețuirea cuvenită. Doar „Oficiul Indiilor“ și maiorul Philby, atașat pe lângă Abdel Aziz, considera că politica britanică în Orient ar fi trebuit să se sprijine pe Riad și nu pe Mecca. La Conferința de la Cairo, teza lui Lawrence ieșise din nou învingătoare, dar după părăsirea bruscă a scenei de către faimosul colonel, regele Hussein se va găsi tot mai izolat.

Greșeala cea mai gravă, care umplu paharul, va fi săvârșită de regele Hedjazului în primăvara anului 1924. În luna martie a acelui an, Adunarea Națională a Republicii Turcia decreta abolirea califatului și expulză pe ultimul calif otoman, Abdul Medjid, din Istanbul. Hussein, care era nu numai rege al Hedjazului dar și mare șerif al locurilor sfinte, consideră că înaltul titlu deținut pînă atunci de otomani i se cuvenea de drept persoanei sale și fără să mai stea mult pe gînduri se proclamă, la Mecca, calif al întregii lumi musulmane. O asemenea hotărîre, luată fără consultări prealabile, nu putea fi pe placul politicii engleze, ținînd seama și de orientarea inamicală, din ultimul timp, a lui Hussein. Recunoașterea sa de calif al lumii musulmane, din care o parte importantă se afla sub stăpînirea colonială britanică — în Asia ca și în Africa — ar fi putut da naștere la complicații de nedorit pentru interesele Angliei.

Cîntărind bine situația creată, Abdel Aziz înțelese că pornind împotriva lui Hussein, va avea foc verde din partea englezilor, dezinteresați să-l mai sprijine pe recalitrantul monarh de la Mecca. Și, fără să mai ezite, Abdel Aziz își îndreaptă războinicii spre frontierele Hedjazului la sfîrșitul lui august 1924. Alături de el apăruse, în acel moment, și maiorul Philby, rămînînd împreună pe parcursul întregii campanii pentru cucerirea Hedjazului. Philby, care se despărțise de Abdel Aziz la sfîrșitul războiului mondial acționase, între timp, în Transiordania, ca adjunct al colonelului Lawrence, în perioada cît acesta fusese principalul reprezentant politic britanic pe lângă emirul Abdallah (1921—1922). Apoi preluînd funcția acestuia rămăsese încă doi ani la Amman, pînă cînd va fi retras pentru a fi trimis pe lângă Abdel Aziz spre a urmări acțiunea acestuia în Hedjaz.

Regele Hussein, autoproclamat calif al Islamului, nu dispunea de forțe armate capabile să facă față Ikwanului lui Abdel Aziz. De fapt nici nu prea se interesase de a-și crea o armată în adevăratul înțeles al cuvântului, care ar fi necesitat anumite cheltuieli. Deși relațiile sale cu englezii se deterioraseră, el continua să creadă că, în cazul unui atac împotriva sa, aceștia se vor grăbi să-i sară în ajutor, ca în trecut. Dar în momentul în care armata wahabită trecea frontiera Hedjazului, va constata, cu amărăciune, că vechii săi aliați l-au uitat lăsându-l să se descurce singur, cum va putea. Răspunsul acestora fusese fără echivoc : „Disputa este de ordin religios și ea are ca obiect reglementarea unor litigii provocate de succesiunea la califat. Ar fi contrar tradițiilor britanice de a se amesteca în acest gen de afaceri“.

Intrat în panică, Hussein, al cărui tezaur ajunsese la fund în urma tăierii subvențiilor de către englezi, nu reuși să strângă decît o mică oștire pentru a o opune armatei wahabite. În fruntea unei mîini de beduini rămași credincioși familiei hașemite, prințul Ali, fiul lui Hussein, ieși în calea adversarilor întîmpinîndu-i în apropierea orașului montan Taif. De aici, o pistă șerpuint pe pantele munților și prin văile adînci dintre ei conducea direct la Mecca. Rezultatul bătăliei se dovedi dezastruos pentru armata hașemită și Ali abia scăpă cu fuga. Drumul spre Mecca era deschis și populația capitalei Hedjazului aștepta cu groază apariția wahabiților, mai cu seamă că de la Taif ajunsese vestea făptuirii unor excese sîngeroase împotriva locuitorilor orașului ocupat.

Complet dezorientat și presat de mulțimea speriată ce se strînsese în jurul palatului, Hussein renunță la luptă și la 3 octombrie 1924 abdică în favoarea fiului său Ali. În Hedjaz. existau pe atunci doar douăsprezece automobile, toate proprietate a regelui. Hussein își încarcă în ele bagajele și familia, îndreptîndu-se spre Marea Roșie însoțit de o mică escortă. În portul Djeddah se va îmbarca pe yachtul primit cadou de la englezi, cu ani în urmă, luînd astfel drumul pribegiei. Ulterior, se va stabili în Cipru cunoscînd, în ultimii săi ani de viață, un trai destul de auster. Mort în 1931, va fi înhumat la Ierusalim, prin grija fiului său Abdallah, emirul Transiordaniei și mai tîrziu primul rege al Iordaniei.

Rămas singur, noul rege al Hedjazului, Ali, încercă să negocieze cu Abdel Aziz dar acesta îi răspunse cu fermi-

tate că nu va lăsa sabia din mână pînă ce ultimul membru al familiei hașemite nu va părăsi Hedjazul. Armata waha-bită va pătrunde, fără luptă, în Mecca, regele Ali retră-gîndu-se la Djeddah care dispunea de fortificații puternice rămase din timpul ocupației otomane. Garnizoana rezistă mai bine de trei luni asaltului asediatorilor dar lipsa de apă, alimente, muniții se făcea tot mai simțită și nici un posibil ajutor nu se zărea la orizont. Între timp, căzuse atît Medina cît și portul Yambo. Ajuns la capătul puterilor, regele Ali ceru ca un reprezentant britanic să discute cu Abdel Aziz problema încetării războiului. Învîgătorul dictă condițiile : Ali va abdica și va părăsi Hedjazul, lu-îndu-și cu el bunurile personale, dar predînd armele și muniția, inclusiv tunurile, cele cîteva automitraliere și avioane demodate pe care armata Hedjazului le avea din timpul războiului mondial. Abdel Aziz garanta, în schimb, viața și bunurile celorlalți membri ai familiei hașemite, precum și ale locuitorilor civili și militari din orașul Djeddah. O amnistie generală urma să fie proclamată imediat iar soldaților, care doreau să se întoarcă acasă, li se va da o sumă de bani pentru drum, cuantumul fiind mai ridicat în cazul ofițerilor.

Ali aprobă condițiile. El va părăsi Djeddah la bordul unui crucișător englez și după o scurtă escală în Aden, de-barcă la Bassra, în Irak, unde era rege fratele său Feisal, rămînînd în continuare la curtea acestuia.

Războiul pentru cucerirea Hedjazului luase sfîrșit, Abdel Aziz Ibn Saud reușind să pună bazele viitorului stat al Arabiei Saudite. La 8 ianuarie 1926, notabilii mar-rilor orașe ale țării cucerite, îl proclamară rege al Hedjazu-lui, noul suveran făcîndu-și intrarea solemnă la Mecca, aclamat de mulțime și salutat prin 101 lovituri de tun.

Rămînînd mai mult timp în Hedjaz, pentru a reorga-niza administrația, Abdel Aziz primi vești îngrijorătoare din Nedjd unde marii comandanți ai Ikwanului, Faysal al Dawish, emirul tribului Mutairilor și Ibn Hitlain, șeicul Ajmanilor, împreună cu prelații wahabiți, se agitau ce-rînd reforme imediate în sensul codului moral al Islamului ortodox și chemînd la război împotriva Irakului, condus de un membru al familiei hașemite, fără să țină seama că o agresiune împotriva țării de pe Tigru și Eufrat ar fi însemnat război direct cu Marea Britanie, puterea protec-toare. (Cei doi comandanți militari vor intra ulterior în

rebeliune fătășă împotriva lui Abdel Aziz sfârșind pînă la urmă în fundul temniței).

În ianuarie 1927, întorcîndu-se la Riad, Abdel Aziz îi convocă pe șefii politici și religioși ai tuturor triburilor, la o reuniune sub zidurile capitalei Nedjdului. Peste 3 000 de șefi de trib, emiri, șeici, prelați și judecători islamici, se strinseră la un mare ospăț în grădinile palatului, etalîndu-și pitoreștile lor costume și purtînd la brîu pumnale cu mînere de aur iar pe umăr puști împodobite cu ținte de argint. Sclavii purtau platouri cu tot felul de bucate : berbeci fripți, pilaf cu legume, castraveți și roșii proaspete, plăcinte și alte prăjituri puternic însiropate, coșuri cu fructe diferite : curmale de Hufuf, pere, mere și pier-sici, mandarine din Asir. Amfore cu apă proaspătă treceau din mînă în mînă și ceștile se umpleau neîncetat cu ceai parfumat și cafea aromatizată cu cardmoniu.

Așezați pe covoare scumpe, ei ascultară un expozeu complet din partea lui Abdel Aziz asupra scopului acțiunilor sale și intențiile de viitor privind unificarea Arabiei. La sfîrșitul dezbaterilor, Abdel Aziz Ibn Saud, rege al Hedjazului avea să fie proclamat, în acea zi de 27 ianuarie 1927, și rege al Nedjdului și al teritoriilor dependente. Statul saudit devenise un fapt împlinit fiind recunoscut la scurt timp de puterile europene. Începînd din 1932, după unificarea completă a tuturor provinciilor sale, el va lua denumirea de Arabia Saudită pe care o va purta, în continuare, pînă în zilele noastre.

Arabia Saudită era primul stat arab independent recunoscut ca atare pe plan internațional. Abdel Aziz, care îl făcuse pe fiul său Feisal, ministru al afacerilor externe, începînd din 1930, îl va trimite, doi ani mai târziu, într-o lungă călătorie în Europa pentru a întări relațiile internaționale ale noului stat. Feisal, viitor rege al Arabiei Saudite, se va opri, mai întîi, la Londra, pentru a discuta problemele în suspensie dintre cele două state ; va face un scurt popas la Paris ; va străbate Germania și Polonia, vizitînd în continuare Uniunea Sovietică ce fusese prima țară care a recunoscut independența regatului saudit. La Moscova, a fost primit de însuși Stalin și a avut îndelungi convorbiri cu Molotov. Întorcîndu-se acasă, a trecut prin Turcia luînd cunoștință de realizările regimului lui Kemal Atatürk.

Guvernul de la Londra urmărea cu atenție dezvoltarea politică a noului stat al Arabiei Saudite, primii pași pe

arena internațională, continuînd să considere că întreaga Peninsulă Arabă, înconjurată de bazele sale militare de la Bahrein la Aden, din Irak și Transiordania, făcea parte din sfera de influență britanică. Nu întîmplător îi fusese trimis lui Abdel Aziz, în cursul campaniei din Hedjaz, unul din cei mai buni agenți specializați în problemele arabe, de care dispunea imperiul în acea vreme, în persoana lui Harry Philby, vechea cunoștință a suveranului wahabit. Acesta îl însoțise permanent în cursul războiului din Hedjaz, inclusiv la asediul portului fortificat Djeddah de la Marea Roșie, peripețiile trăite povestindu-le în cartea „Patruzeci de ani în deșert. Asediul Djeddahului” pe care o va publica la Londra puțin înainte de sfîrșitul vieții sale. Este de notat că în negocierile privind capitularea orașului Djeddah și abdicarea regelui Ali, Philby a jucat un rol deosebit determinînd încetarea rezistenței hașemite.

După victoria lui Abdel Aziz, maiorul Philby va rămîne definitiv în Arabia, pe lîngă suveranul saudit, convertindu-se, dintr-o revelație proprie sau poate din ordin superior, la religia islamică, împrumutînd pentru o lungă perioadă de viață, modul de trai, îmbrăcăminte, tradițiile arabe. Colonelul Lawrence, se retrăsese brusc din activitate, în anul 1922, părăsind vestmintele arabe și refugiindu-se, sub un alt nume, în uniforma albastră de simplu soldat a lui Royal Air Force, pe care o va păstra, cu respectivul grad inferior, pînă aproape de sfîrșitul vieții sale. Henry Philby își schimbase uniforma de maior britanic cu haine arăbești și, la fel ca Lawrence, își luase un alt nume. Un nume arab — Abdullah, căruia prietenul său, regele Abdel Aziz îi adăugase titlul de șeic și înalta funcție de membru al consiliului de coroană. Suveranul saudit îi va dărui, de asemeni, în proprietate, două locuințe — una la Mecca și alta la Riad. Conducîndu-se după preceptele Coranului, proaspătul șeic musulman Abdullah, alias Harry Saint-John Bridger Philby, se gîndi, pentru a intra complet în noul său rol, să-și cumpere o sclavă la tirgul din Riad și în continuare să-și mai ia o nevastă arăboaică, o rudă a regelui, pe lîngă prima sa soție, englezoaică, care trăia la Londra împreună cu fiul său Kim Philby, devenit ulterior, un personaj al lumii spionajului mai cunoscut chiar decît faimosul său tată.

Ca și în cazul retragerii lui Lawrence, biografii lui Harry Philby n-au reușit să-i descifreze cu exactitate mo-

tivele arabizării sale subite și ale trecerii la religia islamică, numeroasele supoziții făcute rămânând doar simple ipoteze, neconfirmate de documente autentice. Activitățile secrete, chiar și atunci când sînt dezvăluite după ani și ani, rămîn înconjurare mai întotdeauna într-un nimb de mister și din necesități publicitare dar îndeosebi datorită izurilor neplăcute pe care le pot degaja astfel de povești atunci cînd se ajunge la baza lor, la interesele politice ce au stat în spatele cutărei sau cutărei acțiuni. Și, în cazul concret al politicii colonialiste din Orientul Mijlociu, concentrarea de lucruri urite a avut întotdeauna o densitate rar întîlnită.

Activitatea maiorului Harry Philby, după ce a îmbrățișat credința islamică, a fost plină de fapte contradictorii care îi încurcă și mai mult pe cercetătorii istorici. Șeicul Abdullah a rămas mai departe un agent al serviciilor secrete britanice sau a trecut cu arme și bagaje în slujba completă a regelui Abd el Aziz Ibn Saud ? Sau care au fost relațiile sale cu americanii, din momentul cînd strălucirea „aurului negru“, descoperit sub nisipurile deșertului, a început să atragă marile societăți petroliere de dincolo de Ocean, Arabia Saudită ieșind treptat din sfera de influență britanică și cantonîndu-se în anii premergători celui de-al doilea război mondial, și în cursul acestuia, în sfera intereselor americane ? Cearta cu autoritățile britanice în 1940, arestarea sa în timpul unei călătorii în India și internarea temporară într-un lagăr pentru persoane cu vederi pro-naziste au avut într-adevăr baze reale sau au servit doar ca o perdea de fum, că multe de acest gen lansate în decursul istoriei serviciilor secrete britanice ? Pasiunea sa pentru arheologie și călătoriile sale în zonele necunoscute de deșert ale Peninsulei Arabice au constituit un simplu hobby sau întocmirea primelor hărți ale regiunilor neumblate s-a făcut în serviciu comandat ? Cînd societățile petroliere de peste Ocean, supralicitînd, au înlăturat concurența britanicei „Irak Petroleum Company“, obținînd concesiuni întinse pentru prospectare, șeicul Abdullah care susținuse pînă atunci interesele lui I.P.C. a avut oare vreun rol în organizarea de atacuri ale triburilor beduine împotriva instalațiilor americane din deșert ? Iată o serie de întrebări, puse de diverși autori ai studiilor întîmplărilor istorice din Arabia anilor în care Harry Philby a trăit pe acele meleaguri și cărora nici unul n-a reușit să le găsească un răspuns explicit, pînă la capăt.

După cel de-al doilea război mondial, cînd în urma întîlnirii dintre președintele american Roosevelt și regele Abdel Aziz Ibn Saud, din 14 februarie 1945 pe crucișătorul „Quincy” al lui U. S. Navy, ancorat pe Canalul Suez, la intrarea în Marea Roșie, Anglia a pierdut cu totul partida în Arabia Saudită, șeicul Abdullah părăsea pito-reștile uliți ale Riadului și Meccăi, precum și vestmintele sale arăbești, pentru ca, întorcîndu-se la Londra, să îm-brace fracul și jobenul, ținută obligatorie a distinsului club din care făcea parte. Motivul, să zicem oficial, l-a constituit o neînțelegere cu viitorul rege Saud care-i urmăse, în 1953, tatălui său Abdel Aziz.

În Anglia, șeicul Abdullah, redevenit Harry Philby, era des întîlnit în saloanele aristocratice, invitat la banchete, curtat de protipendadă. La un moment dat a candidat chiar și pentru un loc în Camera Comunelor, dar fără succes. Reîmpăcat cu regele Saud, în ultimii ani ai vieții s-a reîntors în Arabia. A murit în 1960, la vîrsta de 75 de ani, în cursul unei escale la Beirut, între Londra și Riad, fiind înmormîntat într-un cimitir musulman din ca-pitala libaneză. Fiul său Kim Philby, care locuia, în acel moment, la Beirut, în calitate de corespondent al publi-cațiilor engleze „Observer” și „Economist”, dar în reali-tate agent dublu al serviciilor secrete britanic și sovietic, i-a așezat pe mormînt o stelă funerară cu o inscripție sim-plă: „Aici odihnește cel mai mare din exploratorii Arabiei...”

Divide et impera

Arthur-James conte Balfour, născut la Wittenghame, în Scoția, se apropia de șaptezeci de ani, cînd, în plin război mondial, fusese însărcinat cu conducerea diploma-ției britanice după ce, cu un an mai înainte, în 1915, îi succedase în funcția de prim-lord al Amiralității (minis-trul marinei) lui Winston Churchill, trecut la War Office (Ministerul de război). Lordul Balfour era cunoscut, în acea vreme, ca un personaj de prim rang al scenei politice engleze pe care urcase încă din tinerețe făcînd o carieră excepțională. Terminîndu-și studiile la Eton și Cambridge, devenise secretarul particular al unchiului său, Robert Cecil, marchiz de Salisbury însoțindu-l la Congresul de la Berlin din 1878, unde acesta reprezenta Anglia în calita-

tea sa de prim-ministru. Deputat, în 1880, din partea partidului conservator, în fruntea căruia se va găsi timp de o jumătate de veac, pînă la stingerea sa din viață în 1930, lordul Balfour a ocupat, rînd pe rînd, diverse posturi ministeriale, inclusiv pe acela de șef al guvernului. Dar numele său va rămîne în istoria politică a secolului XX, îndeosebi datorită unei simple foi de hîrtie cu antetul lui Foreign Office conținînd doar șaisprezece rînduri dactilografiate în limba engleză, o scrisoare cu caracter oficial adresată baronului Lionel de Rothschild, unul din sprijinatorii de bază ai organizației evreiești sioniste, document intrat în paginile diplomației internaționale sub denumirea de „Declarația Balfour“.

Textul declarației propriu-zise, numărînd 67 de cuvinte, fusese dezbătut îndelung în reuniuni succesive ale cabinetului britanic, cu opinii pro și contra, formulările inițiale fiind modificate pe parcurs, în raport cu observațiile aduse. Pînă la urmă, se ajunsese la decizia ca afirmarea poziției guvernului să fie prezentată sub forma unei scrisori semnată de ministrul afacerilor externe, lordul Balfour. Datată 2 noiembrie 1917, scrisoarea respectivă suna astfel :

Dragă Lord Rothschild,

Am onoarea de a vă adresa, din partea Guvernului Majestății Sale, următoarea declarație care exprimă simpatia față de aspirațiile sioniste ale evreilor, declarație care a fost supusă cabinetului și a primit aprobarea sa :

„Guvernul Majestății Sale va privi favorabil stabilirea în Palestina a unui Cămin Național pentru poporul evreu și va depune toate eforturile pentru a-i facilita realizarea, fiind de la sine înțeles că nu se va întreprinde nimic ce ar putea prejudicia drepturile civile și religioase ale colectivităților neevreiești existente în Palestina și nici drepturile și statutul politic de care se bucură evreii în orice altă țară“.

V-aș rămîne recunoscător dacă ați aduce această declarație la cunoștința Federației sioniste.

(semnat) Arthur James Balfour

În noiembrie 1917, cînd lordul Rothschild primea scrisoarea lordului Balfour privind sprijinirea de către guvernul britanic a creării unui cămin național evreiesc, teritoriul amintit făcea încă parte din Imperiul otoman, iar

Palestina, ca entitate politico-administrativă, nu exista, pe locul respectiv fiind trei sandjakuri (districte) : două aparținând de vilaietele (guvernoratele) Beirut și Damasc, iar al treilea, cel al Ierusalimului, cu un statut autonom, depinzând direct de Istanbul. Iar în ceea ce privește populația acestor trei sandjakuri, din totalul de 700 000 de locuitori 58 000 erau evrei, restul fiind arabi musulmani sau creștini.

În primele zile, scrisoarea șefului diplomației britanice trecuse aproape neobservată, presa din Anglia inserând știrea pierdută, undeva în coloanele paginilor de pe la mijlocul ziarelor, abia peste o săptămână. Iar atunci când totuși se va afla de ea și la Mecca, englezii se grăbiră, la începutul lui ianuarie 1918, să-l trimită la regele Hussein pe maiorul arheolog Hogarth, aparținând lui Arab Bureau din Cairo, pentru a-l liniști. Acesta îi preciză suveranului hașemit că guvernul britanic va sprijini imigrarea evreiască în Palestina doar dacă ea va fi „compatibilă cu libertatea economică și politică a populației existente“.

În iunie 1918, autoritățile britanice din Cairo dădură noi asigurări, unui grup de șapte notabili arabi veniți în capitala de pe Nil, pentru lămuriri : populația regiunilor ocupate de aliați (în acel moment sudul Palestinei, inclusiv Ierusalimul, pînă la linia frontului : Jaffa—Jericho—Salt) va decide singură asupra destinului său. Regiunile aflate sub control otoman (nordul Palestinei, Siria și Liban) vor fi independente ; la fel și regiunile arabe deja independente înainte de război ca și cele ce vor fi eliberate de către arabi. Astfel, independența arabă era promisă din nou, cu excepția sudului Palestinei unde populația urma să hotărască. Ținînd seama că în această regiune populația arabă atingea un procent de peste 90 la sută, rezultatul autodeterminării nu prezenta nici o îndoială.

Imediat după prăbușirea frontului otoman din Orient, o declarație franco-britanică, datată 7 noiembrie 1918, va fi larg difuzată în toate orașele și satele ocupate de armatele aliate, fiind afișată în locuri publice sau tipărită în ziare. Prin această declarație, guvernele francez și britanic afirmă că „obiectivul urmărit de Franța și Marea Britanie, în cursul războiului din Orient, este de a elibera populațiile oprimate timp atît de îndelungat de turci și de a stabili guvernări și administrații naționale care vor deține inițiativa și vor asigura libera opțiune a populațiilor indigene“,

Între vorbele și faptele politicii colonialiste în Orient, ca și pretutindeni, exista însă o crasă discrepanță. Soarta fostelor teritorii ale Imperiului otoman locuite de arabi fusese hotărâtă anticipat, în secret, cu doi ani și jumătate înaintea încheierii războiului mondial, prin faimosul acord Sykes-Picot, partajarea între Anglia și Franța așteptînd doar sfîrșitul victorios al ostilităților. În ceea ce privește Palestina, prevederile acordului amintit erau cît se poate de precise : acest teritoriu urma să intre în sfera de dominație britanică, clauză ce va fi, dealtfel, confirmată ulterior prin toate deciziile luate de conferințele puterilor aliate din anii imediat postbelici, inclusiv prin mandatul acordat Angliei în 1922 de Societatea Națiunilor pentru a administra regiunea. Cît despre cartea favorizării imigrării și colonizării evreiești în Palestina, pusă în joc de Anglia prin Declarația Balfour, ea nu urmărea altceva, după cum se va vedea, decît realizarea unei contraponderi naționalismului arab și aspirațiilor sale spre independență națională.

Palestina, nume de origine greacă semnificînd „țara filistinilor“, fusese atribuit teritoriului dintre Marea Mediterană și riul Iordan de istoricii antici ai perioadei elenistice, fiind apoi preluat și de romani. Acest străvechi coridor de trecere dintre Asia și Africa, prin care se perindase în decursul mileniilor, sumedenie de neamuri și popoare și se aflate sub stăpînirea diverselor imperii ale antichității și Evului Mediu, era cunoscut sub denumirea de „Canaan“ sau țara canaaneenilor, cum li se zicea primilor locuitori ai acestor meleaguri consemnați de izvoarele istorice. Noțiunea geografică de Canaan cuprindea însă o arie ceva mai întinsă referindu-se, în general, la întreaga zonă a litoralului mediteranean al Asiei de vest.

În majoritatea sa de origine semită, comună celei mai mari părți a locuitorilor din Peninsula Arabică, Mesopotamia și ulterior Siria, populația Palestinei se ocupa parte cu păstoritul, parte cu agricultura, trăind în așezări întărite și folosind unelte de aramă. Cercetările arheologice indică existența anterioară, pe aceste meleaguri, a unei populații nesemitice, peste care au năvălit, ulterior, diverse triburi de păstori din Arabia și Mesopotamia care, în scurgerea timpului, migrau în valuri căutînd ținuturi mai propice existenței și odată ajunși în Canaan se amestecau cu autohtonii stabilindu-se și trecînd la lucrul pămîntului.

Pe lângă triburile semite de păstori, apăreau și noi elemente etnice ca mitanii sau hitiții de origine indo-eu-

ropeană. Iar cu trei milenii și ceva în urmă când întreaga zonă a litoralului Mediteranei de răsărit suferea invazia „popoarelor mării” — triburi războinice nesemite din insulele Egeei și de pe litoralul Asiei Mici — o ramură a acestora, filistinii, se vor stabili pe meleagurile respective, de pe urma lor rămânând noua denumire a țării de Palestina.

Cam în aceeași perioadă cu venirea filistinilor, în regiunile din interior ale Canaanului năvăleau triburi semite de păstori, întorcându-se din robia faraonilor egipteni, pentru a se așeza și a-și crea o organizare statală. Prima mențiune a acestora sub denumirea de Israel, datează din anul 1230 î.e.n. fiind găsită în textul de pe o stelă egipteană din timpul domniei faraonului Menephtah, fiul lui Ramses al II-lea, plasată în Templul de la Teba și cunoscută sub numele de „Stela lui Israel”.

Procesul de cucerire a interiorului țării Canaan de către triburile israelite, precum și alungarea sau asimilarea populației autohtone de către acestea au durat mai multe secole, până la întemeierea regatului condus de Saul din tribul Benjamin, în anul 1030 î.e.n. Două decenii mai târziu, regele David din tribul Iuda ocupă Ierusalimul și face din străvechiul oraș capitala regatului său. Urmează domnia lui Solomon, în cursul căreia noul stat va cunoaște o perioadă deosebită de prosperitate economică și dezvoltare culturală, pe atunci fiind construit marele templu al lui Yahve de la Ierusalim, rămas ca simbolul religios și național al evreilor în scurgerea vremii. După moartea regelui Solomon, triburile din nord se separară formînd un regat distinct — Israel — iar triburile din sud, rămînînd fidele dinastiei lui David — regatul lui Iuda (sau Iudeea) cu capitala la Ierusalim, cele două state găsindu-se aproape permanent în neîncetată dușmănie atît între ele cît și cu organizația statală a filistinilor de pe litoralul mediteranean.

În continuare, se succede invazia asirienilor. Regele acestora, Salmanasar III, înfrînse, în anul 853 î.e.n., pe malul fluviului Orante, oștile reunite a doisprezece regi siro-palestinieni, printre care regele Damascului, cel al Israelului și un șeic arab (cea mai veche mențiune istorică a numelui de arab). După asirieni, ce stăpîniseră nordul Israelului timp de trei secole, scena politică a Orientului va fi dominată de babilonieni, regele Nabucodonosor ocupînd, la 587 î.e.n., Ierusalimul, distrugînd templul lui Solomon și ducîndu-i în robie pe evrei, în capitala sa de

pe Eufrat. Înfrîngerea babilonienilor de către perși va pune capăt exodului forțat al evreilor, regele Cyrus permițîndu-le să se întoarcă în Canaan, să reconstruiască Ierusalimul și un nou templu în anul 515 î.e.n. Stăpînirea perșilor va dura și ea aproximativ trei secole după care a urmat perioada elenistică cînd monarhiile greco-macedonene domneau peste Orientul Mijlociu, iar cultura greacă amestecată cu elemente autohtone exercita o influență considerabilă, în sfera sa intrînd întreaga Palestină, locuită de o populație extrem de eterogenă.

Locul dinastiilor grecești va fi luat, cu două mii de ani în urmă, de romani, aceștia trecînd întreaga Palestină în stăpînirea lor. Răscoalele locuitorilor evrei ai Palestinei împotriva dominației romane au dus la distrugerea în anul 70 e.n. a marelui templu de la Ierusalim, care fusese reconstruit între timp, și apoi la o represiune generală (anul 135 e.n.), culminînd cu alungarea unei bune părți a populației evreiești din Palestina și împrăștierea ei în diverse colțuri ale Imperiului roman.

Noi persecuții cunoscute cei rămași în timpul dominației bizantine ; împăratul Heraclius, anticipîndu-l pe Hitler, preconiza exterminarea totală a evreilor. După ce bizantinii fură învinși de arabi și Palestina trecu sub stăpînirea califilor, populația locală — creștină, israilită sau de alte credințe — se va bucura de libertate de conștiință și situația ei economică se va îmbunătăți, ceea ce explică sprijinul pe care locuitorii țării îl vor da noilor stăpînitori. Încă din momentul în care romanii își stabileau dominația lor asupra Palestinei, un număr important de arabi se aflau instalați aici cu șase secole mai înainte. Ei precedaseră pe arabii nabateeni care, în secolul IV î.e.n., fondaseră un regat înfloritor cu capitala la Petra, în sudul Iordaniei de azi. Inscripții grecești din timpul romanilor indică în această regiune că majoritatea locuitorilor erau arabi și populația sedentară continua să crească datorită afluenței triburilor nomade venite din deșert. Arabii musulmani din timpul cuceririi islamice îi vor numi pe agricultorii de limbă arabă, găsiți de ei pe malurile Iordanului, — nabateeni.

În primul secol al acestui mileniu, alți cuceritori de peste țări și mări călcară zbuciumatul pămînt al Palestinei. Ocuparea Ierusalimului de către cruciați în anul 1099, însemnă pe răbojul istoriei unul din numeroasele măceluri cunoscute de omenire în decursul existenței sale : mii

și mii de locuitori musulmani fură trecuți prin ascuțișul săbiilor iar evreii, refugiați în sinagogă, pieriră, cu toții, în flăcările aprinse de pioșii invadatori veniți, aici, tocmai din Apusul Europei. În perioada dominației cruciate a așa-numitului regat latin, populația evreiască, fiind supusă la sălbătice persecuții religioase, se diminuase continuu. Palestina era locuită atunci de un amestec extraordinar de rase : țărani musulmani și arabi nomazi ; descendenți ai hitiților, amorreienilor și nabateenilor, vorbind vechea limbă arameeană ; greco-sirieni de limbă arabă și de religie creștină ortodoxă ; elemente din mai toate țările Europei ajunse în Orient sub stindardele crucii.

După căderea regatului latin, Palestina va intra sub dominația Imperiului mamelucilor — sclavii-soldați, de origine turcomană și circaziană, care deveniseră stăpîni la Cairo unde se afla atunci capitala califatului. Apoi patru secole încheiate (1516—1918) va face parte din Imperiul otoman, trecînd, după destrămarea acestuia, sub administrație britanică.

Din epoca dominației romane și pînă în a doua jumătate a secolului al XX-lea, populația evreiască din Palestina a fost minoritară. În Evul mediu au existat doar cîteva comunități evreiești la Ierusalim, Safed, Tiberia, Hebron, masa locuitorilor țării constituind-o populația eterogenă de limbă arabă — musulmani și creștini. — stabilită aici fie după cucerirea islamică, fie urmașă a diverselor neamuri semite sau nesemite ce trăiau pe acest pămînt încă din antichitate.

Împrăștierea vechii populații evreiești în lume începuse, de fapt, încă înaintea erei noastre, ajungînd la punctul său culminant după represiunile drastice din vremurile stăpînirii romane. Cauzele dispersării nu constau numai în persecuțiile de ordin național-religios pe care evreii le suferiseră în decursul timpului din partea egiptenilor, babilonienilor, romanilor, bizantinilor, chiar dacă ele erau, în general, primordiale. A existat dintotdeauna și o determinantă economică, resursele țării nereușind să asigure constant și în întregime subzistența locuitorilor ei. Dealtfel, atît în antichitate cît și în Evul Mediu, transumanța a constituit o trăsătură dominantă a istoriei, în condițiile în care producția nu era capabilă să satisfacă, peste tot, necesitățile de consum. Așa se face că numărul evreilor răs-pîndiți în lume va ajunge, în ultimele două milenii, înfinit mai mare decît al celor din Palestina rămînînd așa, în

continuare, pînă în zilele noastre, inclusiv și după crearea statului Israel care înglobează, în prezent, mai puțin de 20 la sută din numărul total al coreligionarilor ce trăiesc pe Mapamond.

Cele două mari direcții de dispersare a evreilor din antichitate au fost : pe cale maritimă, de jur împrejurul Mediteranei ; prin Caucaz spre sudul și vestul Rusiei pînă în Galiția. Pe țărmul sudic al Franței de azi, coloniile evreiești sînt semnalate înaintea creării statului franc. La Roma, în timpul împăratului Tiberiu, trăiau circa 60 000 de evrei la o populație totală de 800 000 de suflete iar în marele port egiptean Alexandria, din perioada romană, o optime din locuitori erau evrei. O colonie evreiască ființa la Damasc înaintea erei noastre. Într-o sală a Muzeului Național din Damasc poate fi văzută o sinagogă din secolul al II-lea reconstruită în întregime, cu pereți pictați înfățișînd scene din Vechiul Testament, vestigii găsite la Dura-Europos, pe Eufrat, în nordul Siriei. Cum religia a constituit în general, în toate timpurile, liantul principal al comunităților evreiești, este de notat că în transhumanța lor în diverse părți ale lumii s-a produs și un proces de convertire a unor neamuri ce nu aparțineau rasei semite. Dacă regii yemeniți trecuți la cultul israelit în secolele V—VI erau, atît ei cît și supușii lor, de origine semită, la fel ca și ceilalți arabi din peninsulă, nu același lucru s-ar putea spune despre kazarii ce formau un regat înfloritor, între Volga și Don, în secolele VIII—IX, popor turco-mongol ce a fost convertit, în frunte cu suveranul lor, la religia ebraică. Nici falasii negri din Etiopia, de credință israelită, nu erau semiți iar cînd au imigrat, nu de mult în Israel, s-au arătat foarte mirați constatînd că există și evrei... albi !

În Europa feudală, bigotă și conservatoare, comunitățile evreiești au avut de suferit de-a lîngul secolelor numeroase valuri de prigoană mergînd pînă la creștinarea cu forța sau alungarea în întregul lor așa cum s-a întîmplat în Spania Inchiziției chiar în anul cînd Cristofor Columb descoperea America. Persecuțiile, de ordin religios, s-au împletit în Evul Mediu cu anumite interese economice ale feudalilor : fie neplata împrumuturilor primite de la cămătarii evrei, fie pur și simplu pentru a jefui, în umbra crucii, bunurile unei comunități pe care avuseseră grijă să o mențină moral la periferia societății. Izgoniți din Peninsula Iberică și prigoniți în alte țări europene, mulți

evrei și-au găsit adeseori refugiu între hotarele Imperiului otoman, unde au putut să-și practice în mod liber religia și să-și dezvolte colonii prospere într-o serie de orașe, inclusiv la Istanbul. Și, la fel ca și în Imperiul arab anterior ascendenței puterii otomane, o serie de persoane de origine evreiască au ajuns la funcții înalte în stat și în societate.

În timpul Imperiului otoman un număr de evrei veniți din diverse părți ale lumii, îndeosebi de pe țărmul Africii de nord și din Yemen, au sporit comunitatea existentă în Palestina care, conform datelor apărute în publicații oficiale din Israelul de azi (Facts About Israel, 1978), ajunsese la începutul secolului al XIX-lea la 10 000 de oameni dintr-o populație totală de aproape 300 000 de locuitori, ce cuprindea 250 000 de musulmani și 25 000 de creștini. La mijlocul secolului trecut, populația evreiască din Palestina se ridica la 12 000 de locuitori, iar în 1880, înaintea începerii primului val de imigrare din Europa răsăriteană, numărul total al evreilor din această țară — conform surselor citate mai sus — era de circa 20 000—25 000, două treimi trăind în Ierusalim și restul în câteva comunități mai mici din Safed (4 000), Tiberia (2 500), Jaffa (1 000), Hebron (800), Haifa (300). Populația totală a Palestinei se apropia în acel timp de o jumătate milion de locuitori.

Comunitățile evreiești grupate în orașe, se înțelege că nu se ocupau cu agricultura. Componentii lor erau meșteșugari sau mici negustori. Dat fiind posibilitățile economice reduse, cei mai mulți dintre evreii palestinieni trăiau din donații anuale trimise de comunitățile din alte țări. La sefarzii (vechile comunități evreiești din Palestina) acești bani erau împărțiți de șefii comunității și din fondurile respective erau întreținute școlile talmudice, văduvele și orfanii (vezi Encyclopaedia Judaica — Ierusalim).

Colonizarea evreilor europeni în Palestina a fost inaugurată în jurul anului 1880 de mișcarea ce se dezvolta în Rusia și care era numită, în general, „Adoratorii Sionului“ (Sion — colină stîncoasă din preajma Ierusalimului luată ca un sinonim al „orașului sfânt“). Prima colonie agricolă a unor imigranți din Rusia se înființează în vara anului 1882 pe drumul dintre Iaffa și Ierusalim ; aceasta, denumită Rișon le Zion, va fi urmată la scurt timp de alte

cîteva aşezări asemănătoare, cu cîteva sute de coloniști, amplasate pe terenuri cultivabile ce nu depășeau două mii de hectare. Evreilor autohtoni din Palestina, imigranții europeni le erau cu totul străini, deosebindu-se diametral de ei și vorbind limbi necunoscute lor (limbile specifice evreilor din afara Palestinei erau idișul — pentru cei din răsăritul Europei și ladino — pentru cei din bazinul mediteranean). Aceste prime colonii agricole vor cunoaște la început o gravă criză, nereușind să-și hrănească membrii. Ele vor fi salvate în extremis de baronul filantrop Edmond Rothschild care le va lua sub protecția sa financiară. Speranțele, puse într-o colonizare mai largă au fost însă destrămate, încă din primul moment, de marile greutăți întâmpinate la fața locului unde lucrările de amenajări necesitau fonduri importante și mînă de lucru calificată. În anul 1900, „coloniile Rothschild“ au fost transferate lui „Jewish Colonisation Association“ dirijată de un alt filantrop evreu, baronul Maurice de Hirsch, dar imigrarea continua să bată pasul pe loc descurajată de greutățile economice întâmpinate la fața locului. Insistențele mișcării sioniste vor determina însă ca imigrația, îndeosebi din Europa răsăriteană, să continue fiind înființate noi colonii agricole.

Spre sfîrșitul secolului trecut, curentul antisemit ce se făcea simțit în unele țări din Europa (de exemplu în Franța în urma așa-numitului caz Dreyfus) va grăbi transformarea sionismului într-o mișcare politică bine structurată. Inițiatorul și fondatorul acesteia a fost Theodor Herzl, un cunoscut ziarist austriac de origine evreiască. Aflîndu-se la Paris și asistînd întîmplător la degradarea publică a căpitanului Dreyfus, ziaristul austriac a fost zguduit de reacția publicului într-o țară unde cu o sută de ani mai înainte fusese decretată emanciparea completă a evreilor, de către marea revoluție franceză. El va dezvolta bazele teoretice ale mișcării sioniste într-o broșură scrisă în 1896 și intitulată „Der Judenstaat“ (Statul evreiesc). Un an mai tîrziu, are loc, la Basel, în Elveția, primul congres al mișcării sioniste mondiale, care localizează viitorul stat evreiesc prin această formulă înscrisă în programul său : „Sionismul are ca scop să creeze, în Palestina, pentru poporul evreu, o patrie garantată de dreptul public“. La congresele următoare problema amplasării „căminului național evreiesc“ va fi dezbătută din nou, între timp, (în 1903) guvernul britanic oferind, în mod oficial, pentru colonizare

Uganda (în Africa Orientală) și existînd și alte locuri avute în vedere pentru acest scop, ca Argentina, Congo, Cipru, zona El Arish de pe țărmul mediteranean al Peninsulei Sinai etc. Dar opțiunea congreselor sioniste, după dezbatere furtunoasă, va rămîne fermă asupra Palestinei, motivația pornind de la existența pe acest pămînt, cu trei mii de ani în urmă, a unui stat evreiesc. Dar la sfîrșitul veacului trecut atunci, cînd mișcarea sionistă hotăra statornicirea unei patrii evreiești în Palestina, numărul evreilor din această țară era de circa 40 000 și dintre aceștia 23 000 se stabiliseră acolo între anii 1882—1895. Doar 3 000 trăiau în colonii agricole iar terenurile aflate în posesia lor nu depășeau cu mult 20 000 de hectare.

Pînă la primul război mondial, numărul imigranților a crescut în proporții nesemnificative și în cursul ostilităților populația evreiască s-a diminuat, o parte părăsind Palestina ca urmare a măsurilor represive luate de Djemal Pașa — membru al triumviratului de la putere din Imperiul otoman și guvernator cu puteri depline asupra Siriei — împotriva locuitorilor evrei ca și împotriva arabilor, suspectați de simpatie față de aliații anglo-francezi. La sfîrșitul războiului, populația evreiască din Palestina era de 56 000 de locuitori. În primele luni după instaurarea administrației britanice, peste 10 000 de noi imigranți s-au instalat în această țară, în următorul deceniu numărul populației evreiești dublîndu-se. Recensămînturile efectuate de autoritățile britanice în 1922 și 1931 dau o imagine concludentă a proporțiilor imigrării evreiești în răstimp de zece ani. În 1922, în Palestina, din totalul populației de 752 000 locuitori, 83 790 au fost recenzați ca aparținînd comunității evreiești; în 1931 numărul evreilor ajunsese la 174 606, reprezentînd 17 la sută din întreaga populație de 1 033 314 locuitori și aceasta în ciuda gravei crize economice care a făcut ca din cauza lipsei de locuri de muncă, după 1927, emigrarea să depășească cuantumul imigrării. Odată cu ascensiunea fascismului în Europa, se va înregistra o creștere a imigrării: 9 500 în 1932, 30 000 în 1933, 42 000 în 1934, 64 000 în 1935, an în care numărul evreilor din Palestina se apropie de o treime din populație (443 000 dintr-un total de 1 500 000 locuitori). Dacă pînă atunci, imigranții proveneau din păturile în general neînstărite ale comunităților evreiești din Europa, printre noii veniți sînt de data aceasta și oameni mai bogați, îndeosebi cei sosiți din Germania, care au adus cu ei capitaluri consi-

derabile contribuind la dezvoltarea zonelor din Palestina locuite de conaționalii lor.

Imigrarea evreiască a fost privită la început cu indiferență sau chiar cu oarecare bunăvoință de masa populației autohtone din Palestina. Dar pînă la urmă, atunci cînd ea va deveni masivă, a început să provoace resentimente grave și să conducă la confruntări. Pentru a încuraja imigrarea, mișcarea sionistă lansase lozincă : „Un pămînt fără popor pentru un popor fără pămînt“. Pămîntul Palestinei era însă lucrat de multe secole de populația locală.

Este adevărat că nu în toate cazurile, începînd din a doua jumătate a secolului trecut, pămîntul aparținea juridic celor ce-l lucrau din moși-strămoși. Pînă în 1860, pămîntul cultivabil era distribuit între comunitățile sătești la fiecare doi ani, prin rotație, după un sistem ce ființa pe aceste meleaguri din timpurile biblice. În 1858, autoritățile otomane au promulgat „codul proprietății funciare“ care obliga pe proprietarii de pămînt să se înregistreze pentru a plăti taxe și impozite. Marea majoritate a țăranilor s-au eschivat fie din necunoașterea consecințelor, fie din obișnuință sau chiar pentru a nu achita taxele de înregistrare destul de ridicate. Conform acestei legi, pămînturile „fără proprietari“ au fost declarate „domeniu al statului“ fiind vîndute pe prețuri derizorii unor mari proprietari locuind la Beirut, Damasc sau Cairo. Astfel, numai o singură familie, Soursok, posedă 23 000 ha în timp ce majoritatea populației rurale din Palestina se trezise lipsită de proprietate asupra pămîntului ce-l muncea. La începutul secolului al XX-lea, 250 de familii bogate stăpîneau 414 300 ha, echivalînd cu întreaga suprafață a proprietății țărănești. De la acești mari proprietari avea să cumpere organizația sionistă mondială terenurile pentru coloniile agricole pe care le înființa în Palestina. De la 2 500 ha cît reprezenta întreaga proprietate agricolă evreiască în 1882, ea a ajuns la 65 000 ha în 1920 și 120 000 ha în 1931 în condițiile în care circa 30 la sută din populația rurală arabă din Palestina era cîmpet lipsită de pămînt. Situația a devenit și mai gravă atunci cînd organizațiile sioniste au lansat cuvînt de ordine ca întreprinderile colective sau particulare evreiești să nu folosească forța de muncă autohtonă și populația evreiască să nu cumpere mărfuri decît de la comercianții evrei creîndu-se astfel o diviziune pe plan economic, ceea ce va amplifica resentimentele populației arabe.

Primele luări de poziții arabe față de consecințele colonizării evreiești datează din 1891 când notabilii din Ierusalim au adresat o telegramă Sublimei Porți de la Istanbul cerind publicarea unui firman care să interzică evreilor din afara Palestinei de a intra și a cumpăra pământ în această regiune. Autoritățile otomane au dat dreptate doleanței notabililor arabi dar la intervenția expresă a Angliei firmanul Sublimei Porți va rămîne fără efect.

După primul război mondial, în februarie 1919, se ține la Ierusalim primul congres palestinian marcînd debutul unui deceniu de luptă politică infructuoasă împotriva mandatului britanic și imigrației evreiești. Programul adoptat de acest prim congres, urmat de alte șase în decurs de zece ani, subliniază că Palestina nu este decît partea meridională a Siriei de care ea este atașată prin legături naționale, religioase, lingvistice și economice și militează pentru independența națională a întregii regiuni istorice de la Alep, din nord, pînă la Golful Akaba, în sud. Congresul va trimite o telegramă Conferinței de pace de la Paris exprimînd refuzul delegaților de a accepta stabilirea în Palestina a unui cămin național evreiesc și cerînd totodată ca nici un fel de decizie privitoare la țara lor să nu fie luată fără consultarea prealabilă a locuitorilor. Între timp, la Ierusalim și Jaffa, au fost difuzate manifeste chemînd pe arabi „să reziste” împotriva colonizării evreiești.

În chip de răspuns, generalul Louis Bols, șeful administrației militare britanice din Palestina, publică, la 27 februarie 1920, o notă a guvernului său anunțînd intenția de a aplica Declarația Balfour. Manifestații de protest ale populației arabe se înregistrează imediat la Ierusalim, Jaffa și Haifa. La 4 aprilie, în același an, pe parcursul unei procesiuni prilejuită de celebrarea, atît de evrei cît și de arabi, a sărbătoririi profetului Moise, o ceartă între grupuri ale celor două comunități a degenerat în incidente grave soldate cu moartea a șase arabi și a șase evrei, în momentul intervenției forțelor britanice pentru a restabili ordinea. Peste puțin timp, generalul Bols cedă locul unei administrații civile britanice condusă de un înalt comisar, în persoana lui sir Herbert Samuel, evreu de origine dar care va păstra distanță față de mișcarea sionistă îngrădind imigrația.

Atmosfera în Palestina devenea tot mai încordată și în mai 1921, plecîndu-se de la un incident minor petrecut la Jaffa, în cursul unei manifestații sindicale evreiești, se

ajunse la confruntări sîngeroase înregistrîndu-se un bilanț extrem de tragic : 47 de morți și 146 de răniți din rîndurile populației evreiești, 48 de morți și 73 de răniți din rîndurile arabilor, cei mai mulți căzînd sub gloanțele trupelor britanice trimise să pună capăt ciocnirilor. În continuare guvernul britanic îl va însărcina pe sir Thomas Haycraft, judecătorul suprem al Palestinei, să ancheteze, în fruntea unei comisii, cauzele dezlănțuirii pasiunilor ce au condus la un număr așa de mare de morți și răniți. Comisia de anchetă ajunse la concluzia că incidentele au izbucnit fără premeditare. Ea a citat ca motivare, cauze politice și economice, implicit intensificarea imigrării. Drept consecință imediată, înaltul comisar britanic Herbert Samuel a dispus suspendarea pe loc a imigrării evreiești, ceea ce a provocat un puternic scandal în Anglia, presa și unele cercuri politice incriminînd această atitudine. După o pauză de două luni, imigrarea va fi reluată, în proporții ce ar fi urmat să fie temperate de „capacitatea economică de absorbție a Palestinei“, această idee fiind subliniată și în „Cartea Albă din 1922“ a guvernului britanic.

Tensiunea ce domnea în continuare în Palestina va determina puterea mandatară să se exprime mai clar asupra viitorului acestei țări. Winston Churchill, ministrul lui Colonial Office, a făcut la 30 iunie 1922 un expozeu larg al politicii guvernului său față de Palestina, intrat în analele diplomatice sub denumirea de „Cartea Albă din 1922“. Churchill afirma cu acel prilej că contrar „temerilor manifestate de Comitetul Executiv Arab (organism al autohtonilor) guvernul britanic nu s-a gîndit niciodată la dispariția sau subordonarea populației de limbă sau cultură arabă din Palestina“ atrăgînd atenția „asupra faptului că termenii Declarației (Balfour) nu prevăd că Palestina întreagă va deveni un cămin național evreiesc, dar că un astfel de cămin va fi fondat în Palestina“.

În ce-i privește pe evrei „Cartea Albă din 1922“ sublinia că „este esențial ca această comunitate să știe că ea este de drept în Palestina și nu prin toleranță“ completînd însă că imigrația evreiască „nu poate să depășească capacitatea economică de absorbție a țării“. Definind, într-o perspectivă mai generală politica britanică, Winston Churchill declara atunci : „La întrebarea ce ar trebui să se aștepte de la dezvoltarea căminului național evreiesc în Palestina, s-ar putea răspunde că nu este vorba de impunerea unei naționalități evreiești locuitorilor Palestinei întregi, ci continua-

rea dezvoltării comunității evreiești existente, cu ajutorul evreilor din alte regiuni ale lumii, astfel ca ea să devină un centru, de care poporul evreu, în întregime, să poată, în ceea ce privește rasa și religia, să se intereseze și de care să fie mîndru“.

La scurt timp (24 iulie 1922), Societatea Națiunilor acordă Marii Britanii mandatul administrării Palestinei, definind scopurile și sarcinile acestuia conform sugestiilor făcute, în prealabil, de guvernul de la Londra. În preambulul acestui document se menționa : „Mandatarul va fi responsabil de aducerea la îndeplinire a executării declarației originale făcută la 2 noiembrie 1917 (Declarația Balfour) de guvernul britanic și adoptată de principalele puteri aliate, în favoarea stabilirii în Palestina a unui cămin național pentru poporul evreu, ținînd seama ca să nu se întreprindă nimic ce ar putea prejudicia drepturile civile și religioase ale comunităților neevreiești din Palestina“. În continuare se sublinia : „Această declarație comportă recunoașterea legăturilor istorice ale poporului evreu cu Palestina și rațiunea reconstruirii căminului său național în această țară“.

Termenii mandatului erau fără echivoc : „Mandatarul își va asuma responsabilitatea instituirii în țară a unei situații politice, administrative și economice de natură să asigure stabilirea unui cămin național pentru poporul evreu.“ (Art. 2). „Un organism evreiesc convenabil va fi recunoscut oficial și va avea dreptul de a da avize administrației Palestinei și de a coopera cu ea în toate problemele economice, sociale și altele, susceptibile de a afecta stabilirea căminului național evreiesc“ (Art. 4)... „Veghind ca aceasta să nu aducă prejudicii drepturilor și situației altei părți a populației, administrația Palestinei va facilita imigrația evreiască în condiții convenabile și de acord cu organismul evreiesc și va încuraja stabilirea intensivă a evreilor pe pămîntul țării, înțelegîndu-se prin aceasta terenurile statului și loturile necultivate“. (Art. 6). „O lege asupra naționalității va fi decretată facilitînd evreilor să se stabilească în Palestina, în mod permanent, și să dobîndească naționalitatea palestiniană“. (Art. 7).

Pe măsura creșterii numărului imigranților evrei, a achiziționării de noi terenuri și a izolaționismului lor economic, fricțiunile cu populația arabă autohtonă majoritară vor deveni tot mai acute conducînd la noi incidente sîngeroase.

La începutul lui august 1929, o nouă explozie de violență zguduia întreaga țară, în câteva zile fiind uciși 133 de evrei și alți 339 răniți, în timp ce din rîndurile populației arabe se numărau 116 morți și 232 de răniți. Mulți dintre aceștia au fost uciși sau răniți atunci cînd poliția britanică depășită de amploarea incidentelor a deschis foc direct împotriva unor manifestații de masă. 27 de persoane — arabi și evrei — au fost condamnate la moarte.

Au urmat noi anchete încredințate unor comisii britanice cu aceeași sarcină de a depista cauza incidentelor și a desemna vinovații. Comisia Shaw, notînd proporțiile imigrației din anii 1925—26, cita printre factorii care au favorizat violențele, teama arabilor față de avalanșa noilor sosiți, subliniind că țăranul îndepărtat de pe terenul ce-l muncea din moși-strămoși n-are unde să se ducă și, în consecință, „o clasă de țărani frustrați, fără pămînt, este pe cale să fie creată“. Raportul comisiei Simpson arăta că prin cumpărarea de pămînturi s-a format treptat o enclavă evreiască din care arabii sînt excluși definitiv. „Rezultatul cumpărării de pămînturi în Palestina de Fondul Național Evreiesc este că acestea sînt acum într-o situație de extra-teritorialitate. Ele au încetat de a mai fi pămînturile de unde arabii ar putea să-și mai tragă, azi sau mîine, o oarecare subzistență“. Lordul Passfield, analizînd rapoartele celor două comisii anterioare într-o nouă „Carte Albă“, sublinia, în octombrie 1930 : „Sprijinindu-ne pe concluziile lui Sir John Hope Simpson, considerăm că ținînd cont de metodele de cultivare a pămînturilor de țărani arabi, nu mai există astăzi teren liber pentru crearea de colonii agricole pentru noi imigranți, cu excepția pămînturilor necultivate pe care agențiile evreiești le păstrează în rezervă“. „Cartea Albă“ a comisiei Passfield provocă o nouă campanie de protest în presă și în parlamentul britanic unde guvernul laburist al lui James Ramsay Mac Donald dispunea de o majoritate redusă. Guvernul fu nevoit să bată în retragere și, la 13 februarie 1931, Mac Donald adresă conducătorului sionist, dr. Weizmann, o scrisoare prin care afirma că Marea Britanie este angajată în continuare în termenii mandatului.

În scrisoarea sa, Mac Donald menționa că mandatul este o problemă care interesează „poporul evreiesc și nu doar populația evreiască din Palestina“. Premierul britanic remarcă în continuare că în ceea ce privește „consecințele politicii de imigrare și instalare de colonii asupra situației

economice a comunității neevreiești nu trebuie luate în considerare“ subliniind că ultima „Carte Albă“ nu conține „nici interdicții, nici intenția de a interzice achiziționarea de noi terenuri de către evrei“. Fragmentul cel mai neliniștitor pentru arabi din această scrisoare era acela în care se aborda problema locurilor de muncă în Palestina, redactat în termenii următori : „Guvernul britanic n-a propus niciodată ca imigrarea evreiască să fie întreruptă atîta timp cît ea împiedică pe un arab să-și găsească de lucru“. Principiul capacității de absorbție a economiei Palestinei, enunțat de Churchill în 1922, fusese abandonat, consacrîndu-se existența a două ‘comunități distincte, a două entități economice separate și legalizîndu-se refuzul întreprinderilor evreiești de a folosi mîna de lucru arabă.

Comunitatea evreiască din Palestina se izola tot mai mult de populația arabă autohtonă, dezvoltînd o structură social-economică proprie — industrii, bănci, syndicate, școli și spitale. Centrala sindicală evreiască Histadruth-ul interzicea aderarea arabilor și boicota orice întreprindere particulară evreiască care ar fi folosit mîna de lucru arabă, recidiviștii fiind taxați drept trădători. Gospodinele erau obligate să nu se aprovizioneze de la arabi, grupuri extreme aruncîndu-le coșurile cu cumpărături, vîrsînd petrol pe legume sau spărgîndu-le ouăle, în cazul în care încălcau interdicția.

Aceste acțiuni discriminatorii nu putea să nu conducă la accentuarea animozităților dintre cele două comunități, la rîndul lor arabii atacînd așezări evreiești și persoane individuale. În același timp, populația arabă își manifesta tot mai violent protestul împotriva administrației mandatare britanice. Formarea unui Comitet Executiv Arab, în 1933, cu participarea a diverselor partide și grupuri politice palestiniene, făcu ca acțiunile antibritanice să se intensifice. Comitetul Executiv ținea în acel an, în martie, o reuniune la Jaffa chemînd populația arabă să boicoteze mărfurile englezești și evreiești. În octombrie, Comitetul Executiv Arab organizează o manifestație la Ierusalim, în pofida interdicției guvernămîntului britanic, înregistrîndu-se ciocniri grave cu poliția. Două săptămîni mai tîrziu, a fost organizată o nouă manifestație la Jaffa. Poliția deschise focul, 27 de arabi fiind uciși și 200 răniți printre care și bătrînul lider palestinian Moussa Kazem ‘al Husseini, în vîrstă de 80 de ani, fost primar al Ierusalimului. Evenimentele de la Jaffa provocară noi tulburări la Nablus și Haifa, înre-

gistrându-se greve generale ale populației. Este de notat că revoltele din toamna anului 1933 erau, pentru prima oară, îndreptate împotriva autorităților mandatare care pînă atunci își atribuise rolul de arbitru în incidentele dintre arabi și evrei.

În 1935, un șeic arab, Ezzedin al-Qassam — născut cu 40 de ani în urmă, în satul sirian Jabla, din apropierea portului Lattakia, care după ce fusese condamnat la moarte în 1921 de autoritățile franceze pentru împotrivire cu arma în mînă, se stabilise în Palestina, — organizează grupe de luptă împotriva ocupației britanice. El strînse, în jurul său, felahi deposezați de pămînt și muncitori, în-deosebi din cartierele sărace ale Haifei, acțiunea lui bazîndu-se pe cinci principii esențiale : formarea de cadre pentru revoluție ; lansarea unei revoluții armate, singurul mijloc de a pune capăt mandatului britanic și de a împiedica crearea unui stat evreiesc în Palestina ; mobilizarea poporului pentru a susține această revoluție și a participa la ea ; inamicul principal este Marea Britanie legată organic de mișcarea sionistă. Grupul lui Al Qassam s-a manifestat, pentru prima oară, în decembrie 1932, atacînd colonia evreiască Nahalal din apropiere de Haifa. Însoțit de 25 de oameni, el își va instala cartierul general în niște peșteri din zona muntoasă împădurită Djenine, în nordul Palestinei. În toamna anului 1935, cu prilejul aniversării Declarației Balfour, șeicul Al Qassam hotărî să declanșeze o acțiune insurecțională chemîndu-i la revoltă pe țăranii din regiune. Dar forțele sale nu numărau, la începerea insurecției armate, decît 88 de partizani. La 29 noiembrie, 600 de soldați britanici îl înconjurară într-un sat din regiunea Djenine. În cursul bătăliei înegale, Ezzedin al-Qassam a fost ucis și funeraliile sale desfășurate la Haifa prilejuiră o importantă manifestație populară naționalistă, rămînînd în conștiința poporului pălestinian ca un prim simbol al luptei sale armate pentru independență. Despre el, ziarul „Al Fatah“ avea să scrie, 34 de ani mai tîrziu, în noiembrie 1969 : „Astăzi, cu principiile și idealurile lui al-Qassam în inimile noastre, ale mișcării de eliberare Fatah, noi ne amintim de el ca de primul combatant pălestinian pentru libertate și unul dintre cei mai nobili și mai devotați revoluționari din această parte a lumii“.

Ezzedin al-Qassam era mort dar partizani ai mișcării armate organizate de el, care s-a extins ulterior, vor continua să acționeze. În noaptea de 15 aprilie 1936, un grup

dintre aceștia atacă un convoi de vehicule evreiești pe șoseaua Nablus-Tulkarem ucigându-l pe loc pe unul dintre pasageri și rănindu-l grav pe un altul care va înceta din viață la scurt timp. Ziua următoare doi muncitori arabi de pe o livadă de portocali din apropiere de Jaffa au fost asasinați. Fitulul bombei fusese aprins și explozia se va produce foarte repede tulburând întreaga viață a țării vreme de trei ani și provocând mii de victime omenești. Dezordinile se vor accentua, pînă la 19 aprilie, fiind înregistrați 11 morți. Chiar în acea seară, autoritățile britanice instaurară starea de urgență, cu deschiderea focului fără somație, la Jaffa și Tel-Aviv.

Dar a doua zi, pata de ulei se întinse, în fiecare localitate arabă fiind creat un „comitet național de grevă“. Toate aceste comitete vor fi coordonate de un Înalt Comitet Arab, format la 25 aprilie, la care participau toate cele șase partide palestinienne existente, sub președinția marelui muftiu al Ierusalimului. Acest Înalt Comitet Arab după ce primi lista revendicărilor din partea comitetelor locale, elaboră un program național care conținea următoarele puncte : limitarea imigrării, reglementarea vânzărilor de terenuri și instalarea unui guvern autonom al Palestinei.

La 7 mai, toate zonele din Palestina locuite de arabi se aflau în grevă în timp ce reprezentanții diverselor comitete se reuniseră, la Ierusalim, împreună cu Înaltul Comitet Arab, pentru a redacta un memorandum spre a fi adresat Înaltului comisar britanic și în care se menționa : Greva va continua pînă cînd guvernul britanic va modifica radical politica actuală oprind imigrarea evreiască ; palestinienii vor refuza să plătească impozitele începînd de la 15 mai dacă guvernul britanic nu-și va revizui politica.

Revolta se amplifica în continuare. Numeroase petiții cereau anularea vânzărilor de terenuri din ultimii cinci ani și eliberarea prizonierilor politici. Greva se prelungea și violența creștea. Se înregistrară atacuri împotriva soldaților britanici, posturilor de poliție, așezărilor evreiești. Autoritățile britanice luară măsuri drastice. Sute de arabi au fost arestați, amenzi colective loviră sate și orașe întregi acuzate de „rezistență“. La Jaffa, punctul forte al mișcării greviste, un cartier întreg va fi dinamitat pentru a permite „construirea de noi bulevarde“. În realitate era vorba de o operație destinată să faciliteze pătrunderea forțelor de securitate în acest bastion al rezistenței arabe.

În vederea contracarării mișcării de rezistență a arabilor palestinieni, autoritățile mandatare au început să coopereze pe scară largă cu conducerea comunității evreiești, creînd o forță auxiliară de poliție formată din 2 800 de evrei, în mare parte membri ai organizației militare clandestine „Haganah“, armata britanică solicitînd, de asemenea, călăuze evreiești care cunoșteau țara și limba arabă. După cum relatează, în Memoriile publicate înainte de decesul său, sub titlul „Povestea vieții mele“, cunoscutul general și om politic Moshe Dayan, care în acea perioadă a făcut parte din poliția auxiliară evreiască cu grad de sergent : „Cooperarea dintre guvernul mandatar și autoritățile evreiești au deschis mari posibilități pentru a îmbunătăți și lărgi instrucția noastră militară. Deoarece eram comandantul unei unități mobile de patrulare și purtam uniformă îmi venea mai ușor, ca și altora, să ne îndeplinim activitățile clandestine din cadrul Haganei... În 1938 am fost instructor al Haganei la Nahalal și am predat și un curs pentru comandanți de secție la o altă bază a Haganei. În aceste cursuri am încercat să cristalizez o metodă de instrucție care să depășească exercițiile tradiționale, de rutină, cu armamentul. Am scris un manual despre importanța cunoașterii terenului și exploatării tactice corecte a trăsăturilor lui. Manualul conținea instrucțiuni cu privire la infiltrații, ambuscade, supraveghere și alte lucruri «minore» ca de pildă cum să faci spărturi în garduri“.

Se poate spune că armata clandestină evreiască „Haganah“ s-a organizat și structurat în perioada 1936—1939, cu sprijinul tacit al autorităților mandatare britanice care avea nevoie de cooperarea ei în combaterea mișcării naționaliste arabe. Ulterior după ce situația s-a calmat, autoritățile britanice au schimbat jocul luînd măsuri împotriva colaboratorilor de pînă atunci. Fostul sergent Moshe Dayan, din poliția auxiliară evreiască, surprins de o patrulă engleză într-o tabără secretă de pregătire a Haganei, a fost arestat alegîndu-se cu o condamnare de zece ani închisoare. Povestind despre perioada petrecută în închisoarea de la Acra (aproape trei ani) Moshe Dayan menționa că aici în afară de activiștii evrei erau întemnițați și cîteva sute de naționaliști arabi, condamnați pe viață. „Relațiile dintre noi erau prietenești și marcate de respect reciproc. În definitiv exista o bază comună pentru închiderea noastră. Am fost călăuziți de idealuri naționale și

ne-am riscat libertatea și noi și ei, pentru popoarele noastre. Ne invitau la ei în celulă la sărbătorile musulmane și ne ofereau mâncăruri orientale, iar noi, le întorceam ospitalitatea cu ocazia sărbătorilor evreiești“.

În cursul celui de-al doilea război mondial autoritățile britanice au colaborat din nou cu organizația militară evreiască pentru ca apoi, în perioada dinaintea încetării mandatului, să-i sprijine când pe evrei, când pe arabi, după cum se profilau interesele și uneori pe ambele comunități, simultan, în încăierările ce deveneau tot mai dese. După cum remarcă în Memoriile sale un alt om politic israelian, fostul premier Ben Gurion : „Englezii au aplicat întotdeauna regula «dezbină pentru a domni» în scopul protejării intereselor în teritoriile pe care le guvernau. Când devenise evident că Palestina mergea spre independență, ei încurajau în toate ocaziile fricțiunile între evrei și arabi, cum făcuseră între musulmani și hinduși în India“.

■ Greva generală declanșată de arabi, în 1936, a durat aproape șase luni, mai exact 174 de zile, totul fiind închis: fabrici, piețe, prăvălii. Nu circulau nici camioanele, nici taxiurile. Funcționarii publici sau particularii, muncitorii, studenții și elevii rămăneau acasă. Doar spitalele funcționau dar chiar și ambulanțele aveau nevoie de o autorizație specială din partea comitetului local de grevă pentru a se putea deplasa. Întreaga activitate a satelor și orașelor era paralizată.

La 8 octombrie 1936, suveranii Irak-ului, Arabiei Saudite, Transiordaniei și Yemenului, garantînd „pentru bunele intenții ale prietenei lor Marea Britanie“, cerură palestinienilor să pună capăt rebeliunii și să înceteze greva. Conducerea Înalțului Comitet Arab, convinsă că suveranii arabi n-ar fi lansat acest apel dacă n-ar fi primit asigurări precise, acceptă, la 11 octombrie, după trei zile de deliberări, să răspundă pozitiv cererii ce i se adresase. Din surse oficiale, se aprecia că evenimentele anului 1936 provocaseră moartea a 275 de persoane și rănirea a 1 112 persoane, dar comisia regală trimisă să ancheteze va estima numărul morților la 1 000.

Ulterior, comisia de anchetă condusă de lordul Peel publică, la 7 iulie 1937, un raport realist precizînd cauzele tulburărilor care au agitat mandatul de la instaurarea sa. Astfel, se menționa că atît în ce privește dezordinele din 1920, 1921, 1929, 1933 ca și cele din 1936, cauzele erau

două: dorința arabilor de a se bucura de independență națională și ostilitatea lor față de stabilirea în Palestina a unui cămin național evreiesc. Remarcînd faptul că „Declarația Balfour și mandatul sub care ea trebuia să fie aplicată, comportă, din plecare, refuzul independenței naționale“, raportul comisiei de anchetă sublinia, totodată, că dacă căminul național evreiesc continuă să se dezvolte, la sfîrșitul mandatului independența Palestinei ar putea conduce spre un guvern autonom al unei majorități devenită evreiască. Raportul Peel arăta că în cazul în care Palestina devine un stat evreiesc împotriva voinței arabilor „aceasta va constitui o violare evidentă a spiritului și literei mandatului“ adăugînd că „recunoașterea internațională a dreptului evreilor de a reveni în vechea lor patrie nu implică recunoașterea dreptului evreilor de a-i guverna pe arabi împotriva voinței acestora“. În continuare raportul nota că: „Un conflict latent care este imposibil de a fi stăpînit s-a ivit între două comunități naționale în interiorul frontierelor înguste a unei mici țări. Aproape un milion de arabi sînt în luptă împotriva a 400 000 de evrei și nu există nici un punct comun între ei“.

Concluziile raportului Peel sugerau partajarea Palestinei urmînd să fie creat un stat evreu care să cuprindă Galileea, valea Jezreel și cîmpia litoralului mediteranean, pînă la jumătatea drumului dintre Jaffa și Gaza, aproximativ 20 la sută din teritoriul Palestinei sub mandat iar restul suprafeței să fie alipit Transiordaniei. Sectorul Ierusalim și Bethleem și un coridor legînd aceste orașe cu țărmul Mării Mediterane ar fi urmat să rămînă sub mandat britanic. Cel de-al 20-lea congres sionist, care s-a ținut în august 1937 la Zürich, n-a respins principiul partajării dar n-a acceptat frontierele propuse de comisia Peel. De partea arabă refuzul a fost categoric și o conferință pan-arabă reunită la Bloudane în Siria, la 8 septembrie, va declara că „Palestina este arabă și nici una din regiunile sale nu poate fi detașată de la națiunea arabă“.

Rebeliunea recîștigă în intensitate după respingerea propunerilor comisiei Peel și prima victimă va fi Lewis Andrews, comisarul districtului Galileea, asasinat la Nazaret. Reacția britanică se dezlănțuie imediat: Înalțul Comitet Arab cît și comitetele de grevă au fost dizolvate. Membrii Înalțului Comitet — cu excepția muftiului Haj Amine al Hussein și a vărului său Jamal al Hussein, care

reușiră să scape, unul la Beirut, altul la Cairo — vor fi deportați în insulele Seychelles. Alți responsabili arabi au fost arestați. Dar aceste măsuri drastice n-avură darul să pună capăt rebeliunii ci dimpotrivă o accentuă atingînd punctul maxim al violenței în decursul anului 1938 și determinînd întărirea puternică a dispozitivului militar britanic. Pînă în 1937, forțele armate britanice din Palestina nu cuprindeau decît două brigăzi de infanterie. În iulie 1938, fuseseră întărite cu două batalioane de infanterie, două escadrile ale lui Royal Air Force, o unitate de blindate și alta de cavalerie, un crucișător de băătălie. La sfîrșitul lui octombrie 1938 se aflau în Palestina : 18 batalioane de infanterie, două regimente de cavalerie, o baterie de obuziere, unități de blindate — în total 20 000 de oameni plus aproape 3 000 de polițiști auxiliari. Pentru a împiedica sprijinirea din afară a forțelor arabe de gherilă, de-a lungul frontierelor libaneze, siriene și transiordaniene a fost instalat un gard de sîrmă ghimpată, botezat „linia Teggard“. Tribunalele militare pronunțară 58 de condamnări la moarte numai pînă la sfîrșitul anului 1938, plus nenumărate condamnări la închisoare pe viață. Rebeliunea nu se stinse decît în 1939 și bilanțul celor trei ani de violență se ridică la 3 000 de arabi și 300 de evrei uciși.

La 17 mai 1939, guvernul britanic dădu publicității o nouă „Carte Albă“ privind problema Palestinei. În acest document-program se anunța că în decurs de zece ani Palestina va deveni un stat independent, în întregul ei, fără a mai fi partajată. Un stat unitar, în care arabii și evreii urmau să participe la guvernare astfel ca interesele ambelor comunități să fie salvardate. Pînă la independență, țara va fi guvernată de Marea Britanie și în această perioadă de tranziție „poporul Palestinei va participa în mod crescînd la guvernarea țării sale.“ Imigrarea evreiească era limitată la 75 000 de persoane în următorii cinci ani astfel ca să nu depășească o treime din totalul populației. Dincolo de această perioadă imigrarea se va opri definitiv dacă arabii nu o vor mai accepta.

Promisiunile făcute de englezi erau de data aceasta mai convenabile pentru arabi, dar aceștia, după trei ani de luptă erau epuizați iar șefii lor lipseau fiind în exil sau arestați. Mișcarea națională palestiniană avea nevoie să se reconstituie. Declanșarea celui de-al doilea război mondial

și apariția pericolului unei operațiuni hitleriste în zona Orientului Mijlociu, îndeosebi după intrarea în acțiune a lui Afrikakorps în deșertul libian, avu darul să liniștească pentru moment spiritele, toată atenția fiind concentrată în vederea cîștigării bătăliei pentru Levant care se contura la orizont. Problema Palestinei va fi reluată la sfîrșitul războiului, de pe alte poziții, dar violența va răscoli din nou tulburatul pămînt al acestei țări, perpetuînd o lungă stare de tensiune asupra întregii regiuni a Orientului Mijlociu.

BĂTĂLIA PENTRU LEVANT

Neașteptata descoperire a unui avion de recunoaștere

De două săptămîni, pe linia nedefinită a frontului din zona El Agheila domnea acalmia, nefiind nimic deosebit de semnalat în afara unor schimburi sporadice de focuri în deșert între patrulele de cercetare ale celor două părți beligerante.

Aici, la El Agheila — localitate plasată în extremitatea sudică a Golfului Sirta, unde deșertul se află în cel mai apropiat punct al său față de mare, de pe întreaga lungime de 1 800 km a litoralului libian al Mediteranei — se oprise, la 9 februarie 1941, înaintarea coloanelor motorizate ale generalului Archibald Wavell, comandantul șef al trupelor britanice din Orientul Mijlociu, după ce ele fugăriseră timp de două luni, fără întrerupere, rămășițele nefericitei armate a mareșalului italian Graziani pe care o zdrobise, în lupte succesive, pe parcursul acestei scurte campanii.

Atacul britanic fusese declanșat în noaptea de 7 spre 8 decembrie 1940 din dreptul lui Sidi Barrani, localitate situată pe țărmul mediteranean, la 80 km în interiorul Egiptului, unde italienii ajunseseră, în septembrie același an, la începutul războiului din Africa, cînd în zona de frontieră nu se aflau decît unități subțiri de acoperire.

„Armata Nilului“, comandată de Wavell, dispunând, în momentul contraofensivei din decembrie, de 30 000 de combatanți și 225 de blindate, era într-o vădită inferioritate numerică față de armata mareșalului Graziani cu un efectiv de 200 000 de oameni. Dar pregătirea militară a britanicilor se va dovedi net superioară atît în privința instruirii trupeii cît și a calității comandamentului iar tancurile de tip „Valentine“, „Mathilda“ și „Crusader“, cu tunuri în turele mobile, vor surclasa, pur și simplu, carele de luptă ușoare M 33 și M 11 ale italienilor, armate doar cu mitraliere grele în turele fixe.

După opt zile de ofensivă, britanicii atingeau frontiera libiană, avansînd, apoi, într-o lună și jumătate, peste 800 km în adîncime, de-a lungul litoralului, cucerind, rînd pe rînd, porturile Tobruk, Derna, Benghazi și măturînd din calea lor întreaga concentrare de trupe inamice. Italienii pierduseră, în acest scurt răstimp, 130 000 de oameni, 400 de tancuri, 1 200 de tunuri, în timp ce forțele britanice nu înregistraseră decît un bilanț negativ insignifiant — 2 000 de morți, răniți și dispăruți.

Marșul triumfal al „Armatei Nilului“ trebuise, pînă la urmă, să ia o pauză pentru refacere și aprovizionare, liniile sale de comunicații depărtîndu-se extrem de mult de bazele din Egipt. Continuarea ofensivei generalului Wavell necesita pregătiri adecvate și acestea odată terminate, forțele destrămate ale italienilor, ajunse la capătul puterilor, ar fi putut cu greu să mențină ce mai rămăsese din posesiunile lor de pe țărmul african al Mediteranei. În tabăra britanică, părerea dominantă era că victoria totală în Libia se contura cu tot mai multă siguranță și n-avea cum să-i scape. Dar, la 21 februarie 1941, un avion britanic de recunoaștere, efectuînd o misiune de rutină deasupra deșertului, în apropiere de El Agheila, va face o descoperire neașteptată marcînd o etapă cu totul nouă în războiul ce se desfășura de opt luni, în Africa de Nord, între englezi și italieni.

În momentul în care pilotul tocmai vira aparatul, pentru a se reîntoarce la baza de decolare, observatorul i-a cerut să facă încă un tur pentru a lua cîteva fotografii de la o altitudine mai mică. Pe o pistă, folosită obișnuit de caravanele de cămile, șerpuiind printre dunele de nisip, observatorul zărise, rulînd, un vehicul neobișnuit ce nu semăna cu niciunul din mijloacele auto ale armatei italiene : un transportor de trupe cu opt roți aflat doar

în dotarea Wehrmachtului hitlerist. Developarea clișeului, la baza aeriană britanică, va confirma, cu precizie, identitatea acestui vehicul, crucea germană de pe portiere distingându-se destul de clar.

Cîteva zile mai tîrziu, agenții britanici din Tripoli semnalau, centralei lor de informații de la Cairo, că în portul libian debarcase o unitate de care blindate cam de efectivul unui regiment, aparținînd diviziei a 5-a ușoare a Wehrmachtului ce avea să se afle, foarte curînd, în întregime, pe solul african. La scurtă vreme vor sosi alte două divizii hitleriste Panzer echipate cu tancuri Mark IV, dispunînd de un tun de 75 m/m și un blindaj apreciabil, mult superioare tuturor mașinilor de luptă aflate în dotarea armatei britanice din nordul Africii. La 8 martie, agentura engleză de la Tripoli comunica numele comandantului noii grupări militare hitleriste botezată „Afrika-korps“ : generalul Erwin Rommel, în vîrstă de 50 de ani, care se remarcase pe parcursul campaniilor din Polonia și Franța în fruntea celei de a 7-a Panzerdivision. Sfîrșitul lui februarie 1941 consemna, astfel, începutul intervenției lui Hitler în Africa, Wehrmachtul fiind prezent, pentru prima oară de la declanșarea celui de-al doilea război mondial, dincolo de granițele continentului european. Al III-lea Reich intra acum direct în bătălia pentru Levant, zonă geografică cuprinzînd bazinul răsăritean al Mării Mediterane cunoscută mai mult sub denumirea englezească de Middle East (Orientul Mijlociu).

În accepțiunea strategică generală privind desfășurarea războiului, noțiunea respectivă se referea la ansamblul geopolitic format din : Egipt, Libia, insulele grecești, Siria, Liban, Transiordania, Palestina, Irak, Peninsula Arabică și Iran, denumirea de Orientul Mijlociu fiind tot mai des uzitată în limbajul comunicatelor militare și al acțiunilor politico-diplomatice întreprinse de puterile beligerante în această parte a lumii.

Levantul — care interesase atît de mult Reichul kaiserului Wilhelm al II-lea înaintea și în timpul primului război mondial, cînd cohorte întregi de spioni și ofițeri instructori germani împinziseră regiunea aflată atunci sub stăpînirea Imperiului otoman — nu s-a plasat în sfera preocupărilor regimului hitlerist în primii ani de la venirea la putere, nefiind deloc inclus în planurile sale politico-militare. Fusesse neglijat, de asemenea, și în „Mein

Kampf" a lui Hitler, biblia orientării strategico-militare a nazismului.

Primele semne de interes în această direcție au început să se manifeste, debil, începînd din 1936, cînd la universitățile din Berlin, Hamburg, Gottingen, Leipzig, Bonn, München fusese înființată o rețea de „cursuri coloniale“ cu un număr apreciabil de profesori specializați în probleme arabe. Mai tîrziu, guvernul hitlerist, în încercarea de a-și face prozeleți, avea să ofere burse studenților egipteni, sirieni, irakieni, palestinieni pentru a se înscrie la școlile tehnice din Darmstadt, Brunschweig, Stuttgart și va crea o serie de asociații și cercuri de studii, în diverse orașe universitare, sub denumiri semnificative: „Deutscher Orient Verein“ (Uniunea germană pentru Orient) sau „Deutscher Kolonial Dienst“ (Serviciul colonial german). În același timp geologii și arheologii germani erau cuprinși, subit, de pasiunea pentru săpături în Orient — cale comodă, uzitată, încă de la începutul secolului, de serviciile de spionaj ale diverselor puteri pentru a-și implanta agenți în zonă. Abwehrul amiralului Canaris va acționa astfel, din vreme, creîndu-și agenturi în punctele cheie din Orient și lăsîndu-le în conservare pînă la momentul potrivit.

Urmează la rînd o serie de firme și bănci germane care își instalează filiale la Cairo, Alexandria, Bagdad și Ierusalim. Cam în aceeași perioadă, Baldur von Schirach, șeful Hitlerjugend-ului, întreprinde un turneu de propagandă în Orientul Mijlociu fiind reperat la Cairo, Damasc, Bagdad, Teheran, unde ține numeroase discursuri pe tema „asemănării dintre renașterea panarabă și deșteptarea germană“. Ciracii lui Goebbels nu se lasă nici ei mai prejos și împînzesc bazele Orientului cu ediții populare, în limba arabă, ale cărții „Mein Kampf“ și portrețe ale lui Hitler, subvenționează ziare locale, plătesc emisiuni radiofonice, creează societăți sportive și invită tineri egipteni, sirieni și libanezi să asiste la congresele de la Nürnberg ale partidului nazist.

Dificultățile britanice din Palestina sub mandat — în special în perioada 1936—1939, cînd incidentele dintre populația arabă și cea evreiască se întind luînd proporții — facilitează pătrunderea spionilor germani, care năpădesc regiunea încercînd să pescuiască în apă tulbure. La 15 ianuarie 1933, ziarul englez „Manchester Guardian“

publica documente revelatoare descoperite întâmplător, în Spania, de unul din trimișii săi speciali. Acestea menționau prezența unor spioni hitleriști la Ierusalim și Jaffa, cu sarcina de a distribui în Palestina broșuri antibritanice și antievreiești, subsidii și arme. Era clar că noile planuri naziste aveau în vedere slăbirea Imperiului britanic în zona Canalului Suez și în Peninsula Arabică, visurile Germaniei împăratului Wilhelm de implantare în Orientul Mijlociu fiind nutrite acum, cu și mai multă asiduitate, de Reich-ul hitlerist, ținând seama și de faptul că, în răstimp, mirosul petrolului țîșnit în cantități sporite, în diverse puncte ale regiunii, ar fi putut deveni foarte ademenitor pentru țelurile de dominație mondială ale dictatorului de la Berlin.

Declanșarea războiului în Europa, campaniile din Polonia, Norvegia, Danemarca, Belgia, Olanda, Luxemburg și Franța, plasează, deocamdată, pe un loc secundar preocupările lui Hitler pentru regiunile din afara Europei. După încheierea, în vara lui 1940, a operațiunilor militare în vestul continentului, Wehrmachtul și Luftwaffe pregătesc din ordinul lui Hitler invazia insulelor britanice.

La 8 august 1940, Luftwaffe începea bătălia aeriană împotriva Angliei în timp ce Wehrmachtul executa exerciții de desant pe coasta Mării Nordului și Canalului Mânecii în porturile cărora se adunase o adevărată Armada de debarcare formată din mii de nave de toate mărimile. Rămânea doar ca aviația lui Goering să nimicească apărarea antiaeriană engleză, așa după cum lăudărosul mareșal a promis că o va face, într-un timp extrem de scurt, pentru ca invazia să pornească. Dar leul britanic, care în campania din Franța s-a ales cu răni serioase pierzînd pe plajile de la Dunkerque un prețios material de război, reușind totuși să reîmbarce și să salveze 337 000 de oameni (225 000 englezi și 112 000 francezi) nu înțelegea să se dea bătut. Într-un timp record se efectuează ample lucrări de apărare de-a lungul întregii coaste a insulei și, alături de trupele regulate, 1 200 000 de luptători improvizați ai lui Home Guard — înarmați cu tot ce-i posibil de la armament obișnuit aflat în dotarea trupelor de infanterie și pînă la puști de vînătoare sau arme de muzeu — sînt gata să-i întîmpine așa cum se cuvine, pe invadatorii hitleriști. Iar în aer, avionul de vînătoare „Spitfire”, cu o viteză de 585 km la oră și opt mitraliere

Instalate în aripi, se dovedește superior lui „Messerschmitt-109“ cu 530 km la oră și numai patru mitraliere la bordul de atac. Introducerea în luptă a bimotorului „Messerschmitt-110“ cu două tunuri, patru mitraliere și aceeași viteză ca a rapidului aparat de vânătoare britanic monomotor, dar mult mai puțin manevrabil decât acesta, nu reușește să-i aducă Luftwaffe-ului superioritatea necesară. Bilanțul celor patru faze succesive ale marelui bătălie aeriene, desfășurată între 8 august și 31 octombrie, este net defavorabil aviatorilor hitleriști. Royal Air Force a pierdut, în unsprezece săptămâni, 733 de aparate (dar numai 375 piloți) iar Luftwaffe — 1 733 avioane, exact cu o mie mai mult, și foarte puțini piloți și membri ai echipajelor sale au mai putut fi recuperați. În același timp bimotoarele și cvadrimotoarele lui „Bomber Command“ au scufundat sau împrăștiat, în mare parte, concentrările hitleriste de cargouri, remorchere, șleपुरi, vedete rapide din Le Havre, Rotterdam și celelalte porturi de pe continent, de unde urma să pornească invazia.

La 17 septembrie — după ce, cu două zile înainte, din 500 de avioane germane care atacaseră Londra, 56, adică mai mult de o zecime, nu se mai întorseseră la bazele lor — Hitler hotărâa amânarea „sine die“ a invaziei în Anglia, corul propagandei lui Goebbels grăbindu-se să dea vina pe „timpul nefavorabil“. Führerul înțelesese însă că tactica blitzkrieg-ului era inadecvată împotriva insulelor britanice apărate de o flotă puternică și de o aviație ieșită întărită din apriga confruntare.

Prin urmare, Imperiul britanic trebuia să fie lovit în altă parte și alegerea lui Hitler se opri, în continuare, asupra stîncii Gibraltarului ce controla trecerea în Mediterană și asupra insulelor din largul coastei africane a Atlanticului, pentru a închide această cale maritimă de legătură cu posesiunile Angliei din Africa și Asia. La 12 noiembrie 1940, Hitler va semna directiva nr. 18 care fixa linia generală de a duce în continuare războiul, prevăzînd atacul Gibraltarului. Numită în cod operațiunea „Felix“, directiva specifica următoarele : „a) Gibraltarul va fi ocupat și strîmtoarea închisă ; b) Se va interzice englezilor să stabilească un cap de pod în Peninsula Iberică și în insulele Atlanticului ; c) Insulele din Atlantic, și în primul rînd Canarele și cele ale Capului Verde, vor avea o mare importanță după ocuparea Gibraltarului. Comandanții șefi ai marinei și aviației trebuie să studieze mij-

loacele de a întări apărarea spaniolă a Canarelor și posibilitatea de a ocupa pe cele ale Capului Verde. Problema ocupării Maderei și Azorelor (portugheze — n.n.) trebuie, de asemenea, să fie studiată ; rezultatul acestor studii îmi vor fi supuse cît mai repede posibil...“.

După cum se poate vedea din această directivă, Hitler nu dădea nici două parale pe neutralitatea Portugaliei pe care intenționa s-o încalce fără nici cel mai mic scrupul, în caz de necesitate pentru planurile sale, nu numai în Madera, Azore și Capul Verde dar chiar și pe continent (conform altor documente germane).

Atacul Gibraltarului urma să fie întreprins cu concursul Spaniei franchiste, acesteia rezervîndu-i-se doar un rol secundar. Rolul principal îi era atribuit aviației și trupelor de parașutiști germane. În paralel, planul tactic prevedea o puternică concentrare de submarine în jurul Gibraltarului cu misiunea de a torpila navele britanice în cursul evacuării portului. Pentru cucerirea insulelor Capului Verde, amiralul Raeder, comandantul șef al marinei hitleriste din acea vreme, considera indispensabil să obțină utilizarea portului Dakar din Senegal, aflat sub stăpînirea autorităților franceze de la Vichy.

Șase zile după semnarea directivei de război „Felix“, Hitler convocă la reședința sa de la Berchtesgaden, din Alpii bavarezi, pe Serrano Suner, ministrul de externe al Spaniei franchiste. Șeful acestuia, generalul Franco, îl înțîlnise pe Hitler cu trei săptămîni mai înainte, la poalele Pirineilor, în stațiunea balneară franceză Hendaye, de la frontiera cu Spania. Cu acest prilej, Franco promisese că va intra în război alături de puterile Axei, fără însă a preciza data și emitînd o serie de pretenții pe care Hitler le-a considerat excesive. Înaintea plecării lui Suner la Berchtesgaden, acesta împreună cu Franco, ținuse o conferință cu toți șefii militari spanioli. Participanții fuseseră, cu toții, de acord ca șeful diplomației franchiste să facă tot ce-i va sta în putință pentru a evita intrarea Spaniei în război.

În cursul întrevederii de la Berchtesgaden, Hitler l-a anunțat pe ministrul spaniol că are de gînd să atace Gibraltarul : „Operațiunea este pregătită cu minuțiozitate. Din 230 de divizii germane, 186 sînt în acest moment inactive“. Amenințarea era prea străvezie ca să nu fie pricepută de Suner. Dar conform consemnului primit la ple-

carea din Madrid, ministrul spaniol replică că ocuparea Gibraltarului ar fi inoportună pînă ce Axa nu va cuceri Canalul Suez, menționînd totodată că Spania nu este pregătită de război.

La 7 decembrie 1940, amiralul Canaris, șeful Abwehrului, poposi la Madrid într-o nouă încercare de a-l convinge pe Franco. Dar dictatorul spaniol se eschivă din nou. De-abia țesut dintr-un război civil ce durase trei ani și cu o opoziție în rîndul populației pe care o înăbușise temporar doar pe calea armelor, Franco se temea să transforme din nou Spania în cîmp de luptă, mai cu seamă că avea în vedere o posibilă intrare în conflictul mondial și a Statelor Unite. După cît se pare, vizita făcută la Madrid de un trimis al lui Roosevelt, colonelul Donovan, care va deveni curînd șeful serviciilor secrete americane, jucase un anumit rol în ezitățile lui Franco.

La 11 decembrie, conform instrucțiunilor date de Hitler, generalul Keitel, șeful O.K.W. semna următorul ordin : „Operațiunea Felix nu va mai fi întreprinsă deocamdată, condițiile politice dorite nefiind încă îndeplinite. Studiile vor continua... Pregătirea va fi amînată“. La 31 decembrie, Hitler îi scria lui Mussolini : „Toate dispozițiile noastre erau date pentru a fi intrat în Spania la 10 ianuarie și a ataca Gibraltarul la începutul lui februarie. Sînt foarte afectat de decizia lui Franco care nu corespunde deloc ajutorului pe care noi — dumneavoastră Duce și eu — i l-am dat cînd se găsea în dificultate“ (în timpul războiului civil — *n.a.*).

De ce a renunțat Hitler la operațiunea „Felix“ și nu și-a împins trupele, deja masate la Hendaye, dincolo, peste frontiera spaniolă, în ciuda eschivării lui Franco, rămîne unul din misterele istoriei. Scrupule față de un aliat ideologic ? Mai puțin de crezut dat fiind caracterul Führerului. Conservarea unui potențial aliat total la caz de nevoie ? Discutabil. Mai plauzibil ar fi că Hitler era influențat, în acel moment, de necazurile prietenului său Mussolini a cărui armată abia își mai trăgea suflul printre nămeții de zăpadă din munții Albaniei și în nisipurile deșertului libian, unde continua să sufere înfrîngere după înfrîngere, una mai umilitoare decît alta, în fața unor adversari cu mult inferiori numericeste. Abandonînd planul „Felix“ de ocupare a Gibraltarului, Hitler va hotări să-și trimită armatele în Balcani și în Africa pentru a

salva cît de cît prestigiul terfelit al nevoiaşului său aliat, apropiindu-se astfel, totodată, de zona Orientului Mijlociu şi sperînd să poată da aici o lovitură nimicitoare Imperiului britanic.

II Duce avea nevoie de... nişte morţi !

Italia lui Mussolini intrase oficial în cel de-al doilea război mondial, la 10 iunie 1940, după multe ezitări şi tergiversări influenţate de şefii militari care considerau că nici armata şi nici ţara nu sînt pregătite pentru a participa la un conflict de asemenea proporţii. Generalii înţelegeau destul de bine că un război modern era cu totul altceva decît măcelărirea soldaţilor desculţi ai Negusului cu ajutorul aviaţiei, tancurilor şi gazelor asfixiante sau decît debarcarea într-o mică ţară, ca Albania, în care regele ei, lipsit de o armată cît de cît, a luat-o la fugă, în momentul apariţiei în largul mării a primului crucişător italian, lăsînd cale liberă invadatorilor. Experienţa din Spania războiului civil se dovedise edificatoare : „Cămăşile negre“, unităţile de tancuri şi escadrilele de aviaţie italiene trimise în sprijinul lui Franco fuseseră decimate din primele zile, fiind puse pe fugă de armata şi miliţiile republicane mult mai slab înarmate.

Dar fostul institutor şi ziarist obscur, aflat la putere de optsprezece ani, — perioadă în care regimul său de teroare, dublat de extravagante ale grandomaniei în decor de operetă, adusese destule nenorociri poporului italian — se credea tot mai mult cuprins de chemarea genului militar ce abia aştepta să se manifeste prin fapte de arme. În definitiv, cu ce ar fi fost el mai prejos decît caporalul de la Berlin, ajuns şef peste o cohortă de generali ai vechii şcoli de război prusace şi care obţinea succese după succese de la începutul celui de-al doilea război mondial ?

Gelos pe gloria Führerului, il Duce ar fi dorit să aibă şi el o parte din ea, dar regele, generalii, însăşi anturajul său şi, în primul rînd, ginerele Ciano, căutau tot timpul să-l tempereze încercînd a-l face să înţeleagă că războiul este contrar voinţei poporului şi urmările sale n-ar putea să fie decît catastrofale pentru Italia.

Ezităările sale se destrămau însă după fiecare campanie victorioasă a lui Hitler promiţîndu-i acestuia, de fie-

care dată, intrarea grabnică în război. La 18 martie 1940, în cursul întrevederii sale cu Hitler la Brenner, Mussolini îi declara că va ataca „imediat după o primă victorie a Germaniei“. La 11 aprilie, a doua zi după invadarea Norvegiei de către armata nazistă, Ducele îi scria Führerului : „Aprob complet decizia dvs... Vă confirm, că mâine 12 aprilie, flota italiană va fi în întregime pe picior de război și voi accelera timpul în ceea ce privește celelalte arme“, adăugînd „cu toate că poporul italian, ar dori să amîne lucrurile pentru a se pregăti mai bine, el este acum convins că nu poate evita intrarea în conflict“. Discutînd în aceeași zi cu ginerele său, Mussolini îi spunea : „Regele ar vrea ca noi să nu intervenim decît pentru a strînge cioburile. Esențialul este ca să nu le spargem mai înainte pe capul nostru ; în afară de asta, este umilitor să rămîi cu mîinile în buzunar, în timp ce alții scriu istoria“.

La 2 mai, Mussolini îi comunica, din nou, lui Hitler : „Evenimentele din Norvegia ne umplu de entuziasm. Am chemat sub drapel contingentul 1916. Alte contingente vor fi chemate succesiv, astfel ca două milioane de oameni să fie pregătiți pentru luptă, în cursul acestei veri“. A doua zi Ciano nota în jurnalul său intim : „Noutățile din Norvegia îl exaltă, pur și simplu pe Duce, care afirmă, cu o energie crescîndă, certitudinea sa în victoria germană“.

O săptămînă mai tîrziu, coloanele de tancuri hitleriste treceau frontiera olandeză, belgiană și luxemburgheză, în timp ce trupele de parașutiști ocupau punctele strategice din țările invadate. Bătălia Franței începuse. La 13 mai, Mussolini îi menționa lui Ciano : „De mai multe luni am spus că aliații au pierdut victoria. Astăzi spun că ei au pierdut războiul. Noi, italienii, sîntem deja dezonorați. Orice întîrziere este de neconceput : n-avem timp de pierdut. Înainte de sfîrșitul lunii, declar război. Vom ataca Franța și Anglia pe mare și în aer. Nu mă mai gîndesc la o acțiune împotriva Iugoslaviei, pentru că aceasta n-ar fi decît un expedient umilitor“. (Inițial Mussolini plănuise un atac împotriva Iugoslaviei dar fusese sfătuit de Hitler să rămînă liniștit, deoarece acesta intenționa s-o atragă în orbita sa — *n.a.*). În aceeași zi el va scrie lui Hitler : „Marina este gata și la sfîrșitul lui mai vom avea două grupuri de armate pregătite, în vest și în est, precum și formații de aviație și apărare antiaeriană“. Dar și acum ezita să fixeze data intervenției sale.

În sfârșit, la 26 mai, ducele convoca pe mareșalii Pietro Badoglio și Italo Balbo. Acesta din urmă, guvernator al Libiei și mareșal al aviației, ce avea să fie ucis o lună mai târziu la Tobruk, doborât, din greșeală, de propria anti-aeriană, preciză că armata de sub comanda sa nu este pregătită pentru o confruntare în Africa de Nord. Mussolini le-a spus atunci răspicat celor doi mareșali : „Ieri, i-am trimis lui Hitler o declarație scrisă pentru a-l înștiința că n-am intenția să rămân cu brațele încrucișate și că începînd de la 5 iunie, voi fi gata să declar război Angliei“. Răspunzînd, Badoglio a considerat că acest act „ar fi o sinucidere, deoarece Italia nu este încă pregătită“. Mussolini a ținut să pună imediat punctul pe i : „În septembrie, totul va fi terminat și am nevoie doar de cîteva mii de morți pentru a mă așeza, în calitate de beligerant, la masa păcii“.

Intrînd în război, Italia avea să înregistreze peste 400 000 de morți și nu doar cîteva mii cum preconiza Mussolini că i-ar fi fost necesari. Ea va pierde întregul imperiu colonial de care era atît de mîndru il Duce și va suferi distrugerii grave în cursul operațiunilor militare desfășurate pe propriu-i teritoriu. Cît despre Mussolini, în loc să se instaleze victorios într-un fotoliu confortabil la ospățul de la masa păcii, el se va așeza, docil, la un zid din satul Dongo, în regiunea lacului Como, pentru a primi o rafală de gloanțe din pistolul mitralieră al colonelului de partizani Valerio, care executa astfel sentința de condamnare la moarte a dictatorului fascist pentru crimele săvîrșite împotriva poporului italian. Acest lucru avea să se petreacă însă cu aproape cinci ani mai târziu de la hotărîrea sa de a intra în război. Dar, să nu anticipăm...

În iunie 1940, ducele vedea încă viitorul în supra-roz, entuziasmat de succesele facile ale prietenului său Hitler, ale cărui armate blindate după ce ocupaseră Belgia, Olanda, Luxemburgul, înaintau fără stavile serioase pe pămîntul Franței, derutată și trădată de o conducere slabă, înfricoșată de puterea militară a adversarului, orientată mai mult spre capitulare, incapabilă să organizeze o rezistență adecvată în calea invadatorilor. Orice ezitare, după părerea sa, nu mai avea nici un rost acum. Reunind pe șefii de stat major, în sala Mappemonde din Palazzo Veneto, la 29 mai, Ducele, în plină euforie, declamase cu obișnuita sa demagogie : „Astăzi două sentimente animă

poporul italian : primul, teama de a sosi prea târziu într-o situație care ar devaloriza intervenția noastră ; al doilea, o anumită emulație care îl stimulează și îl incită să sară cu parașuta, să tragă împotriva tancurilor... Este un lucru ce ne face plăcere, pentru că demonstrează stofa solidă din care este croit poporul italian“.

Hitler, sigur de victorie, și fără sprijinul aliatului său de la Roma, cu care nu dorea deloc să-și împartă laurii gloriei, îi scrie, la 1 iunie, sfătuindu-l să nu se grăbească și să mai aștepte cu câteva zile intervenția italiană. Mussolini, decepționat, este nevoit să se supună, influențat și de generalii săi care îi aduceau mereu noi argumente demonstrând că stadiul pregătirii armatei pentru a intra în război nu este încă corespunzător. Dar neastîmpărul său va eluda orice judecată de bun simț și la 10 iunie declara război Franței.

Participarea Italiei lui Mussolini la campania împotriva Franței a fost mai mult simbolică, în ciuda faptului că mobilizase, de-a lungul frontierei, 32 de divizii cărora generalul francez Olry le va face față cu succes dispunând doar de efectivele a 6 divizii, în parte batalioane de vânători alpini însărcinate cu asigurarea apărării punctelor fortificate din munți. Campania n-a durat decît patru zile și s-a terminat printr-un eșec spectaculos al armatei italiene, aceasta nereușind să depășească în nici un punct frontiera franceză. Abia după ce Franța a cerut armistițiu Germaniei, grupul de armată al prințului Umberto, cu o superioritate numerică zdrobitoare, a ajuns să ocupe două mici orașele franceze de graniță, Mondane și Briançon. Iar în extremitatea sudică a frontierei dintre cele două țări, în cursul unei lupte de stradă în localitatea Menton, italienii, fiind respinși, au lăsat pe teren 150 de morți în timp ce francezii nu pierduseră nici un singur om. În rest, doar câteva slabe atacuri ale aviației italiene asupra porturilor Calvi și Bastia din Corsica, la Tulon și Marsilia și împotriva bazei navale de la Bizerta (Tunisia), ceea ce a provocat drept represalii un bombardament al flotei franceze, la 14 iunie, în zona Genova, precum și mai multe raiduri aeriene împotriva porturilor Savona, Genova, Livorno, Cagliari și Palermo.

Armistițiul cu Franța — încheiat în seara de 24 iunie 1940 la Villa Incisa din Roma și intrat în vigoare la miezul nopții, două zile după ce o delegație franceză, con-

dușă de generalul Huntziger, semnase la Rethondes, în regiunea Compiègne, acordul similar cu Germania nazistă — prevedea demilitarizarea unei zone largi de 50 km de la frontiera franceză spre interior, a câtorva porturi din sudul metropolei și nordul Africii, precum și dreptul pentru Italia de a folosi liber portul Djibouti și linia ferată cu Addis-Abeba. După cum se vede, Mussolini nu se alesese cu mare lucru de pe urma intervenției sale împotriva Franței și, în plus, reușise să demonstreze concret incapacitatea armatei sale de a face față războiului. Dar dictatorul fascist, neținând seama de lecția primită, se avîntă imediat spre noi aventuri, considerînd că este momentul să dea marea lovitură în Africa unde adversarul britanic, rămas singur în luptă, dispunea de forțe terestre reduse.

La sfîrșitul lui iunie 1940, cînd războiul încetase pe continent, Mussolini avea concentrată în Etiopia, cucerită în 1935—1936 și încorporată imperiului colonial al Italiei, o forță militară estimată la peste 200 000 de oameni, 400 de tunuri și 200 de avioane. Alți 200 000 de soldați italieni, sprijiniți de cîteva sute de tancuri și 400 avioane moderne se aliniau, gata de luptă, la frontiera dintre Libia și Egipt.

În fața acestor mari grupări militare, generalul Archibald Wavell, comandantul șef al forțelor terestre britanice din Orientul Mijlociu, al cărui stat major își avea sediul la Cairo, dispunea doar de 82 000 de oameni împrăștiați într-o zonă uriașă : de la frontiera libiană pînă în Zona Golfului, de la țărmul Mediteranei la cel al Oceanului Indian. Unitățile sale din Egipt numărau 36 000 de oameni ; încă 27 000 staționau în Palestina ; 9 000 în Sudan ; 8 500 în Kenya ; 1 500 în Somaliland. Îi lipsea armamentul greu, nici-o formație n-avea echipament complet, apărarea antiaeriană și antitanc era slabă, aviația se reducea la o sută de aparate de model perimat ; întăririle din metropolă soseau cu dificultate. Convoaiele de aprovizionare trebuiau să treacă prin Strîmtoarea Siciliei puternic minată de italieni, zonă primejdioasă și datorită bombardierelor, amplasate pe aerodromurile din insulă, acestea avînd de parcurs o distanță extrem de mică pentru a ataca. O bună bucată de timp, convoaiele de aprovizionare au fost nevoite să împrumute o altă cale de acces, ocolind întregul continent african, pentru a ajunge în Egipt. Distanța Londra-Alexandria creștea ast-

fel de la 3 097 mile, prin Gibraltar și Mediterană, la 11 608 mile pe la Capul Bunei Speranțe. Ulterior, englezii au organizat o cale aeriană numită „Tokaradi“. Avioanele erau transportate din Anglia cu navele pînă la Tokaradi, în Coasta de Fildeș, unde erau montate, iar de aici, tăind continentul, cu escale la Accra, Lagos, Kano, Fort Lamy, Khartum, Wadi Half, ajungeau la Cairo.

Italianii au început atacul împotriva britanicilor mai întîi în Africa Orientală. În iulie 1940, trupele lui Mussolini din Eritreea au trecut în Sudan ocupînd cîteva posturi de frontieră dar s-au oprit repede din înaintarea programată spre Khartum, datorită apropierii sezonului ploios. Pentru a compensa acest prim insucces, 25 000 de soldați italieni au fost trimiși împotriva Somaliei britanice. Apărata de o garnizoană însumînd doar 2 000 de oameni, din „Somaliland Camel Corps“, care nu puteau rezista prea mult unei asemenea superiorități numerice, Berbera, capitala coloniei, va fi ocupată la 17 august de italieni, trupele și materialul britanic fiind evacuat, fără mari pierderi, pe mare. Cu ocuparea Berberei s-au încheiat și operațiunile ofensive italiene din Africa Orientală, foarte curînd avînd să urmeze contraofensiva britanică care a eliberat într-un timp destul de scurt toate posesiunile italiene din această parte a lumii : Eritreea, Somalia Italiană, Etiopia. Întreaga campanie se încheia la 27 noiembrie 1941, cînd odată cu capitularea citadelei de la Gondar, în nordul Etiopiei, ultimii soldați italieni din Africa Orientală erau făcuți prizonieri. Mussolini pierduse, în această regiune a continentului african pe parcursul a cîteva luni, 300 000 de oameni și un imens material de război.

A doua linie strategică de atac a armatei italiene în Africa, a constituit-o litoralul mediteranean, în direcția Egiptului, unde mareșalul Graziani, care îl înlocuise pe Italo Balbo, declanșa la 13 septembrie 1940 o ofensivă cu toate forțele de care dispunea, intrînd, trei zile mai tîrziu, în Sidi El Barrani, prima localitate mai importantă de peste frontieră. Obiectivul următor era Marsa Matruh, unde ajungea calea ferată de la Alexandria (290 km). Dar trupele italiene n-au reușit să treacă mai departe, continuînd să bată pasul pe loc la Sidi El Barrani.

Hitler privea cu indiferență eforturile infructuoase ale aliatului său pe fronturile din Africa și nu se gîndea deocamdată să intervină, lăsîndu-l pe Mussolini să se

descurce singur. Într-o instrucțiune de război dată de dictatorul nazist, în noiembrie 1940, se specifica : „Intervenția forțelor germane nu se are în vedere decât după ajungerea italienilor la Marsa Matruh. Luftwaffe nu va fi folosită decât atunci când italienii vor pune la dispoziția noastră bazele necesare. În vederea acțiunii germane vor fi efectuate următoarele preparative. Armata : va ține la dispoziție o divizie blindată ; marina : echiparea navelor comerciale germane refugiate în Italia ; aviația : pregătirea atacării aeriene a Alexandriei și Canalului Suez“.

Mussolini, atîta vreme cît acțiunile sale militare pe fronturile din Africa nu se transformaseră în catastrofă, nu se grăbea nici el să solicite intervenția germană dorind ca sprijinul aliatului său să se limiteze îndeosebi la trimiterea de materiale și echipament de război. „Dacă germanii vin la noi, ei nu vor mai pleca niciodată“ spunea el și, conform instrucțiunilor sale, mareșalul Badoglio avea să refuze oferta lui Keitel, șeful statului major al O.K.W. de a trimite în Africa unități germane constituite.

Ambiguitățile de acest gen între partenerii din Axă se manifestau în momentul cînd la Berlin tocmai se semnase (la 27 septembrie 1940) Pactul tripartit prin care Germania, Italia și Japonia își împărțeau „sferele de influență“ în Europa, Africa și Asia. Sfera japoneză se întindea pînă în India ; sferele germane și italiene îi veneau în întîmpinare traversînd Orientul Mijlociu. Deși prin articolul 5, cele trei țări declarau că pactul nu afectează statutul politic existent între fiecare din ele și Uniunea Sovietică, Hitler anunțase generalilor săi, încă din iulie 1940, intenția sa de a ataca în răsărit și O.K.W.-ul începuse să elaboreze planul „Otto“, care va fi rebotezat „Fritz“ apoi „Barbarossa“, prevăzînd detaliile războiului antisovietic. Aplicarea lui va fi puțin întîrziată datorită intervenției germane din primăvara anului 1941 în Balcani, unde, pe frontul grecesc, armata lui Mussolini suferea înfrîngerii umilitoare de mai multe luni.

În octombrie 1940, cînd ducele hotăra să dezlănțuie războiul împotriva Greciei, el nu se arătase deloc preocupat să se sfătuiască în prealabil cu Hitler. Fusesse o decizie personală luată într-un cadru restrîns. (Mareșalul Graziani care comanda frontul din Africa va declara că a auzit doar de la radio de invazia în Grecia). Campania avusese răgaz de pregătire numai două săptămîni de la adoptarea hotărîrii de război.

La 28 octombrie, ora 3 dimineața, ministrul plenipotențiar italian la Atena, îl scula din somn pe generalul Metaxas, primul ministru și omul forte al regimului militar ce conducea țara, pentru a-i remite un ultimatum din partea lui Mussolini. Documentul respectiv aducea Greciei acuzația că marina britanică se servește de porturile acesteia și Intelligence Service s-a instalat pretutindeni în țară. În consecință, pentru a fi sigură de neutralitatea grecească, Italia cerea să ocupe pe toată durata războiului, insulele Corfu și Creta, Epirul și portul Pireu. Metaxas a respins, firește, insolentul ultimatum, decretînd imediat mobilizarea generală. Două ore mai târziu, armatele a 9-a și a 11-a italiene invadau teritoriul grecesc, în timp ce Salonic, Patras, Pireu și alte orașe erau supuse bombardamentelor aeriene. Dar euforia primului moment avea să dureze foarte puțin.

Armata greacă, luată la început prin surprindere, se regroupează, stăvilește atacul și, peste cîteva zile, respingîndu-i pe agresori, trece frontiera, în Albania, aplicîndu-le o usturătoare corecție. Aventura grecească a ducelui se transforma în catastrofă. Într-o lungă scrisoare remisă la Viena lui Ciano, pentru socrul său, la 20 noiembrie, Hitler reproșează că „n-am fost informat decît vag“ despre atacul împotriva Greciei. Răspunzîndu-i, Mussolini încearcă să-și justifice înfrîngerea : „Înaintarea armatelor italiene în Grecia, care la început a fost rapidă și încurajatoare, s-a oprit și forțele grecești au putut lua inițiativa“. În continuare dă vina pentru eșec pe „timpul urît“, cu ploi violente, ce i-au blocat în noroi diviziile motorizate ; pe bulgarii care „au permis gecilor să-și retragă o parte din trupele aflate în Tracia“ ; pe „defecțiunea aproape totală a forțelor albaneze, care s-au răscurat împotriva unităților noastre“. Hitler, cu o puternică doză de ironie, se arată mîhnit de pățaniile ducelui, manifestîndu-și compasiunea, dar îl avertizează să nu se aștepte la o intervenție germană în Balcani înainte de martie 1941. Pînă atunci va trebui să se descurce singur. Noroc de căderile abundente de zăpadă din munții Albaniei care încetinesc ofensiva grecească și împiedică astfel aruncarea în mare a armatelor italiene...

Dar cum o nenorocire nu vine niciodată singură, în decembrie 1940, generalul Wavell, ce și-a întărit între timp forțele, contraatacă pe frontul din Libia înaintînd vijelios

de-a lungul litoralului mediteranean. Este momentul în care Hitler hotărăște intervenția directă în bazinul mediteranean, trimițându-l pe Rommel cu „Afrikakorps“ în Libia, în timp ce O.K.W. pregătește intens planul „Marița“ de invazie germană în Balcani.

Parașutiștii atacă în Creta

La 6 ianuarie 1941, un convoi britanic, format din patru mari cargouri rapide, transportând material de război și întăriri pentru armata din Orientul Mijlociu, ridică ancora din Gibraltar în direcția Malta și Egipt, fiind escortat de forța H : cuirasatele „Renown“ și „Malaya“, portavionul „Ark Royal“, patru crucișătoare și o flotilă de torpiloare. Forța H, cu bază permanentă la Gibraltar, va conduce convoiul cam pînă la jumătatea drumului, în apropierea Maltei, de unde misiunea însoțirii îi revenea flotei din Mediterană cu baza la Alexandria. În seara de 9 ianuarie, cuirasatele și portavionul forței H se reîntorceau la Gibraltar lăsînd convoiul să-și continue drumul escortat de crucișătoarele „Southampton“, „Gloucester“ și „Bonaventure“. De la intrarea în Mediterană și pînă în momentul respectiv, în jurnalele de bord nu se înscrisese nimic demn de semnalat. În cursul nopții, după depășirea insulei Pantelleria, dintre Sicilia și coasta tunisiană, două torpiloare italiene încercară să atace convoiul. Prins în cîmpul de tragere al tunurilor de pe crucișătorul „Bonaventure“, unul din torpiloare, „Vega“, avea să dispară, la scurt timp, în adîncul valurilor. Convoiul nu suferise nici cea mai mică pagubă.

Dimineața, la orizont, își făceau apariția navele flotei de la Alexandria, preluînd, în continuare, paza celor patru mari vase de transport. La amiază, matrozii de cart sînară alarma aeriană. În zare, pe fundalul senin al cerului, se distingeau siluetele unor avioane cu care flota britanică din Mediterană nu mai avusese de-a face pînă atunci : pe aripi și fuselaj, în locul fasciilor italiene acestea aveau pictate crucea germană și zvastica. Atacul a 40 de „Junkers-87“, faimoasele „Stukas“, monomotoare, de bombardament în picaj, însoțite de o puternică escortă de avioane de vînătoare, constituia prima acțiune de luptă întreprinsă de Luftwaffe în bazinul Mării Mediterane, de la începutul războiului.

Cel de-al X-lea corp aerian german, numit de italieni X.CAT (corpo aero tedesco) se instalase de curind în Sicilia, pe aerodromurile de la Catania, Comiso, Trapani, Palermo și în extremitatea sudică a peninsulei, la Reggio Calabria. El avea în dotare bombardierele în picaj „Ju-87“, monomotoare și „Ju-88“ bimotoare, bombardiere rapide „Heinkel-111“, avioane de vânătoare „Messerschmitt-110“, în total aproape 500 de aparate. Aviatorii hitleriști primiseră misiunea să apere comunicațiile cu Libia, să interzică trecerea convoaielor britanice spre Orientul Mijlociu prin Mediterană și să participe la atacul împotriva Maltei, bastion britanic care sta ca un spin în drumul navelor italiene spre porturile africane.

Acest prim atac al aviației germane în Mediterană va provoca pierderi serioase britanicilor. Primul lovit a fost portavionul „Illustrious“ aparținând flotei de la Alexandria. O bombă de 500 kg, traversind puntea blindată și explodind la pupă, i-a avariat grav cîrma, marea navă tirindu-se cu greu spre Malta și primind, în drum, alte lovituri. Reparat aici provizoriu „Illustrious“ a reușit să ajungă cu dificultate, la 23 ianuarie, în rada de la Alexandria de unde va fi trimis, pentru reparații, în Statele Unite. Timp de cîteva luni, flota britanică din Mediterană va rămîne astfel fără nici un portavion, fapt atîrnînd greu în balanță pe parcursul campaniei din Grecia și a apărării Insulei Creta. În plus, convoaiele de aprovizionare trebuiră să renunțe, o bucată de vreme, la ruta prin Mediterană, tocmai cînd „Afrikakorps“ a lui Rommel declanșa prima sa ofensivă pe frontul libian.

Ofensiva germană din Libia a început la 31 martie 1941 de la El Agheila, punctul limită unde ajunsese în februarie înaintarea armatei lui Wavell. Fără a cere permisiunea O.K.W.-ului, care îl avertizase să nu riște, Rommel atacă pe trei direcții : de-a lungul litoralului, cu o parte din divizia a 5-a ușoară și divizia italiană Brescia ; prin zona înaltă Djebel Akdar, cu un regiment german de tancuri ; prin deșert, cu restul diviziei a 5-a ușoară și divizia italiană Ariette. Comanda nominală a trupelor Axei în Libia o avea generalul Gariboldi care îl înlocuise pe mareșalul Graziani după înfrîngerea din decembrie-februarie, dar Rommel nu dădea prea multe parale pe părerile aliaților italieni și acționa după cum îl tăia capul. Însăși dezlănțuirea ofensivei condusesese la controverse

grave cu generalul italian Garibaldi ; acesta considerînd planul de atac o pură aventură amenințase că își dă demisia.

În timp ce „Afrikakorps“ se pregătea de atac, guvernul britanic ceruse lui Wavell să disloce o parte din unitățile sale în Grecia unde, conform estimării serviciilor de informații, intervenția hitleristă se profila ca foarte apropiată. Comandamentul de la Cairo al forțelor britanice din Orientul Mijlociu, neavînd în vedere o acțiune ofensivă imediată pe frontul libian, nu ridică obiecții la această solicitare. La 4 martie, un corp expediționar britanic începea să debarce la Pireu. El va fi format din două divizii neozeelandeze, o divizie australiană și o brigadă poloneză. În totalul 58 000 oameni susținuți de 80 de avioane de vînătoare. Cum în Etiopia campania fusese încheiată în linii mari, rămînînd doar centre izolate de rezistență ale italienilor (la 10 aprilie, generalul Cunningham, fratele amiralului comandant al flotei din Mediterană, venit din Kenya, va intra în fruntea trupelor sale în Addis-Abeba) Wavell considera că diviza a 4-a indiană și o divizie sud-africană, care luase parte la războiul din Africa Orientală și se aflau acum pe drum, vor avea tot timpul să ajungă pe frontul libian înaintea unei eventuale ofensive a lui Rommel. Dealtfel, generalul englez, informat probabil eronat despre potențialul de luptă al lui „Afrikakorps“, sosit numai cu o parte din efectiv în Libia și acela considerat neexperimentat pentru războiul în deșert, nu își făcea deloc griji. Atacul lui Rommel a reușit în primele momente tocmai datorită surprizei. La 6 aprilie, după ce cu două zile mai înainte reocupase Benghazi, avangarda sa avea să surprindă trei generali englezi dormind în automobilele lor de campanie, care odată treziți nu înțelegeau deloc cum au ajuns prizonieri. În decurs de două săptămîni „Afrikakorps“ va atinge frontiera egipteană, unde armata engleză întărită, în sfîrșit, cu unitățile venite din Etiopia și Palestina îi va bloca înaintarea, această a treia fază a „războiului din deșert“ încheindu-se în același punct de unde, în septembrie 1940, începuse prima ofensivă italiană.

Între timp, în bazinul mediteranean fusese deschis un nou front prin declanșarea, la 6 aprilie, a invaziei Wehrmachtului în Grecia, simultan cu atacul împotriva Iugoslaviei. Războiul din Balcani se va încheia în decurs de trei săptămîni prin ocuparea întregii Grecii continentale

după ce mai înainte fusese înfrîntă rezistența armatei iugoslave. Royal Navy reușise să reîmbarce cea mai mare parte a corpului expediționar, amiralul Cunningham, comandantul flotei din Mediterană anunțînd, la 3 mai, că 43 000 de oameni din totalul de 58 000 au fost scoși din Grecia. Dar britanicii pierduseră toate blindatele și artileria corpului expediționar. Ocupînd, în scurt timp, o parte din insulele arhipelagului grecesc, hitleriștii se pregăteau acum pentru un ultim atac menit să le întărească pozițiile lor în Mediterana răsăriteană. Obiectivul îl constituia cea mai mare insulă grecească, Creta, situată la 320 km, în linie dreaptă, de coasta libiană și constituind astfel un punct strategic important în contextul general al războiului ce se purta în Africa.

Ținînd seama de prezența flotei britanice din Mediterană, care anihilase flota italiană în cursul bătăliei din Golful Taranto — 11 februarie 1940 (trei cuirasate și două crucișătoare scoase din luptă) — și de la Cap Matapan, în sudul Greciei continentale, la 28—29 martie 1941 (trei crucișătoare scufundate și un cuirasat avariat) pentru cucerirea Cretei comandamentul hitlerist a decis să întreprindă o operație bazată în special pe transportul aerian al trupelor de invazie.

Insula era apărată, în momentul atacului, de 32 000 de militari englezi, neozeelandezi, australieni și 14 000 greci, tot acest dispozitiv, comandat de generalul neozeelandez Froyberg, posedînd ca artilerie doar cinci baterii antiaeriene și... două avioane „Hurricane“, de vînătoare. Forțele naziste de debarcare aveau ca susținere aeriană: 280 de bombardiere și 180 aparate de vînătoare, plus 530 avioane de transport, 40 de recunoaștere și 100 de planoare. La 20 mai, în prima zi a atacului, trimotoarele grele „Ju-52“ deversară, în zona Golfului Sude, 3 000 de parașutiști. Un transport maritim, de 1 500 de oameni, plecat în cursul nopții din Insula Milos spre Creta, fusese surprins pe drum și distrus complet de flota britanică. De asemenea, un alt transport de 4 000 de infanteriști germani acroșat de o escadră a flotei britanice a fost nevoit să se reîntoarcă în porturile de unde plecase. Dar alți 3 000 de parașutiști aterizară în aceeași zi în alte puncte ale Cretei, avînd ca obiectiv principal ocuparea aerodroamelor, punctul cheie al apărării insulei. Întărite cu un regiment de asalt și o divizie de vînători alpini, ambele unități transportate în cea mai mare parte pe calea aerului, for-

tele hitleriste, susținute puternic de bombardiere și de vînătoare, reușiră să înainteze înfrîngînd rezistența dirză a britanicilor în netă inferioritate tehnică.

Cucerirea Cretei se încheia la 31 mai, dar pierderile suferite de trupele hitleriste — peste 10 000 de oameni și 170 de avioane — se dovediseră mai mari decît cele din întreaga campanie în Balcani. Cînd generalul Student, comandantul parașutiștilor, chemat de Hitler să-i raporteze despre campania din Creta, propuse să se organizeze o nouă operație aeropurtată asupra Ciprului, fîhrerul respinse cu brutalitate ideea subliniind că „era parașutiștilor este terminată“. Iritarea sa apăsătoare cu atît mai mare cu cît în acel moment tocmai eșuase operațiunea din Irak, pe care contase mult pentru a întoarce și a dezorganiza întregul dispozitiv britanic din regiunea Orientului Mijlociu.

„Careul de aur“ pierde partida

Stația de pompare H 4 — situată la extremitatea de nord-vest a emiratului Transiordaniei, pe traseul conductei lui „Irak Petroleum Company“ (I.P.C.) ce lega, în acel timp, cîmpurile „aurului negru“ din Kirkuk de portul palestinian Haiffa — cunoștea, la începutul lui mai 1941, o animație puțin obișnuită pentru un asemenea punct izolat din deșert. Se adunaseră aici, de cîteva zile, subunități ale brigăzii motorizate britanice din Palestina, 350 de soldați ai „Legiunii arabe“ (armata emiratului) sub comanda maiorului englez John Glubb, cunoscut, în zonă, mai mult sub numele de Glubb Pașa, iar pe aerodromul din vecinătatea stației de pompare debarcase o companie din regimentul 1 Essex, fiind adusă pe calea aerului pentru a grăbi pregătirile de constituire a coloanei de luptă și a-i întări efectivul.

La 5 mai, coloana, comandată de generalul englez Kingstone, de unde și denumirea codificată — Kingcol — porni la drum trecînd granița irakiană. Primul popas îl va constitui punctul Rutba, tot pe traseul pipe-line-ului I.P.C. În mod obișnuit, la Rutba se afla o mică garnizoană engleză. Ea fusese însă alungată, cu cîteva zile mai înainte, de elemente ale armatei irakiene. Dar oamenii lui Glubb Pașa, plasați în avangardă, restabiliră repede situația și Kingcol își va continua înaintarea pe traseul de circa

500 km în direcția Habbaniya, pe Euftrat, și mai departe spre capitala irakiană — Bagdad, de pe fluviul Tigru. Traversarea deșertului va dura două săptămîni, în condițiile unei clime greu de suportat, cu temperaturi trecînd, în luna mai, de 40 grade Celsius, și cu vîrtejuri de nisip ridicate de hamsin (vîntul celor cincizeci de zile) ce astupau respirația oamenilor și blocau motoarele vehiculelor, lăsîndu-le în pană, unul după altul, la fiecare zece-douăzeci de kilometri parcurși. Între timp, la Habbaniya, baza militară britanică din apropierea Bagdadului, se dădeau lupte înverșunate fiind folosite blindatele, artileria, aviația. La 16 mai, cu două zile înainte de sosirea coloanei Kingstone, deasupra aerodromului evoluase pentru prima oară, trei „Messerschmitt-109“, cu crucea germană pe fuselaj, atacînd de la mică înălțime pozițiile engleze.

„Afacerea irakiană“ — nume sub care sînt cunoscute, în istoria celui de-al doilea război mondial, evenimentele petrecute în primăvara lui 1941 pe teritoriul țării dintre Tigru și Euftrat — demarase la începutul lunii aprilie printr-o lovitură de stat condusă de patru colonei ai armatei irakiene formînd așa-numitul „careu de aur“ (organizație secretă cu caracter naționalist). Aceștia oferiseră conducerea guvernului lui Rașid Ali Gaylani, de profesie avocat, în vîrstă de 49 de ani, vechi politician ce deținuse în repetate rînduri portofolii ministeriale, iar în 1935 ocupase și postul de prim ministru. Între aprilie 1940 și ianuarie 1941, Gaylani se aflase din nou în fruntea guvernului dar la presiunea britanicilor, nemulțumiți de orientarea sa spre puterile Axei, fusese înlocuit rămînînd în opoziție.

Conform tratatului încheiat la 30 iunie 1930 cu Marea Britanie, care exercitase pînă atunci mandatul asupra acestei țări, Irakul devenise, de la acea dată, stat independent, fiind primit peste doi ani, la 3 octombrie 1932, ca membru în Societatea Națiunilor. Respectivul tratat, ce recunoaștea independența Irakului, o condiționa de menținerea pe o perioadă de 25 de ani a unor importante privilegii pentru Marea Britanie, printre care și două baze militare, la Habbaniya, aproape de Bagdad, și la Shuiba, în apropierea portului Bassra, pe Shatt El Arab.

Primul rege al Irakului, Feisal I, unul din eroii revoltei arabe antiotomane din timpul primului război mondial și întemeietorul casei domnitoare hașemite de la Bagdad, decedase la 2 septembrie 1933 în urma unui atac de cord, în Elveția, unde venise să asiste la lucrările Societății Na-

țiunilor. Îi urmase, la tron, fiul său, Ghazi, în vîrstă de 21 ani, mort, șase ani mai tîrziu, într-un accident de automobil care suscitase anumite speculații privind participarea serviciilor secrete engleze, nemulțumite de orientarea prea independentă a tînărului rege. Noul suveran, Feisal al II-lea, avea în 1939 doar patru ani, regența fiind exercitată de fratele tatălui său, Abdulillah, cunoscut pentru atitudinea sa probritanică și al cărui om de bază era Nuri Said, personaj omnipotent în istoria tînărului stat irakian, fost, ca și regele Feisal I, tovarăș de luptă și prieten apropiat al celebrului colonel Lawrence, în timpul revoltei arabe antiotomane. Ca urmare a loviturii de stat condusă de coloneii „careului de aur“, regentul, împreună cu micuțul rege și întreaga camarilă filobritanică, trecuse în grabă granița, căutîndu-și adăpost în Transiordania unde domnea o altă ramură hașemită, a emirului Abdallah, fratele primului monarh al Irakului.

Ajuns la putere, în primăvara anului 1941, cînd mașina de război hitleristă se apropiase amenințător de regiunea Orientului Mijlociu, blindatele lui Rommel înaintînd prin deșertul libian spre frontiera egipteană iar steagul cu zvas-tica filfiind deasupra Acropolei, noul regim irakian al lui Rașid Ali Gaylani, influențat și de cohorta de agenți na-ziști infiltrați în țară, va începe, la scurt timp, să-și îndrepte privirile spre cel de-al treilea Reich cu ajutorul că-ruia spera să-i scoată complet din țară pe englezi. În spri-jinul lui Gaylani, venise și fostul mare muftiu al Ierusa-limului, Hady Amin al-Husseini, intrat clandestin în Irak, înaintea loviturii de stat, personaj controversat cu orien-tare net antiengleză și, ulterior, progermană (după lichi-darea „afacerii irakiene“ găsindu-și refugiu la Berlin), acesta predicînd „războiul sfînt“ și incitînd pe toate căile populația la revoltă împotriva englezilor.

În paralel cu evenimentele din Irak, în extremitatea es-tică a regiunii Orientului Mijlociu, britanicii se pomeniră confrunțați cu o nouă defectiune : Riza Șah Pahlevi, suve-ranul Iranului, decisese să abroge tratatele cî Anglia, în timp ce, la Teheran, agenții serviciilor naziste de spionaj își făceau apariția în număr tot mai mare.

Cam în aceeași perioadă serviciile de informații brita-nice lansau un semnal de alarmă privind o posibilă înțe-legere între Berlin și Vichy pe tema debarcării de trupe ale Axei în Siria și Liban, teritorii aflate sub controlul regi-mului capitular al mareșalului Pétain. Nu era exclusă nici

ocuparea în prealabil a Insulei Cipru, aflată doar la 70 km de țărmul sirian. Toate aceste ipoteze, mai mult sau mai puțin reale, provocau o vădită îngrijorare guvernului britanic, confruntat astfel cu perspectiva sumbră de a-i fi întors întregul dispozitiv din Orientul Mijlociu, inclusiv cel de pe Canalul Suez pe direcția căruia înaintau blindatele lui Rommel ajunse, în prima parte a lunii aprilie, la frontiera egipteană.

Istoricii celui de-al doilea război mondial sînt de părere că după încheierea campaniei din Balcani, Hitler n-a avut în vedere o invazie masivă și deschiderea unui nou front în Orientul Mijlociu. Desigur, orice cap de pod stabilit în spatele dispozitivului britanic fără participarea efectivă a trupelor naziste, i-ar fi fost binevenit, mai cu seamă dacă s-ar fi întîmplat să fie scoase castanele din foc cu mîinile altora.

Aceasta este deăltfel interpretarea ce ar putea fi dată dispozițiilor cuprinse în directiva nr. 30, semnată de Hitler : „Orientul Mijlociu. Mișcarca de eliberare arabă este în Orientul Mijlociu aliata noastră firească împotriva Angliei. Din acest punct de vedere, este deosebit de important să provocăm o rebeliune în Irak. Această rebeliune se va extinde dincolo de frontierele irakiene și va avea drept efect să galvanizeze forțele ostile Angliei, să taie căile de comunicații britanice, în detrimentul altor teatre de operațiuni. Din aceste motive, am hotărît să înlesnesc dezvoltarea unor acțiuni în Orientul Mijlociu, printr-o intervenție în favoarea Irakului. Oare ar fi posibil ca mai tîrziu, și în ce condiții, să ruinăm definitiv poziția Angliei între Mediterană și Golful Persic, printr-o ofensivă împotriva Canalului Suez ? Acesta este secretul zeilor... !”

Motivul principal al ezitării lui Hitler de a organiza o intervenție masivă în Orientul Mijlociu îl constituia planul „Barbarossa”, de invazie împotriva Uniunii Sovietice, căruia O.K.W.-ul tocmai îi făcea ultimele retușuri și a cărui aplicare, dictatorul nazist nu dorea s-o întîrzie cu nimic peste data stabilită.

În plus, se pare că Hitler, în acel moment, nu lua în seamă cum trebuia importanța deosebită a exploatărilor petroliere din Orientul Mijlociu, factor de bază în ducerea războiului motorizat, considerînd că polul mondial al auruului negru era regiunea Baku spre care s-a străduit cu încăpăținare să pătrundă în prima parte a campaniei din Uniunea Sovietică. El nutrea convingerea că odată ajuns

acolo întregul Orient Mijlociu îi va cădea în mână ca un fruct copt, deschizându-i-se totodată drum liber spre India.

Așa se explică faptul că odată încheiată campania din Balcani, trupele hitleriste, rămase disponibile, în loc să fie debarcate în Orientul Mijlociu, unde, dat fiind situația existentă, britanicii cu greu ar fi putut să stabilească o linie de rezistență, ele au fost transferate spre zonele de pornire a atacului împotriva Uniunii Sovietice.

Conducându-se după logica firească a strategiei războiului și ignorând planurile fanteziste ale caporalului de la Berlin, britanicii aveau toate motivele să se preocupe de lichidarea grabnică a defecțiunilor deja ivite sau posibile să apară în regiunea asiatică a Orientului Mijlociu.

Obiectivul prioritar, în această direcție, l-a constituit, în perioada aprilie-mai, rezolvarea neîntârziată a „afacerii irakiene“, ținând seama de faptul că petrolul din cîmpurile de la Kirkuk, transportat prin pipe-line-ul I.P.C. pînă în portul palestinian Haifa, aproviziona atît flota din Mediterană cît și toate mijloacele motorizate britanice de pe frontul libian. În acest scop, Churchill dădea indicații comandamentului britanic din Orientul Mijlociu să ia toate măsurile adecvate, inclusiv de ordin militar, pentru a pune capăt defecțiunii irakiene. Generalul Wavell, conștient de lipsa rezervelor — în acele momente critice de pe frontul african și în fața cu perspectiva apropiatei invadări a Cretei de către naziști — era înclinat mai mult spre o soluționare pașnică. „Consider de datoria mea — îi transmitea el lui Churchill — de a vă avertiza în mod categoric, că după opinia proprie prelungirea luptei în Irak ar compromite grav apărarea Palestinei și Egiptului. Repercusiunile politice ar fi incalculabile și ar putea provoca ceea ce mă străduiesc să evit de aproape doi ani, producerea de serioase tulburări în interiorul țărilor unde noi posedăm baze. În consecință, insist din nou, cu un ultim efort, pentru ca un aranjament să fie negociat cît mai curînd posibil“.

Premierul britanic nu se lăsă însă impresionat de argumentele generalului Wavell și ordonă măsuri energice pentru rezolvarea „afacerii irakiene“. „Îmi face impresia — îi spunea Churchill generalului Imay, șeful statului-major imperial — că el (Wavell) se lasă doborît de oboseală“. În consecință îl însărcină pe generalul Clark să ia în mînă dispozitivul de luptă al bazei de la Habbaniya, trimițînd în grabă, ca întărire, cîteva escadrile de bombardiere „Wellington“ și ordonă generalului Auchinleck să debarce un

corp expediționar din armata Indiilor în zona Shatt El Arab de unde să urce pe cursul fluviului spre Bagdad. De asemenea, dădu dispoziție generalului Kingstone din Palestina să formeze o coloană motorizată cu care să pătrundă, prin Transiordania, în Irak, străbătînd deșertul în direcția capitalei de pe Tigru.

Între timp, primul ministru Rașid Ali Gaylani, care obținuse puteri depline și dizolvase parlamentul, hotărî să se opună cu forța armelor, contînd și pe faptul că intervenția britanică va stîrni indignare atît în rîndul armatei cît și al poporului irakian. Totodată, el apelă la cel de-al treilea Reich pentru a-i veni în ajutor. Dar Hitler care nu avea în vedere, așa cum menționam anterior, să participe masiv la o operațiune în zonă, se mulțumi să-i trimită — via Rhodos și Alep — o unitate de aviație cuprinzînd circa 30 de aparate și ceva armament din stocurile armatei franceze a Levantului, depozitate în Siria, după armistițiul din iunie 1940, sub controlul unei comisii mixte germano-italiene.

La 2 mai, armata irakiană — care număra în total patru divizii de infanterie și o brigadă motorizată, dispunînd de treizeci de care de luptă și două batalioane autopurtate, precum și de șaizeci de avioane — înconjură baza britanică de la Habbaniya, în timp ce unitățile diviziei a 10-a indiene, sub comanda generalului Auchinleck, debarcate în sudul Irakului la 18 aprilie, înaintau anevoios pe drumurile blocate de inundații, iar coloana Kingstone nu plecase încă din Transiordania. Lupte extrem de violente s-au dat la Habbaniya între 2—6 mai, tehnica superioară de luptă a englezilor și în special aviația avînd să-și spună un cuvînt decisiv, pierderile irakiene ridicîndu-se la 500 de morți, 400 prizonieri, 72 de vehicule distruse. Inițial, la Habbaniya se aflau 80 de avioane ale școlii a 4-a de antrenament aerian, în general aparate de modele perimate; 18 autoblindate de tip vechi și circa 1 000 de mercenari asirieni (populație creștină din nordul Irakului) care asigurau paza bazei. După declanșarea ostilităților, dispozitivul britanic a fost întărit cu cîteva escadrile de bombardiere „Wellington“, plus două batalioane aduse pe calea aerului: un batalion din regimentul 1 Essex și un batalion din regimentul 4 Gurkhas (soldați profesioniști originari din Nepal). La 18 mai, brigada palestiniană făcea joncțiunea cu unitățile aflate la Habbaniya ceea ce a permis trecerea neîntîrziată la ofensivă împotriva Bagdadului.

Întăririle aeriene hitleriste ajunse pe aerodromul de la Mossul, n-au reușit să intre decît parțial în luptă, majoritatea avioanelor avînd defecțiuni tehnice la motoare, iar maiorul Axel von Blomberg trimis să coordoneze operațiunile acestei unități a Luftwaffe va fi ucis, la aterizare, de un proiectil tras, din eroare, de antiaeriana irakiană. La 2 iunie, un batalion Gurkhas aerotransportat ocupînd prin surprindere aeroportul de la Mossul va captura, aici, mai mulți piloți germani împreună cu aparatele lor.

Brigada din Palestina și celelalte întăriri britanice după ce au despresurat rapid baza de la Habbaniya vor determina, în continuare, dezorganizarea armatei irakiene și încetarea oricărei acțiuni ofensive din partea ei. La 29 mai, o delegație formată din notabilități irakiene, cunoscute pentru sentimentele lor probritanice — fiul lui Nuri Said, un fost prim ministru și aghiotantul regentului Abdulillah — sosiră la „Hotel Imperial Airways“ din Habbaniya fiind primiți de generalul Clark, pentru a solicita încheierea unui armistițiu care odată acceptat va intra în vigoare la miezul nopții. Bagdadul era evacuat la 1 iunie de armata irakiană, securitatea orașului urmînd să fie asigurată de patrule mixte de poliție arabo-britanice. Un rol important în vederea încheierii ostilităților îl jucase Glubb Pașa, comandantul Legiunii arabe, abilitat în negocieri cu localnicii și avînd ample legături printre personalitățile politice din regiune.

Regentul Abdulillah, împreună cu partizanii săi, va re- intra a doua zi în capitală instalînd un nou guvern ce se va angaja să „faciliteze prin toate mijloacele“ activitatea armatei britanice în lupta ei împotriva Germaniei și Italiei. Dar, ținînd seamă de atmosfera din țară, guvernul irakian, avînd acum în fruntea sa pe Nuri Pașa Said nu va declara război puterilor Axei decît la 13 ianuarie 1943.

Rașid Ali Gaylani, condamnat la moarte în contumacie, s-a refugiat, în iunie 1941, mai întîi în Turcia, apoi în Germania iar la sfîrșitul războiului în Arabia Saudită și Egipt. El se va reîntoarce în Irak în toamna lui 1958. Acuzat de a fi pus la cale un complot, va fi arestat împreună cu doi colaboratori ai săi și condamnat la moarte. Dar sentința n-a fost executată fiind amnistiat patru ani mai tîrziu.

Cît despre „careul de aur“, care pierduse partida în mai 1941, el va sfîrși tragic. Cei patru colonei — Salah Eddin al Sabagh, Mahmud Salman, Fahmi Said și Naji

Shahib — organizatorii loviturii de stat anti-britanice, refugiați în Iran după eșecul acțiunii lor, vor fi ulterior extrădați, traduși în fața unei curți marțiale și executați.

„Afacerea irakiană“ se încheiase pînă la urmă în favoarea Angliei. Dar pericolul ce plăna peste pozițiile britanice din Orientul Mijlociu nu era considerat ca fiind înlăturat. Va urma la rînd Siria, Libanul și Iranul iar apoi bătălia victorioasă a deșertului pentru ca Londra să poată răsufla ușurată.

Un război fratricid

Sub aripile avionului cu însemnele lui Royal Air Force, coborînd la aterizare, se derula, impunătoare, panorama celui mai mare oraș de pe continentul african, cu sutele sale de minarete sfredelind albastrul obișnuit al cerului și cu linia verde a Nilului purtîndu-și molcom apele prin mijlocul vechilor cartiere ale bătrînului Cairo, în drum spre apropiata sa resfirare în brațele și canalele celebrei Delte. În stînga, la marginea nordică a capitalei de pe Nil, grupul celor trei piramide de la Giza, ale lui Keops, Khefren, Mikerinos, străjuite de silueta monumentală a Sfinxului, în umbra căruia se bătuse cîndva armatele franceze de sub comanda lui Napoleon Bonaparte, sublinia măreția civilizațiilor antice ce împodobiseră cu nestematele lor nemuritoare, în multe locuri, străvechiul pămînt al Egiptului.

În cabina avionului, sosit din direcția Khartum, un general în uniformă armatei franceze aștepta cu nerăbdare întîlnirea cu capitala egipteană, unde, în acea vreme se concentrase firele conducătoare ale tuturor operațiunilor militare aliate din zona Orientului Mijlociu. Generalul, de o statură impresionantă, comandase, la începutul celui de-al doilea război mondial, cu grad de colonel, mai întîi regimentul 507 tancuri, apoi divizia a 4-a blindată franceză care dăduse, în sectorul Abeville, o neașteptată lovitură înaintării Wehrmachthului hitlerist, pînă atunci puțin stînjenit în rapidul său marș pe sîlul martirizat al Franței. Ulterior, cu puțin timp înainte de încheierea armistițiului, proaspăt avansat general de brigadă, recunoscîndu-i-se calitățile și justetea ideilor privind ducerea războiului modern, fusese numit — e adevărat, tardiv — subsecretar de stat la ministerul apărării din guvernul

Paul Reynaud, iar în zilele sumbre ale lui iunie 1940, cînd negura deznădejdie se întindea cumplită peste Franța trădată și lăsată pradă cotropitorilor naziști de spiritul capitular al unei conduceri înspăimîntate și debusolate, glasul acestui general, înalt de statură, răsunase pe calea undelor, de la Londra, ca un adevărat clopot al speranței, chemîndu-i pe francezi să nu părăsească armele și să continue lupta oriunde s-ar fi aflat ei. Așa se născuseră forțele combatante ale Franței Libere în frunte cu generalul, atunci, în vîrstă de 50 de ani, ce purta numele Charles de Gaulle, devenit foarte curînd simbolul renașterii franceze. Lui i se alăturaseră, la scurt timp de la istorica chemare, o serie de teritorii ale imperiului colonial francez : la 18 iulie 1940 și-au dat adeviziunea autoritățile din Noile Hebride, în 26 august — Ciad, la 27 august — Camerun, la 29 august — Congo Mijlociu (Brazzaville), la 30 august — Oubangui, la 31 august — Tahiti, la 9 septembrie — enclavele franceze din India (Pondichery, Karikall, Mahe, Chandernagor), la 24 septembrie — Noua Caledonie ; între 27 octombrie — 12 noiembrie 1940, forțele franceze libere au ocupat Gabonul.

Cea mai mare parte a autorităților imperiului continuau însă să dea ascultare regimului de la Vichy, resemnat cu ideea înfrîngerii și alunecînd treptat spre o rușinoasă colaborare cu învingătorii hitleriști. Deocamdată, forțele militare naziste nu apăruseră în teritoriile de dincolo de mări controlate de guvernul de la Vichy. Dar un asemenea pericol începea să se contureze și punctul nevralgic, spre jumătatea anului 1941, îl constituia regiunea Orientului Mijlociu, îndeosebi Siria și Liban, unde hitleriștii ajunși în bazinul răsăritean al Mediteranei puteau orînd să-și instaleze un cap de pod. O astfel de perspectivă era extrem de gravă, aerodroamele de la Beirut, Rayak și Damasc găsindu-se doar la o oră și jumătate, două, de zborul unui bombardier, pînă la Canalul Suez și Cairo. O debarcare a Wehrmachtului pe litoralul siro-libanez, ar fi prins între două focuri întregul dispozitiv militar britanic din Orientul Mijlociu, ducînd, mai mult ca sigur, la lichidarea sa rapidă.

„Zburam către complicatul Orient cu o idee limpede — mărturisea generalul de Gaulle în memoriile sale.

Știam că aici, în vîlmășagul unor factori incilciți, se juca o partidă tare. Trebuia deci să luăm și noi parte la ea. Știam că pentru aliați cheia acțiunii era Canalul Suez și

că pierderea lui echivalează cu abandonarea Asiei Mici și a Egiptului, pe mîna Axei. Și, dimpotrivă, deținerea lor oferea aliaților posibilitatea de a acționa într-o bună zi de la est spre vest, asupra Tunisiei, Italiei și sudului Franței“.

De Gaulle sosea la Cairo în ziua de 1 aprilie 1941, cînd generalul Archibald Wavell, commander in chief Middle East (comandantul șef al forțelor terestre din Orientul Mijlociu) nu-și mai vedea capul de griji. Cu o zi înainte Rommel dezlănțuise prima sa ofensivă pe frontul din Libia; în Irak se produsese lovitura de stat anti-britanică a „careului de aur“; antenele Intelligence Service-ului din Balcani anunțau concentrări masive de trupe germane la frontierele iugoslave și grecești și iminența unei invazii naziste; bombardierele în picaj ale corpului 10 aerian al Luftwaffe, staționate în Sicilia, atacau fără întrerupere Malta și făceau aproape imposibilă trecerea oricărei nave britanice dinspre Gibraltar la Alexandria. Or, tocmai atunci, șeful Franței Libere venea la el să discute un subiect complicat și nu prea agreat nici de militarii și nici de diplomații britanici: ralierea Levantului francez, aflat în acel moment sub controlul guvernului de la Vichy.

Comandamentul britanic de la Cairo, care avea și așa destule probleme greu de rezolvat, nu era deloc tentat de perspectiva deschiderii unui nou front în Orientul Mijlociu și prefera să se arate cît mai îngăduitor față de autoritățile vichyste din Siria și Liban, permițînd trecerea navelor lor de aprovizionare spre porturile Beirut și Lattakia. Iar diplomația britanică, considerînd că prezența Franței în Levant după destrămarea Imperiului otoman fusese doar urmarea nefericită a unor concesi de conjunctură făcute de Londra la sfîrșitul primului război mondial, nu avea deloc în vedere să accepte, în anul 1941, schimbarea unei administrații franceze șubrede cu alta de aceeași naționalitate avînd perspectiva de a dăinui la încheierea victorioasă a acestui război. Așa că insistențele lui de Gaulle, care venise la Cairo cu un plan detaliat de acțiune, se loviră aici de ezitări și tergiversări vădite lăsînd să se deslușească intenții nefavorabile orientărilor Franței Libere, britanicii continuînd jocul cu autoritățile vichyste din Levant și Djibouti (Somalia franceză).

Întors la Brazaville, principalul centru al Franței Libere pe continentul african, generalul de Gaulle ținu să dea un avertisment duplicității autorităților militaro-politice britanice, decizînd să retragă de la Cairo pe înaltul comisar

francez pentru Orient, generalul Catroux. Fermitatea de care a dat dovadă de Gaulle în această afacere este exprimată clar în telegrama sa adresată de la Brazaville, în 12 mai, delegației Franței Libere din capitala britanică : „Avînd în vedere politica negativă adoptată față de noi de englezi în ce privește Siria și Djibouti, am hotărît că generalul Catroux va trebui să părăsească Cairo, unde prezența unui Înalt Comisar nu mai este în prezent justificată“.

Apropierea forțelor Reichului hitlerist de coăstele Levantului, după încheierea campaniei din Balcani, și spectrul unei eventuale debarcări germane în Siria și Liban, au condus la reconsiderarea poziției Londrei în această regiune. Patru zile mai tîrziu, de Gaulle trimitea o nouă telegramă delegației Franței Libere : „Dat fiind schimbarea, satisfăcătoare de atitudine a aliaților noștri englezi în legătură cu Siria și Djibouti, am amînat rechemarea generalului Catroux. Voi pleca în curînd la Cairo“. Schimbarea fusese determinată de informația primită de centrala Intelligence Service-ului de la Cairo, conform căreia, la 12 mai, pe aerodromuri din Siria aterizaseră avioane ale Luftwaffe, în drum spre Bagdad unde „afacerea irakiană“ nu fusese încă lichidată și se afla chiar în plină efervescență. În același timp, se primise informații că autoritățile vichyste din Levant, la cererea Berlinului, trimiteau material de război spre frontiera irakiană. Armele erau destinate, evident, protagoniștilor loviturii de stat anti-britanice. Cerîndu-li-se explicații de către englezi, autoritățile franceze din Levant, dădură un răspuns evaziv fără a nega faptele, adăugînd că dacă vor primi ordin de la Vichy de a lăsa trupele germane să debarce, se vor supune ordinului. Generalul de Gaulle va remarca, în Memoriile sale, că aceasta „echivala cu a spune că ordinul era deja dat“, în plus aflîndu-se „că plajete pe care trebuia să debarce inamicul fuseseră dinainte stabilite“.

Exacte sau doar prezumții, aceste ultime considerente au determinat o cotitură bruscă în atitudinea guvernului de la Londra care se decise să adopte punctul de vedere al francezilor liberi pregătind acțiunea în Siria și Liban. Un rol important în direcția respectivă l-au jucat și proaspetele concesiі făcute lui Hitler de amiralul Darlan, șeful cabinetului de la Vichy, la întîlnirea cu dictatorul nazist, de la Berchtesgaden, în cursul căreia se presupunea că a fost

abordată și problema unei eventuale prezențe germane pe teritoriile din Levant. Lucrurile luînd o întorsătură favorabilă, de Gaulle va sosi din nou în capitala egipteană, la 25 mai, pentru a pregăti și urmări direct acțiunea.

Înalt comisar al Vichy-ului pentru Levant era, în mai 1941, generalul Henri Dentz, în vîrstă de 60 de ani, fost guvernator militar al Parisului în momentul ocupării sale de către Wehrmachtul nazist. În decembrie 1940, mareșalul Pétain numise în acest post pe Jean Chiappe, prefectul poliției din Paris, dar avionul care îl transporta spre Beirut fusese doborît în largul Insulei Creta, fără să se afle vreodată de cine. Îi urmasse generalul Dentz, admirator fervent al mareșalului Pétain, un militar cu orizont mai îngust, fanatic al disciplinei față de autoritățile superioare. Ajuns în capitala libaneză, unde în corpul ofițeresc și în aparatul administrativ, spiritul „gaullist” avea mulți adepți, Dentz se puse imediat pe treabă făcînd „ordine” și expedind în Franța sute de militari și funcționari ce nu se împăcau cu politica capitulardă a Vichy-ului. Fără să fie filo-german, Dentz, după toate aprecierile istoricilor, ar fi fost gata să deschidă porțile trupelor hitleriste dacă superiorii săi i-ar fi ordonat sau invers s-ar fi împotrivit cu toată fermitatea dacă i s-ar fi cerut așa ceva. Forțele sale însumau 27 de batalioane, majoritatea militari de profesie — Legiunea străină, trupe coloniale, unități indigene etc. — în total peste 30 000 de oameni, susținuți de 84 de tunuri, 90 de care de luptă și 90 de avioane de diferite tipuri. Suportul naval era însă insignifiant : două contratorpiloare și trei submarine.

Generalul de Gaulle, sperînd ralierea celei mai mari părți a armatei lui Dentz în cursul acțiunii din Siria și Liban, consideră însă că acest lucru nu se va produce decît în cazul în care Marea Britanie și Franța va alinia, încă de la început, forțe net superioare. Altfel existînd riscul să se transforme într-un război sîngeros în care se vor înfrunta francezii lui Dentz, francezii liberi și britanicii. Ceea ce pînă la urmă s-a și întîmplat.

Comanda militară a acțiunii a fost încredințată generalului Wilson, șeful forțelor aliate din Palestina și Transiordania, care dispunea pentru operațiunea proiectată de divizia a 7-a australiană (cu două brigăzi), de brigada a 5-a indiană și de divizia I ușoară a Franței Libere, în total 15 batalioane, 40 de tunuri, 12 care de luptă, 70 de avioane.

În schimb, forța navală de sprijin era net superioară (trei crucișătoare și șase distrugătoare). Cu câteva zile mai înainte, colonelul Collet venind din Siria, trecea frontiera emiratului Transiordaniei aducînd ca întărire diviziei I (ce număra 5 400 de oameni sub comanda generalului Legentilhomme) escadroanele sale de cerchezi (populație musulmană minoritară din Orientul Mijlociu, originară din Caucaz de unde a emigrat în secolul 19) — în total 36 de ofițeri, 65 subofițeri și 352 cavaleriști, hotărîți să se ralieze Franței Libere.

La 8 iunie 1941, comandamentul forțelor franceze libere comunica din Cairo : „În cooperare cu aliații noștri britanici, trupele noastre au intrat, în această dimineață, în Siria și Liban“. Totodată generalul Catroux, delegat al generalului de Gaulle pentru Orientul Mijlociu, dădea, în numele acestuia, o proclamație de independență a statelor din Levant — Siria și Liban. Desfășurînd o largă campanie propagandistică, radio Cairo transmitea apeluri după apeluri francezilor din Levant îndemnîndu-i să se alătore cauzei aliaților, iar aviația lansa nori de manifeste deasupra trupelor franceze din Siria și Liban. Dar generalul Dentz și ofițerii de sub comanda sa, dînd o interpretare eronată disciplinei și onoarei militare, hotărîră să rămînă credincioși mareșalului Pétain și regimului său de la Vichy, conducînd astfel la o tragică confruntare între soldații francezi aflați în tabere diferite. Un război în toată regula începea în vara lui 1941, în Levant...

Generalul australian Lavarack, responsabilul operațiilor terestre, își împărți forțele în două grupe : una franco-britanică (divizia I franceză și brigada a 5-a indiană) urma să-și desfășoare acțiunea în Siria în timp ce brigăzile 21 și 25 australiene aveau ca misiune un atac pe două axuri în Liban, înaintarea începînd simultan în dimineața zilei de 8 iunie. De fapt, ostilitățile începuseră ceva mai înainte: de trei săptămîni, aviația britanică ataca aerodromurile din Siria și Liban pe care staționaseră, în pasaj, avioane ale Luftwaffe. Primii răniți ai războiului din Levant au fost militarii francezi din trupele de întreținere ale aerodromurilor și servanți de la antiaeriană ; primii morți — membrii echipajului unui bombardier britanic interceptat în apropiere de Alep și doborît de aviația de vînătoare franceză.

Între 8 și 15 iunie, trupele aliate înaintară pe tot frontul întîmpinînd însă o rezistență care le întîrzia deplasarea. Brigada a 21-a australiană, ce avea ca misiune ocuparea

șoselei litoralului libanez, progresa extrem de lent ; cu tot sprijinul primit prin tirul puternic al crucișătoarelor și distrugătoarelor lui Royal Navy, brigăzii i-au trebuit 30 de zile ca să parcurgă 120 km, de la Haifa, de unde plecase, pînă la porțile Beirutului. Brigada a 25-a australiană fusese oprită în partea de mijloc a sudului Libanului, în zona Marjayoun—Nabatieh. În Siria, brigada a 5-a indiană și divizia I ușoară a Franței Libere înaintau dinspre sud și sud-vest pe' axurile șoselelor Deraa—Damasc (100 km) și Kuneitra—Damasc (65 km) avînd ca prim obiectiv ocuparea capitalei siriene. Dar la 15 iunie, trupele generalului Dentz, susținute de aviație, declanșară o contraofensivă pe tot frontul sirian, provocînd pierderi însemnate aliaților. Cartierul general al diviziei I ușoare, suferi trei atacuri aeriene în aceeași zi și însuși generalul Legentilhomme fu rănit, continuînd însă să-și conducă trupele. Conștienți de pericolul situației, britanicii își luară riscul să retragă brigada a 16-a australiană de pe frontul din Egipt — nici acolo lucrurile nu mergeau prea bine — pentru a o trimite în Siria, spre a evita o eventuală respingere dincolo de frontiere, de unde începuseră operațiunile militare. La 21 iunie, „Legiunea arabă“ a lui Glubb Pașa și elemente motorizate ale diviziei I de cavalerie britanică, venînd din Irak, pătrundeau în Siria, înaintînd pe direcția Palmyra, la nord-est de Damasc și amenințînd astfel, din flanc, pozițiile trupelor vichyste care opuneau rezistență forțelor franceze libere ajunse în capitala siriană. (Un episod straniu l-a constituit, în acel moment, apariția, nu se știe de unde, a unui bombardier german, care a aruncat patru bombe, la întîmplare, asupra Damascului). Ceva mai tîrziu, alte trupe britanice (divizia a 10-a indiană venită de la Bagdad) ocupau nordul Siriei, tăind retragerea armatei lui Dentz spre frontiera turcă. Acesta, dat fiind atacul concentric la care erau supuse trupele sale, a fost silit să ceară armistițiu.

În urma negocierilor desfășurate între 9 și 14 iulie, la Saint Jean d'Acre (Palestina), războiul din Levant lua sfîrșit. Generalul Dentz, care primise ordine exprese de la Vichy de a nu trata cu forțele Franței Libere, transmise Marii Britanii mandatul asupra țărilor din Levant, obținînd repatrierea militarilor și civililor de sub comanda sa, în Franța, pe navele franceze ce le avea la dispoziție. În scurt timp, 37 563 de oameni, militari și funcționari civili, părăseau Levantul îndreptîndu-se spre porturile franceze din metropolă. Printre ei se afla și generalul Henri Dentz

a cărui obtuzitate condusesese la vărsarea sîngelui francez de către francezi. Judecat în 1945 și condamnat la moarte, pedeapsă preschimbată în detențiune pe viață, Dentz avea să decedeze, la scurt timp, în închisoarea Fresnes din Paris.

Politica britanică nutrind de mult timp dorința de a-și exercita dominația și asupra Siriei și Libanului, consideră că facilitînd repatrierea membrilor fostei autorități militare și civile franceze va lipsi pe generalul de Gaulle de personalul calificat necesar viitoarei administrații. Dar era clar că acordul de la Accra și modul său de aplicare nu putea fi acceptat de generalul de Gaulle și britanicii trebuiră, pînă la sfîrșit, să semneze, împreună cu francezii liberi, la 25 iulie, un act interpretativ care reglementa relațiile franco-britanice în Levant. Utilizînd personalul pe care-l avea la dispoziție, generalul de Gaulle și-a asumat toate responsabilitățile mandatului privind Siria și Liban, executarea sa încredințînd-o generalului Catroux, delegat al său pentru Orientul Mijlociu.

Pînă la urmă, 127 de ofițeri și 6 000 subofițeri și trupă din fosta armată a lui Dentz (a cincea parte a efectivului) se alăturau generalului de Gaulle. De asemenea, la scurt timp au fost reconstituite unități siriene și libaneze totalizînd 290 de ofițeri și 14 000 soldați.

Bătălia pentru Levant luase sfîrșit prin victoria aliaților care, operînd rapid, îi împiedicase pe hitleriști să intervină și să se instaleze în regiune, cu sprijinul regimului de la Vichy, să transforme Siria și Libanul într-un eventual cap de pod pentru planurile lor expansioniste de viitor. Dar acest război de 36 de zile, în care francezii luptaseră împotriva francezilor, provocase pierderi sîngeroase de o parte și de alta : trupele de sub comanda lui Dentz aveau 1 066 de morți și 5 400 de răniți ; numărul morților și răniților din rîndurile trupelor aliate se ridica la 3 740, dintre care 1 160 australieni, 1 900 englezi și indieni și 650 francezi liberi. La 14 iulie, în momentul încheierii operațiunilor militare din Siria și Liban, generalul de Gaulle, vorbind despre participarea noii armate a Franței Libere pe cîmpurile de bătălie din Africa și Levant, declara : „În Siria, această armată a susținut lupte nu mai puțin dure, dar infinit mai dureroase. Echivocul creat de Vichy a trebuit să fie tranșat cu sabia. Lupta nemiloasă care ne-a fost impusă era necesară. Dar noi nu putem să ne bucurăm de succesul obținut împotriva fraților noștri. Chiar și după victorie, vom continua să purtăm doliu pentru cei ce au

căzut în Siria, fie că aceștia au luptat în rîndurile noastre, fie în cele ale adversarilor, victime ale trădării cîtorva oameni care au sacrificat Franța pentru a servi mai bine pe Hitler“.

Trupele aliate au rămas în Siria și Liban pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial întărind flancul frontului din Africa de Nord, unde operațiunile militare se vor încheia, în mai 1943, prin zdrobirea completă a armatelor fasciste germano-italiene de pe acest continent ; în continuare dispozitivul anglo-francez din Orientul Mijlociu va asigura pînă la izgonirea hitleriștilor din Balcani și insulele grecești, controlul bazinului răsăritean al Mediteranei. Evacuarea ultimilor soldați aliați din această regiune se va produce abia în 1946, consfințind atunci independența completă a tinerelor state din Levant — Siria și Liban.

Ultima rundă din deșertul libian

În vara anului 1941, după lichidarea „afacerii irakiene“ și încheierea campaniei din Siria și Liban, pozițiile britanice din Orientul Mijlociu se întăriseră considerabil permițînd concentrarea forțelor pe frontul din Africa de Nord. Rămăsese încă de rezolvat defectiunea iraniană care se agrava tot mai serios printr-o adevărată invazie de agenți naziști la Teheran și atitudini tot mai inamicale ale guvernului șahului față de Anglia. Defecțiunea iraniană căpătase proporții deosebite în condițiile războiului declanșat de Hitler împotriva Uniunii Sovietice și a înaintării armatelor sale spre Caucaz. Ea punea, astfel, în mare primejdie legătura dintre sovietici și aliații lor britanici în zona Orientului Mijlociu împiedicînd transporturile de echipament militar destinate Uniunii Sovietice prin Oceanul Indian, Golf și pe calea ferată Transiraniană—Caspica.

De comun acord britanicii și sovieticii hotărîră să pătrundă simultan în Iran, pentru a pune capăt activităților îndreptate împotriva lor. Ei prezentară șahului, la 5 august, o notă cerîndu-i expulzarea agenților germani, închiderea oficiilor diplomatice ale puterilor Axei, încetarea activităților împotriva aliaților. Neprimind un răspuns satisfăcător, guvernul sovietic, bazîndu-se pe tratatul de alianță încheiat în 1921, care-i dădea posibilitatea să intervină în cazul în care această țară n-ar fi putut să-și apere singură

neutralitatea, trimise trupe pe teritoriul Iranului. Două coloane motorizate sovietice, sub comandă generalului Novikov, înaintară din nord — una de-a lungul țărmului Mării Caspice, de la Lekoran spre portul Pahlevi, cealaltă din dreptul frontierei turce spre Urmia și Tabriz. Concomitent, din sud, două coloane britanice, pătrunzind în Iran, sub comanda generalului Quinan, ocupară porturile de la Golf și regiunea petrolieră, în continuare îndreptându-se spre Teheran. La sfârșitul lui august, începutul lui septembrie, sovieticii și englezii făcură prima joncțiune mai importantă la Kazvin. Două săptămâni mai târziu, șahul abdică în favoarea fiului său Mahomed Reza Pahlevi, ultimul monarh iranian, izgonit de pe tron de revoluția islamică din 1979. Un tratat anglo-sovietic-iranian fu atunci negociat, stabilind condițiile prezenței armatelor aliate pe teritoriul Iranului în tot decursul războiului.

Ocuparea militară a Iranului permise aliaților să evite dificultățile din această regiune atât de importantă în strategia generală a războiului. Porturile iraniene de la Golf : Abadan, Bender Shapur, Bushir fură modernizate ; o șosea asfaltată a fost construită între Bushir și Teheran ; Transiranianul va fi reechipat în întregime cu vagoane și locomotive, toate acestea permițind ca aprovizionarea Uniunii Sovietice prin sud, cu material de război, să poată funcționa din plin.

Dar pericolul potențial al infiltrării hitleriste, ce plănase în toată această perioadă peste pozițiile britanice din Orientul Mijlociu, nu era complet înlăturat, după cum va arăta, în vara următoare, a anului 1942, ultima ofensivă de anvergură a lui Rommel ce și-a adus blindatele pînă la o sută de kilometri de Alexandria făcînd ca statele majore din Cairo să se grăbească să împacheteze arhivele pentru cazul în care Panzerdivisionen n-ar fi putut fi stopate.

După prima ofensivă a lui Rommel, din aprilie 1941, oprită de britanici la frontiera libiano-egipteană, stabilindu-se pe linia Sollum-Sidi Omar, cele două tabere au căutat să-și întărească cît mai rapid dispozitivele și aprovizionarea în vederea unor noi acțiuni de atac. Dar Hitler, angrenat în pregătirea și declanșarea agresiunii împotriva Uniunii Sovietice, va lăsa pe planul doi războiul din Africa, ocuparea Canalului Suez și destrămarea pozițiilor aliate din Orientul Mijlociu. El nu înțelesese, după cum remarcă mulți istorici, nici importanța strategică excepțională a Canalului și nici a cîmpurilor petroliere din Pen-

insula Arabică pentru ducerea războiului. Deci în vara lui 1941, Rommel rămăsese să se descurce singur cu efectivele pe care le avea la dispoziție „Afrikakorps” : două divizii blindate și o divizie de infanterie ușoară, la care se adăugau șapte divizii ale aliaților italieni. El dispunea în total de : 412 tancuri, 194 tunuri anticar și aproape 900 de avioane. În fața sa, generalul britanic Cunningham, proaspătul învingător din Etiopia, alinia două corpuri de armată, plus circa 30 000 de oameni care rezistau la Tobruk, înconjurați într-o enclavă rămasă în spatele frontului inamic, în cursul ofensivei germano-italiene din primăvara aceluia an. Tehnica de luptă britanică însuma pe frontul din Africa 455 de tancuri inferioare lui „Mark IV” german în ce privește distanța eficace a tunurilor cu care erau echipate (800 metri față de 1 500 metri). Cît despre artileria anticar, numărul pieselor din dotarea trupelor britanice era doar de 72. Timp de peste șapte luni linia frontului rămase aproape nemișcată la frontiera dintre Egipt și Libia.

Noua rundă a bătăliei din deșertul libian începu la 18 noiembrie 1941, printr-un atac surpriză al diviziei a 7-a britanică, în direcția nord-vest, urmată de angajarea imediată a corpului 13 de armată. Două zile mai târziu, britanicii capturară aeroportul de la Sidi-Razegh și garnizoana asediată la Tobruk organiză o ieșire puternică ajungînd la porturile Gambut și Bardia de pe litoralul mediteranean. În sfîrșit, divizia a 4-a indiană, ocupînd Sidi Omar, se va infiltra în spatele diviziei italiene Ariette tăindu-i retragerea. După patru zile de încleștare, cîmpul de luptă prezenta o dezordine greu de descris. La 100 km de coastă, în deșertul involburat de puternice furtuni de nisip, se desfășurau o multitudine de mici bătălii între unități adverse, care, și unele și altele, nu mai țineau legătura cu statele majore. Generalul Cunningham pierduse controlul operațiunilor, blindatele sale dispersîndu-se pe diverse tronsoane de atac. În acel moment, Rommel procedă la o concentrare a forțelor sale blindate intenționînd să nimicească pe rînd brigăzile engleze și să înainteze spre est dincolo de frontiera egipteană pentru a tăia comunicațiile și aprovizionarea armatei britanice. Și dacă planul îndrăzneț al lui Rommel nu va reuși, aceasta se va datoră în primul rînd lui Royal Air Force, avioanele sale atacînd fără întrerupere blindatele hitleriste și forțîndu-le, la rîndul lor, să se dis-

perseze, să se fragmenteze. Pierzînd un mare număr de tancuri fără rezultat, Rommel va bate în retragere ; englezii vor reuși să facă joncțiunea cu garnizoana Tobruk-ului și să stabilească un coridor de-a lungul litoralului libian, pe o distanță de circa 150 km de la frontiera egipteană. Ei vor încercui garnizoanele inamice din Bardia, Gambut, Halfaya, Solum ce se vor preda rînd pe rînd. După o nouă încercare eșuată de contraofensivă, Rommel hotărî să se retragă în adîncime, pe o distanță mai mare, pentru a-și putea reface liniile de aprovizionare și a putea relua atacul în condiții favorabile, la momentul oportun. Englezii înaintară din nou pînă la El Agheila de unde pornise în primăvară contraofensiva germano-italiană ; ei străbătuseră în decurs de o lună circa 900 km, luînd 36 000 de prizonieri și ocupînd numeroase porturi de aprovizionare pe litoralul libian. Ofensiva lor se încheie la începutul anului 1942 pentru o pauză de aprovizionare.

În timp ce armata britanică își refăcea rîndurile și liniile de comunicații, OKW-ul speriat de retragerea precipitată a lui „Afrikakorps“ îi trimise întăriri substanțiale prin Tripoli astfel ca în a doua jumătate a lui ianuarie 1942, Rommel era din nou în stare să preia inițiativa. Sprijinit de flota aeriană a mareșalului Kesserling, instalată în Sicilia, el forță pe englezi să se retragă, reocupînd unul după altul orașele de pe șoseaua litoralului mediteranean și împîngîndu-i înapoi pe britanici cîteva sute de kilometri. După două săptămîni armata a 8-a britanică, cum se numea acum principala forță de luptă de pe frontul libian, reuși să reglementeze situația oprind noua ofensivă inamică pe linia Gazala-Bir Hakeim, în apropierea portului Tobruk. Operațiunile se vor întrerupe din nou pentru cîteva luni. Cele două armate aflate față în față erau de forțe aproape egale : 100 000 de oameni fiecare. Britanicii aveau o oarecare superioritate aeriană ; germanii dispuneau de tancuri cu performanțe mai bune decît cele aflate în dotarea adversarilor. Gruparea trupelor Axei, comandată de Rommel, cuprindea „Afrikakorps“ (două divizii blindate și o divizie de infanterie ușoară) plus șase divizii de infanterie și două de blindate italiene. Armata a 8-a britanică era formată din două divizii sud-africane, o divizie engleză, o divizie indiană, o divizie a forțelor franceze libere, două alte divizii blindate și cîteva regimente independente.

În ultima săptămână a lui mai 1942, cînd se pregăteau ei înșiși de ofensivă, britanicii primiră informații, prin agenții din spatele frontului inamic și de la zborurile de recunoaștere ale aviației, privind iminența unui atac al armatei comandate de Rommel. Dealtfel, de o lună, Insula Malta care constituia punctul principal de sprijin și aprovizionare al frontului african, fusese supusă unor bombardamente masive și permanente ale aviației hitleriste urmărindu-se anihilarea ei completă, înainte de declanșarea noii ofensive a lui „Afrikakorps“.

Atacul blindatelor lui Rommel începu la 27 mai, pe o căldură de plus 60 de grade Celsius, în sectorul Bir Hakeim apărat de divizia de infanterie franceză comandată de generalul Koenig. Dispuși pe o suprafață de 16 km² cei 5 500 de soldați francezi trebuiră să facă față, din prima zi, avalanșei a 100 de tancuri din care distruseră 40.

În următoarele două zile ei mai scoaseră din luptă 15 tancuri inamice și luară 200 de prizonieri. Hitleriștii concentrară împotriva eroicilor apărători ai pozițiilor de la Bir Hakeim piese de artilerie de 155 și 220 mm, în timp ce bombardierele „Junkers“ atacau, de patru-cinci ori pe zi, în grupuri de cîte 100 de aparate. La 3 iunie, Rommel adresează un ultimatum luptătorilor francezi de a depune armele „căci altfel vor fi nimiciți ca brigăzile engleze de la Got-el-Skerab“. Francezii continuau să reziste cu toate că, la 7 iunie, Bir Hakeim era complet încercuit și două divizii inamice sprijinite de 20 de baterii de artilerie și peste 100 de tancuri se pregăteau de asaltul final. La 11 iunie, divizia generalului Koenig încercă o străpungere reușind să se desprindă de inamic. După 14 zile de luptă, din cei 5 500 de oameni, ce se aflaseră la Bir Hakeim, 1 109 lipseau la apel fiind uciși, răniți sau dispăruți. Sacrificiul lor permise armatei britanice epuizate, care nu mai dispunea decît de 70 de tancuri intacte, să se retragă organizat scăpînd din cleștele ofensivei inamice. Comandamentul britanic hotărî însă să păstreze Tobrukul, considerînd că garnizoana acestui port fortificat, bine aprovizionată și susținută de artileria flotei va reuși să reziste cu succes așa cum făcuse și mai înainte cînd rămăsese izolată. Dar previziunile optimiste se dovediră de dată aceasta neîntemeiate. La 21 iunie, după numai două zile de luptă, generalul sud-african Klopper și cei 30 000 de oameni de sub comanda sa capitulară. Rommel pusese acum stăpînire nu

numai pe un port excelent dar și pe o mare cantitate de muniții și tot felul de bunuri necesare aprovizionării unei armate. Căderea rapidă a Tobrukului provacă mare emoție în Anglia și Churchill va pronunța, cu această ocazie, un discurs explicativ în Camera Comunelor la sfârșitul căruia deputații îi vor reînnoi întreaga lor încredere.

Generalul Ritchie, care comandă armata 8-a britanică, hotărî după căderea Tobrukului să continue retragerea dincolo de frontiera egipteană pentru a se putea instala pe o linie de apărare mai solidă, pregătită din timp. Dar Rommel, în ciuda pierderilor provocate de neîncetatele atacuri ale aviației britanice, trecu linia frontierei la 24 iunie, căutînd să-și valorifice avantajul obținut pînă atunci. Generalul Auchinleck, comandantul șef al armatei britanice din Orientul Mijlociu hotărî să-l înlocuiască pe generalul Ritchie luînd el însuși în mînă, direct, conducerea operațiunilor. La 26 iunie, o nouă bătălie de blindate avu loc la Marsa Matruh ; germanii, dispunînd încă de circa 200 de tancuri „Mark-IV“, reușiră să-și impună avantajul. Nevrînd să riște distrugerea armatei a 8-a, generalul Auchinleck o retrase pe ultima linie de apărare a Egiptului : poziția El Alamein, situată la 104 km de marele port Alexandria și la circa 200 km, în linie dreaptă, de Cairo. Totul părea pierdut și propaganda hitleristă anunța deja intrarea blindatelor lui Rommel în capitala egipteană, iar Mussolini își comandase o uniformă de paradă pentru festivitățile ocupării orașului de pe Nil.

Situația nu era însă așa de gravă cum apărea la prima vedere. Retragerea armatei a 8-a nu se dovedise o fugă ci o acțiune destul de bine organizată. Întărită cu o brigadă neozeelandeză și sprijinită din aer de o puternică aviație, ea se va instala pe un front de 65 kilometri, în istmul care separă mica localitate El Alamein, de pe țărmul Mediteranei, de depresiunea sărată El Quettara, de necirculat pentru tancuri și imposibil de întors prin sud, datorită terenului impracticabil și distanței de parcurs. În cursul lunii iulie, pozițiile engleze au fost substanțial întărite, frontul fiind ținut de opt divizii contra a șapte divizii inamice în timp ce R.A.F. devenise stăpîn absolut al cerului. La 21 iulie, generalul Auchinleck, dădu la rîndul său semnalul unei ofensive generale precedată de un puternic baraj de artilerie. Atacul dură cinci zile fără rezultate palpabile, blindatele britanice neputînd să străbată

prin cîmpurile de mine și tragerile artileriei anticar germane. Peste cîteva zile, se operă o nouă schimbare în conducerea frontului britanic. Generalul Alexander — eroul retragerilor de la Dunkerque și din Birmania — fusese numit comandant șef în locul lui Auchinleck, iar generalul Montgomery va lua conducerea armatei a 8-a.

La 30 august, Montgomery respinse un ultim atac de anvergură al lui Rommel care aruncase în luptă 600 de tancuri, din totalul cărora va pierde, pînă la 3 septembrie, jumătate. Marșul spre Cairo luase sfîrșit. În curînd, se va derula, în sens invers, marșul spre Tunis, care se va încheia, cîteva luni mai tîrziu. Războiul de pe continentul african și pregătirea lui va începe prin acțiunea conjugată a forței R.A.F. comandată de mareșalul aerului A.W. Tedder și a 9-a Air Force americană a generalului Lewis Brereton, împotriva porturilor de aprovizionare ale lui Rommel: Tripoli, Benghazi și Tobruk, care vor fi bombardate sistematic, fără întreruperi.

Armata a 8-a, comandată de Montgomery, promise între timp noi întăriri, ajungînd să numere 195 000 de oameni și un corp de rezervă compus din două divizii blindate și o divizie de infanterie neozelandeză, unități antrenate special pentru marșuri rapide, de urmărire, în deșert. Trupele Axei „aflate în fața sa pe linia frontului de la El Alamein aveau un efectiv total de 104 000 oameni din care 50 000 germani și 54 000 de italieni. În ceea ce privește materialul de război din dotare, Rommel opunea 489 de tancuri, 1 219 tunuri și 350 de avioane la 1 029 tancuri, 2 311 tunuri și 530 de avioane cît dispunea Montgomery.

Marea ofensivă britanică va fi dezlănțuită, prin surprindere, în seara de 23 octombrie 1942, în lipsa lui Rommel care se afla într-o permisie în Germania. Peste trei zile cînd acesta se întoarse, armata sa suferise deja pierderi ireparabile, fiind nevoită să se retragă precipitat spre frontiera libiană care fu atinsă de avangarda armatei a 8-a la 11 noiembrie. În mai puțin de trei săptămîni „Afrikakorps“ și aliații săi italieni pierduseră 59 000 de oameni în timp ce pierderile britanice nu se ridicau decît la 13 600 de oameni. În continuare se va desfășura o cursă de urmărire de-a lungul întregului litoral libian pînă dincolo de frontiera tunisiană ; în 80 de zile, armata a 8-a va străbate nu mai puțin de 2 800 km. Pierderile totale germano-ita-

liene pe parcursul acestei retrageri dezordonate se ridicase la 80 000 morți, răniți și prizonieri. La 13 noiembrie, britanicii ocupaseră Tobrukul, urmînd unul după altul, în decurs de șase zile, porturile Bardia, Derna, Benghazi. La 23 ianuarie 1943, Montgomery intra în capitala libiană Tripoli. Trei zile mai tîrziu, bătălia pentru Libia era terminată, rămășițele armatei lui Rommel făcînd joncțiunea în Tunisia cu trupele generalului von Arnim ce comanda trupele germane din singurul loc pe care-l mai dețineau pe continentul african.

Cu două luni în urmă, la 8 noiembrie 1942, aliații anglo-americieni declanșaseră operațiunea „Torch” debarcînd în Maroc și Algeria. Această acțiune va avea două consecințe imediate. La 10 noiembrie, Hitler dădu ordin să se execute operațiunea „Attila” : invadarea zonei încă libere de pe teritoriul francez ; în aceeași zi, dictatorul nazist decise stabilirea unui cap de pod în Tunisia. Dacă aliații ar fi debarcat în aceeași zi nu numai în Maroc și Algeria ci și în Tunisia, probabil că războiul din Africa s-ar fi scurtat cu cîteva luni evitîndu-se pierderi destul de substanțiale. Omițînd Tunisia din planurile operaționale imediate, comandamentul aliat a permis trimiterea și stabilirea pe solul acestei țări a unui puternic corp expediționar german (în primele zile ritmul debarcării trupelor hitleriste a fost de 1 500 de oameni în 24 de ore) care unindu-se cu rămășițele armatei lui Rommel a opus apoi o dîrză rezistență americanilor și englezilor sosiți cu întîrziere. Luptele s-au prelungit pînă în mai 1943, cînd, surclasat de superioritatea zdrobitoare aeriană și în tancuri a aliaților, întregul angrenaj hitlerist din Tunisia s-a prăbușit, fiind luați prizonieri 252 000 de oameni — germani și italieni — dintre care 16 generali germani, inclusiv von Arnim ce avea comanda supremă după rechemarea lui Rommel în Germania, precum și zece generali italieni. Războiul din Africa se încheiase definitiv, pe parcursul desfășurării sale, pierderile armatelor Axei însumînd 827 000 morți, răniți și prizonieri față de 227 000 cît au pierdut aliații.

Victoria completă în Africa înlătura definitiv orice pericol pentru pozițiile aliate din Orientul Mijlociu. Germania hitleristă încetase să mai aibă vreun soldat dincolo de hotarele continentului european unde începea acum ultima rundă a celui de-al doilea război mondial, conducînd la prăbușirea totală a Reichului nazist.

Zorile independenței arabe

La 22 noiembrie 1943, spre orele prînzului, un impresionant cortegiu de automobile părăsea piața centrală a localității Rachaya, din sud-estul Libanului, îndreptîndu-se cale de optzeci de kilometri, spre Beirut, unde întregul oraș, ieșit în stradă, îi aștepta sosirea într-o atmosferă entuziastă, de mare sărbătoare. În prima mașină — peste care flutura noul drapel libanez roșu-alb-roșu, în benzi orizontale cu un cedru verde în mijloc, ce fusese instituit, cu cîteva zile mai înainte, de parlamentul țării întrunit clandestin într-o casă particulară — se afla Bechara El-Khoury, președintele republicii, împreună cu delegatul francez pe lângă guvernul libanez, fiind urmați de primul ministru Riad Solh și de alți membri ai guvernului.

Rachaya, așezare de druzi, creștini și musulmani, cultivatori de viță de vie și măslini, la poalele muntelui Hermon, profilat în spate ca un uriaș ecran înalt de aproape trei mii de metri, a fost în Evul Mediu, reședința emirilor Chehab, aceștia ocîrmuind de acolo, începînd din secolul al XI-lea, regiunea văii numită, în arabă, Wadi Taym. Mai tîrziu, spre sfîrșitul secolului al XVII-lea, după stingerea ultimului emir din familia adversă a Maanilor, Chehabii au ajuns să guverneze întregul Liban autonom din cadrul Imperiului otoman. De pe urma familiei Chehab, în fieful lor din Wadi Taym, la Rachaya, a rămas o puternică fortificație medievală, citadelă ocupată, rînd pe rînd, de garnizoane militare ale emirilor libanezi, sultanilor otomani și apoi de trupe ale autorităților regimului mandatar. De această citadelă, cu profundă rezonanță în istoria Libanului, este legat și ultimul episod al luptei pentru dobîndirea independenței sale de stat, aici fiind purtate negocierile între președintele republicii și membrii guvernului, reținuți ca ostateci de autoritățile mandatare, și generalul Catroux, trimis al Comitetului de Eliberare Francez de la Alger, pentru a soluționa o situație ce devenise explozivă, datorită atitudinii arogante și metodelor de tip colonialist ale delegatului general francez în Levant, Helieu. Printr-o acțiune de forță acesta provocase o gravă încordare între autoritățile sale și cercurile politice autohtone sprijinite de întreaga populație a țării.

Problema independenței statelor din Levant, aflate sub mandatul francez acordat de Societatea Națiunilor după primul război mondial, dăinuia încă din 1936, când guvernul Frontului Popular de la Paris hotărîse să recunoască existența suverană a Siriei și Libanului încheind cu aceste țări tratate bilaterale. În virtutea tratatelor amintite, Franța acorda independență celor două state și promitea să recomande admiterea lor ca membre ale Societății Națiunilor după o perioadă pregătitoare de trei ani. Siria și Libanul deveneau aliatale ale Franței „atît în timp de pace cît și în timp de război” și misiunile diplomatice franceze din străinătate trebuiau să se ocupe de interesele libanezilor și sirienilor oriunde ar fi fost ele. Se preconiza, totodată, să se procedeze la organizarea armatelor libaneză și siriană cu ajutorul Franței, acordul cuprinzînd și alte prevederi complementare privind regimul monetar, drepturile străinilor, privilegiile instituțiilor străine etc. Încheierea acestor acorduri fusese determinată în mare măsură de mișcările populare anterioare : greva generală siriană, din ianuarie-februarie 1936, cerînd încheierea unui tratat cu Franța care să confirme independența țării ; petițiile libaneze din martie același an, solicitau negocieri anăloge.

Datorită presiunilor și agitației cercurilor politice de dreapta din Franța, ratificarea tratatelor de către puterea mandatară trena, în timp ce ele primiseră, imediat, asentimentul unanim al forurilor parlamentare sirian și libanez. Tergiversarea a durat pînă la declanșarea celui de-al doilea război mondial cînd Franța, care nu ratificase tratatele, a amînat executarea prevederilor acestora pentru o dată nedeterminată. Dealtfel, chiar din a doua jumătate a anului 1939, Gabriel Puaux, înaltul comisar francez în Levant, suspendase constituțiile libaneză și siriană, motivînd acest act prin situația deosebită existentă. Se înțelege că după capitularea Franței, cele două tratate fuseseră complet înghețate pe tot parcursul stăpînirii vichyste, profilîndu-se, în plus, și pericolul ca în cele două țări să debarce trupe germane pentru a le transforma într-o posibilă bază a agresiunii hitleriste în Orientul Mijlociu.

Acțiunea militară aliată din vara anului 1941 a avut darul să dejoace astfel de planuri ; în Liban ca și în Siria s-au instalat trupe britanice și ale Franței Libere, după

lupte sîngeroase cu armata vichystă, încheiate prin capitularea acesteia. Odată cu intrarea trupelor lor în Siria și Liban, aliații au anunțat, prin declarații repetate la postul de radio Cairo și în manifestele împrăștiate de aviația britanică deasupra țărilor în cauză, acordarea imediată a independenței lor naționale.

La 26 noiembrie 1941, generalul Georges Catroux, fostul guvernator general al Indochinei, care se raliase, din primul moment, acțiunii generalului de Gaulle de a continua lupta împotriva Germaniei naziste, proclama solemn — în calitate sa de proaspăt delegat general al Franței Libere în Levant — independența Libanului. O declarație similară fusese făcută, încă din luna septembrie a aceluiași an, cu privire la independența Siriei. Două zile mai tîrziu, generalul de Gaulle, încunoștința pe secretarul general al Societății Națiunilor precum și guvernele Statelor Unite și ale altor țări, de hotărîrile Franței Libere de a acorda independența țărilor din Levant. Primul care l-a felicitat pe președintele de atunci al republicii libaneze, Alfred Naccache, pentru independența obținută, a fost regele George al VI-lea al Angliei, urmat imediat de Statele Unite ce au delegat un ministru plenipotențiar pe lângă guvernul libanez, de Uniunea Sovietică, de țările arabe și asiatice.

Independența rămînînd, în continuare, pur formală, reprezentanții opoziției naționaliste libaneze întruniți în ziua Crăciunului lui 1941, la reședința patriarhatului maronit de la Bkerke, în apropierea Beirutului, au cerut în mod ferm reîntoarcerea la viața constituțională și în acest sens organizarea neîntîrziată de alegeri parlamentare, forul legislativ desemnat de scrutinul popular urmînd să aleagă președintele republicii și să stabilească, în deplină libertate și în spirit de egalitate, viitoarele raporturi dintre Liban și Franța.

Dar intenția noii administrații franceze era de a face cît mai puțin posibil pentru a se achita de promisiunile anterioare, încercînd să păstreze ansamblul drepturilor, instituțiilor și privilegiilor Franței, să garanteze continuarea lor în viitor ; să transfere astfel, pînă după război, rezolvarea problemei, căutînd un moment propice pentru realizarea unui compromis care să-i salvgardeze interesele. Tensiunea creștea și, în vara lui 1942, generalul de Gaulle sosi în Liban, unde rămase două luni, încercînd să

ralieze populația la punctul său de vedere ce preconiza, la fel, amânarea discutării problemei relațiilor franco-libaneze și franco-siriene pînă după sfîrșitul războiului. Înșelat de unele elemente francofile și de funcționarii administrației franceze, de Gaulle ținu un discurs, la clubul „Uniunii Franceze” din Beirut, afirmînd că independența Libanului și a Siriei era o afacere pur franceză și nici o putere străină n-avea dreptul să intervină în această problemă. El sublinia, de asemenea, că momentul alegerilor legislative nu sosise, încheind prin a afirma că Franța își va „păstra” drepturile sale în Liban și Siria. Se crea astfel un echivoc, generalul considerînd mandatul francez ca fiind valabil în continuare.

De Gaulle, făcînd respectiva declarație, ce a provocat o vie agitație în rîndurile naționaliștilor libanezi, își exprima, în acest mod, și iritarea față de manevrele diplomației britanice care ar fi vrut să dea satisfacție elementelor naționaliste atît din considerente de ordin tactic (situația nefavorabilă, în acel moment, de pe cîmpul de operațiuni din Africa de Nord solicita asigurarea spatelui frontului) dar și din dorința de a elimina Franța din Levant pentru a-i lua locul. Va urma o înverșunată bătălie diplomatică între cei doi aliați, precedînd independența Libanului și a Siriei, bătălie continuată, o bună bucată de vreme, și după încheierea celui de-al doilea război mondial.

Principalul pion al politicii britanice în Levant a fost, în acei ani, generalul Edward Spears, omul care, încă din primele zile ale acțiunii generalului de Gaulle, în 1940, fusese repartizat ca ofițer de legătură pe lîngă viitorul conducător al Franței Libere pentru ca mai tîrziu să fie numit în punctul cel mai spinos al relațiilor anglo-franceze, ca trimis extraordinar al Marii Britanii la Beirut și Damasc. De Gaulle îl caracteriza în „memoriile” sale astfel : „Ierarhia conformistă nu se încredea în această persoană care, în calitatea sa de membru al parlamentului, ofițer, om de afaceri, diplomat și scriitor făcea parte în același timp din mai multe categorii, fără a se clasa în nici una... În ciuda a tot ce a făcut, la început, să ne ajute, generalul Spears avea să se îndepărteze într-o zi de mișcarea noastră și să o combată. În pasiunea cu care s-a ridicat împotriva ei nu era oare regretul că nu putuse să o conducă el, precum și tristețea de a o fi părăsit ?”

Spears a jucat un rol important în determinarea cursului evenimentelor din acea perioadă în Liban și Siria, sprijinind, mai mult sau mai puțin deschis, direct sau subteran, lupta forțelor naționaliste din cele două țări pentru dobândirea independenței, în detrimentul intereselor pe care aliații francezi considerau că le aveau, de drept, în Levant. Diplomația britanică a fost sprijinită în această bătălie și de prezența în regiune a trupelor sale, mult mai numeroase decât ale Franței Libere, precum și de faptul că din punct de vedere operațional comanda armatelor aliate din Orientul Mijlociu, inclusiv din Siria și Liban, aparținea englezilor.

Pentru a potoli manifestațiile antifranceze ale populației libaneze, tot mai frecvente, delegatul Franței Libere în Levant, generalul Catroux, a admis pînă la urmă, în primăvara lui 1943, revenirea la viața parlamentară. El a încercat, în primul moment fără succes, să restabilească parlamentul libanez ce ratificase acordul cu Franța în 1936 și care fusese dizolvat la începutul războiului de Gabriel Puaux. Generalul Catroux spera probabil ca acest parlament să reconducă, pur și simplu la reînvierea vechiului tratat.

Dar intervențiile sale eșuară, naționaliștii libanezi declarînd că parlamentul din 1936 a fost dizolvat cu mulți ani în urmă de însuși reprezentantul guvernului francez și că, dealtfel, nici nu era reprezentativ, deoarece o treime din membrii săi (21 de deputați) nu fuseseră aleși ci numiți de autoritățile mandatare. Catroux cedă atunci, eliberîndu-l din funcție pe președintele republicii, Alfred Naccache și numindu-l pe Ayoub Tabet ca șef de stat însărcinat să organizeze alegeri legislative în decurs de trei luni. Acesta, fidel unei politici confesionale desuete, răsturnă, printr-un decret-legi (17 iunie 1943), echilibrul confesional din compunerea parlamentului hotărînd ca din totalul de 54 deputați, 32 de mandate să aparțină comunităților creștine și doar 22 celor musulmane. Datorită protestelor cercurilor politice musulmane, Ayoub Tabet a fost înlocuit, pînă la urmă, din funcția de șef al statului, în locul său fiind numit Pedro Trad, care a anulat decretul-legi al predecesorului său, a stabilit o repartitie a mandatelor ceva mai apropiată de raportul numeric real dintre comunitățile libaneze (30 de locuri pentru creștini și

25 pentru musulmani) și a fixat ținerea scrutinului la 29 august și 5 septembrie 1943, desfășurarea sa fiind urmărită, îndeaproape, de ofițeri francezi și englezi îmbrăcați civil.

Noul parlament a ales, la 21 septembrie 1943, în funcția de președinte al republicii libaneze pe Bechara El-Khoury, jurist, financiar și om politic, lider creștin al partidului constituțional, adversar al regimului mandatului. Acesta însărcină cu formarea guvernului pe Riad Solh, personalitate politică musulmană, vechi luptător pentru independența arabă încă din timpul Imperiului otoman, și el adversar deschis al mandatului francez, atitudinea sa aducându-i în anii dominației străine exilul și o condamnare la moarte în contumacie. Prima sarcină a guvernului de uniune națională prezidat de Riad Solh a fost consolidarea pe plan intern și extern a independenței libaneze, lichidarea, în acest scop, a prerogativelor ce le aveau autoritățile mandatului : suspendarea constituției, dizolvarea parlamentului, revocarea președintelui republicii și a miniștrilor. Toate aceste prerogative acordate unei puteri străine și care erau prevăzute în vechea constituție, trunchiau independența, ultimul cuvânt în stat avându-l înaltul comisar francez.

Pregătind proclamarea independenței reale, Riad Solh anunță, în prima sa conferință de presă ținută în calitate de premier, că Libanul trecea „într-o nouă etapă în lupta sa pentru suveranitate” repetînd apoi, la toate ocaziile, că un „sătuc independent valorează mai mult decît un imperiu dominat”. Prima acțiune de frondă față de autoritățile mandatare a constituit-o faptul că noul prim-ministru nu s-a dus să-i facă o vizită protocolară delegatului general francez, cum se obișnuise pînă atunci, ci a considerat că acesta, în calitate de ambasador, trebuie să aibă inițiativa de a veni să-l felicite, la sediul guvernului, la fel cu ceilalți diplomați străini acreditați la Beirut. Atitudinea guvernului era larg sprijinită de toate forțele politice naționaliste și se bucura de adeziunea maselor ce așteptau proclamarea neîntîrziată a independenței și suveranității totale a Libanului.

La 7 octombrie 1943, Riad Solh, prezentînd parlamentului programul guvernului său, dădu citire cu acest prilej unei adevărate Carte a independenței libaneze în aplauzele deputaților cu ochii împăienjeniți de lacrimile bucuriei. „Cunoașteți că în Constituția libaneză se găsesc dispozițiuni care sînt în contradicție cu suveranitatea na-

țională ; unele dintre ele recunosc altora decât poporului libanez și reprezentanților săi legali, dreptul de a gira treburile țării. Guvernul a decis, pentru a face să înceteze această contradicție, de a cere onorabilei dv. Adu-nări să modifice Constituția și s-o epureze de restricțiile pe care le conține la adresa suveranității noastre, astfel ca ea să devină legea fundamentală a unui stat pe deplin independent“. În continuare, Riad Solh a cerut remiterea în mâinile autorităților libaneze a serviciilor vamale, si-guranței generale, radiodifuziunii și a altor servicii deți-nute și controlate, pînă atunci, de autoritățile mandatate.

Comitetul de la Alger al Franței Libere nu se arăta însă prea grăbit de a accepta aceste cereri. El solicita, în prealabil, semnarea unui tratat menit să recunoască „drep-turile“ Franței în Liban. Guvernul libanez a replicat că modificarea Constituției n-avea ca scop decât eliberarea Libanului de echivocul în care se găsea, dispozițiunile constituționale existente pînă atunci acordînd reprezen-tantului unei țări străine puteri care normal trebuiau să revină președintelui republicii, ceea ce încălca suverani-tatea națională. Cît privește solicitarea remiterii unor ser-vicii administrației libaneze, aceasta se făcea tocmai în scopul afirmării suveranității țării.

Comitetul de la Alger continuînd să tergiverseze, gu-vernul și parlamentul libanez hotărîră să acționeze procedînd conform regulilor unui stat suveran. La 8 noiembrie 1943, într-un entuziasm general, cu 48 de voturi pentru și nici unul contra, Camera deputaților modifică Constituția suprimînd articolele care se refereau la puterile și pre-rogativele înaltului comisar al mandatului. Președintele republicii devenea șeful executiv, deținînd întreaga pu-tere constituțională rezervată pînă atunci înaltului comi-sar, în timp ce parlamentului îi revenea, singur, puterea legislativă. Limba arabă era recunoscută ca limbă ofi-cială a țării. Independența țării devenea astfel un fapt împlinit, populația capitalei libaneze sărbătorind cu un entuziasm de nedescris istorica hotărîre atît de mult așteptată. Dar bucuria libanezilor a fost de scurtă durată. Autoritățile mandatului, ignorînd voința forțelor politice libaneze și ale poporului, întreprinseră o sălbatică lovi-tură de forță încercînd, astfel, să-și perpetueze dominația.

În acel moment, delegat al Franței în Levant era, de puțin timp, Jean Helleu. (Generalul Catroux fusese che-

mat la Alger spre a îndeplini sarcini ministeriale în cadrul Comitetului Național de Eliberare). Helleu, care se aflate la Alger pentru consultări, se reîntorsese precipitat, chiar a doua zi după ce Parlamentul libanez decisese modificarea Constituției. Intraș în panică, delegatul general trecu imediat la măsuri drastice în vederea înăbușirii nesupunerii autohtonilor.

La 11 noiembrie, locuitorii capitalei libaneze, ascultînd știrile programului de dimineață al postului de radio local, aflară cu stupeoare că președintele republicii, primul-ministru și alți membri ai guvernului fuseseră arestați, Constituția suspendată și Parlamentul revocat. Lovitura de forță avusese loc în cursul nopții, detașamente franceze și ale trupelor coloniale senagaleze, înconjurînd domiciliile înalților demnitari libanezi, ridicîndu-i și întemnițîndu-i în citadela de la Rachaya, în celălalt capăt al țării. Această veste neașteptată tulbură profund masele populare care ieșiră cu curaj în stradă cerînd eliberarea imediată a celor arestați și nerecunoscînd autoritatea noului președinte de republică, Emile Edde, om politic filo-francez, ce mai ocupase în trecut această funcție (între 1936—1941) numit, acum, de autoritățile mandatului, ca șef al statului libanez lipsit de independență reală. O adevărată stare de revoltă începu să domnească la Beirut. Frațiunile, divizarea, separatismul pe care guvernul otoman și apoi autoritățile mandatare le cultivase cu constanță și rafinament, dispărură ca prin minune. Unitatea poporului libanez devenise o realitate determinantă în fața noii primejdii ce-i amenința libertatea. Emile Edde se dovedi incapabil să formeze un nou guvern. Înalții funcționari libanezi refuzară să colaboreze cu el. Presa, comercianții, intrară în grevă. Rezistența se organiza, jurnale clandestine fiind imprimare și distribuite în toată țara.

Deputații încercară să se întrunească în clădirea Parlamentului dar fură expulzați cu forța. Populația, manifestînd și încercînd să-i sprijine, se trezi sub focul trupelor mandatului înregistrîndu-se, cu acest prilej, mai multe victime. Întruniți în clădirea lui College de la Sagesse și apoi la reședința familiei Salam, deputații exprimară întreaga lor dezaprobare față de lovitura de forță a autorităților mandatului, proclamară solidaritatea cu guvernul legal și adoptară un nou drapel național, acela al Libanului independent. Doi miniștri scăpați nearestați, Habib

Abichala și Magid Arslan, se refugiară în satul Bchamoun din zona muntoasă de la sud-est de Beirut unde, sub protecția a o mie de războinici druzi, formară un guvern provizoriu proclamându-l deținător al autorității legale în stat atîta vreme cît președintele republicii și primul ministru se vor afla în detenție. Deasupra satului Bchamoun fu înălțat, pentru prima oară, noul drapel al independenței libaneze.

Între timp, englezii — înțelegînd că marea greșală a delegatului general francez care întreprinsese nesocotita lovitură de forță nu făcea decît să aducă apă la moara politiciii lor în Levant — începură să se agite grăbindu-se să apară în postura de sprijinitori ai independenței libaneze. La 11 noiembrie, adică la cîteva ore de la arestarea demnitarilor libanezi, generalul Edward Spears adresă o scrisoare delegatului general francez în termeni ultimativi :

„Ministrul de stat din Cairo (reprezentantul permanent al Marii Britanii în Orientul Mijlociu pe perioada războiului — *n.a.*) cu care am luat legătura, mi-a dat instrucțiuni să vă informez că a aflat, cu extremă neliniște și cu puternică indignare, de măsurile întreprinse de autoritățile franceze în primele ore ale dimineții... Amintesc Excelenței Voastre că nu mai tîrziu de miezul nopții trecute, insistam asupra importanței vitale de a evita tot ceea ce ar putea fi susceptibil de a tulbura ordinea publică. Mi-ați dat cuvîntul dv. de onoare, repetînd ceea ce ați spus în numeroase rînduri : că nu se avea în vedere nici o măsură care ar fi fost susceptibilă de a tulbura ordinea publică sau de a jena în vreun mod efortul de război...

Sînt nevoit să las altora grija de a judeca interpretarea ce trebuie dată acțiunii dv. de a face această promisiune cu cîteva ore înainte de a întreprinde ce s-a întreprins. Este greu de imaginat măsuri mai aparte să tulbure ordinea și să împiedice efortul de război în aceste țări decît ceea ce dv. ați făcut...

Deja, conform informațiilor ce mi-au parvenit, cel puțin trei persoane au fost ucise, printre care și un copil, în cursul manifestațiilor care au avut loc în fața clădirii Parlamentului. Nu numai că aceste acțiuni ale subordonaților dv. au provocat cea mai profundă indignare în rîndurile populațiilor acestor state, dar ele vor antrena, inevitabil, consternarea și mînia întregii lumi arabe. Indig-

narca șefilor religioși, creștini cît și musulmani, mi-a fost deja exprimată, mie și colegilor mei, în termenii cei mai aspri posibili...

Vă las să vă imaginați efectul pe care aceste măsuri dictatoriale și inadmisibile, luate împotriva unui mic popor fără apărare, îl va avea asupra opiniei publice luminate de marile democrații care au declarat public că țelul lor este tocmai de a combate ferm asemenea măsuri“.

Spears încheia scrisoarea prin a preciza că autoritățile sale superioare își rezervă întreaga libertate de acțiune în legătură cu situația creată.

Lucrurile luînd o întorsătură dramatică, Comitetul Francez de Eliberare Națională de la Alger, hotărî să-l trimită la Beirut pe generalul Catroux pentru a găsi o soluție onorabilă, misiunea sa fiind inspirată atît de solicitările guvernului britanic cît și ale celui american. Ajungînd în capitala libaneză, generalul Catroux traversă un oraș mort, cu toate prăvăliile închise, fără pic de animație, pe străzi nevăzîndu-se decît patrule ale armatei franceze și jandarmeriei. De pe ziduri, doar portretele lui Churchill nu fuseseră rupte.

În cartea sa „În bătălia Mediteranei“, apărută la Paris după război, Catroux povestește pe larg întâmplările trăite în acele zile în Liban, descriindu-le cu mult realism:

„Am sosit la Beirut, în ziua de 16 noiembrie, dimineața, fiind primit la aeroport de dl. Jean Helleu, înconjurat de colaboratorii săi civili și militari, care, în cea mai mare parte, fuseseră și ai mei. Aceștia, oricare ar fi fost sentimentele lor personale față de mine, nu le făcea acum nici o plăcere să mă revadă, căci majoritatea lor îl aproba pe dl. Helleu. Era aceeași atitudine, în general ca a coloniei franceze și o astfel de stare de spirit nu mă șoca, fiind foarte explicabilă. Toți acești oameni păstrau nostalgia Mandatului și a autorității lor. Le era penibil să se desisteze, în favoarea libanezilor, de prerogativele pe care le exercitaseră iar maniera dezinvoltă și pe undeva oarecum insolentă în care guvernul lui Riad Solh marcaseră schimbarea regimului le era foarte dureroasă. La fel cu dl. Helleu, ei o considerase ca un fel de sfidare la adresa Franței, cerînd o ripostă răsunătoare. Martori direcți sau indirecti ai intervențiilor lipsite de scrupule ale lui Spears, ei le considerau la originea crizei și nu i le puteau ierta. Antibritanismul îi stăpînea, Judecata lor era orbită de acest spirit dominant care le voala realitățile și necesită-

țile. Doar câțiva francezi cu capul limpede rezistau acestui curent general de opinie și măsurau exact pericolele pe care inițiativa delegatului general le provocase interesele Franței“.

Catroux întreprinse, fără întârziere, consultări, ajungând la concluzia că actele delegatului general Helleu constituiseră, pur și simplu, un ultragiu la demnitatea națională a libanezilor, indiferent de confesiune, fapt ce-l va nota astfel : „Sub efectul acestei ofense, libanezii divizați prin rivalități confesionale s-au simțit solidari cu președintele republicii și cu instituțiile lor constituționale. Paradoxal, într-o noapte, Franța realizase împotriva ei această unificare a Libanului în același sentiment național pe care ea îl căutase timp de douăzeci de ani pentru a crea temelia poziției sale în Levant. Libanul devenise o națiune care refuza să cedeze constrîngerii și purta la inimă independența sa“.

La 17 noiembrie, a doua zi după sosirea sa la Beirut, generalul Catroux se întâlnește cu colegul său britanic Spears, cu care avu o discuție destul de neplăcută acesta cerînd în numele guvernului său rechemarea lui Helleu și restabilirea vechiului guvern : „Spears mi-a spus atunci că se vede obligat să-mi ceară permisiunea de a-i putea vizita pe membrii întemnițați ai guvernului legitim pe lângă care era acreditat. I-am opus un refuz pe care l-am justificat prin motive de conveniență și juridice, acest guvern încetînd de a mai fi legal după deciziile Delegatului General. Spears s-a angajat atunci într-o discuție privind drepturile noastre în această direcție, ceea ce mi-a permis să-i opun precedentele britanice din Egipt, Birmania și India, precum și legea suspensiilor în vigoare acum în țara sa“.

Observațiile generalului Catroux referitoare la politica colonialistă britanică erau fără îndoială judicioase, în India, Birmania, Egipt, aflîndu-se, într-adevăr, numai trupe britanice. În timp ce în Levant situația era cu totul alta, pe lângă francezi fiind prezenți, din vara lui 1941, și englezii, cu contingente mai numeroase decît ale aliaților lor, iar comandamentul tuturor trupelor din regiune le aparținea.

Încercînd să deblocheze situația dificilă ce fusese creată, generalul Catroux îl vizită pe Bechara El-Khoury, la cîștadela de la Rachaya unde era închis, încercînd să-l disocieze de membrii guvernului. Dar președintele republicii

refuză compromisul și comportându-se ca un șef de stat constituțional respinse orice amestec străin în treburile interne, declarându-se solidar cu primul ministru și guvernul său. Catroux înțelese atunci că partida era pierdută și singura modalitate de a găsi o ieșire din situația dată ar fi fost aceea de a recunoaște faptul împlinit al independenței complete a Libanului. El telegrafie în acest sens la Alger, explicînd că decizia lui Helleu „a creat un spirit comun în orașul Beirut și a unit omul de pe stradă cu intelectualii și tineretul. Ea a jignit pînă și pe oamenii de la țară și a creat un climat de protest care are ca simptome închiderea orașelor și apariția, în interior, de mici centre de efervescență. Libanezii se simt umiliți și înșiși amicii noștri mărturisesc că împărtășesc acest sentiment“.

Între timp, la Beirut a sosit și Casey, ministrul de stat britanic rezident la Cairo, care a înmînat un aide-memoire generalului Catroux cerînd înlocuirea lui Helleu și eliberarea imediată a demnitarilor libanezi de la Rachaya. Tonul ultimativ era mult mai direct și ferm. Reprezentantul Franței Libere era încunoștințat că dacă pînă la 22 noiembrie, ora 10, cererile britanice nu vor fi satisfăcute, ministrul rezident în Orientul Mijlociu are ordin din partea guvernului de la Londra să instituie de urgență legea marțială în Liban „din motive de necesități militare“. Aplicarea legii marțiale comporta preluarea guvernării militare a țării de generalul comandant-șef al forțelor britanice din Orientul Mijlociu sau de comandantul armatei a 9-a britanică (din Levant) acționînd ca delegat al său. Se mai specifica, totodată, că în cazul în care, președintele republicii și ceilalți miniștri nu vor fi eliberați pînă la data stabilită, trupele britanice vor efectua ele această operație. Pentru a îndulci totuși puțin gravitatea ultimatumului, Casey adăuga : „Ținem să precizăm din partea guvernului britanic că dacă va fi necesar să proclamăm legea marțială în condițiile indicate mai sus, această măsură nu va antrena nici o consecință de ordin politic și, în particular, nu trebuie să fie considerată ca reprezentînd dorința sau intenția guvernului Majestății Sale de a substitui în Levant influența Angliei celei a Franței“.

Catroux, lecturînd documentul, îi menționează lui Casey că numai Comitetul de Eliberare Națională de la Alger poate să dea un răspuns. Interpretînd „spiritul documentului“ generalul francez remarcă că el reînvie epoca Fașhodei“ (punct din sudul Sudanului ocupat în 1895 de o

expediție militară franceză care s-a aflat față în față cu armata britanică ce tocmai întreprindea cucerirea regiunii, episod ce era să dezlănțuie un război colonial între Anglia și Franța). Casey, care nu-și amintea sau poate nu vrea să-și amintească acest episod neplăcut al istoriei relațiilor anglo-franceze, s-a întors spre Spears întrebându-l ce a vrut să spună generalul Catroux prin „epoca Fașhodei”. Remarca reprezentantului francez n-a avut însă deloc darul să slăbească fermitatea atitudinii englezilor care se simțeau în Levant tot mai stăpini pe situație.

La 20 noiembrie, Catroux încunoștință Comitetul Francez de Eliberare Națională de desfășurarea evenimentelor. Răspunsul veni a doua zi noaptea, când postul de radio Alger anunță hotărîrea autorităților Franței Libere de a elibera pe președintele republicii libaneze și pe membrii guvernului închiși în fortăreața de la Rachaya și repunerea lor în toate drepturile, act ce echivala cu recunoașterea de facto a deplinei independențe a Libanului. A doua zi, liderii libanezi de la Rachaya plecară spre Beirut pentru a-și relua posturile.

Iată cum descrie un publicist libanez ziua de 22 noiembrie 1943, care a marcat etapa finală a luptei seculare desfășurate de poporul libanez pentru cucerirea independenței sale naționale :

„Dimineața devreme, dl. David, delegatul francez, s-a prezentat la fortăreața din Rachaya, împreună cu colonelul Naufal, comandantul jandarmeriei libaneze, comunicînd șeicului Bechara El-Khoury și tovarășilor săi hotărîrea conducătorilor Franței Libere. Liderii eliberați s-au adunat în curtea interioară a citadelei și au intonat împreună, cu emoție nedisimulată, imnul național al țării lor independente. La ora 13, cortegiul oficial părăsea Rachaya îndreptîndu-se spre Beirut. Pe automobilul în care luase loc președintele El-Khoury, flutura noul drapel libanez. Atunci cînd cortegiul a ajuns în piața centrală din Rachaya, clopotele bisericilor au început să bată, în timp ce sătenii — druzi, creștini și musulmani — într-un singur glas, îl întîmpinau cu aclamații delirante. Această scenă s-a repetat de o sută de ori de-a lungul parcursului dintre cîmpia Bekaa și capitală. Știrea trecerii cortegiului triumfal s-a răspîndit, cu iuțeala fulgerului, de la o localitate la alta. La Wadi Hammana, șeicul Bechara l-a rugat pe dl. David, care îl însoțea în mașină, să-i cedeze locul primului mi-

nistru Riad Solh. Și, astfel, într-un automobil deschis, unul lângă altul, cei doi lideri libanezi își făcură intrarea în capitală, prin mijlocul unei adevărate maree umane, într-un entuziasm de nedescris“.

Deasupra clădirii guvernului, de la balconul căreia liderii libanezi salutară mulțimea imensă, filfiia învingător noul drapel de stat, cu cedru simbolic imprimat la mijloc, subliniind continuitatea istorică a luptei pentru libertatea, independența și suveranitatea națională purtată de Liban, cînd repetate ingerințe străine, profilate pe fundalul luptei pentru dominație și sfere de influență, au perpetuat tot felul de primejdii pentru unitatea țării, încercînd s-o dezmembreze spre a o stăpîni mai bine. Această neuitată zi de 22 noiembrie 1943, va fi proclamată sărbătoarea națională a Libanului fiind cinstită, de atunci, ca atare, în fiecare an.

Reocupîndu-și locul, guvernul Riad Solh negocie, în continuare, cu autoritățile franceze, transferul serviciilor naționale autorităților libaneze precum și evacuarea trupelor staționate în Liban. Aceste negocieri făcură ca siguranța generală, vama, radiodifuziunea, serviciul antichităților, oficiul de schimburi, P.T.T. și alte servicii să fie remise competenței autorităților libaneze.

În *Siria*, unde alegerile parlamentare din iulie 1943, consacraseră victoria forțelor naționaliste, ca președinte al republicii fiind ales, la scurt timp, liderul acestora Choukri Al-Kouatly, guvernul manifestase o atitudine de expectativă rezervată față de evenimentele din Liban, iar tonul moderat al presei din Damasc contrastase vizibil comparativ cu virulența limbajului ziarelor de la Cairo. Cercurile naționaliste, satisfăcute de faptul că autoritățile franceze admiseseră revenirea la un regim constituțional, nutreau speranța că transferul puterii se va desfășura fără dificultăți. Blocul Național, care cîștigase alegerile, revendicase toate atributele suveranității naționale și autoritățile franceze după evenimentele din Liban se arătaseră comprehensive satisfăcînd solicitările siriene, fără una esențială : arma. Primul conflict se manifestă în problema „trupelor speciale“, unități compuse din soldații sirieni și libanezi, pînă atunci făcînd parte integrantă din forțele franceze din Levant și care ar fi trebuit să devină, după ce ar fi fost plasate sub autoritatea guvernelor sirian și libanez, nucleeele viitoarelor două armate naționale. Un alt punct de dezacord îl constituia problemele securității

interne, ex-puterea mandatară dorind să păstreze responsabilitatea acesteia pînă la sfîrșitul războiului și al perioadei de transfer complet de atribuții. În plus, Franța considera că Siria ca și Libanul trebuie să fie legate prin acorduri particulare privind „interese comune” în domeniul economic. De fapt, francezii sperau ca sfîrșitul efectiv al mandatului exercitat în regiune să fie marcat de semnarea unui tratat între Siria și Franța care să-i ofere acesteia din urmă anumite privilegii. Siria susținută de Liga Arabă nou creată în martie 1945 (cu participarea Egiptului, Arabiei Saudite, Irakului, Transiordaniei, Siriei, Libanului iar din luna mai și a Yemenului) refuză o astfel de perspectivă.

Generalul Beynet, care îi succedase lui Helleu în funcția de delegat general și plenipotențiar al Franței Libere în Levant, începu tratative, la Beirut, eu ministrul de externe libanez Henry Pharaon și la Damasc cu primul ministru sirian Djimil Mardam Bey, în mai 1945, în vederea rezolvării problemelor în suspensie. Dar sosirea, în Levant, chiar în acele zile, a unor trupe franceze, produse o vădită îngrijorare deși, pentru a liniști spiritele, se menționa că scopul acestei prezențe inoportune îl constituia crearea, aici, a unei „zone de etapă” pentru participarea Franței la războiul împotriva Japoniei. Noi incidente avură loc la Beirut între trupele franceze și libanezi, mai mulți manifestanți fiind uciși. În semn de protest, o grevă generală fu declanșată imediat în Liban ca și în Siria, cele două guverne întrerupînd și ele negocierile cu generalul Beynet.

Situația se calmă rapid în Liban unde începuse conflictul, pentru a se agrava în Siria, fiind semnalate ciocniri armate cu trupele franceze. Starea de încordare fusese provocată de ordinul de zi dat, la 22 mai, de generalul Oliva Roger, comandantul unităților franceze din regiunea Damasc, prin care dispunea ca trupele sale : să lichideze toate elementele „subversive” ce acționau pentru eliminarea Franței de pe teritoriul sirian ; să ocupe clădirile oficiale ale guvernului sirian : să întrerupă orice contact între Siria și țările arabe vecine ; să interzică portul de arme de către civili, inclusiv cuțite și pumnale ; să supună autoritățile locale jurisdicției guvernatorului militar francez.

Aceste măsuri arbitrare, împotriva autorităților și populației unui stat independent, prin care se încerca să se

întoarce, cu mult înapoi, roata istoriei, nu puteau să suscite decît o ripostă firească din partea sirienilor hotărîți să-și apere libertatea. Grupurilor armate ale populației li se alătură și poliția siriană. La 29 mai 1945, adică la trei săptămîni după încheierea războiului în Europa, la Damasc și în întreaga Sirie se desfășurară lupte sîngeroase. În capitala siriană, un atac de anvergură a fost declanșat împotriva clădirii parlamentului, considerat ca un bastion al mișcării de eliberare națională. Un martor ocular, sergentul Ibrahim Shallah, descria astfel atacul dezlănțuit de trupele franceze :

„Comandantul francez al Damascului adresa un avertisment, în seara de 29 mai, detașamentului de jandarmi ce păzea Parlamentul, cerîndu-i să se predea și să ridice drapelul francez deasupra clădirii. Detașamentul de jandarmi sirieni refuzînd să se supună, forțele de ocupație, susținute de tancuri, trecură la atac. După un schimb de focuri, care a durat o oră și jumătate, întregul detașament a fost nimicit cu o singură excepție : persoana mea. În continuare, forțele de atac întreprinseseră distrugerea bazarului Sarouja și bambardară citadela orașului (sediul jandarmeriei siriene). Se trăgea chiar și asupra ambulanțelor : un medic, Mousalem Baroudi își găsi moartea în momentul cînd tocmai venea să îngrijească răniții ce zăceau pe străzile orașului“.

Și alte orașe siriene avură de suferit de pe urma unor acte asemănătoare de agresiune. La Deir-Ez-Zor, artileria franceză, bombardînd orașul, provocă numeroase pierderi în rîndurile populației civile. La Hama, se desfășurară lupte extrem de violente, orașul fiind bombardat de aviație. Două avioane franceze fură doborîte și șase tancuri capturate de forțele de rezistență. La Alep, ofițerii și soldații sirieni părăsiră cazărmile pentru a se ralia cu forțele jandarmeriei naționale în vederea apărării concetățenilor lor. La Deraa, în sudul țării, toate pozițiile cheie căzură în mîinile luptătorilor naționaliști după lupte înverșunate cu forțele franceze.

Acțiunile militare franceze din Siria produsese o puternică indignare în lumea arabă și dezaprobarea întregii opinii publice internaționale. Marea Britanie interveni din nou împotriva aliaților francezi ca și în cursul evenimentelor din noiembrie 1943, în Liban. La 30 mai 1945, guvernul britanic ceru guvernului francez să dispună încetarea ne-

întârziată a focului și transmiterea comandamentului din Siria și Liban forțelor armate britanice. Ordinul de încetare a focului va fi adus la îndeplinire la 31 mai. În aceeași zi, la orele 16 și 30 de minute, generalul de Gaulle primi un mesaj din partea lui Churchill. „În vederea evitării unei coliziuni dintre forțele britanice și franceze“, de Gaulle era invitat să ordone trupelor franceze din Siria să se retragă în cazărmile lor. Guvernul francez se văzu nevoit să cedeze ultimatumului englez.

La 21 iunie, guvernele sirian și libanez publicară la Damasc un comunicat comun prin care anunțau hotărîrea de a concedia funcționarii francezi din serviciile administrațiilor celor două țări, de a obține plecarea tuturor trupelor franceze și de a trece sub autoritatea lor „trupele speciale din Levant“ recrutate din rîndurile autohtonilor și supuse pînă atunci comandamentului francez.

Cîteva zile mai tîrziu, Foreign Office declară că „intervenția trupelor britanice devenise indispensabilă deoarece evenimentele locale din Siria și Liban ar fi putut să tulbure întregul Orient Mijlociu și să prejudicieze efortul de război aliat“. În continuare ministerul afacerilor externe de la Londra găsea necesar să dezmință, din nou, a priori, orice posibilă interpretare a acțiunii britanice în Levant : „Trebuie să se înțeleagă clar că intervenția trupelor britanice nu implică intenția, din partea britanică, de a înlocui pe francezi în Siria și Liban“. Se pare că o astfel de precizare apărea ca foarte oportună pentru diplomația engleză în momentul cînd se făceau auzite tot mai numeroase voci afirmînd că guvernul britanic, urmînd sfaturile generalului Spears, prietenul personal al lui Churchill, profita de slăbiciunea Franței pentru a o exclude din Orientul Mijlociu. Ceea ce, la drept vorbind, nu era chiar așa departe de adevăr.

La 3 iulie, guvernul francez anunța că „trupele speciale“, vor fi transferate în termen de patruzeci și cinci de zile autorității guvernelor sirian și libanez. Relațiile franco-britanice vor cunoaște, în continuare, o ameliorare, după ce în Anglia victoria în alegerile parlamentare adusesese la conducerea țării partidul laburist și Churchill părăsise scena puterii. La 13 decembrie 1945, va fi realizat un acord anglo-francez privind evacuarea trupelor franceze și engleze din Levant, prevăzînd că, în așteptarea asigurării securității în regiune, acestea se vor regrupa în anumite zone stabilite.

Siria și Libanul adresară, la 5 februarie 1946, o scrisoare Consiliului de Securitate al O.N.U. prin care protestau împotriva încetinelii evacuării și cereau retragerea imediată a tuturor trupelor străine de pe teritoriile lor. Plângerea lor va fi susținută de U.R.S.S. și alte țări membre dar Consiliul de Securitate nu luă nici o hotărâre imediată. Pînă la urmă, trupele străine fură retrase din Siria la 17 aprilie 1946 — dată sărbătorită de atunci ca Ziua Națională a acestei țări — și la 31 decembrie în același an, ultimii militari francezi părăsiră Libanul. Așa se încheia o etapă dramatică din istoria luptei de eliberare a popoarelor din Orientul Mijlociu. După secole de stăpînire străină, sirienii și libanezii reușiseră să-și dobîndească independența națională.

Premisele unor noi zile fierbinți

Franta care deținuse, o bună bucată de vreme, unul din rolurile principale în acerba competiție pentru acapararea de sfere de influență și dominație în Orientul Mijlociu, fusese eliminată din joc, într-o anumită măsură, după cum am văzut, și datorită sprijinului binevoitor al aliaților britanici. Anglia va continua să păstreze, o bună perioadă după cel de-al doilea război mondial, importante poziții în această regiune menținînd baze militare în Transiordania, Palestina, Aden, Irak, Oman, în emiratele de pe coasta răsăriteană a Peninsulei Arabice. Dar treptat, pe măsura dezintegrării imperiului, odată cu prăbușirea generală a vechiului sistem colonial, cînd metodele de guvernare de pînă atunci deveniseră falimentare în fața uriașului avînt al luptei de eliberare a popoarelor, britanicii vor fi nevoiți să renunțe definitiv la tradiționala lor politică de „la est de Suez“.

Desistarea nu s-a produs imediat și simultan. Încercînd să prelungească anacronica dominație colonialistă, diplomația engleză s-a bizuit, în continuare, fie pe baionetele trupelor sale rămase încă în mai multe puncte strategice ale regiunii, fie pe vechea politică de încurajare și adeseori chiar de finanțare a animozităților interne, de ordin etnic, comunitar, religios sau politic.

Administrația britanică mandatară a purtat un adevărat război în Palestina anilor 1946—1947, combătînd deopotrivă pe naționaliștii arabi și organizațiile clandestine

sioniste, nu numai prin spînzurători și întemnițări, dar și prin alimentarea perfidă a disensiunilor, inclusiv cu arme, dintre cele două comunități aflate într-un conflict acerb, creat și el artificial, de mai multă vreme, de același cunoscut principiu al politicii colonialiste : dezbină și stăpînește ! Iar în 1948, odată cu retragerea trupelor britanice din Palestina, au rămas plantate în urmă, nenumărate bombe cu explozie întîrziată, ce au stat, în mare măsură, la baza prelungitei tensiuni care avea să zdruncine încă multă vreme viața popoarelor din această parte a lumii.

Mai bine de un deceniu, autoritățile coloniale britanice s-au confruntat cu gherila din Aden luînd cele mai drastice măsuri împotriva populației din această veche posesiune a Angliei, în încercarea de a stăvili mișcarea de eliberare națională. Dar toate strădaniile englezilor, de a păstra importantul punct strategic, pe care îl dețineau de aproape 130 de ani, s-au dovedit sterile, poporul Yemenului de sud reușind să-și cucerească în 1967, independența națională.

Contenciosul egiptean, cu toate presiunile și acțiunile de forță întreprinse de politica britanică în anii imediați de după cel de-al doilea război mondial, s-a încheiat deficitar, Anglia fiind nevoită să părăsească pînă la urmă, în întregime, teritoriul țării Nilului ; ultimii săi soldați retrăgîndu-se din zona Canalului Suez în 1956.

Transiordania, vechi bastion al politicii britanice în Orientul Mijlociu și-a dobîndit și ea independența de stat în mai 1946, transformîndu-se în Regatul Hașemit al Iordaniei. Zece ani mai tîrziu, tînărul rege Hussein avea să elibereze Iordania de ultimele sechele ale trecutului colonial, concediindu-i pe faimosul Glubb Pașa și pe ceilalți ofițeri britanici aflați la comanda Legiunii Arabe, care constituise, multă vreme, principala forță armată a țării.

A urmat apoi părăsirea zonei emiratelor arabe de pe țărmul marelui Golf al petrolului cînd, în 1971, prin proclamarea independenței acestora și evacuarea ultimilor soldați britanici din Peninsula Arabică avea să ia sfîrșit, în mod oficial, politica engleză „la est de Suez“. Din punct de vedere militar și politic, Marea Britanie își înceta prezența sa activă în Orientul Mijlociu succedînd astfel Franței pe care o ajutase, la timpul său, să-și piardă pozițiile din Levant. Pe scenă își vor face apariția alți pretendenți la rolurile principale pentru dominarea regiunii, pentru acapărarea sferelor de influență.

Anglia își pierduse nu numai pozițiile politico-militare dar în continuare le va pierde și pe cele economice, îndeosebi din domeniul petrolului, marea bogăție naturală care avea să plaseze Zona Golfului, în perioada postbelică, pe primul plan al interesului mondial. Pe acest teren, Anglia a întâlnit un adversar de joc dotat nu numai cu forță militară dar și cu resurse financiare net superioare. Acest adversar acționând brutal, fără prea multe scrupule (chiar și față de prieteni sau aliați), a reușit să se implanteze temeinic în regiune și în mod special în exploatarea zăcămintelor petroliere, contribuind la îndepărtarea concurenților și în primul rînd a celor britanici ; influența sa în regiune, sprijinită și de tunurile și portavioanele celei de a 6-a flote a lui U.S. Navy, va deveni, la un moment dat, determinantă.

Americanii, pentru că despre ei este vorba, și-au făcut apariția pe terenurile de vînătoare ale intereselor britanice în Orient, la scurt timp după încheierea primului război mondial.

În perioada respectivă, scăpînd de concurența germană, Marea Britanie deținea toate atuurile în domeniul prospectării și exploatării petrolului nu numai în Orientul Mijlociu dar aproape în întreaga lume. După cum menționa bancherul Edward Mackay Edgar, specialist în afaceri petroliere : „poziția britanică era inexpugnabilă, toate bazinele petroliere cunoscute, probabile sau posibile, în afara teritoriului Statelor Unite, fiind fie proprietate britanică, fie sub conducerea sau controlul britanic, fie finanțate de capitaluri britanice“. „Royal Dutch-Schell“ controla exploatarea din Indiile de Est (cum i se spunea Indoneziei) care erau primul producător petrolier asiatic ; aceeași societate, cu capital britanic, împărțea cu o altă societate engleză, „Anglo-Iranian“, rezervele din Orientul Mijlociu și Birmania ; ea era solid implantată în Mexic și chiar și în Statele Unite ; în asociație cu alte societăți britanice era pe cale să achiziționeze concesiuni în America Centrală și în Columbia. Un mijloc comod de noi achiziții coloniale, și îndeosebi în Orientul Mijlociu, îl constituise „mandatele“ acordate de Societatea Națiunilor în teritoriile periferice ale fostului Imperiu otoman, adică tocmai acolo unde se descopereau, zi de zi, noi zăcămintele petroliere.

În această situație, cercurile financiare și industriale americane începură să se agite solicitînd Administrației o politică de stat care să aibă în vedere o cît mai grabnică

expansiune, peste hotare, în domeniul petrolier. „Tot ce ne trebuie în prezent este o politică externă americană agresivă” — declara A. C. Bedford, președintele mării societăți petroliere „Standard Oil” din New Jersey. Susținând această idee, Comisia federală a comerțului, recomanda la rîndul ei „întregul sprijin diplomatic convenabil pentru achiziționarea și exploatarea terenurilor petroliere” dincolo de hotarele S.U.A.

Cîmpurile petroliere din Orientul Mijlociu se aflau încă în stadiul prospectării. Singura regiune unde aurul negru văzuse lumina zilei înainte de primul război mondial era Masjid-i-Sulaiman, la poalele Munților Bakhtari, din sudul Persiei, în zona de influență britanică stabilită prin acordul încheiat în 1907 între Londra și Petersburg pentru împărțirea dominației în Orient. Prospekțiunea aparținea lui „Burmah Oil”, o companie cu capital scoțian și evenimentul se petrecuse la 26 mai 1908. Un an mai târziu, unirea drepturilor lui „Burmah Oil” cu ale unui întreprinzător canadian de origine franceză, Wiliam Knox d'Arcy, care obținuse în 1901, din partea șahului, pentru o sumă mică, concesiunea pe șaiszeci de ani a unei suprafețe de 750 000 kilometri pătrați, va consfinți nașterea lui „Anglo-Persian Oil Company”, viitoarea „Anglo-Iranian” (după ce în 1935 Persia își schimbase numele în Iran) și apoi „British Petroleum” (B.P.) după naționalizarea petrolului iranian în 1951. „Anglo-Persian Oil Company” producea și exporta deja în 1912 o cantitate de 43 000 tone petrol; Marea Britanie n-avea decît să se felicite pentru neașteptatul punct de aprovizionare cu lubrifianti în apropierea drumului maritim spre posesiunile sale din Peninsula Indiană și sud-estul asiatic. Și pentru a fi la adăpost de surprize, guvernul de la Londra hotărâște în 1913, anul în care era pusă în funcțiune rafinăria de la Abadan, să preia controlul companiei „Anglo-Persian Oil”, achiziționînd un mare pachet de acțiuni, decizie aprobată, în primăvara anului următor, de Camera Comunelor, cu o majoritate covârșitoare de voturi. În acel an, producția lui „Anglo-Persian” ajungea la 275 000 tone asigurînd în mare măsură necesarul consumului de război al armatei și flotei britanice.

Miza cea mare, petrolul irakian, nu ajunsese încă la suprafață pînă la declanșarea primului război mondial. Concesiunea prospekțiunilor aparținea lui „Turkish Pe-

troleum Co." (T.P.C.), societate înființată din inițiativa unui întreprinzător armean, cetățean otoman, Kalust Sarkiz Gulbenkian, care pentru început deținea, împreună cu Banca Națională a Imperiului otoman, jumătate din acțiuni, în timp ce britanica „Royal Dutch-Schell” și „Deutsche Bank”, interesată în lucrările liniei ferate Istanbul—Bagdad, își împart cealaltă jumătate. Ulterior, la încheierea unei conferințe care a reunit la Londra pe toți cei interesați, în martie 1914, trei sferturi din capitalul lui T.P.C. este preluat de englezi, „Deutsche Bank” rămânând în continuare cu un sfert din acțiuni. Declanșarea războiului face inoperantă înțelegerea, capitalul aflându-se într-o tabără iar terenurile presupuse a conține zăcăminte petroliere, în altă tabără. Afacerea va fi reluată la sfârșitul războiului, în aceeași formație, minus „Deutsche Bank”, partea acesteia trecând în mâinile francezilor noi sosiți în regiune. Forajele se desfășoară pe scară largă, cu multă risipă de energie și bani, dar de-abia în 1927, „Irak Petroleum Co.” (I.P.C.), cum se numește acum societatea petrolieră prospectoare, dă în zona Kirkuk de un bogat zăcămint. La festinul triumfal, americanii intrați cam pe ușa de din dos, reușesc să ocupe și ei câteva scaune, spre colțul mesei. Dar un picior fusese pus în marea aurului negru din regiune și în anii următori avansul va continua devenind din ce în ce mai extins și solid.

Imediat după primul război mondial, „Standard” din New Jersey și „Socony”, marile societăți petroliere americane, încercând să se infiltreze în Orient, găsiseră porțile închise, refuzându-li-se pînă și dreptul de a trimite echipe de prospecțiuni în Irak. Departamentul de Stat protestă, prin note diplomatice ferme, solicitînd libera intrare pentru capitalul american în teritoriile fostului Imperiu otoman. Foreign Office răspunse cu politeță evazivă și dilatoare. Americanii organizează, la scurt timp, „Near East Development Company” — (Societate pentru dezvoltarea Orientului Mijlociu), care reunea șapte din cele mai mari societăți petroliere, în intenția de a fi folosită ca un cal troian al penetrației în zonă. În 1922, cînd pentru englezi devenise clar că americanii nu vor accepta să rămînă persoane non grata în Orientul Mijlociu, Charles, Greenway, din partea lui „Anglo-Iranian”, începu negocieri cu A.C. Bedford reprezentînd interesele lui „Jersey” și „Socony”. După șase ani de manevre complicate se ajunsese, în

fine, la un acord între cele două părți, americanii primind o participare de 23,75 la sută în exploatarea petrolului irakian. Astfel „Irak Petroleum“ se afla în mâinile a cinci societăți : două engleze, două americane și una franceză.

Buna înțelegere din cadrul „confreriei internaționale a negustorilor de petrol“ va fi însă tulburată, în curînd, de disputele privind depășirea așa-numitei „linii roșii“ ce despărțea Turcia propriu-zisă de fostele posesiuni ale Imperiului otoman, dincolo de care membrii lui „Irak Petroleum Co“ se angajase să nu obțină concesiuni, de unul singur. Or, prin 1927, o societate americană „Gulf“ angajase o concesiune în insulele Bahrein. Împotriva acesteia va fi dezlănțuit un adevărat război al nervilor determinînd-o pînă la urmă să adere la cartelul petrolier din Irak.

Pasul următor îl va constitui instalarea lui „Standard Oil“ din California, la începutul anilor '30, pe țărmul saudit al Golfului, compania americană obținînd, din partea regelui Abdel Aziz Ibn Saud, o concesiune în regiunea Hassa pentru modesta sumă de 30 000 lire sterline-aur. În 1933, „Standard“ formă împreună cu „Texas Oil“, ce dispunea deja de o rețea de comercializare a produselor petroliere în Indii, o nouă societate : „California Arabian Standard Oil Co.“ cunoscută sub numele de C.A.S.O.C. care, începînd din 1944, va lua numele de „Arabian American Oil Company“ (Aramco).

Inițial, englezii dețineau toate atuurile instalării lor în Arabia Saudită pe care o susțineau financiar, este adevărat modest, de multă vreme. În plus agentul lor, maiorul John Philby, alias șeicul Abdullah, avea o influență determinantă la curtea regelui Abdel Aziz al cărui principal consilier devenise cu ani în urmă. Dar suveranul saudit, neputînd uita unele umilințe ce le cunoscuse din partea arogantei politici colonialiste engleze în Peninsula Arabică, se arătă greu manevrabil. El îi prefera în locul englezilor, cu care mai avusese de-a face, pe americanii necunoscuți, lipsiți pe atunci, de orice sprijin politico-militar în regiune.

De-abia în cursul celui de-al doilea război mondial, americanii vor reuși să se instaleze și militar în regiunea Golfului, aeroportul lui „Aramco“ din regiunea Hassa fiind transformat, cu asentimentul autorităților saudite și contra unei plăți substanțiale, într-o puternică bază aeriană a Statelor Unite.

Cam în același timp, americanii puneau piciorul și în Iran, stabilindu-și puternice baze și preluând organizarea transporturilor de materii strategice și armament, pentru frontul sovietic, prin teritoriul iranian. După cel de-al doilea război mondial când toate trupele străine au fost retrase din Iran, americanii au păstrat mult timp o influență puternică în această țară furnizând cantități uriașe de arme și intervenind subteran în anumite situații, de pildă la începutul anilor '50 împotriva premierului Mossadegh care naționalizase petrolul iranian.

Prezența americanilor în Orientul Mijlociu fusese stabilită solid la 14 februarie 1945 în cursul întâlnirii pe care președintele Roosevelt, întors de la Conferința ce se desfășurase la Yalta, a avut-o cu regele Abdel Aziz al Arabiei Saudite, la bordul crucișătorului „Quincy”, ancorat la ieșirea din Marea Roșie.

În cursul ultimei serii a conferinței de la Yalta, Roosevelt îi spuse, printre altele, lui Churchill, că a doua zi va călători cu avionul pînă în Egipt, unde se va întâlni cu regele Abdel Aziz Ibn Saud al Arabiei Saudite și cu împăratul Haile Selassie al Etiopiei pe care i-a invitat să se vadă cu el pentru a purta convorbiri. Churchill fu vizibil șocat la aflarea acestei informații sumare dar cum președintele american era înconjurat de o numeroasă asistență nu reuși să găsească un moment propice pentru a-l aborda și a obține amănunte asupra intențiilor sale. Contactîndu-l pe Harry Hopkins, eminența cenușie a Casei Albe, și întrebîndu-l ce urmărește Roosevelt prin întîlnirile proiectate, acesta îi răspunse că este în totală necunoștință de cauză ceea ce-l va face pe premierul britanic „să se convingă că noi urzim tenebroase comploturi, pentru a săpa Imperiul britanic în aceste regiuni” după cum va menționa diplomatul american în Memoriile sale.

La întîlnirea de pe „Quincy”, cei doi șefi de stat s-au înțeles asupra instalării militare a S.U.A. în zona Hassa pînă la sfîrșitul războiului (închirierea acestor terenuri armatei americane era făcută pe o perioadă de cinci ani) precum și asupra monopolului american în domeniul exploatării petrolului saudit, obținîndu-se ca Abdel Aziz Ibn Saud să accepte extinderea concesiunii lui „Aramco” pe un teritoriu de un milion și jumătate de kilometri pătrați, pînă în anul 2005. În acest fel, orice concurență era eliminată definitiv din Arabia Saudită.

În continuare, americanii vor căuta să preia întreaga „moștenire” britanică din zona Orientului Mijlociu folosind, în noile condiții istorice, diverse și sofisticate metode de penetrație în scopul stabilirii influenței lor politico-economice și a deschiderii unui larg câmp de acțiune pe plan strategic general.

*

Vechile animozități de ordin comunitar, social și politic — în bună parte urmare nefastă a lungii perioade de stăpîniri și dominații străine — speculate și încurajate copios din afară de cei interesați, au generat, în Orientul Mijlociu, după cel de-al doilea război mondial și după constituirea statelor independente din zonă, o situație extrem de complicată marcată de permanente momente de tensiune cu implicații grave în destinul popoarelor regiunii. Orientul Mijlociu a devenit, în ultimele patru decenii, un adevărat vulcan în neîntreruptă erupție manifestată prin numeroase lovituri și contralovituri de stat, sîngeroase confruntări interne și distrugătoare războaie între statele din zonă. Întortocheate manevre diplomatice și uneltiri perfide ale serviciilor secrete, afluența extraordinară de arme ultramoderne, în condițiile ostilității crescînde dintre noul stat, Israel, creat în 1948 pe teritoriul Palestinei de sub mandat, și țările arabe vecine, conflictele armate, invaziile și ocupațiile militare, intervențiile directe ale unor flote și corpuri expediționare străine au îngrămădit noi nori de furtună pe cerul Orientului, proliferînd o permanentă stare de insecuritate pentru toate țările din zonă. Au urmat alte și alte zile fierbinți în volbura stîrnită adeseori de interese din afara regiunii dar a căror notă de plată a revenit popoarelor din Orientul Mijlociu, întretînîndu-se astfel un focar de încordare și conflict care din păcate dăinuiește pînă în zilele noastre.

Experiența istorică a celor patru decenii de încordare și confruntări sîngeroase a demonstrat că dramaticul conflict din Orientul Mijlociu nu poate fi în nici un caz rezolvat pe calea armelor, vărsările de sînge provocînd noi vărsări de sînge, distrugerile continuîndu-se prin noi distrugereri. Singura modalitate viabilă de soluționare a situațiilor conflictuale din Orientul Mijlociu, ca dealtfel din întreaga lume, rămîne masa tratativelor ce își propun ca scop instaurarea unei păci juste și durabile, în interesul tuturor popoarelor din regiune, al liniștei și securității fie-

căruia dintre ele. Desigur, complexitatea problemelor din această zonă a lumii face să subziste o serie de obstacole în calea unei astfel de păci. Bunăvoința reciprocă, respingerea ingerințelor străine și spiritul rațiunii pot determina însă ca orice obstacol să fie înlăturat făcând să prevaleze înțelegerea, respectarea independenței și suveranității țărilor Orientului Mijlociu și favorizând întronarea unui climat de pace propice dezvoltării tuturor popoarelor din acest colț de lume.

•

Bibliografie

Jacques Ancel, *Manuel historique de la question d'Orient (1792—1923)*, Librairie Delagrave, Paris, 1923.

Jean Wolf et Pierre Heim, *Les tres riches heure de la civilisation arabe*, Éditions Cujas, Paris, 1972.

J.B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Librairie Dalloz, Paris, 1959.

J.B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Dalloz, 1966.

Histoire generale des civilisations, tome VI, tome VII, Presses Universitaires de France, 1968, 1969.

Maxime Rodinson, *Marxisme et monde musulmane*, Éditions du Seuil, Paris, 1972.

Jacques Couland, *L'Eveil du monde arabe*, Éditions Sociales, Paris, 1964.

Guy de Bosschere, *Clefs pour Tiers Monde*, Éditions Seghers, Paris, 1973.

Histoire universelle des pays et des peuples, tome VIII, Librairie Aristide Quillet, Paris, 1933.

Histoire universelle Larousse (1918—1947), Larousse, Paris, 1971.

Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976.

Mehmet Ali Ekrem, *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, Editura politică, București, 1969.

Atatürk — Vie et Oeuvre, Commission nationale Turque pour UNESCO, Ankara, 1981.

Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ou l'Orient en marche*, Éditions Bossard, Paris, 1929.

Georges Young, *Constantinople depuis les origines jusqu'à nos jours*, Payot, Paris, 1934.

Yilmaz Öztuna, *Petite histoire de la Turquie*, Direction general de la Presse et de l'information Ankara, 1976.

Julien Huxley, *Splendeur et misère de l'Orient*, Arthaud, Paris, 1955.

A.M. Goichon, *Jordanie réelle*, tome I, Édition Desclée de Brouwer, Paris, 1967.

A.M. Goichon, *Jordanie réelle*, tome II, Édition G.P. Maisonneuve et Larose, Paris, 1972.

Isobel and John Fistere, *Jordan, The Holy Land*, Middle East Export Press Inc. Beirut, Lebanon.

Adel Ismail, *Le Liban — histoire d'un peuple*, Dar Al-Makchouf, Beirut, 1965.

Pierre Lyautey, *La Jordanie Nouvelle*, Éditions Julliard, Paris, 1966.

Jaques Couland, *Le mouvement syndical ou Liban (1919—1946)*, Éditions Sociales, Paris, 1970.

Jean Salem, *Le peuple libanais*, Librairie Samir, Beirut, 1968.

Philippe Rondot, *La Syrie*, Presse Universitaire de France, Paris, 1978.

Philippe Rondot, *L'Irak*, Presse Universitaire de France, Paris 1979.

H.V.F. Winstone and Zahra Freeth — *Kuwait, Prospect and Reality*, Georges Allen Unwin Ltd., 1972.

Said Sâlah, *Arabian Gulf States*, The International Publications Agencies, Alkhobar — Saudi Arabia, 1972.

Alain Sainte Hilaire, *Fabuleux royaumes d'Arabie*, Éditions de la Pensée Moderne, Paris, 1971.

Pierre Demeuse, *L'Arabie des Saoud, le royaume des sables et du vent...*, Louis Musin Editeur, Bruxelles, 1978.

Benoist Méchin, *Ibn Séoud*, Éditions Albin Michel, Paris, 1955.

Les Lieux saints, *Ministère de l'information*, Royaume de l'Arabie Seoudite, 1981.

René Sedillot, *Istoria petrolului*, Editura politică, Bucureşti, 1973.

Relații internaționale în perioada interbelică, Editura politică, Bucureşti, 1980.

Jean Jacques Servan-Schreiber, *Sfidarea mondială*, Editura politică, Bucureşti, 1982.

Harvey O'Connor, *L'Empire du petrole*, Éditions du Seuil, Paris, 1958.

Bernard Simiot, *Suez, 50 de secole de istorie*, Editura politică, Bucureşti, 1979.

V.P. Borovička, *Din culisele războiului secret*, Editura politică, Bucureşti, 1973.

Dr. A.S. Rappoport, *Histoire de la Palestine, des origines jusqu'à nos jours*, Payot, Paris, 1932.

- Xavier Baron, *Les Palestiniens, un peuple*, Le sycomore, Paris, 1984.
- Jonathan Dimbley, *Les Palestiniens, un peuple, une terre*, Sud Éditions, Tunis, 1979.
- Sami Hadawi, *Palestina — dossier del problema*, Oficina de Informaciones de la Liga de los Estados Arabes, Madrid, 1972.
- Origines et évolutions du problème palestinien*, Première partie : 1917—1947, Nations Unies, New York, 1978.
- La question de Palestine — Aperçu Historique*, Nations Unies, New York, 1981.
- Acquisition de terre en Palestine*, Nations Unies, New York, 1979.
- Israel poket library — History from 1880*, Keter Books Jérusalem, 1973.
- Facts about Israel — Israel Information Centre*, Jerusalem, 1978.
- David Ben Gourion, *Ben Gourion parle*, Stock, Paris, 1971.
- Walter Laquer, *Histoire du sionisme*, Calman Levy, Paris, 1973.
- Jean-Pierre Alem, *Juifs et Arabes, 3 000 Ans d'Histoire*, Grosset, Paris, 1968.
- Dr. Th. Loewenstein, *Istoria mișcării și organizației sioniste*, Editura organizației sioniste, București, 1934.
- Pierre Paraf, *Israel dans le Monde*, Flammarion, Éditeur, Paris, 1947.
- Glub Pacha — *A Soldier with The Arabs*, Hoddler and Stoughton, London, 1973.
- Rafat Chambour — *La responsabilité de l'Occident devant le danger de guerre*, Editions Meditteraneennes, 1970.
- Pierre Dauzet, *Histoire de la guerre 1914—1918*, Librairie Hachette, Paris, 1919.
- Colonel T.E. Lawrence, *Revoltă în deșert*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1935.
- Colonel T.E. Lawrence, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1937.
- Jean Beraud Willars, *Le colonel Lawrence ou la recherche de l'absolu*, Éditions Albin Michel, Paris, 1955.
- General L.M. Chassin, *Histoire militaire de la seconde guerre mondiale; 1939—1945*, Payot, Paris, 1951.
- Contre-Amiral R. de Belot (R), *La guerre aeronavale en Méditerranée (1939—1945)*, Payot — Paris, 1949.
- Charles de Gaulles, *Memorii de război. Chemarea. 1940—1942*, Editura politică, București, 1969.

Albert Merglen, *La guerre de l'inattendu. Operations subversives, aeroportees et amphibies*, Arthaud, Paris, 1966.

Jacques de Launay, *Les grandes decisions de la deuxieme guerre mondiale*, Tome I (1939—1941), Tome II (1942—1943), Tome III (1944—1945), Editions Edito-Service-S.A. Geneve, 1973—1975.

„Larousse mensuelle“, colecția 1903—1936.

Revista „Flash de Damas“, colecția 1972—1976.

„La Revue du Liban“, colecția 1976—1977.

Colecția revistei „Liban“, editată de ministerul informațiilor de la Beirut.

Cuprins

<i>Prefață</i>	: : : : : : : : :	5
----------------	-------------------	---

Capitolul I

AMURGUL UNUI IMPERIU

O întâlnire, la început de secol, în Suk El-Hamidiye din Damasc	17
Fesul sau turbanul	25
Intrigile puterilor străine	31
Competiția continuă	. : . . : . . .	39

Capitolul al II-lea

OMUL BOLNAV MAI PUTEA FI SALVAT ?

Regimul de la Yıldız Kioşk : : :	49
Băncile europene preiau controlul imperiului	: : :	54
Revoluție și contrarevoluție	: : : : : :	61
Căderea lui Abdul Hamid	: : : : : : :	66

Capitolul al III-lea

ARHEOLOGIE ȘI SPIONAJ

Vestigiile hitite de la Karchemish	. : : : :	75
Trei agenți britanici în căutarea drumului lui Moise	84
Crucișătorul „Goeben” își schimbă pavilionul	. : :	88
Atac la Canalul Suez	: : . . . : :	94

Capitolul al IV-lea

REVOLTĂ ÎN DEȘERT

Arab Bureau din Cairo	: : : : : : : :	100
-----------------------	-----------------	-----

Cînd un anume Shakespeare își pierde capul	107
În labirintul acordurilor secrete	117
Una din ipotezele emirului Abdallah	124
Colonelul Lawrence intră în acțiune	130
Drumul spre victorie	138

Capitolul al V-lea

ÎMPĂRȚIREA PRAZII

Prin culisele sălilor de conferințe ale învingătorilor	148
Tancuri și avioane împotriva săbiilor și pumnalelor	161
Încurcăturile politicii colonialiste	172
Secretul șeicului Abdullah	188
Divide et impera	205

Capitolul al VI-lea

BĂTĂLIA PENTRU LEVANT

Neașteptata descoperire a unui avion de recunoaștere	229
Il Duce avea nevoie de... niște morți !	237
Parașutiștii atacă în Creta	245
„Careul de aur“ pierde partida	249
Un război fratricid	256
Ultima rundă din deșertul libian	264
Zorile independenței arabe	272
Premisele unor noi zile fierbinți	289

<i>Bibliografie</i>	298
---------------------	-----

The image features a solid, vibrant red background that occupies the upper two-thirds of the frame. In the lower third, there is a dark silhouette of a landscape. This silhouette includes three palm trees of varying heights and a tall utility pole with cross-arms on the right side. The overall effect is a high-contrast, graphic representation of a tropical scene at dusk or dawn.

Lei 19

EDITURA POLITICĂ